Decembrie 1989 a fost hotarul între o lungă și cenușie perioadă de post și dezlănțuirea unui carnaval tulbure, din care nu mai știm să ieșim. În jocul de măști al acestui carnaval – pe care îl numim „tranziție" – sîntem prinși cu toții, fiecare după firea lui, fiecare cu traumele, utopiile și limitele proprii. Care ne e chipul adevărat? Și care sînt măștile? În ce măsură măștile ne ascund obrazul sau, dimpotrivă, dezvăluie grimasa lui secretă, inavuabilă? În spațiul acestor întrebări se mișcă, melancolic, cartea de față. Ea este comentariul frugal al autorului la drama și la hazul unei epoci cu care, vrea-nu vrea, e – ca și cititorul – contemporan.

ANDREI PLEȘU

ISBN 973-28-0658-3

Foto copertă: LIVIU ANZULATO

Andrei Pleșu

Chipuri și măști ale tranziției

HUMANITAS

ANDREI PLEȘU – Născut la 23 august 1948, în București. Absolvent al Academiei de Arte Frumoase, secția Istoria și Teoria Artei (1971). Doctorat în istoria artei (1980). Cercetător la Institutul de Istorie a Artei (1971–1979; 1984–1989). Lector universitar în domeniul arta românească modernă și istoria criticii de artă (1980–1982). Profesor la Facultatea de Filozofie (din 1992). Director al revistei *Dilema* (din 1993). Rector al Colegiului Noua Europă (din 1994). Commandeur des Artes et des Lettres (Paris, 1990). New Europe Prize (Berlin, 1993), Premiul Academiei Brandemburgica de Științe (Berlin, 1996).

SCRIERI: *Călătorie în lumea formelor* (Meridiane, 1974), *Pitoresc și melancolie* (Univers, 1980; Humanitas, 1992), *Francesco Guardi* (Meridiane, 1981), *Ochiul și lucrurile* (Meridiane, 1986), *Minima moralia* (Cartea Românească, 1988; Humanitas, 1994; ed. franceză 1990; ed. germană 1992; ed. suedeză 1996), *Jurnalul de la Tescani* (Humanitas, 1993), *Limba Păsărilor* (Humanitas, 1994), precum și numeroase articole în reviste din țară și din străinătate.

ANDREI PLEȘU

Chipuri și măști ale tranziției

Liliana Ghermure
Iași - 27 dec. 1996

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

© HUMANITAS, 1996

ISBN 973-28-0658-3

CUVÎNT ÎNAINTE

Decembrie 1989 a fost hotarul între o lungă și cenușie perioadă de post și dezlănțuirea unui carnaval tulbure, din care nu mai știm să ieșim. În jocul de măști al acestui carnaval – pe care îl numim „tranziție" – sîntem prinși cu toții, fiecare după firea lui, fiecare cu traumele, utopiile și limitele proprii. Care ne e chipul adevărat? Și care sînt măștile? În ce măsură măștile ne ascund obrazul sau, dimpotrivă, dezvăluie grimasa lui secretă, inavuabilă? În spațiul acestor întrebări se mișcă tatonant cartea de față. Ea este comentariul frugal al autorului la drama și la hazul unei epoci cu care, vrea-nu vrea, e — ca și cititorul — contemporan.

Majoritatea textelor care urmează au apărut în *Dilema* după ianuarie 1993. Cîteva au fost publicate, după decembrie 1989, în 22 (*Speranța, Johnny Răducanu la șaizeci de ani*), *Adevărul* (*Trei cuvinte ale Învierii*), *Literatorul* („*Era mai bine înainte...*"), *Expres* (*Patriotismul școlar*) și *România liberă* (*Petre Țuțea – un țăran imperial*). Trei dintre texte au fost scrise și publicate înainte de 1989 (*Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului, Tristețea de a avea dreptate, Estetica raporturilor dintre oameni*). Scrisoarea către Ion Iliescu a apărut în *Cronica română*, *Meridian*, *România liberă* și *Adevărul*. Am organizat întreaga materie după criterii tematice, deși între subdiviziunile a II-a și a IV-a delimitările sînt aproximative. Înăuntrul fiecărei subdiviziuni, articolele sînt înșiruite cronologic.

O parte a textelor a fost preluată în diverse periodice sau volume apărute în străinătate, după cum urmează: *Experiența Damascului*, în săptămînalul *Élet és irodalom* din Budapesta, *O virtute în criză: solidaritatea*, în *Einladung zur Verwandlung. Essays zu Elias Canettis «Masse und Macht»* (Carl Hanser

Verlag, 1995), *Noua și vechea Europă*, în *Die Zeit* (nr. 47, 19 nov. 1993), *Europa între două infirmități*, în *Go East, Go West. Zur Zukunft der Kulturpolitik* (ÖBV Publikumsverlag, Wien, 1991), *Europa și călătoriile*, în *Repousser l'horizon* (Editions du Rouergue, 1994), *Trecutul ca toxină: cazul german*, în *Freund oder Fratze? Das Bild von Deutschland in der Welt und die Aufgaben der Kulturpolitik* (Campus Verlag, Frankfurt/ New York, 1994), *Viața intelectuală sub dictatură*, în *Representations* (49, Winter 1995, University of California Press) și *Merkur* (Heft 564, Klett-Cotta, Stuttgart, 1996). Ample pasaje din *Patologie pre- și postrevoluționară, Efectul usturoiului, Paradisuri artificiale, Dreptul de a nu fi informat* au fost utilizate în conferințe publice și colocvii internaționale, care au avut loc la Viena, München, Berlin, Bochum, Atena, Stockholm, Budapesta și Berkeley.

Am ezitat dacă să reiau în volum scrisorile polemice (după gustul meu, mai curînd amare și tandre decît agresive) adresate lui Virgil Ierunca și lui Alexandru Paleologu. Știu că amîndoi le-au primit foarte prost și regret din inimă că trebuie să plătesc pentru opiniile mele cu prietenia lor. Adaug că, în definitiv, țin mai mult la această prietenie decît la spiritul meu critic. Dacă totuși republic textele cu pricina este pentru că eliminarea lor *tacită* n-ar soluționa „litigiul". Prefer, așadar, să le țin la vedere, expuse judecății publice și unei eventuale reevaluări din partea destinatarilor înșiși. În rest, pentru tot ce poate fi, în cuprinsul lor, formulare abuzivă și rezoluție nedreaptă, îmi cer iertare. Nu mă dezic însă de *problematica* scrisorilor mele: ea face parte, din păcate, din nebuloasa toxică a tranziției, din grotescul ei carnaval. Conului Alecu i-aș aminti totuși un episod celebru din biografia lui literară. E vorba de textul său despre Noica (*Despărțirea de Noica*), care în epocă i-a contrariat pe mulți. În plin regim comunist, filosoful era acuzat, între altele, de stalinism, luat peste picior, „demitizat" cu o vervă enormă, care nu se împiedica în prea multe scrupule conjuncturale. Domnul Noica nu s-a supărat. S-a supărat domnul Gabriel Liiceanu. I-a răspuns, supărat, dar cu eleganță, domnul Paleologu (vezi schimbul de scrisori din *Epistolar*, Cartea Românească, 1987), au mai intervenit și alții (eu însumi mi-am asumat, la acea dată, un oficiu de mediator). În cele din urmă, conflictul s-a

aplanat. Supărarea beligeranților a trecut. E ghinionul meu că am riscat o episodică „despărțire de Paleologu" într-o perioadă în care supărările *nu mai trec*, în care divergența de opinie devine ruptură ireversibilă, după ce, mai întîi, e „lung prilej de vorbe și de ipoteze". În cazul domnului Ierunca, nici măcar n-am realizat că textul meu va provoca o „despărțire". Continuu să cred că, recitit cu seninătate, el oferă o dominantă de afecțiune melancolică greu de perceput în cheie malign resentimentară.

Mărturisesc că, aruncînd o privire asupra sumarului acestui volum, sînt contrariat de imensa cantitate de „imediat" pe care o conține. Am făcut bine că am investit atîta timp și atîta energie pentru a inventaria contingențe? A avut vreun sens efortul de a fi fost, de-a lungul cîtorva ani buni, atît de „actual"? Rămîne de văzut. Cred însă că în „programul" generației noastre nu intră numai obligația autorlîcului atemporal. Trebuie să livrăm și simple documente, experiențe nemijlocite, mărturii. Trebuie să avem, măcar din cînd în cînd, modestia de a nu fi decît *semne ale vremii*. De altfel, n-avem de unde ști cînd „ne dăm sufletul" mai cu folos: cînd construim orgolios pe cerul „operei monumentale" sau cînd ne aplecăm cu pietate asupra ființei precare a veacului? Aceasta este „dilema" pe care o întruchipează, nu fără o anumită oboseală, culegerea de texte care urmează.

I
PREZUMȚIA DE IMPURITATE

Dilema cea de toate zilele

Într-o lume normală, orice opțiune e precedată de un episod deliberativ. În lumea noastră însă, opțiunile sînt *anterioare* deliberării. Sînt opțiuni gata făcute, care nu apelează la realitate decît pentru a-și găsi, la nesfîrșit, confirmarea. Așa stînd lucrurile, nici nu se poate vorbi de opțiuni, ci de tropisme, de afectele dezordonate ale unei lumi tulburi, care s-a dezobișnuit, în patruzeci și cinci de ani de dictatură comunistă, să cîntărească liber oamenii și ideile. O lume în care opțiunile nu se bizuie pe deliberare e o lume în care dialogul e imposibil. Dialogul e un schimb de argumente. Dar ce argumente poate invoca cineva care a ales fără reflexie, printr-o mișcare spontană a umorilor proprii? Pentru cei care „au hotărît" că reprezentanții Puterii sînt buni, reprezentanții Puterii devin inatacabili: ei nu greșesc sau greșesc numai din vina altora, sau, oricum, greșesc mult mai puțin decît „ceilalți". Invers, pentru cei care „au hotărît" că reprezentanții Puterii sînt răi, fiecare mișcare a lor e un chip al erorii: ei nu pot avea niciodată dreptate sau, dacă, accidental, au, e pentru că sînt abili și vor să ne păcălească. La fel, Opoziția e ori sublimă, veșnic îndreptățită, depozitară a tuturor virtuților neamului, ori trădătoare, destabilizatoare, un soi de mașină infernală, plasată în mijlocul nostru de unguri, evrei sau masoni. În primul caz, a critica Opoziția echivalează cu a vîna îngeri; în al doilea caz, a lăuda Opoziția e a complota împotriva țării. Exemplele pot continua. Pentru monarhiști, monarhia e o soluție *absolută:* se instalează prin miracol și rezolvă, prin miracol, toate dramele românești — de la corecta distribuție a zahărului, pînă la renașterea morală și reîntregirea neamului. La rîndul lor, antimonarhiștii, desfigurați de resentimentara lor igno-

ranță (sau rea-credință) sînt incapabili să depășească injuria și mitocănia. De o parte și de alta — chiar dacă stilistica diferă — discursul e exaltat, năbădăios, ultimativ. El nu exprimă raționamente, ci *stări*. Sîntem cu toții „porniți", apucați, patetici; nimeni nu reflectează, pentru că toți *știm deja*. Manevrați de pasiuni, luăm discernămîntul drept o concesie și analiza drept pasivitate elitistă. Pe scurt, după înghețul totalitar, ne topim într-un dezmăț al emotivității, reacționînd prin ură sau iubire acolo unde n-ar fi nevoie decît de judecata noastră limpede. Știu, firește, cît de importante sînt sentimentele și cîtă *dreptate* poate avea iubirea. Dar sînt și lucruri aflate în inadecvare cu categoriile inimii, lucruri pe care iubirea le compromite. Uitînd asta, riscăm să reinventăm, prea devreme, „partidul iubit", „conducătorul iubit" și toate celelalte („dușmanul care veghează", „sfînta ură" etc.).

Trăim într-o lume neclară, „amfibie" (ca și cea în care s-a format România modernă, în veacul al XIX-lea): oameni vechi se amestecă, fatalmente, cu oameni noi (de fapt, *fiecare* e un amestec, inanalizabil, de vechi și nou). Sîntem, simultan, prematuri și senili. Avem de experimentat o „tranziție" pe care nimeni n-a mai experimentat-o înaintea noastră. Avem de reparat o mașinărie pe care nu noi am stricat-o. Avem de reînvățat un joc — jocul politic — pe care nu l-am mai practicat de cincizeci de ani și avem de corijat o defazare istorică (față de restul Europei) la care am fost condamnați prin calculul cinic al marilor puteri. Nu avem — pentru nici una dintre soluțiile pe care le încercăm — garanția succesului. Sîntem, cu alte cuvinte, în plină *dilemă*, dar incapabili să ne-o asumăm. Căci în chip curios, nimeni (nici Guvern, nici Opoziție) nu adoptă în România de azi stilul pe care ar trebui să-l impună confruntarea cu o dilemă. Realitățile sînt nebuloase, dar noi ne comportăm tranșant. Plutim în perplexitate, dar arborăm programe cristaline. Nu înțelegem nimic, dar oferim explicații pentru orice. Refuzăm să luăm notă de dilema cotidiană, ca și cum am ști exact *încotro* ne îndreptăm și *prin ce mijloace*. Am reușit o performanță stranie: să fim în același timp depășiți de împrejurări și siguri de noi înșine, rătăciți, dar cu un aer de iluminați...

De aceea preferăm să optăm fără deliberare. Deliberarea ne-ar obliga să admitem evidența dilemei, să ne micșorăm

glasul și să ne dezumflăm piepturile. Deliberarea ne-ar obliga să deblocăm, prin reflexie, ceea ce blocăm zilnic prin tonul prea categoric al unor oarbe partizanate.

Socotim că, pe un asemenea fundal, o gazetă care *să reabiliteze deliberarea*, care să amîne opțiunea pentru a o pregăti și întemeia, poate fi utilă. Ar fi o gazetă a dezbaterii nepărtinitoare, o gazetă care își permite să cadă pe gînduri într-un context în care toți cad în afara lor, grăbiți să taie adevărul (și oamenii) în două, pentru a ajunge la verdict și intoleranță.

Există un chip tragic al dilemei (orice am face iese rău!) și unul tonic (orice am face, nu mai poate să iasă decît bine!). În spațiul dintre aceste extreme va căuta să se așeze, socratic, gazeta noastră: ea nu va pretinde vreun monopol asupra adevărului și, în convingerea că mediul optim al prostiei e proasta dispoziție, va aspira la cordialitate și umor. Dilemele se depășesc, adesea, nu prin manevre solemne și prin ieremiadă, ci prin identificarea a ceea ce, în țesătura lor, e îngustime fudulă și caraghioslîc.

Dilema, nr. 1, 14 – 20 ianuarie 1993

Omul fără dileme

Uneori regret că gazeta de față se numește *Dilema*. Constat aproape în fiecare zi că duhul dîmbovițean nu poate trece pe lîngă acest cuvînt fără să alunece în poantă facilă, ironie minoră și *malentendu* cras. Din punctul meu de vedere, cel mai supărător e *malentendu*-ul. Un demon simplificator a lăsat unora impresia că filosofia acestei publicații e bîlbîiala, inexistența criteriilor, absența opiniei. „O revistă fără un punct de vedere" — sună unul dintre reproșurile curente. Pe de altă parte, cînd afirmăm un punct de vedere, se găsesc repede destui care să ne reproșeze că ne-am depășit programul, că nu sîntem destul de „dilematici". *Malentendu*-ul constă în faptul că ceea ce noi propunem drept manevră intelectuală de conjunctură, drept *stil de a gîndi* e luat drept *doctrină*. Noi nu spunem, cotropiți de palori metafizice, că *totul e dilemă*, că nimeni nu poate judeca pe nimeni și că nimic nu se poate afirma, în chip limpede, despre nimic. Noi nu plimbăm peste lucruri o privire cețoasă, fără discernămînt, și nu trăim într-o cronică inhibiție mentală. Avem și noi nervi, avem și noi idiosincrasii. Știm că viciul e rău și virtutea e bună, că cei care conservă vechile structuri sînt răi și cei care vor să le anihileze sînt buni, că Ștefan Augustin Doinaș e bun și Corneliu Vadim Tudor e rău, mă rog, știm și noi ceea ce știe toată lumea. Și n-avem de gînd să introducem ezitări hamletiene acolo unde lucrurile sînt clare. Socotim însă că nu toate lucrurile sînt clare și că boala societății românești de azi e *excesul tonului categoric* (avînd drept efect secundar suspensia dialogului și a dorinței *sincere* de conciliere). Sîntem excedați de suficiența intelectuală și morală a celor care s-au dezvățat să mai spună „cred că", „poate că", „mă întreb dacă", „nu mi-e

foarte clar", „nu știu ce să spun", „trebuie să mai reflectez" și alte asemenea formule cuviincioase, care constituie igiena însăși a spiritului. Nu vrem să extindem dilema asupra a ceea ce, în jurul nostru, e nedilematic. Dar o recomandăm, *acolo unde e cazul*, ca pe un început de înțelepciune. În definitiv, nici buna creștere nu e operantă în orice împrejurare. Este însă acesta un argument să o declarăm futilă?

Ar fi, poate, folositor să ne amintim puțin de moravurile noastre prerevoluționare. Cît de „dilematici" știam să fim în lumea aceea în care totuși binele și răul se deosebeau cu ușurință! Cît de firesc ni se părea, atunci, să spunem că „orice am face nu se schimbă nimic" și că deci e preferabil să stăm cuminți, într-o toropeală plină de argumente! Am trăit decenii întregi sub blestemul dilemei „din care nu se poate ieși". Și am plătit scump, în decembrie 1989, capacitatea noastră de a amîna. Nu cumva ne expunem, astăzi, riscului opus? Căci sîntem înconjurați de confuzii, ambiguități și aproximații, iar noi ne comportăm bățos, apodictic, ca niște activiști decerebrați, intransigenți, fără „complicații" interioare. Așa stînd lucrurile, ne putem întreba *cum* și *cînd* vom plăti deriva geometrică în care ne complacem deocamdată?

Dilema nu vrea altceva decît să tempereze această derivă. Ea nu vrea să relativizeze valorile sau să surdineze adevărul. Vrea însă scoaterea din joc a *omului fără dileme*, cu certitudinile lui (mitocănești sau fanatice), cu mărginirea lui inamovibilă. Ne izbim de tipul acesta uman la tot pasul, cu o crescîndă exasperare. A apărut imediat după '89, recomandîndu-se ca unul care a înțeles imediat totul și poate explica oricui, în detaliu, scenariul corect al evenimentelor. El știe exact cum a fost: „s-a prins", a priceput, nu s-a lăsat dus de nas. Dacă ai dubii, te privește amărît, ca pe o vietate insuficientă, abia recuperabilă. Îți dovedește că ești manipulat, anchilozat mental, infantil sufletește. El e mereu deștept, tot mai deștept, și tu ești mereu prost, tot mai prost. Perspicacitatea lui politică e garantată, la fel de garantată ca imbecilitatea ta în materie. Omul fără dileme *știe* cine ne vinde și cine ne cumpără, *știe* cum e cu regimul valutar, *știe* cum trebuie condusă țara. Chestia cu Securitatea, o are la degetul mic. („S-a prins!".) Chestia cu francmasoneria — la fel. Se pricepe la toate, e sigur că existența lui e providențială, vrea să te edifice și să te

fericească cu forța. Firește, există o foarte colorată tipologie a omului fără dileme. Fără dileme e și prostănacul pompos, și deșteptul care își idolatrizează deșteptăciunea. Fără dileme e și tînărul prezumțios care dă lecții națiunii în numele unor idei de împrumut, dar și bătrînul arogant care își numește scleroza „experiență de viață". Există omul fără dileme proguvernamental, mereu înarmat împotriva trădătorilor din Opoziție, și omul fără dileme antiguvernamental, care are în buzunar rețeta mîntuirii naționale, dar nu înțelege s-o pună la dispoziția derbedeilor... Omul fără dileme e, în România, un personaj cu tradiții: de la Conul Leonida care explică tot, la eroii lui Pintilie care știu că „americanii sînt tîmpiți" și femeia română — „a opta minune a lumii". Un caz special e omul fără dileme cultivat, cel care se percepe pe sine drept „conștiința mai bună a neamului": îngrijorat și sentențios, el ne îngroapă în dihotomii: alege binele de rău cu o precizie oraculară, stabilește baritonal cine va fi iertat și cine nu, sfătuiește, amendează, tranșează. Omul fără dileme e creatorul tuturor dictatorilor, de dreapta sau de stînga. E *marele* organizator, *marele* pedagog, *marele* vindecător. Pus în fruntea unei instituții (a Televiziunii, de pildă), el își asumă prompt prerogative supreme: e un fel de guvern, un fel de parlament, un fel de tribunal public. *Știe* ce ne trebuie mai bine decît o știm noi înșine. Decide, în numele nostru, ce vom gîndi, cum ne vom distra, cine binemerită admirația, cine disprețul nostru. Ne dă o glumă pe săptămînă și o poezie pe săptămînă, alese, evident, de specialiști (aleși de el), așa încît să nu ne pierdem timpul amuzîndu-ne fără folos. La limită, omul fără dileme e *Big Brother*, Șeful, Conducătorul. Cel căruia nu-i trece niciodată prin cap că poate greși, că poate fi monstruos, că e nedorit și vătămător. Cel care *știe* întotdeauna ce face și nu face decît ceea ce știința lui cubică, de beton, îi dictează să facă. Cu omul acesta, cu pericolul acesta se răfuiește *Dilema*. Atît cît îi stă în Putere. Și atîta vreme cît omul fără dileme nu o va anula scurt, cu un dos de palmă.

Dilema, nr. 8, 4 – 10 martie 1993

Curiozități...

De la bun început, *Dilema* a fost pentru românul intransigent (adică pentru tot românul „de calitate", aflat din față în afara oricărui compromis) suspectă. Suspectă mai ales pentru că se tipărește pe bani de la Guvern. Plătită de Putere, *ergo* aservită Puterii. În ce măsură textele puse în circulație de această gazetă slujesc *într-adevăr* Puterea, în ce măsură ea este „cotrocenizată", lingușitoare, subtil „colaboraționistă" e mai puțin important. Important e că o asemenea gazetă *nu poate* să nu fie suspectă. O știam încă înainte de apariția primului număr și o știm în continuare, chiar dacă nu o citim.

În ce ne privește, nu înțelegem să ne justificăm la infinit, iar dacă o facem, o facem prin chiar prestația noastră săptămînală, atîta cîtă e. Ne îngăduim totuși să surîdem, ca de o picantă curiozitate, ori de cîte ori „judecătorii" noștri, într-o inocentă uitare de sine, adoptă gesticulația purității. Iată un exemplu: în numărul din aprilie al revistei *Vatra*, cineva care semnează curajos și răsunător V.P. îi invocă cu o ironie amară pe „intelectualii noștri independenți care lucrează la sau pentru instituții sponsorizate de noii guvernanți". Evident, această fină aluzie ne privește. Dar ea privește, vai, mai toată cultura română. Toate teatrele din România sînt „sponsorizate" de Guvern; la fel filarmonicile, ansamblurile de operă, muzeele și o mulțime de publicații cochet antiguvernamentale. Fie că ne place sau nu, cultura este încă, în România, „cultură de stat". Andrei Șerban a condus Teatrul Național cu bani de la Guvern, Lucian Pintilie a făcut *Balanța* combinînd banii Guvernului cu aceia ai unor asociați străini, Stere Gulea și-a făcut filmul despre Piața Universității pe banii Guvernului, Muzeul Țăranului Român funcționează pe

banii Guvernului, editura Humanitas s-a născut și ea ca editură bugetară. Și așa mai departe. Dacă e de spus ceva e că Guvernul dă bani puțini. Că investiția sa în instituțiile culturale e grav insuficientă și, adeseori, arbitrară. De aceea oamenii de cultură *cer* apăsat suplimentări, sprijin, generozitate. Și bine fac, pentru că a cere bani de la Guvern nu e deloc compromițător pentru cine gîndește normal. Dimpotrivă, e compromițător *pentru Guvern* să refuze a „sponsoriza" cultura, după cum poate fi compromițător să faci, pe banii obținuți de la Guvern, cultură de mîna a doua.

E o lipsă de imaginație — și o formă de analfabetism financiar și politic — să iei *bugetul țării* drept o sumă de bani murdari și drept „averea Guvernului". Guvernul administrează banii contribuabililor. *Ai noștri*. Nu e o rușine să-ți ceri partea și nu e infamant să o primești. În definitiv, nu ne-am gîndit, pe vremea Puterii totalitare, că banii de la Guvern ar fi fost „întinați". Vreme de patruzeci și cinci de ani am făcut cultură onorabilă și mai mult decît onorabilă pe banii unor guverne abominabile. Slavă Domnului ! Bine că s-a putut ! De unde brusc atîta virginitate? Cui trebuie să lăsăm bugetul? Sau ar fi, poate, cazul să cerem pentru cultură doar bani „albi" de la Opoziție? (Apropo: salariile opozanților din Parlament vin tot de la buget!) Dar să ne uităm pe frontispiciul revistei *Vatra*. Ce descoperim? Că e „editată de Uniunea Scriitorilor și Inspectoratul pentru Cultură al județului Mureș". Să vezi și să nu crezi! Te întrebi, perplex, din ce diafane ceruri s-a pogorît asupra noastră V.P.? Își închipuie dînsul că Inspectoratul pentru Cultură e o asociație filantropică? Nu știe oare V.P. că el (inspectoratul) e „al Guvernului", îmbinînd competența Ministerului Culturii cu aceea a Prefecturii locale? Ministerul Culturii nu e „Guvern"? Sau trebuie să înțelegem că, pe măsură ce se îndepărtează de București, organismele Guvernului devin ne- sau antiguvernamentale?

Ar mai fi multe de spus (dar nici prea multe!) despre „micile rînduri" ale solemnului V.P. (care savurează „adevărul" înjurăturilor lui Goma, chiar dacă, pentru unele, Goma însuși a fost obligat să-și ceară scuze public). Dar cum să intri în război cu un soi de zînă castă și morocănoasă, care se simte parașutată brusc printre hiene?

Dilema, nr. 24, 25 iunie – 1 iulie 1993

Prezumția de impuritate

Cînd, în 1988, s-a difuzat la Europa liberă celebra scrisoare a Celor șase, nu știam, despre autorii ei, mai mult decît știa toată lumea. Am recepționat-o spontan, ca pe un act de curaj într-o mare de resemnare neagră sau de disperare mută. Ceva *se mișca* în lumea noastră încărcată de revoltă, dar incapabilă (încă) să producă o ofensivă amplă și coerentă. Am fost cu atît mai surprins și, de la o vreme, întristat să constat ce repede s-a mobilizat opinia publică pentru a diminua, a devaloriza și a compromite ceea ce în mod normal trebuia s-o exalte. În fond, vocifera acreala anonimă, cine erau Cei șase? Tot comuniști, tot „de-ai lor": s-au trezit eroi la spartul tîrgului, după ce, mai întîi, ani de-a rîndul au fost instrumente obediente ale regimului. Ca să nu mai vorbim că toți sînt bătrîni și, prin urmare, nu mai au ce pierde. Și, de altfel, n-ar fi avut ei curajul ăsta, dacă n-ar fi avut spatele asigurat: ceva CIA, ceva KGB, unele mafii internaționale (nu erau cumva evrei sau cu neveste evreice?). Și nu cumva erau, unii dintre ei măcar, vag ramoliți? Sau, dimpotrivă, ambițioși în chip juvenil, dornici de putere? Oricum, în cîteva zile nimic n-a mai rămas din gestul lor îndrăzneț. În chip semnificativ, noi interiorizaserăm — inconștient — mentalitatea cultivată cu bună știință de Securitate; orice act de protest trebuia dezamorsat prin calomnii bine ticluite: trădare, spionaj, agenturi etc. Nici ceilalți, puțini, disidenți pe care i-am avut nu s-au învrednicit de o soartă mai bună. Întotdeauna se găseau voci sincere care să-i decreteze drept nebuni, fanatici, orgolioși, interesați, manipulați ș.a.m.d. Într-adevăr, ce om cu scaun la cap s-ar fi pus așa, tam-nesam, de-a curmezișul unui sistem invulnerabil, periculos în invulnerabilitatea sa?

După revoluție, tipul acesta de defetism cinic a căpătat proporții monstruoase. L-a practicat Puterea pentru a fisura imaginea liderilor din Opoziție și a Opoziției în genere, l-a practicat presa de toate culorile pentru a „de-construi" prestigiul personalităților controversate, l-a practicat Opoziția pentru a contracara popularitatea Puterii și loviturile ei sub centură. Disidenții au devenit curînd „așa-ziși disidenți". Unul dintre scriitorii, puțini la număr, care se solidarizaseră în 1989 cu Mircea Dinescu îmi mărturisea, acum cîteva luni, că, privind retrospectiv, începe să creadă în manipularea ruso–maghiară a poetului. Adică în ceea ce spun de cinci ani „politicienii" României Mari!

În orice opțiune, declarație sau gest public, se caută dedesubturi infame. Ți se umblă la caracter, ți se inventează strategii murdare. Ți se interzice, clipă de clipă, să fii tu însuți. Ești omul ungurilor, al KGB-ului, al Cotroceniului, al monarhiștilor. Ești securist, trădător, antiromân. „Urmărești" ceva, trișezi, te prefaci, arunci praf în ochi, ești plătit de rețele masonice, iudeo-masonice sau, dimpotrivă, de oculte cuiburi legionare.

Disecarea aceasta nevrotică, purulentă, malignă, a tuturor celor din jur a devenit o probă de luciditate și de deșteptăciune. Oameni dintre cei mai diferiți ca inteligență, moralitate și angajare politică se întîlnesc într-o bolnăvicioasă destructurare psihanalitică a lumii și a semenilor lor. Toți își întemeiază ideologiile și acțiunile pe o generalizată *prezumție de impuritate*.

După apariția „cazului Patapievici"*, mecanismul acesta rudimentar, dar robust, a intrat prompt în funcțiune. Intelectuali fini, mîrlani de duzină și gazetari „fără prejudecăți" se întrec în a elabora impozante cantități de mocirlă. Cei zece inși care au semnalat neregula au fost puși imediat sub lentilă: au vrut, de fapt, să-și dea aere, să atragă atenția, să-și consolideze notorietatea. Sau să-i facă reclamă lui Patapievici (care, nu întîmplător, a publicat de îndată un volum de eseuri). Totul e, în orice caz, o înscenare, o încercare de a pescui în ape tulburi, o diversiune. Se dorește stricarea imaginii țării, destabilizarea serviciilor secrete, înspăimîntarea populației.

* Vezi în volumul de față, pp. 142–145.

Dacă nu cumva cei zece sînt manevrați subtil de Securitate în vederea soluționării unor conflicte interne.

Încă de la primul ei număr, *Dilema* a fost însoțită, de asemenea, în chip statornic, de un alai pestriț de suspiciuni, demascări și procese de intenție. Creată de Putere ca să-și asasineze „concurența" (în speță, revista 22) sau să ademenească discret spiritele către tabăra guvernamentală, cînd subversiv „de stînga", cînd subversiv „de dreapta", cînd utilizînd banii Guvernului pentru a-i face o propagandă abil camuflată, cînd deturnînd banii Guvernului către interesele Opoziției, *Dilema* nu încetează să excite și să deruteze spiritul analitic al contemporanilor vigilenți. Am constatat că, în genere, cei care au catalogat-o rău de pe cînd era în fașă preferă să n-o citească decît să-și schimbe opinia. Dacă totuși o citesc, nu țin minte decît ceea ce pare să-i confirme. Chiar colaboratorii ei constanți sînt scuturați uneori de frisonul riscului moral și al vinovăției politice: dar dacă ce se spune despre gazeta aceasta e adevărat? În ce mă privește, am obosit să o mai apăr. Aș putea, firește, să-i întreb, la rîndul meu, pe cei care se îngrijesc cu atîta zel de propria lor, „nereperată", onoare: dar dacă ce se spune despre *Dilema* nu există decît în mințile dumneavoastră intoxicate de patima scenariilor, de virușii suspiciunii generale pe care ni i-a inoculat tuturor dictatura, de abuzul imaginației dumneavoastră încinse? Dacă urîțiți — cu îndoielile, precauțiile și ideile dumneavoastră fixe — un efort autentic și de bună credință? Și dacă — încruntați cum sînteți de teama că veți fi păcăliți — ratați normalitatea unui episod de bucurie intelectuală adevărată, cum nu sînt foarte multe în lumea noastră de azi, desfigurată de „scrîșnirea dinților"?

Mărturisesc că, sufletește, bilanțul primelor o sută douăzeci de numere tipărite sub frontispiciul *Dilemei* e mai curînd deprimant. E greu să fii stimulat de o ambianță a cărei lege e *prezumția de impuritate*. Și în care fiecare locuitor îi desființează pe toți ceilalți în numele purității proprii. Dacă n-ar fi bucuria atemporală de a colabora cu o echipă care, născută la întîmplare, a devenit o vietate eficace și tandră și dacă n-ar fi ecourile bune ale unor cititori care și-au păstrat *libertatea interioară* necesară pentru *a credita* lumea înainte de a o disprețui, aș fi înclinat să pun punct acestei nerăsplătitoare curse, lăsînd locul liber pentru guvernanți jigniți și opozanți virgini.

Îmi amintesc tot mai des de un splendid pasaj dintr-un text mai vechi al lui Alexandru Paleologu. Nu contează cui i se adresa în clipa cînd a fost scris; nu știu nici măcar dacă interlocutorul vizat merita, atunci, judecata — caldă totuși — a domnului Paleologu. Dar judecata aceasta ne privește astăzi pe toți (și, poate, pe domnul Paleologu însuși). Iată textul: „...ai o tendință de a atribui intențiuni joase, mobiluri prea puțin onorabile gesturilor altora, poate greșite, poate nedrepte, poate excesive, dar nu neapărat infame. Cred că e la dumneata o formă de naivitate întoarsă, o naivitate nu din prea multă, ci din prea puțină încredere în semeni. Poate ai fost marcat de experiențe triste, care ți-au imprimat această pornire; poate e firea dumitale prea bănuitoare. E păcat. Păcat pentru dumneata, întrucît nu se poate să nu-ți întunece priveliștea vieții. Păcat, tot pentru dumneata, căci te va face să ratezi multe și, poate, mari șanse ale inimii. Păcat, în sfîrșit, tot pentru dumneata, căci o asemenea optică viciază pînă la urmă spiritul."

Dilema, nr. 120, 28 aprilie – 4 mai 1995

Spiritul *Dilemei*

I

Socotesc că în ultimii trei ani am dat suficiente explicații în legătură cu programul *Dilemei* și, în genere, cu legitimitatea tonului „dilematic" în lumea românească de azi. Evident, discuția poate avansa, putem intra în amănunte, cu condiția să nu înlocuim argumentele cu febrilități umorale și să păstrăm — în timpul dezbaterii — un minim de bună-credință. Or, trebuie să observ că *toate* contestările scrise pe care le-am primit, ca și multe dintre cele verbale, venite, într-o împrejurare sau alta, de la prieteni, simpli cunoscuți sau neprieteni, au rămas în limitele unei iritări superficiale: judecata se formulează pripit și tranșant, de obicei ca o variațiune pe tema „țara arde și *Dilema* se piaptănă". „N-avem timp de dileme, ne trebuie opțiuni radicale și acțiuni ferme. Dumneata — cu „imparțialitatea" dumitale — amețești lumea, stîrnești confuzie și, în fond, faci jocul Puterii" — iată cam tot ce pot produce, ca materie de dispută, preopinenții noștri, referindu-se mai mult la titlul gazetei decît la conținutul ei. Unui repertoriu ofensiv atît de schematic e ușor să-i opui o contraofensivă echivalentă: să observi, mai întîi, că mulți dintre radicalii de azi erau, înainte de 1989, mai „dilematici" decît s-ar fi cuvenit și decît „dilematicii" de azi, pe care îi blamează. Apoi, că opțiunea radicală, dar oarbă, și acțiunea fermă, dar stupidă, nu dau rezultate mai bune decît întîrzierea în dilemă și că o Opoziție diletantă poate face în aceeași măsură jocul Puterii — și îl face în fapt! —, ca și imparțialitatea în exces.

Unii ne reproșează o nepermisă înclinație spre comoditate. Țara e un sîngeros teatru de luptă, iar noi stăm deoparte și comentăm războiul de la distanță, ferindu-ne să ne angajăm în vreo tabără. În realitate, atitudinea noastră produce,

săptămînă de săptămînă, multiple specii de inconfort. Sîntem suspecți *tuturor* combatanților și, în consecință, avem de suportat atacuri din toate părțile. Proguvernamentalii cer să ni se taie bugetul, opozanții ne fac dosar pentru stîlpul infamiei. Viața dilematicului se dovedește mai grea decît a „angajaților" fără dubii, care moțăie în mijlocul partizanilor lor, emițînd, cu conștiința împăcată, discursuri previzibile. De altfel, strict logic, dilema e o „figură" incomodă: ea naște stupoare intelectuală, neliniște, tensiune. Reflexele mentale curente se văd hărțuite de disjuncții insolubile, raționamentele se blochează în dificultăți descurajante. Riscul paralogismului, al sofismelor, al derutei interioare e mereu subînțeles: a trăi dilematic e a trăi periculos, sub amenințarea neîncetată a crizei *fără ieșire*.

O altă temă agitată frecvent de „nedilematici" e aceea a *echidistanței vinovate*. Nu șade bine, în vremuri de restriște, să fii echidistant, să eziți, dubitativ, la mijloc, într-un spațiu al nimănui. Dar știm și noi asta, știm și noi că a fi echidistant e totuna cu *a fi absent*, că neutralitatea poate fi simptomul unei astenii. *Dilema* nu e deloc neutră și nici echidistantă dacă urmărim atent modul ei de funcționare. Nu stăm, încremeniți, la egală depărtare de Guvern și de Opoziție, ci *ne mișcăm suplu în intervalul dintre ele*, încercînd să ne ținem cît mai aproape de adevăr. Cu alte cuvinte, cînd Opoziția nu ni se pare a fi în adevăr, înțelegem să o amendăm, tot astfel cum amendăm Puterea cînd o percepem ca exterioară adevărului. Firește că fiecare contabilizează doar amendamentele de care se simte vizat și, în consecință, ne plasează „de partea cealaltă". Noi însă nu credem că politicul e un teritoriu al adevărurilor *absolute* și că deci unii rechiziționează *definitiv* dreptatea și curăția, în timp ce „ceilalți" devin depozitarii *tuturor* erorilor și ai *tuturor* ticăloșiilor. Ni se pare că gîndirea aceasta monoton dihotomică e una dintre cauzele întîrzierii cu care coagulează, la noi, *spiritul civic*. Căci spiritul civic nu se confundă cu Opoziția decît sub regimurile dictatoriale. În condiții cît de cît normale, spiritul civic e o „vietate" *autonomă*, un mecanism de reglaj social pentru care nu simpatiile politice contează, ci principiile statului de drept. Spiritul civic nu e spirit de partid. De aceea el semnalează și condamnă *orice* derapaj, *orice* abatere de la democrație, indiferent din care secțiune a

spectrului politic ar proveni. Spiritul civic nu-și poate permite, de pildă, să înfiereze mineriada din iunie '90 și să o accepte pe cea din septembrie '91. El trebuie să proclame ilegitimitatea *oricărei* mineriade, a *oricărei* soluții barbare survenite pe scena publică. Asta nu e echidistanță sau neutralitate: e refuzul de a judeca în numele unui interes de grup și e un efort elementar de obiectivitate.

Dilema e totuși de acord că, uneori, anumite strategii de conjunctură trebuie să primeze asupra obiectivității. De pildă, ea e perfect conștientă că pentru consolidarea democrației naționale o rotație completă a „zodiacului" politic e esențială. Opoziția trebuie să treacă la guvernare, guvernarea trebuie să treacă în opoziție. Prelungirea fără termen a „stabilității" de acum dăunează ambelor tabere și întregii țări. Problema e că, din punctul nostru de vedere, Opoziția nu va cîștiga dacă va fi sprijinită omagial, iubită lăutărește, lăudată partinic drept infailibilă și imaculată. În orice caz, pînă acum, acest tip de solidaritate lăcrămoasă n-a prea dat rezultate. Socotim, prin urmare, că ar fi mai utilă o cîntărire rece a situației, un bilanț necomplezent al eșecurilor, greșelilor și confuziilor acumulate în ultimii ani și asupra cărora a planat mereu un soi de interdicție sentimentală („să nu dăm satisfacție dușmanilor"). Am fost plăcut surprinși să constatăm că, de curînd, într-un interviu televizat, domnul Corneliu Coposu a consimțit să vorbească despre unele insuficiențe ale Convenției Democratice și ale PNȚCD-ului (mai ales cu privire la recoltarea de cadre noi și la distribuția în teritoriu). E un pas înainte, chiar dacă e făcut cu oarecare întîrziere. Noi am formulat opinii asemănătoare încă din 1993 și am fost taxați imediat drept prea dilematici și, de fapt, cotrocenizați. Iată, așadar, că *Dilema* exprimă uneori „gîndul românului de pe urmă".

Nu ne rămîne decît să ne declarăm melancolia că majoritatea celor care ne judecă nu reușesc să depășească o serie de idiosincrasii, enervări, scenarii și idei fixe, de natură să împăienjenească spațiul discuției. Nici unul nu ne-a făcut onoarea de-a ne lua cu adevărat în serios, de a merge, nepărtinitor, la texte, de a răsfoi, fie și rapid, un manual de logică pentru a afla ceva mai mult despre „dileme" decît ceea ce crede că știe deja. Dacă ar fi să ne evaluăm singuri păcatele, ne-am des-

curca mai bine. Și, în definitiv, de ce n-am face-o? De ce n-am încerca să punem *Dilema* însăși sub raza unei priviri dilematice?

II

Ce ne-am putea reproșa singuri, plictisiți de superficialitatea reproșurilor care ne vin de la alții? S-o luăm de sus. De la Kant. În *Logica generală* (tradusă în românește, în 1985, de Alexandru Surdu) citim: „Dilemele au (...) multe puncte suspecte, chiar atunci cînd se conchide corect. Ele pot fi utilizate pentru susținerea, dar și pentru combaterea propozițiilor adevărate, prin dificultățile formulate la adresa lor." Și cîteva rînduri mai sus: „...este un artificiu sofistic ca, în loc să respingi de-a dreptul propozițiile, să arăți doar dificultățile". Dilema se distinge, într-adevăr, prin înclinația și dexteritatea ei de a semnala *dificultățile* oricărei opțiuni, *minusul* existent de ambele părți ale unei alternative. Chiar cînd e construită corect (căci există și false dileme, cu vicii structurale ușor de diagnosticat), dilema tinde, așadar, să paralizeze alegerea și, cu atît mai mult, actul, scoțînd în relief blocajele latente ale oricărei căi. Spiritul dilematic hipertrofiază obstacolele, riscurile, contraargumentele și e, în consecință, un spirit mai curînd *demobilizator*. Hamlet e paradigma lui clasică. Dar, pe de altă parte, e inelegant să-l reduci pe Hamlet la informul nehotărîrii. Ezitarea lui nu e pură stupoare și nici îngălare morală, ci abuz de finețe, simț metafizic. El acceptă vinovăția faptei amînate din oroare pentru fapta pripită și nedreaptă. Acesta e echivocul oricărei dezbateri dilematice și el trebuie asumat ca atare, cu toate neajunsurile lui. Dilema sabotează în egală măsură refuzul și adeziunea, inventariind dezavantajele ambelor. Manualele dau, uneori, spre lămurire următorul exemplu: trebuie să prind trenul X pentru a ajunge la o întîlnire. Dacă trenul va veni cu întîrziere, (l-aș putea prinde, dar) voi rata întîlnirea; dacă trenul va veni la timp, (nu-l voi putea prinde și) voi rata întîlnirea. Or, trenul va veni fie cu întîrziere, fie la timp. Deci, în ambele cazuri voi rata întîlnirea. Rezultă că n-are rost să încerc să prind trenul, de vreme ce, oricum, nu voi ajunge la timp la întîlnire. O asemenea concluzie e invalidabilă pentru că nu ține cont de *toate* posibilitățile situației date: trenul ar putea să întîrzie, dar nu într-atît, încît să-mi împiedice întîlnirea; în plus, el ar putea recupera (sau reduce cu totul) întîrzierea înainte de a ajunge la destinație. Prin urmare, merită să încerc să prind trenul. Acest „merită să încerc" e, din păcate, o vorbă care iese greu din gura dilematicului, ceea ce face ca deliberarea sa să fie amendabilă, ba chiar, eventual, impardonabilă. Iată, de pildă, cea mai vinovată dilemă pe care ne-o putem închipui acum, în pragul campaniei electorale: trebuie să votăm în așa fel, încît nou-aleșii să fie capabili a scoate țara din impas. Dacă votăm cu actuala Putere, lucrurile nu vor merge mai bine decît acum (pentru că Puterea și-a dovedit slăbiciunile). Dacă votăm cu Opoziția, lucrurile nu vor merge mai bine decît acum (pentru că și Opoziția și-a dovedit slăbiciunile). Or, nu putem vota decît fie cu Puterea, fie cu Opoziția. Dar în ambele cazuri lucrurile nu vor merge mai bine decît acum. Rezultatul: nu merită să mai votăm. O asemenea concluzie ar fi catastrofală. Ea face abstracție de complexitatea reală a situației și de exigențele spiritului civic. Mai întîi, democrația are nevoie de alternanța la Putere a forțelor politice existente. Apoi, Opoziția n-a trecut încă proba capacităților ei de guvernare. Pusă în situația de a conduce, ea ar putea să-și descopere resurse nebănuite. Și, în definitiv, eșecurile Puterii sînt palpabile, în vreme ce eșecurile Opoziției (ca eventuală instanță de guvernămînt) sînt ipotetice. Prin urmare, merită să încercăm, prin vot, o reîmprospătare a vieții noastre politice. Dar pînă și un vot acordat Puterii e preferabil sustragerii de la vot, căci dovedește voința electoratului de a participa la destinul comunității, de a contracara spectrul lehamitei.

Jocul cu dilemele poate fi deci, în anumite circumstanțe, periculos. El alunecă relativ ușor către prestidigitație, către gratuitate intelectuală, dacă pasiunea combinatorică a logicii pure atîrnă mai mult decît nevoia de soluție și de faptă. Dilematicul poate fi, de asemenea, o fire cinică sau una indiferentă. El poate savura suspensia opțiunii pentru că nu mai comunică cu universul valorilor sau pentru că e incapabil de orice angajare pozitivă. Alteori, dilema e simptomul unei premature îmbătrîniri: privești de jur-împrejur vlăguit, cu sentimentul acut al zădărniciei. Nimic nu te mai atrage, nimic

nu te mai convinge. Aceasta e echidistanța proastă, cea care te îngheață în mijlocul *geometric* al tuturor posibilităților.

Cititorii noștri pot fi siguri că sîntem conștienți, la fiecare pas, de primejdiile care ne pîndesc. Ne-am întrebat, nu o dată, dacă așezarea noastră e moralmente corectă și politicește utilă. Nu sîntem deloc siguri că *Dilema* a pus întotdeauna accentele așa cum trebuie, că n-am fost, uneori, mai dilematici decît am fi vrut-o, iar alteori, mai categorici decît ar fi fost cazul. Știm că nu sîntem scutiți de a greși. Dar care dintre căile pe care le-am putea alege ne-ar garanta infailibilitatea? Nu calcă și activiștii nedilematici printre capcane? N-ar avea de profitat și ei de pe urma unor mici accese de îndoială? În varianta ei responsabilă, *Dilema* nu cere decît o calmă cădere pe gînduri înainte de acțiune. Ea reclamă, pentru fiecare, dreptul la răzgîndire, la decizie liniștită, ferită de nerăbdări contingențiale. Dincolo de toate riscurile asumate, noi ne păstrăm totuși convingerea că, în etapa prin care trecem, tensiunea dilematică e mai onestă și mai productivă decît iureșul ideologic, decît inflația certitudinilor și decît spontaneitatea viscerală. Există o anumită consubstanțialitate între metabolismul tranziției și metabolismul dilemei. De aceea, sub titlul gazetei noastre scrie — și nimeni nu pare să observe — „săptămînal de tranziție". *Dilema* nu vrea deci să se eternizeze, nu are o doctrină valabilă în sine. Ea e un mod de a supraviețui igienic, în vremuri *anormale*. Sperăm să apucăm momentul în care și titlul, și subtitlul nostru vor deveni caduce. Deocamdată însă sîntem perfect acoperiți de spiritul vremii. Logica scolastică numea dilema *syllogismus cornutus* — argument cu două coarne, „cu două tăișuri": cînd vrei să eviți unul dintre ele, te lovești de celălalt. Vom fi cei dintîi care să ne bucurăm de îmblînzirea istoriei cornute ce ne-a fost hărăzită. Pînă una alta, stăm între coarnele ei la fel de timorați și de plini de speranță ca toată lumea. Corida continuă.

Dilema, nr. 142, 29 septembrie – 5 octombrie 1995;
nr. 143, 6 – 12 octombrie 1995

II

CĂLĂI, VICTIME ȘI JUDECĂTORI

Despre (in)disciplina de partid

Sciziunea a devenit, la noi, boala cronică a tuturor formațiunilor politice. Partidul de guvernămînt — vechiul FSN — se împarte în două. Apare FDSN-ul, despre ale cărui fricțiuni intestine a început să se vorbească tot mai des. FSN-ul lui Petre Roman nu e nici el atît de omogen pe cît pare; la bază lucrurile sînt confuze (vezi votul dat de mulți, la Președinție, lui Ion Iliescu, deși exista un candidat propriu), la vîrf apar disensiuni neașteptate (Petre Roman — Caius Dragomir). Fricțiunile liberale sînt notorii. Întîi, Dinu Patriciu contra Radu Câmpeanu, apoi Dinu Patriciu contra Cataramă, apoi Vintilă Brătianu contra Câmpeanu, ca să nu mai vorbim de bruiajul vesel al Uniunii Liberale Brătianu-Kogălniceanu. PAC-ul pare în pragul unei ramificații riscante, pe baza a trei moțiuni distincte (liberalism, democrație creștină, social-democrație). Oricum, e în conflict cu Alianța Civică. UDMR-ul e subminat de tensiunea dintre radicali și moderați. Pînă și micul birt patriotic al PRM-ului polarizează, din senin, între cei doi titani ai săi: Corneliu Vadim Tudor și Radu Theodoru. Ecologiștii, a căror doctrină ar trebui să fie clară și simplă, sînt, la rîndul lor, sfîșiați de diferențe (MER pe de o parte, PER pe de alta). Singur PNȚCD-ul are un aer mai compact, deși e șicanat și el, din cînd în cînd, de disidența domnului Ion Puiu.

Pînă la un punct, putem spune că această hipertrofie a dezbinării reface tradiții politice mai vechi. Conservatorii s-au divizat în 1908, producînd Partidul Conservator Democrat al lui Take Ionescu. Liberalii au trecut prin nenumărate crize curînd după ce s-au constituit: George Vernescu întemeiază Partidul Liberalilor Sinceri (!) în 1880, pentru a se opune lui

Ion C. Brătianu. Mai tîrziu, vom asista la conflicte între „bătrîni" liberali anticarliști și „tineri" liberali procarliști (cei din jurul lui Gheorghe Brătianu) sau, încă, între „bătrînii" lui Dinu Brătianu și „tinerii" lui Gh. Tătărăscu și Victor Iamandi. De-a lungul acestor erodante peripeții, au apărut, uneori, altoiuri stranii de tipul Partidului Liberal Conservator (!), condus de Lascăr Catargiu și George Vernescu.

Asemenea precedente istorice nu explică totuși integral febrilitatea divergențelor de azi. Motivele atomizării politice actuale trebuie căutate și în altă parte. În primul rînd, avem, probabil, de-a face cu un efect compensatoriu al disciplinei de partid totalitare. Monolitul represiunii produsese, în anii dictaturii, un monolit al supunerii (pe de o parte) și o (cvasi) unanimitate a opiniilor rezistente (pe de alta). Toți știam că adversarul e unul singur și toți înțelegeam să ne opunem (fie și tacit) acestui adversar. *În numele a ce* ne opuneam era secundar. În mod firesc, după decembrie 1989 am ajuns să descoperim că motivațiile și argumentările noastre erau diverse. Că unii ne opuneam în numele unei opțiuni regaliste, alții în numele unei opțiuni republican–liberale sau țărăniste, alții în numele unui socialism „cu față umană" etc. În orice caz, după o omogenizare forțată, avem acum o fărîmițare „liberă", un apetit al multicolorului și al ireductibilului, o sete de diferențiere întru totul explicabilă (și încurajată, de altfel, de un individualism recunoscut ca notă specifică a caracterului național...). Ușurința cu care au loc sciziunile de partid mai are însă și alte explicații, mai puțin legitimabile:

1 Superficialitatea adeziunii. Se destramă ușor asocierile născute întîmplător, la simpla provocare a conjuncturilor. Oameni care n-au nimic în comun se trezesc sub aceeași umbrelă politică pentru simplul fapt de a fi urlat într-o zi, la un miting, aceeași lozincă. Sau pentru că, într-o împrejurare dată, s-au întîlnit în jurul aceluiași interes de moment. Sau pentru că tații, bunicii sau unchii au făcut cîndva parte din același partid. Sau pentru că celelalte partide sînt și mai rele. Spectrul falsei opțiuni, al adeziunii impulsive e infinit și justifică, în bună măsură, proliferarea „divorțurilor".

2 Sentimentalismul adeziunii. Orice formațiune politică se constituie — în mod normal — prin convergența *doctrinară* a membrilor ei. Aderi la capătul unei deliberări calme și

temeinice. *Știi* la ce aderi. Dimpotrivă, adeziunea fierbinte, patetică, ieșită din haosul unei surescitări accidentale, se decuplează la primul duș rece, la cea dintîi probă de luciditate. Nu e vorba ca opțiunile noastre să fie neapărat lipsite de căldură umană. E vorba însă ca ele să nu exprime simple inflamațiuni sufletești, ci, dacă se poate, un mod de a gîndi. De aceea e bine ca orice partid să aibă o doctrină. Dintr-un partid fără doctrină ieși la fel de ușor cum ai intrat.

3 Orgoliul. Politicianul român ajunge foarte ușor să se simtă *misionat*, indispensabil, infailibil. El e o personalitate providențială și, ca atare, nu poate avea un șef. Este de negîndit să-l vedem făcînd vreodată un pas înapoi, cedînd locul sau acceptînd să colaboreze cu alții înăuntrul unei *structuri* suprapersonale. Avem de-a face cu forme de orgoliu dintre cele mai perfide: orgoliul de a fi fost marginalizat, orgoliul de a fi suferit, orgoliul de a fi fost cineva în tinerețe, orgoliul de a fi charismatic sau, dimpotrivă, de a lucra din umbră, cenușiu și eficient ca istoria însăși. Oricare dintre aceste specii ale orgoliului e suficientă ca să justifice țîfna separatistă, gestul tranșant, ruptura.

4 Carența deprinderii de a negocia. Politicianul român nu cunoaște intervalul între îmbrățișarea tandră și injuria dizolvantă. Cînd ți-e lumea mai dragă, e principial, inflexibil, „scrofulos". Își descoperă brusc nesecate resurse de puritate, care îl împiedică, mă-nțelegi, să facă compromisuri. Nu pierde timpul cu manevre tactice și cu precauțiuni strategice. E oricînd dispus, care va să zică, să arunce în aer un edificiu laborios de dragul unei gesticulații neînduplecate. Asta, firește, cînd ar fi cazul să negocieze. Cînd, dimpotrivă, e cazul să fie cu adevărat neînduplecat, politicianul român cade ușor la îndoială, nu prin negociere, de altfel, ci prin concesie bonomă: nu se putea pentru ca să refuze...

5 Predominația solidarității negative asupra solidarității afirmative. Majoritatea formațiunilor noastre politice au un caracter pronunțat polemic. Oamenii se adună laolaltă — sub o etichetă sau alta — știind foarte bine ce vor să demoleze și foarte vag ce vor să construiască. Or, solidaritatea în jurul unui program de desființare e mult mai instabilă (pentru că, moralmente, e mai șubredă) decît solidaritatea în jurul unui proiect care vrea să înființeze ceva. Efortul de a destrăma e

capricios, rudimentar, contaminat inevitabil de virusul însuși al destrămării. Efortul de *a face* angajează consecvența noastră, răbdarea noastră, virtuțile noastre creatoare. El are, prin definiție, durată, ceea ce suspendă obsesia disidențelor și voluptatea rupturii.

...Cu alte cuvinte, în politică e nevoie și de un dram de noblețe. Chiar dacă adversarului îi lipsește. Tocmai pentru că adversarului îi lipsește.

Dilema, nr. 4, 4 – 10 februarie 1993

Călăi, victime și judecători

Am apucat să spun odată că, în materie de vinovăție, ar fi bine să începem întotdeauna cu noi înșine. Voiam să sugerez, între altele, că adevărata morală e *reflexivă* și nu *tranzitivă;* că legitimitatea ei stă mai mult în gîlceava cu sine decît în judecarea aproapelui. Se vede treaba că am greșit în mod flagrant, de vreme ce o seamă de prieteni (Gabriel Liiceanu în primul rînd) s-au grăbit să mă amendeze, plasîndu-mă, cu un amor exasperat — ca și în alte dăți —, în categoria nătîngilor cumsecade, dezorientați politic, concilianți cu cine nu trebuie, pe scurt, fraieri. Mi s-a reproșat, mai întîi, că eludez *gradele* vinovăției (ca și cînd aș fi declarat vreodată că sîntem, cu toții, la fel de vinovați ca Nicolski!). Apoi, că mă fac ridicol punîndu-mi cenușă în cap, în vreme ce vinovații cei mari, călăii, jubilează nerușinat, scutiți de crize lăuntrice, incapabili de remușcare. Admit că voi fi putut greși. Dar mă simt obligat să atrag atenția asupra cîtorva „complicații" de natură să pună într-o altă lumină obnubilările mele și radicalitatea prietenilor mei.

Înainte de toate, cred că amestecăm prea des morala cu jurisprudența. Dacă vorbim de „victime" și „călăi" (vezi *Apel către lichele*, Humanitas, 1992, p. 49), lucrurile sînt, firește, limpezi și se soluționează (sau *ar trebui* să se soluționeze) prompt, pe cale judecătorească. Cînd îl am dinainte pe schingiuit alături de schingiuitor, nu e nimic de cîntărit. Și aș fi ridicol să cer domnului Coposu să se ocupe de „vinovăția" sa, lăsînd la o parte vinovăția lui Alexandru Drăghici. În cazuri ca acestea, *dreptul* pune între paranteze *eticul*. Numai că, deși foarte numeroase (și nesoluționate), cazurile acestea nu epuizează, statistic, populația țării. Românii nu se împart pur

și simplu în victime și călăi. Între cei doi poli ai binelui și răului există un interval infinit de semitonuri, a căror analiză alunecă, adeseori, în indiscernabil. Și aici încep complicațiile. Nu toți anticomuniștii români au avut destinul dramatic al domnului Coposu și nu toți reprezentanții represiunii au fost variațiuni pe tema Drăghici. Nu se compară zece ani de pușcărie cu un transfer disciplinar în provincie și nu se compară strategul unui sistem de anchetă inuman cu organizatorul slugarnic al unei ședințe de partid. Să mi se îngăduie și mie să spun că — la acest nivel — există *grade* de vinovăție și *grade* de suferință. Desigur, într-un fel sau altul, am suferit cu *toții;* e limpede, de asemenea, că cei care s-au grupat de partea agresorilor *direcți* sînt în alte cercuri ale Infernului decît cei terorizați de spaimă. Dar e rîndul *eticului* să pună, acum, între paranteze *dreptul*. Căci nu s-au inventat încă legi care să ordone și să administreze insomnia. Și tocmai eticul e teritoriul insomniei: el începe cu constatarea că nu există doar călăi absoluți, ricanînd sîngeros peste grumazul victimei; există și călăi mediocri, subcălăi, activiști isterici (și, de fapt, terorizați), funcționari stupizi sau slabi de înger, naturi incerte, inerțiale, și naturi rudimentare, „manipulate" de propriile lor limite. Pe de altă parte, nu există doar victima cinstită, cea care, lipsită de orice șansă, bea pînă la fund cupa represiunii. Există și resemnări vinovate, consimțiri echivoce, lașități fără scuză. Există victime vanitoase, proaste, ipocrite, victime care se degradează subtil prin comerțul îndelung cu călăul, victime, în sfîrșit, care devin călăi. *Noi*, victimele, am votat strîmb prin ședințe, am participat placizi la mii de ore de învățămînt politic, am refuzat să semnăm documente ale solidarizării cu victime mai mari decît noi și ne-am complăcut să diminuăm meritul cîtorva disidenți autohtoni, ba făcîndu-i nebuni, ba inconștienți, ba manevrați de cine știe cine (exact ca în presa anumitor partide postrevoluționare...). Evident, astea sînt culpe minore față de cele ale „călăilor". Ele nu țin de Justiție; țin strict de dezbaterea lăuntrică a fiecăruia. Numai că dezbaterea aceasta riscă să nu mai aibă loc niciodată. Nicolski e atît de vinovat, atît de masiv vinovat, încît putem uita liniștiți de măruntele noastre turpitudini. În ce mă privește, mărturisesc că labirintul patetic pe care intervalul *dintre* victima absolută și călăul absolut îl presupune mă descumpănește:

nu mă descurc, nu pot să ridic piatra. Mă conformez, de aceea, cuminte, primelor unsprezece versete din capitolul opt al Evangheliei după Ioan. Și nu pot să nu regret că atîția dintre drept-credincioșii mei prieteni, obișnuiți să cultive politicul fără pic de filosofie, și filosofia fără pic de metafizică, sfîrșesc prin a profera o etică fără Dumnezeu.

Dar să lăsăm argumentele. Să privim lucrurile practic. Ce așteptăm, în fond, de la călăii secunzi, cei ce nu pot fi deferiți Justiției? Să mărturisească, să se căiască și să ispășească. Uneori ne declarăm dispuși să înlocuim ispășirea prin iertare, *dacă* există căință adevărată. Dar este căința o *procedură* organizabilă? Poate fi indusă prin vot public? Sîntem atît de naivi și atît de păgîni încît să credem că *noi*, cu degetul nostru acuzator, putem provoca „împunsătura inimii"? Putem noi să intervenim în misterul care se consumă între omul păcătos și harul dumnezeiesc? Degetul nostru acuzator nu va reuși decît să stîrnească o sumedenie de viclenii de adaptare: unii își vor face sever autocritica (e doar un vechi exercițiu „purificator"...) și își vor lua angajamente. Alții vor lăcrima grandilocvent, cerșind compasiune, alții nu vor pricepe ce avem cu ei, alții, în sfîrșit, ne vor îngropa în explicații complexe, care să le legitimeze „erorile". Cu toții ne vor urî. Cîți colaboraționiști francezi (din timpul ocupației germane), cîți naziști, cîți torționari și ideologi comuniști au sfîrșit în mînăstire? Vor fi fost, poate, unii despre care însă nu știm nimic. Iar dacă asemenea oameni au existat, ei s-au mîntuit nu pentru că un tribunal omenesc al intransigenței i-a stigmatizat în mijlocul Cetății, ci pentru că au stîrnit mila îngerilor și a lui Dumnezeu. Mila aceasta se dăruiește mai curînd celui care se ocupă de vina proprie, decît celui care se ocupă de vina altora. *Aceasta* e etica vinovăției. Restul e Justiție...

Dilema, nr. 6, 18 – 24 februarie 1993

Experiența Damascului

În România de azi există două categorii de oameni: cei al căror trecut contează și cei al căror trecut nu contează. Criteriul acestei diviziuni e simplu: nu contează trecutul acelora care, azi, „sînt cu noi"; contează însă trecutul acelora care, azi, „nu sînt cu noi". Cutare jurnalist ne-a otrăvit ani de-a rîndul cu proza lui slugarnică, alcătuită dintr-un amestec grosolan de minciuni și citate. Astăzi însă el înjură Guvernul. În acest caz, trecutul lui *nu* contează. Cutare scriitor s-a dovedit, sub dictatură, neacomodant, vertical, curat. Astăzi însă el *nu* înjură Guvernul. În acest caz, de asemenea, trecutul lui *nu* contează. Și trecutul rău și cel bun devin nesemnificative față cu „absolutul" prezentului. Ce faci *azi* — iată esențialul: nu trebuie să abuzăm de memorie... Teoria aceasta se poate susține cu multe și bune argumente, cu condiția să fim dispuși a o aplica pînă la capăt cu consecvență. Dar, în realitate, nu sîntem dispuși: vrem pedepsirea vinovaților, vrem punctul opt de la Timișoara, vrem procesul comunismului. Și avem multe și bune motive să vrem toate astea: să nu acceptăm a arvuni viitorul înainte de a fi limpezit trecutul sulfuros pe care l-am moștenit, *prezentul* nostru de ieri. Fiecare din cele două atitudini față de trecut își are, așadar, îndreptățirile ei. Necazul e însă că ele nu se pot practica simultan. Etic și logic sînt incompatibile. Și nici nu poți propune schimbarea criteriilor de la caz la caz, decît riscînd să tolerezi un nepermis coeficient de arbitrar, de bun plac, de subiectivitate (sentimentală, politică etc.).

Cunosc însă oameni inteligenți, cărora arbitrarul și subiectivitatea li se par mai adecvate situației noastre de azi decît logica. Justificarea lor sună, în mare, astfel: e normal ca,

în unele cazuri, să ținem seama de trecutul unor oameni și, în alte cazuri, nu. Pentru că unii s-au schimbat, iar alții continuă să se poarte ca înainte. Pe cei care s-au schimbat îi putem absolvi de trecutul lor, în vreme ce pe „recidiviști" avem dreptul să-i sancționăm ferm. Cei dintîi au făcut o „experiență a Damascului", ceilalți continuă să aibă inima împietrită. Deși pare echitabilă, judecata aceasta camuflează o sumedenie de presupoziții vagi și de schematisme înșelătoare.

Mai întîi, e foarte greu să apreciezi din afară măsura reală în care cineva „s-a schimbat" sau nu. Faptul că, după căderea dictaturii, domnul X, altădată gazetar de partid, începe să se exprime critic la adresa Puterii nu dovedește neapărat că domnul X s-a schimbat, ci, pur și simplu, că nu mai există dictatură. Pentru a stabili dacă domnul X s-a schimbat cu adevărat, ar trebui să-l readucem, pentru un timp, în *vechile* condiții de lucru și să vedem dacă, în *acele* condiții, își menține sau nu panașul. În ce mă privește, mă tem că, dacă s-ar reveni, peste noapte, la teroare, arena curajului civic ar rămîne iarăși pustie: ar reapărea, singuratici, Doina Cornea, Dan Petrescu, Mircea Dinescu, Radu Filipescu, Gabriel Andreescu, Cei șase și încă două-trei grupuri răzlețe, în vreme ce puzderia de combatanți ai gazetelor și piețelor noastre ar recupera brusc înțelepciunea de a sta deoparte: în atelier, în bibliotecă, în rugăciune, ascultînd — cu precauție — Europa Liberă și bombănind surd la cîte o coadă. Așadar, să nu ne grăbim a lua cîteva firești schimbări contextuale drept mutații de caracter. Unii se vor fi schimbat radical tocmai ca să-și acopere, cît mai zgomotos cu putință, abdicările de dinainte. Alții, din snobismul de a fi — de data aceasta fără riscuri — în tabăra celor „puri". Alții, pentru că pot, în sfîrșit, să-și exteriorizeze un înnăscut „duh de ceartă". Alții, mulți, pentru că, umiliți de vinovatele lor consimțiri anterioare, vor să-și refacă, în ochii proprii, un portret decent. Prin enumerarea unor asemenea motivații, nu vrem să punem nici o clipă la îndoială buna-credință a celor trecuți — fulgurant — de la aproximație la rigoare morală și nici să excludem existența unor motivații mai nobile. Sîntem însă de părere că – în genere – ne-am schimbat mult mai puțin decît ne place să credem și – în orice caz – mai puțin decît s-au schimbat împre-

jurările. Să adăugăm că putem cere chiar și celor care „s-au schimbat" în mod autentic să ne dovedească, măcar din cînd în cînd, că nu sînt cu totul amnezici. Căci, dacă noi îi putem absolvi de trecutul lor (pe baza *noilor* lor angajări civice), ei au obligația să nu se poarte ca și cînd acest trecut n-ar exista...

Să vedem acum ce înțelegem îndeobște prin „cei care nu s-au schimbat". Sînt ei, întotdeauna, atît de imobili, atît de împietriți pe cît par? Firește, lingăii de ieri sînt lingăi și azi și vor fi lingăii oricărei forme de Putere. Dar există totuși cîteva nuanțe; schimbarea împrejurărilor a adus cu sine oarecare noutăți stilistice: s-a trecut de la licheaua înfricoșată la licheaua liberă, de la licheaua disciplinată la licheaua nonconformistă, nonșalantă, impertinentă. Și e regretabil că Puterea nu are înțelepciunea de a evita vecinătatea lichelelor consacrate (și recondiționate), fie și pentru a dovedi un minim discernămînt cosmetic. Pe de altă parte, nu toți cei care sînt, azi, în acord cu Puterea pot fi culpabilizați moralmente. Simpatizantul de azi al Puterii face *de bună voie* ceea ce înainte făcea doar dacă era *constrîns*. El poate fi slugarnic (în mod liber!), poate fi idiot, dar există și cazuri de adeziune pornită *din convingere*, și în aceste cazuri tema vinovăției nu mai e la locul ei. Raportul cu Puterea *pare* același, dar mobilurile lui sînt noi. Apoi, oricît am fi de tenebroși („nu s-a schimbat nimic"), trebuie să admitem că nici Puterea nu mai e *la fel* ca cea dinainte. Există tenacități reziduale, sechele greu vindecabile, tendințe de restaurare, oameni vechi, dar mecanismul totalitar e dezamorsat, simbolistica lui e moartă. Încît cine e proguvernamental *acum* nu mai e, nu mai poate fi, psihologic, în aceeași categorie cu proguvernamentalul de ieri. Am identificat chiar, între proguvernamentali, o specie patetică: e vorba de cei care, sătui de a fi urît, decenii întregi, pe cei „de sus", caută acum orice pretext pentru a-i asimila: au obosit, pur și simplu, să demonizeze Puterea; încearcă, din răsputeri, s-o domesticească, să o aducă la un nivel prizabil. E o nevoie — înduioșătoare — de a recupera *normalitatea* imaginii Puterii, o nevoie pe care, din păcate, Puterea însăși nu o resimte. Mai există și cei care se manifestă în favoarea Puterii numai pentru că au apucat să o facă la început și au orgoliul de a-și confirma opțiunea, în ciuda tuturor dezamăgirilor. Cît despre cei

care *nu* se manifestă vehement împotriva Puterii, ei nu sînt, necesarmente, dubioși: pot fi indiferenți, apolitici sau, temperamental, neinflamabili. Nu orice cetățean e om de baricadă. În plus, există și unii, infinit respectabili, care, conștienți de compromisurile de care s-au făcut vinovați înainte, găsesc necuviincios să iasă la rampă și să-și dea cu părerea, invocînd o tîrzie, dar decisivă „experiență a Damascului". Nu oricine are destulă vlagă și destul aplomb să treacă de la condiția lașității servile la aceea de înger exterminator.

În încheiere, un cuvînt despre Damasc. Se abuzează în chip frivol de sensul unui episod evanghelic bine definit pentru a explica, grandilocvent, difuze modificări de conjunctură. Ideea că o oarecare schimbare de ton, accelerarea gesticulației, trecerea de la o stare la alta și de la o conduită politică la alta sînt fenomene de tipul Damascului nu se poate naște decît în mintea cuiva care n-a citit niciodată atent pasajul cu pricina din Faptele Apostolilor, 9. Damascul nu este o simplă schimbare de atitudine (fie ea oricît de spectaculoasă): e o *răsturnare* de atitudine. Saul e *prigonitorul* sîngeros al creștinilor înainte de a deveni, prin intervenția suprafirească a lui Iisus, *apostolul* lor. *Sincer* și angajat *integral* împotriva Bisericii, el se preschimbă într-un *la fel de sincer* și *integral* angajat slujitor al ei. Care dintre gazetarii noștri din anii '80 și, în genere, care dintre noi a cunoscut o astfel de „schimbare la față"? Ceea ce am reușit, în cel mai bun caz, a fost să ieșim din condiția lașității și a duplicității pentru a reintegra o *sinceritate* demult sacrificată. E, desigur, un progres, o notabilă ameliorare interioară. Nici vorbă însă de Damasc. *Damascul adevărat e o experiență care n-a avut loc încă în România*. La nici un nivel. În nici o tabără. Sîntem, deocamdată, într-o lume intermediară: nici cei „neschimbați" nu mai sînt ce-au fost, nici cei „schimbați" nu sînt încă ceea ce își închipuie. De aceea, atitudinea noastră față de trecut (față de al altora și față de al nostru) rămîne arbitrară și subiectivă. Solzii nu ne-au căzut de pe ochi și nici o lumină nu ne-a orbit încă într-atît, încît să-l transforme pe *prigonitorul* din noi în *apostol*.

Dilema, nr. 7, 25 februarie – 3 martie 1993

Dispariția vieții interioare

Nu m-a iritat și nu m-a îngrijorat niciodată cu adevărat contestarea marxistă a autonomiei spiritului. Era o performanță sinucigașă și, de altfel, ratată. Pînă la urmă, va trebui să ne îndurăm de marxism *în ciuda* ideologiei sale. Cu alte cuvinte, tocmai autonomia spiritului ne va face să-i acordăm un loc în istoria ideilor, dincolo de dezastrul pragmatic pe care l-a provocat. Nu valorile spiritului autonom au fost, în ultimă instanță, victimele reale ale ofensivei marxiste, o ofensivă marcată (și datată) de scientismul secolului al XIX-lea, de temperamentul resentimentar al unei generații și de lipsa de instinct metafizic a fondatorilor și, mai ales, a urmașilor lor. Ceea ce însă i-a reușit marxismului, independent de conjunctura obîrșiei sale, e o uriașă subversiune împotriva „omului interior". Nimic din ceea ce constituie *prestigiul interiorității* n-a rămas teafăr în perimetrul acestei doctrine, decisă a discredita (cu virtuozitate) complexitatea ierarhică a lumii, treptele ei vădite sau ascunse, axa verticalității ei. Interioritatea, cu toată problematica pe care o presupune, dispare de îndată ce lumea devine o simplă *suprafață*. Iar marxismul instaurează, la toate nivelurile, planimetria. Universul e un imens patinoar fără dedesubturi (dedesubturile nu sînt decît *grosimea* omogenă a suprafeței) și fără înălțimi (înălțimile nu sînt decît „suprastructuri" *derivate*). Pînă și profunzimea (ea însăși exterioară) a istoriei e redusă la grafica luptei de clasă. Pe scurt, avem de-a face cu o lume anihilată de propria ei evidență, cu un organism a cărui fiziologie se epuizează într-o oarbă fermentație epidermică. „Omul nou" nu e, la rîndul lui, decît o reformulare *exteriorizantă* a omului, o samavolnică (și festivă) *contextualizare* a lui. Expresia caracteristică a

„omului nou" e *activistul* (cu varianta „romantică" a *agitatorului*). Iar activistul nu e posibil decît pe socoteala unei interiorități anesteziate, diminuate și, în fond, extirpate, ca un stingheritor atavism. Marxismul e cu totul lipsit de intuiția omenescului. Dar a avut întotdeauna o perfectă intuiție a *adversarului*. A știut că valorile interiorității îl fac inoperant și, la limită, îl dislocă. Și e un fapt că am supraviețuit toxinei sale ideologice numai în măsura în care ne-am putut refugia *înlăuntru*, acolo unde lumina sa razantă nu pătrundea. Europa de Est a ieșit din istorie după al doilea război mondial pentru a deveni un paradis (ignorat ca atare și astăzi) al vieții interioare, o spectaculoasă rezervație a „omului lăuntric". Nu e vorba de abisul plin de capcane al vestitei *Innerlichkeit* germane, ci de o interioritate solară, tonică, mîntuitoare, funcționînd ca depozit al *ordinii* și al *firescului*, absente în lumea din afară.

Interioritatea aceasta, cu farmecul și cu vigoarea ei echilibrante, pare a fi, în România de azi, pe cale de dispariție. E cea mai perfidă victorie postumă a comunismului. Firește, dezlănțuirea noastră publică, participarea noastră la viața cetății și la războiul opiniilor sînt explicabile după atîția ani de frustrare. Dar riscăm să reinventăm agitatorul... Riscăm, privind îndărăt, la ultimii noștri trei ani de viață, să constatăm că am uitat cu totul de zeii interiori, cei în numele cărora am rezistat împotriva *pasivității* colective impuse de dictatură. În numele lor ar trebui să rezistăm și împotriva *activismului* gregar care ne amenință astăzi. Ar trebui să coborîm înlăuntrul nostru pentru a găsi rațiunea *comuniunii* cu ceilalți, distinctă de impulsul *colectivist* al consensului de suprafață. Evident, vom fi solidari în jurul valorilor proaspăt recuperate ale societății românești. Dar trebuie să găsim *dozajul corect* al solidarității, hotarul dincolo de care ea nu mai e decît înregimentare stupidă, fără aportul *persoanei*, al *autonomiei* noastre mentale și sufletești. Trebuie, desigur, să construim partide, grupuri de influență, blocuri electorale. Dar trebuie, în același timp, să rămînem noi înșine, credincioși *identității* noastre, singura care dă valoare opțiunilor noastre exterioare. Interioritatea e, în noi, *spațiul absolutului*. Ea adăpostește și cultivă ceea ce e neconjunctural în alcătuirea noastră, ceea ce nici o revoluție (oricît de „totală") nu poate și nu trebuie să

modifice. Interioritatea e locul în care conviețuim cu îngerul nostru, așadar cu cel ce privește pururea Fața Tatălui. În vecinătatea acestei priviri se configurează virtutea rară a *discernământului*, capacitatea de a deosebi esențialul de accidental, lucrurile văzute, care *nu* sînt, de cele nevăzutem, care sînt. În vecinătatea îngerului, prietenii sînt mai importanți decît „aliații", dragostea mai importantă decît „coaliția", perspectiva Judecății de Apoi mai importantă decît justiția tribunalelor. Nici aliații, nici coalițiile, nici tribunalele nu sînt excluse. Doar că sînt așezate *la locul lor*, în rumoarea relativității lor, în pustiul legitim, dar mișcător al contingentului. Interioritatea e sursa *justei distanțe* față de lucruri: ea le percepe în perspectivă plonjantă, de la înălțimea calmă a propriei lor limite. Interioritatea e latența monahală a fiecăruia dintre noi și, ca atare, corectivul oricărui abuz de extravertire. Nu ne putem permite să reformăm țara (economia, politica, instituțiile), fără să ținem seama de criteriile atemporale ale „omului vechi" din adîncul nostru, cel care, format în aerul tare al singurătății, știe să traverseze orice isterie într-o tăcere destinsă, fără tristeți, fără aroganță și fără iluzii.

Dilema, nr. 10, 18 – 24 martie 1993

Învierea la Televiziune

N-am știut, în noaptea de Înviere, dacă, ascultînd comentariul Televiziunii noastre pe marginea slujbei de pe Dealul Patriarhiei, să mă las înduioșat sau să mă înfurii. Totul suna cunoscut: dacă s-ar fi înlocuit cuvintele „Sfintele Paști" cu „insurecția armată" sau cu „marea sărbătoare a poporului", ar fi rezultat un text „clasic", de tipul acelora pe care le-am auzit, ani de-a rîndul, la 23 august sau, mai demult, la 1 Mai. Desigur, triumfalismul politic e înlocuit cu unul etic și religios, iar tonul general are accente, oarecum noi, de sentimentalism pios și de reculegere festivă. Esențialul este însă același: strîns unit în jurul unei valori axiale, poporul trăiește momente sublime, ducînd pe noi și noi culmi virtuțile înaintașilor: sărbătorim victoria luminii asupra întunericului, rezistența „de veacuri" a neamului împotriva istoriei ostile și atee. Despre Înviere se vorbește ca despre o mare „realizare", omagierea Tovarășului e înlocuită, cu modificări minime, de adorația Domnului. Aveam de ce să fiu înduioșat. În definitiv, responsabilul emisiunii n-o fi fiind, poate, decît un biet om bine intenționat, care însă nu mai reușește să iasă din cercul vechilor sale deprinderi. El nu știe să comenteze un eveniment decît într-un singur fel: așa a făcut (sau a văzut că se face) în lungi decenii de televiziune sărbătorească, așa va face și de-acum înainte. Cum să te superi pe un funcționar mărunt, fără imaginație, care se căznește să scoată din sărăcia înzestrării sale obositul sunet agitatoric al unei defilări „spontane"? Pe de altă parte, atîta inerție, atîta necuviincioasă rutină te pot scoate din minți. Nu are nimeni, în Televiziunea Română, o ureche *normală?* Nu aude nimeni tonul fals, retorica inadecvată a unui astfel de comentariu? Nu

simte nimeni că o liturghie nu e materie de reportaj și că o mare sărbătoare religioasă nu se poate ornamenta cu debile metafore lăutărești? Te întrebi, inevitabil, dacă la mijloc e o formă cronică de nesimțire (pentru care nu există diferență notabilă între Sfintele Paști și o chermeză patriotică oarecare), un nedisimulat cinism gazetăresc sau, pur și simplu, o prostie uriașă, care poți pentru ca să zici că nu te-ai aștepta la o națiune așa deșteaptă...

O slujbă — și încă una foarte însemnată — poate constitui, în mod legitim, pentru mass-media obiectul unei *informații* (eventual copioase). E firesc, de asemenea, să reproduci un fragment mai mult sau mai puțin întins din desfășurarea ei sau, în împrejurări speciale, să o transmiți integral. Dar a o comenta ca pe un spectacol (oricît de „nobil"), a o însoți cu mici ohtături pilduitoare și cu platitudini lirice din inventarul compozițiilor școlare e o blasfemie și o subversiune (fie și inconștientă); strepezești sensibilitatea metafizică a auditoriului și îi amputezi emoția. Diferența dintre sacru și profan dispare, credința devine o solemnitate comemorativă, Biserica — simplă recuzită. Inaptă să devină didactică atunci cînd ar trebui (pentru a ne familiariza cu exercițiul libertății, al civilității politice și al instituțiilor democratice), televiziunea adoptă stilul predicii ieftine cînd nu e cazul. Încet-încet, ea va reuși să ne îndepărteze de Dumnezeu, invocîndu-L cotidian și propagandistic.

Simt ierarhiile noastre bisericești acest pericol? Și întreprind ele ceva pentru a-și conserva demnitatea și misterul? Din păcate, le simțim mai curînd bucuroase de publicitate, narcotizate de ispita unei ubicuități de suprafață. La numai trei ani de la revoluția din decembrie 1989, sîntem înclinați să spunem cu mîhnire că îi stătea mai bine credinței noastre să fie năpăstuită și *lucrătoare* decît să fie, ca astăzi, răzgîiată și *inofensivă*.

Dilema, nr. 15, 23 – 29 aprilie 1993

Cineva, altcineva, nimeni

Se spune tot mai des — ultima oară am auzit-o într-o sîmbătă seara, la Televiziune — că *cineva* ne vrea răul. Lucrurile merg prost: cresc prețurile, crește corupția, se muncește puțin, integrarea țării în structurile europene se amînă, ne certăm între noi, partidele se fragmentează minate de zîzanii interne, mă rog, totul stă sub grimasa crizei (o criză numită elegant, tranziție). Motivul? Sabotaj, conspirație, „unele cercuri" interesate. *Cineva*. Cineva vrea să ne otrăvească cu zahăr, cineva ne împinge să furăm, cineva ne învață să facem lucrurile de mîntuială, cineva ne vorbește de rău, cineva ne îneacă în publicații porno ca să ne lovească în caracter, cineva ne vinde țara și cineva ne-o cumpără. Dacă întrebi *cine* e, în definitiv, dihania asta ubicuă și hapsînă, răspunsurile se colorează politic și, ca să zicem așa, cutumier: ovreii, masonii, ungurii, rușii (KGB), americanii (CIA), Opoziția („agenturi"), Guvernul (comuniștii, securiștii), socialiștii francezi, catolicii (papa!), dracii, intelectualii, moldovenii (cu votul lor bezmetic!), țăranii (cu primitivismul lor politic). Pe scurt, mai toată lumea. Dar „toată lumea" înțeleasă ca *ceilalți*. Cineva e întotdeauna *altcineva*. De vină nu sîntem niciodată *noi*. Nu Nelu, Gheorghe și Marilena, nu băcanul de la colț, nu funcționarul de la ghișeu, negustorul de la tejghea, magazinerul, strungarul X care rebutează, publicistul Y care minte, politicianul Z care, ateu și lingușitor sub comuniști, devine mistic și reformator în Parlamentul de azi, stricîndu-ne viața cu obrăznicia lui fără fisură. Nu există vinovați identificabili, individualmente identificabili. În consecință, nu există vină amendabilă, ci doar una generică, misterioasă, categorială. Cineva. Știm noi cine! Cineva, care va să zică, *altul*. Noi? Noi

sîntem un popor extraordinar: sîntem curați, omenoși, buni (*prea* buni, fraieri!), harnici și deștepți, consumați mioritic de doruri trace, doinitori, plini de jale istorică, victime ale unui mapamond de balauri, inocenți, creștini de dinainte de Hristos, incapabili să gîndim altfel decît mitologic și sublim, incapabili să vorbim altfel decît „în poezii": o nație de ciobănei florali, înamorați de „sărăcia" și „nevoile" lor. Și iată că, plutind uleios prin lume, drapați ca niște zîne, surîzători și melancolici, ambetați de îndărătnicia vremurilor, sîntem acostați de tot soiul de inamici provocatori și ispititori, care ne trag la rele: iau mîinile noastre dalbe și le vîră în bugetul de stat, sucesc mințile virginale ale țărăncuțelor noastre și le trimit pe corso la Istanbul, ne întrerup din petrecerea noastră cîmpenească și ne obligă să facem contrabandă, să ne ticăloșim în matrapazlîcuri mari și mici și să cerem pașaport de Argentina. Ne învață să dăm cu bîta și cu cuțitul — pe noi, care nu știm să mînuim decît fluierul —, ne învață să ne batjocorim unii pe alții, noi, care sîntem tăcuți ca pietrele, mîndri și demni, campioni ai cuviinței și ai măsurii. Haiducii devin mineri, Moș Ion Roată devine activist, Badea Cârțan, diplomat de carieră. Încet-încet, ne-am transformat, s-ar zice, în inversul propriei noastre imagini. Ieri lumină, azi întuneric!

Sîntem noi vinovați cu ceva? Firește că nu. De vină e neapărat altcineva, *cineva* care ne-a pus gînd rău, care și-a făcut un conținut de viață din persecuția poporului român. Noi nu sîntem decît niște blegi cosmici, plastilina tuturor veneticilor, materia primă inertă, placidă, a unor răufăcători internaționali. Îndărătul schimonosirii noastre stă farmazonul cu mistria, ovreiul cu gîsca, ungurul cu Marika lui cea sexy, care nu se mărită decît cu politicieni americani pentru a face amor antiromânesc.

Risc să cad în același păcat și să spun: *cineva* are interes să ne transforme într-un popor de *iresponsabili*. S-a încercat asta și înainte: la orice neregulă, învățaserăm să ridicăm din umeri și să arătăm în sus. Singur Ceaușescu arăta în jos, spre masele netrebnice, care nu-i înțelegeau misiunea. Era în firea lucrurilor, sub comunism, să descurajezi decizia individuală și să obții astfel naturi umane slabe, preluate de o tutelă politică dictatorială. A nu-ți asuma răspunderi devenise o formă de supraviețuire. Era însă de sperat ca, după 1989, să

ne recuperăm maturitatea: să ne deprindem iarăși cu asumarea lucidă a reușitelor și eșecurilor noastre. Să știm ce vrem și ce putem, să ne confruntăm necomplezent cu noi înșine. Dar „cineva" ne vrea, în continuare, *infantili:* ne tratează ca pe o adunătură debilă, care trebuie răzgîiată. „Cineva" vrea să ne demobilizeze: căci, dacă pentru tot ce pățim sînt mereu vinovați *alții,* dacă noi subzistăm palid, manipulați în eternitate de sorți nemiloși, înseamnă că *nu e nimic de făcut.* De la „vinovat e altcineva" la „nu e *nimeni* vinovat", nu e decît un pas. Transferul culpelor, delegarea răspunderilor asupra unor instanțe vagi, veșnic *exterioare* comunității noastre, sînt procedee de dezadaptare și semne de carență vitală. Numai după ce ne vom fi răfuit bărbătește cu nevrednicia proprie, ne vom cîștiga dreptul să semnalăm vina altora în ce ne privește, atîta cîtă e. Deocamdată însă preferăm inerția candorii, a impunității și, în consecință, a unei pasivități minerale: dacă vinovați sînt întotdeauna alții, atunci *alții* sînt și cei de la care trebuie să așteptăm soluții, dezlegări, îndurare. Discursul despre „cineva" care ne catastrofează e, subiacent, un discurs despre lipsa noastră de vigoare, despre vulnerabilitatea noastră: în final, ne trezim scutiți de orice vină, dar, simultan, goliți de virtute. Căci „cineva" e eficient doar dacă *nimeni* nu-i opune rezistență. „Cineva" e ipostazierea precarității noastre. Pentru a atenua această precaritate, prima urgență e să nu-l identificăm pe *cineva* cu *altcineva,* ci mai curînd cu noi înșine.

Dilema, nr. 20, 28 mai – 3 iunie 1993

Restaurația personajelor secundare

Există, în viața publică românească, cîteva personalități puternice. Nu multe. Nu neapărat simpatice. Dar capabile să polarizeze atenția obștei și să se apropie, uneori, de portretul-robot al liderului. Cu toate acestea, nu personalitățile dau nota distinctivă a perioadei pe care o traversăm. Caracteristice sînt, mai curînd, relevanța social-politică și ecoul mediatic dobîndite, peste noapte, de *personaje secundare*. Asistăm la o invazie masivă a oamenilor de mîna a doua și a treia. Democrația „de tranziție" a adus cu sine, în primul rînd, *vedetizarea mediocrității*, șansa acordată dotației precare de a se impune cu insolență, înlocuind calificarea prin tupeu și legitimitatea morală printr-un mărunt instinct al oportunității. O criză a „daimonicului", s-ar spune: nimeni nu pare posedat de duhuri înalte, fie ele bune sau rele. Binele e, de cele mai multe ori, inexpresiv, iar răul nu sare dincolo de zarva mahalalei: o lume de îngeri anemici și de diavoli kitsch. Oameni care, în mod normal, ar fi îmbătrînit în papuci, moțăind cu *Scînteia* în mînă, au ajuns parlamentari: dau interviuri, conduc comisii și se aferează pe la felurite festivități, cu un zel stîngaci, de figuranți. Cîte un anonim, pe care, în cel mai bun caz, ți-l poți imagina ca responsabil de bloc, conduce ziare și campanii electorale. Cîte un funcționar palid, cu aerul unui notar de provincie, ajunge demnitar. E plină scena de ingineri deviați, de avocați scăpătați, de contabili care poartă în raniță bastonul de ministru. Nu lipsesc nici gospodinele în transă ideologică, nici scriitorii care se jertfesc pentru nație pentru a combate la Cameră, nici preoțimea de partid și de stat. Disproporția între calibrul omenesc și profesional al unora și poziția publică pe care și-au adjudecat-o e amețitoare. Absența oricărei performanțe, semidoctismul și nerușinarea par singurele „înzestrări" cu oarecare perspective de reușită. Exemple? Se pot da cu nemiluita. Cutare inginer, inapt a se distinge ca inginer, ajunge editor (inapt a se distinge ca editor) și secretar de partid (comunist) al Centralei Editoriale pînă în decembrie '89. Bilanțul lui de meseriaș? Străveziu. Bilanțul lui politic? Compromițător. Ce devine un asemenea om după revoluție? Șeful unei importante grupări politice din Senat, mare strateg, băiat de comitet prin culisele pestrițe ale Puterii. A intrat în Parlament la grămadă, pe o lungă listă cîștigătoare, și se comportă ca și cum ar fi fost *ales* cu titlu personal de populația în delir... E cînd țeapăn și agresiv ca un activist, cînd ghiduș ca un corijent care joacă bîza în toate recreațiile. Pe scurt, nimic nu-l predispune la glorie cetățenească, în afară de mediocritatea lui țîfnoasă și de obediența lui de soldat fidel. În numele unor virtuți asemănătoare, poți ajunge și membru marcant al CNA-ului, și consilier prezidențial, și erou al Opoziției. Peste tot — oameni de mîna a doua, supradimensionați. Putere de mîna a doua, Opoziție de mîna a doua. Orice zurbagiu se crede chemat să înjure Guvernul, orice lichea se crede datoare să-l apere. Sîntem, la toate nivelurile, asaltați de un batalion de plutonieri-majori travestiți în uniforme de general. Rezultatul e, în același timp, catastrofal și plicticos.

Același lucru în presă. Gazetăria a devenit un teritoriu inflaționar. Au apărut, ca din pămînt, sute și sute de ziariști: tineri pripiți, care au încă stupori gramaticale, și bătrîni frustrați, care vor să sfîrșească în forță. Te miri cine te încondeiază drastic, te ia de sus, dă cu tine de caldarîm, te mustră, te clasează, te desființează sau te iartă. Debutanți somnambulici își iau maniere de Pamfil Șeicaru, duduițe incerte te execută scurt, cu un aplomb de moașe comunale. Cutare literator subțiratic, halucinat pe vremuri de finețuri textualiste, ține acum o virilă rubrică antiguvernamentală, în vreme ce cutare dramaturg netalentat, ipocrit, specializat în compromisuri șmechere, ne tratează săptămînal cu pilde de popă răspopit, ars de grija țării.

Sîntem prinși între două fronturi de mediocritate: mediocritatea activă a politicienilor și mediocritatea „contemplativă" a comentatorilor. Mi se va spune că generalizez fără

temei, că sînt nedrept cu cei cîțiva care *totuși*, de o parte și de alta, fac figură mai mult decît onorabilă. Se poate. Dar sînt obosit și exasperat. Vreau să înceapă mai repede o altă piesă: o piesă în care nu există doar personaje secundare și în care distribuția nu e alcătuită numai din dubluri...

Dilema, nr. 21, 4 – 10 iunie 1993

O sectă: „scenariștii"

Existau și înainte. Dar nu aveau elanul și justificările pe care le au astăzi. Scenariul la care ne gîndeam cu toții era, în fond, unul singur și ilustra nevoia noastră legitimă de a suporta disperarea: încercam să anticipăm dispariția lui Ceaușescu. „O să-l dea jos Gorbaciov" — suna acest scenariu în varianta lui cea mai simplă. „Se vor înțelege Reagan cu Gorbaciov să-l înlăture" — suna o altă variantă. Cei mai mulți însă mizau pe „subversiunea" biologică: „arată prost", „are cancer", „a slăbit enorm", „nu mai e el, e sosia lui", „are o paloare cadaverică" etc., etc. Nimeni nu-și închipuia că lucrurile se vor întîmpla chiar așa cum s-au întîmplat. Realitatea a fost — ca mai întotdeauna — dincolo de scenarii.

După 1989, scenariile și scenariștii s-au diversificat galopant fie pentru că „materia" evenimentelor a devenit mai bogată, mai stimulatoare, fie pentru că libertatea proaspăt recuperată s-a putut manifesta nestingherit pe latura ei fabulatorie. Specialistul în scenarii e unul dintre personajele cele mai active și mai caracteristice ale perioadei posttotalitare. Viziunea istorică a acestui personaj e foarte aproape de mistică: *e un cult al inevidenței*, un mod de a credita, necondiționat, *inargumentabilul*. Evenimentele sînt trăite în variantă rebusistă, ceea ce se vede e socotit din principiu înșelător, construit pe „dedesubturi" subtile. Pe scurt, istoria e o șmecherie pe care numai proștii o iau în serios ca atare. Deștepții au acces la resorturi ascunse, la subtexte, la infra- și suprastructuri. Acest punct de vedere nu e lipsit de oarecare întemeieri metafizice. Se știe, de la Platon la Goethe, că aparențele trebuie „salvate" prin cercetarea principiilor lor nevăzute, că „tot ce se-ntîmplă e doar simbol", că există trepte de profun-

zime ale realului, cărora li se adresează trepte de perspicacitate ale spiritului. Unii văd doar parterul lumii, alții — cîteva caturi, alții — toată clădirea. Dar amatorii de scenarii nu pot invoca o asemenea filosofie (și, de altfel, nici nu le trece prin cap să o facă) din cel puțin trei motive:

1 Filosofia cu pricina e valabilă la nivel cosmologic și, scuzați vorba mare, teleologic. Ea e un *model* explicativ al universului creat și al rosturilor lui, în perspectiva armoniei finale, garantată prin *ordinea* creației. „Văzutele" se bizuie pe „nevăzute", iar nevăzutele se exprimă în cele văzute. Dar lumea nu se împarte numai în „văzute" și „nevăzute". Un alt criteriu distinge între „substanțial" și „accidental". Accidentalul nu poate fi judecat după aceleași reguli — și cu aceeași morgă — după care judeci ceea ce este substanțial. Nu contempli un taburet cum contempli stelele (cel dintîi e un accident manufacturier, un artificiu, celelalte sînt „substanță" cosmică). Nu analizezi căderea unui guvern după tipicul cu care sondezi misterul morții. Aici stă marea *inadecvare* a amatorilor de scenarii. Ei confundă misterul cu enigma, contingența sublunară cu strategiile Duhului Sfînt. Ei nu explică văzutul prin nevăzut, nici măcar accidentalul prin substanțial: tot ce fac e să lămurească un accident prin altul, o evidență de primă instanță printr-una fictivă, de a doua instanță.

2 Din această atitudine rezultă, ca un corolar, faptul că „scenariștii" nu au acces la „dedesubturile" realului: ei rămîn mereu *în același plan*. Nu deduc etajul patru din etajul trei sau din desenul fundației, ci descriu ceea ce se întîmplă într-un apartament prin referire la o probabilă conspirație din apartamentul vecin. „Fenomenologia" scenariului e una a secțiunii *orizontale*. Ea nu merge destul de adînc pentru a identifica arhetipuri sau nuclee de raționalitate și nici destul de sus pentru a ajunge la Dumnezeu. Scenaristul e, de aceea, o specie hibridă, incertă, de nesituat. Pare să combată „întîmplătorul" prin „coerență" logică și nu reușește decît înlocuirea imediatului prin ficțiune probabilistă. Pare, pe de altă parte, să întrevadă *prin* fapte ordinea lor tainică și nu reușește decît să dubleze confuzia curentă printr-o confuzie secundă, „de substrat".

3 Nu tot ce este „semnificativ" e, cu necesitate, misterios. Altfel spus, explicația unui fenomen nu trebuie să fie obligatoriu mai complicată decît fenomenul însuși. Cînd cineva dă o palmă aproapelui său, e mai plauzibilă motivația unei iritări circumstanțiale decît o construcție rafinată, care implică „manipulări" abile, „transferuri" psihanalizabile sau teleghidajul unor asociații secrete. Firește, toate acestea rămîn *posibile* cu condiția să poată fi dovedite. Dar scenaristul nu se împiedică, de regulă, în problema dovezii. El *crede* pur și simplu în scenariul său. E sectantul propriei sale convingeri. Ca orice credincios, e de neînduplecat, de neconvertit. Dacă îi ceri argumente, dacă întrebi „pe ce te bazezi?", răspunsul vine prompt, ca un subînțeles oarecare: „Gîndește-te și dumneata!" După care urmează un eșafodaj baroc de analogii ingenioase, de coincidențe „concludente", de silogisme „irefutabile", menite să transforme „convingerea" în dogmă.

În efortul de a dovedi că totul e hotărît dinainte de un soi de „comitet central" al planetei (masonic, evreiesc, extraterestru etc.), care mișcă stegulețe pe harta lumii după o stratagemă geometrică (și neapărat malignă), „scenariștii" se cred mai „inspirați" și mai inteligenți decît toți semenii lor și decît îngerii înșiși. Pentru ei, lumea e un roman polițist: tacticienii istoriei sînt geniali și infailibili, iar ei, „scenariștii", interpreți ai evenimentelor istorice, sînt de o finețe analitică, de o virtuozitate mentală amețitoare.

Amatorii de scenarii cred în eficacitatea *absolută* a unor instituții omenești (secrete) și în înzestrarea *absolută* a spiritului lor detectiv. Ei nu lasă loc pentru imaginația oamenilor și pentru libertatea lui Dumnezeu; marele organism universal e, din punctul lor de vedere, o schemă, o exemplificare cuminte a cîtorva idiosincrasii, prejudecăți și idei fixe. Rezultatul unei asemenea prezumții e, inevitabil, nociv. Se creează, involuntar, diversiuni nebuloase, astfel încît proliferarea „scenariilor", mai mult sau mai puțin credibile, îngreuiază indefinit sarcina celui care caută scenariul corect. Cu cît apar mai multe „variante" limpezitoare, cu atît faptele devin mai opace. Psihologic, se obține o mahmureală paralizantă: dacă totul e decis la niveluri oculte, nu ne rămîne decît să ne resemnăm sau să ne sinucidem. Există o contradicție de principiu între hermeneutica *totală* a „scenariștilor" și combativitatea lor civico-politică: la ce bun să te lupți, cînd jocurile sînt făcute dinainte?

Scenariștii sînt o sectă care uzurpează *pronia* divină: ei se substituie Providenței cu o vinovată nonșalanță, ca și cum ar participa nemijlocit la țeserea sorții. Imbecilizați de propria fantezie și de o sterilă ingeniozitate, ei creează lumi paralele, care ne dezvață să modelăm lumea din care facem parte. Îmi amintesc de telefonul — cutremurător prin inocență — al unui tînăr publicist care, cu vreo doi ani în urmă, voia să afle rapid dacă l-am cunoscut pe Virgil Măgureanu în micul meu exil moldovenesc din lunile anterioare lui decembrie 1989. „Nu, nu l-am cunoscut" — am răspuns perplex. „Păcat!" — a exclamat interlocutorul meu, făcîndu-mi onoarea să mă creadă. „Dacă l-ați fi cunoscut, aș fi propus un scenariu al evenimentelor care să explice totul!" M-am simțit vinovat, ca și cînd aș fi distrus o capodoperă. Cum să explic însă scenaristului meu că realitățile sînt mai banale, mai plicticoase, mai *firești* decît scenariile; și că tocmai firescul lor inanalizabil le face atît de misterioase și de palpitante.

Dilema, nr. 23, 18 – 24 iunie 1993

Critica Puterii, critica Opoziției

Mi s-a reproșat, în mai multe rînduri, că n-am avut, față de Putere, un spirit critic la fel de acut ca acela exercitat asupra Opoziției. Mărturisesc că n-am stat să-mi număr iritările punînd pe o coloană obiecțiunile adresate unora și pe altă coloană obiecțiunile adresate celorlalți. Și nici n-am făcut — ceea ce e, poate, o greșeală — calcule de oportunitate cînd am simțit nevoia să-mi spun părerea. În definitiv, după atîția ani în care și injuria și omagiul erau controlate de cenzură și de poliție, așa încît fiecare dintre noi știa ce poate critica și ce nu și, mai ales, ce trebuie să laude, ar trebui să ne luăm, în sfîrșit, libertatea de a avea opinii de orice fel fără să cerem voie cuiva, fără să ne justificăm altfel decît prin buna noastră credință și, în orice caz, fără să fim *culpabilizați* de o tabără sau alta pentru ceea ce spunem. Unora însă le place să contabilizeze. Și sentimentul meu este că obiecțiunile la Putere îmi sînt trecute cu vederea, în vreme ce obiecțiunile referitoare la Opoziție mi se numără.

Admit însă că sînt *mai atent* la mișcările Opoziției decît la cele ale Puterii și că *mă preocupă mai mult* evoluția, șansele și gafele primeia decît tribulațiile celei de a doua. Altfel spus, mi se pare mai important ce se va întîmpla la următoarele alegeri decît ce s-a întîmplat la alegerile trecute. Febrilitatea prospectivă e, cred, infinit mai utilă decît indispoziția retrospectivă și mă neliniștește mai mult pulsul slab și neregulat al celor chemați să aducă „marea schimbare" decît hipertonia înșelătoare a guvernanților de azi.

În legătură cu actuala Putere nu mi-am făcut niciodată iluzii. Știam că, în condițiile date, nu puteam avea alta, știam care sînt viciile ei constitutive, „continuitățile" ei vinovate.

Știam, de asemenea, că, în anii pe care îi traversăm, a fi la putere e a accepta să devii un simbol al eșecului. Într-un anumit sens, Opoziția se poate socoti norocoasă: postura ei o scutește de a-și terfeli imaginea într-o cursă crîncenă, aproape de necîștigat. Simplul fapt că nu e implicată în guvernare e de natură să-i sporească masiv capitalul politic. Dar curînd acest capital politic va trebui *onorat* și e musai să ne întrebăm *cine* și *în ce fel* îl va onora. Iată de ce privesc spre Opoziție cu o speranță plină de îngrijorare. Căci „restaurația" de acum nu e nimic față de ce ar putea deveni restaurația *de după* falimentul guvernamental al actualei Opoziții. Greșelile Puterii sînt, de regulă, greșeli inerțiale. Greșelile Opoziției arvunesc însă viitorul și, de aceea, a le analiza sever e o probă de responsabilitate. Cei care îmi reproșează exigența diferențiată cu care tratez Puterea și Opoziția se comportă eticist și sentimental. Etic și rațional e să impui concurentului pe care ai pariat un antrenament necruțător: mediocritatea performanței lui e inacceptabilă și nu se corectează pedalînd pe mediocritatea adversarului.

„Apologeții" Opoziției pornesc de la cîteva premise copilărești:

1 Opoziția nu poate greși, iar dacă greșește nu trebuie s-o spunem, „ca să nu dăm satisfacție comuniștilor". Bună, rea, e Opoziția „noastră". Trebuie să o oblojim, să o menajăm, să mergem pe mîna ei (nesigură), pentru că alta n-avem. Opoziția devine obiect de alintare, ca pentru unii „țărișoara". Cine nu o iubește fără rezerve este vîndut. Cine are unele observații e trădător. Despre „ai noștri", numai de bine. Tot așa, cu „spălarea rufelor în familie", și-a început și și-a continuat cariera Partidul Comunist. Și iată că ajungem să combatem comunismul preluîndu-i, somnambulic, reflexele ca într-un coșmar.

2 Cine critică Opoziția nu o face decît din unghiul Puterii, ca om al Puterii, mandatat, mai mult sau mai puțin fățiș, de Putere. Cine nu ne laudă necondiționat e cu „ei". Opinie independentă, rezervă onestă sau măcar prostie bine intenționată nu există. Criticul e, prin definiție, suspect (iarăși nimic nou!). Ca atare, nici un discurs critic nu trebuie luat în serios. Așa stînd lucrurile, te întrebi *de cine* ar accepta Opoziția să se lase totuși, din cînd în cînd, amendată și sfătuită? De Putere?

Firește că nu, de vreme ce — în privința Opoziției — Puterea nu poate fi decît rău intenționată. De retorica monotonă a PUNR-ului? De mîrlăniile României Mari? Nu. Atunci de cine? Căci, dacă nu te socotești infailibil, trebuie să-ți corectezi uneori ținuta, încercînd să vezi cum te oglindești *în alții*. Neîncrezătoare sau „jignită" față de orice critică „din afară", Opoziția devine victima unei riscante eroziuni interne (cu fracțiuni, moțiuni, aripi, migrări de cadre etc.) sau a unei devitalizante suficiențe. Rezultatele sînt departe de a fi încurajatoare: Puterea, criticată tot mai abundent, din tot mai multe părți, face eforturi de adaptare și autoreglare, sfîrșind prin a se consolida, în vreme ce Opoziția, criticată doar „pe nedrept", grosolan, securistic, adoptă chipul tragic al victimei și se destramă într-o solemnă moțăială parlamentară. (Cu mici excepții, mai degrabă gălăgioase decît eficiente.)

3 Opoziția e un monument static, care, rămînînd mereu ceea ce este, impune din partea celor care o judecă o atitudine constantă. Paranoia guvernării eterne, de care e pîndită Puterea, își are echivalentul în paranoia Opoziției eterne. E a ignora esența însăși a politicului, fie și într-o democrație incipientă. Opoziția e, ca și Puterea, o realitate dinamică: e putere latentă, e preluabilă în complicate (și uneori neașteptate) blocuri de coaliție. Unele formațiuni guvernamentale pot produce fracțiuni de opoziție (vezi PD/FSN). Unele vedete ale Opoziției intră rapid în desuetudine sau încep să cocheteze cu Puterea. Cel de care nu te puteai atinge ieri fără a trece drept criptocomunist poate fi lichidat, azi, în numele celei mai intransigente Opoziții. Confruntat cu o realitate atît de mișcătoare, n-ai dreptul să „îngheți" într-o atitudine „de principiu": să rămîi un veșnic cîrtitor sau un veșnic apologet. Politica nu e un teritoriu al absolutului. Și mă amuză de pe acum să-mi închipui ce ton și ce moravuri vor adopta marii bombănitori de azi cînd Opoziția va fi la putere...

Cîteodată mi se întîmplă să percep în subtextul reproșurilor care mi se fac un soi de simpatie contrariată: „Tocmai dumneata, care ne-am fi așteptat, mă-nțelegi, la o protecție, tocmai dumneata să ne judeci!" Acestora le răspund că, la drept vorbind, mai am un motiv să nu mă înghesui la operațiunea de lapidare a Puterii: prea se înghesuie mulți. Mai tot publicistul român înjură Guvernul. Presa e plină de sarcasm

opozant, de aplomb băşcălios, de vervă „disidentă". Un articol bun, indiferent pe ce temă, nu e bun cu adevărat dacă nu o aduce pînă la urmă din condei în aşa fel, încît să facă aluzii şfichiuitoare la putere sau la partidul de guvernămînt. „Enervarea" politică a devenit o mondenitate. Se consumă uriaşe cantităţi de talent scriitoricesc şi de fantezie polemică pentru a-i face praf pe „dumnealor"! La petrecere, la berărie, la redacţie, peste tot unde se adună „lumea bună", Puterea e materia primă a unei veselii masochiste: tot omul deştept o ia peste picior. Iliescu e mascota oricărei taclale, Văcăroiu — un Hopa-Mitică cu care dau toţi de-a azvîrlita. Cutare eseist, care pînă în '89 se irosea, prudent, în rafinamente literare de provincie, vine acum „la centru" şi ţine rubrică „de opinie" la o publicaţie serioasă. De o previzibilitate lamentabilă, afişînd un curaj de promenadă, omul spune, săptămînal, acelaşi lucru: că, de pildă, Iliescu e un fel de Stalin şi de Hitler. Bravos! — îţi spui. Solid bărbat şi fină observaţie! Aşa ajungi să-ţi faci, fie şi în ceasul al treisprezecelea, un portret de foxterier, după ce, pînă la „evenimente", afişai priviri galeşe de cocker. Nu vreau să spun că mi-e milă de Putere. Alta e problema: hărţuită cotidian şi, uneori, la întîmplare, ea a ajuns încă mai nesimţită decît tindea, oricum, să fie. Nici că-i mai pasă! Inflaţia critică obţine inversul efectului scontat: potentaţii îşi văd de treabă, publicul se blazează, atacul serios şi bine ţintit nu se mai aude de prea multă rumoare de suprafaţă. Ei bine, nu simt nevoia să mă adaug acestei rumori. Altceva era pe vremea Odiosului ! Spiritul critic te costa: dacă nu puşcăria, măcar o anchetă, un transfer disciplinar în provincie, o maşină cu poliţişti zi şi noapte la poartă. Pe vremea aceea, majoritatea guralivilor de astăzi umbla în vîrful picioarelor, se defula ascultînd sub pernă Europa Liberă şi, dacă te vedea pornit contra Puterii, te trăgea de mînecă nevricos, şoptind printre dinţi: „Tache, Tache, fii cuminte!" Aşa se şi explică agitaţia lor *compensatoare* de astăzi. În ce mă priveşte, n-am, la acest capitol, nimic de compensat. Cînd Puterea va deveni iarăşi ameninţătoare faţă de cei care o contestă, vom mai vedea...

Dilema, nr. 33, 27 august – 2 septembrie, 1993

Demisia

Democraţia e o tehnică a *relativizării* Puterii: ea se bizuie pe o suită de instituţii şi legi gîndite, în aşa fel încît tendinţa naturală a conducătorilor de a-şi perpetua condiţia şi de a abuza de ea să fie, în mod rezonabil, limitată. A relativiza Puterea înseamnă a o obliga să funcţioneze în *regim de constrîngere*. Iar democraţia e expresia, întrucîtva paradoxală, a presiunii corective exercitate, pe căi legitime, asupra puterii de către cei care nu o au.

Una dintre limitele pe care un sistem democratic le impune întotdeauna ierarhiilor superioare ale Puterii este *limita de timp*. Cel ales sau numit într-o funcţie de rang înalt trebuie să ştie, de la bun început, că funcţia cu pricina nu-i revine pe termen indefinit sau — cu atît mai puţin — pe viaţă. Prin urmare, prestaţia lui administrativă implică: (1) un anumit *ritm* (nu se tolerează amînarea deciziilor şi execuţia lor tărăgănată, nu se tolerează absenţa unui program clar, bine încadrat, etapă cu etapă, într-un timp dat), (2) o *răspundere* precisă, verificabilă printr-un bilanţ cu dată fixă, (3) *revenirea*, după încheierea mandatului, la condiţiile vieţii civile obişnuite (ceea ce înseamnă că nimănui nu îi este garantată instalarea *definitivă* într-o categorie socială privilegiată). Toate acestea sînt de natură să asigure celor „de sus" o *mentalitate* democratică, fără de care respectarea formală a unor *proceduri* democratice e pură butaforie. Se pune întrebarea dacă guvernanţii noştri şi-au însuşit sau nu o astfel de mentalitate. Ceea ce se vede ne pune pe gînduri: ei nu se comportă ca nişte *delegaţi trecători* ai Puterii, nu înţeleg să-şi asume consecvent eşecurile guvernării lor (preferînd să culpabilizeze populaţia, Opoziţia, împrejurările internaţionale) şi nu par a socoti

plauzibilă o eventuală reintegrare în starea „simplului cetățean". Partidul de guvernămînt nu are nici el aerul că își poate reprezenta o situație în care să nu mai fie „de guvernămînt". De la Putere nu se pleacă. Puterea se păstrează cu orice preț. Se pot schimba, în cel mai rău caz, *culoarele* ei. De la un ministeriu poți trece la o ambasadă, de la Prefectură poți trece în Parlament (sau invers), de la un rol executiv poți trece la unul de consilierat. Dar „să ieși din circuit", să redevii ce-ai fost: inginer, profesor, avocat, contabil, pe scurt, „persoană particulară", iată ceva de neconceput. Firește, unii trebuie să rămînă *politicieni de carieră*. Nu însă dacă vor să se eternizeze în postura *politicianului de guvernămînt*.

Simptomul cel mai acut al maladiei pe care o semnalăm e palida funcționare, la noi, a unei instituții care, în țările democratice, ține de firescul însuși al vieții politice: *demisia*. În aproape patru ani de istorie posttotalitară, demisiile petrecute în zonele de vîrf ale Puterii se pot număra, cred, pe o parte a degetelor unei singure mîini. E un spectacol diametral opus celui oferit de Occident. Acolo bîntuie excesul celălalt: simpla *bănuială* de corupție, un discurs parlamentar greșit înțeles (ca cel al lui Philipp Jenninger în Bundestag, cu ocazia comemorării a cincizeci de ani de la Noaptea de Cristal), un mărunt scandal privat, o gafă oarecare, un gest deplasat, o minimă ambiguitate se transformă prompt în demisie și, uneori, în prăbușirea unei întregi structuri guvernamentale. Nu poți rămîne într-o poziție de forță dacă asupra ta planează cea mai mică suspiciune, cea mai mică neclaritate. La noi, dimpotrivă, nimic nu e prea „tare" ca să provoace o retragere... Încăpățînarea de a păstra scaunul se travestește abil în grijă pentru *stabilitatea* țării sau în *abnegație* civică. Dar stabilitatea aceasta se percepe, din afară, ca un incomod (și, pe termen lung, amenințător) imobilism politic, după cum abnegația camuflează adesea vanitățile cele mai prozaice.

E de sperat, de aceea, ca în conștiința tuturor celor pe care conjuncturile, meritul sau norocul i-au adus în fruntea țării să se trezească la timp vocea daimonului lor amorțit, care să le vorbească despre inconsistența lumii și despre „slava deșartă". „Domnilor guvernanți — ar spune daimonul —, nu vă identificați orbește cu rolul trecător pe care îl aveți de jucat. Nu vă socotiți indispensabili, nu luați faptul de a fi fost aleși

(sau numiți) de oameni drept un semn că ați fost aleși de Dumnezeu. Învățați să vă despărțiți cu naturalețe de postura «căpeteniei» și de prestigiul unei autorități exterioare. *Învățați să plecați* nu numai dacă ați greșit, ci și dacă, fără greșeală fiind, simțiți în jurul vostru neîncredere și nemulțumire. Ați gustat din onorurile puterii. Nu întîrziați să gustați și din onoarea de a renunța. Demisia nu e o catastrofă ireparabilă și nici un gest rușinos în urma căruia veți rămîne stigmatizați. E doar o formă de sportivitate, un fel de a admite *limitele oricărei încercări* și de a da o șansă echitabilă unei încercări *noi*. Învățați să plecați. Va fi dovada supremă că n-ați vrut un post, ci doar o ocazie de a pune umărul. Asemenea ocazii se vor mai găsi, se găsesc pretutindeni și la toate nivelurile. Nu așteptați să deveniți insuportabili, să fiți socotiți oameni fără rușine, de vreme ce nici o incriminare publică nu vă clintește din loc și nici un protest nu vă tulbură. Nu vă considerați îndreptățiți să-i amenințați pe cei care protestează cu pedepse aspre, oricît de «acoperite» juridic; există, întotdeauna, în momentul crizei, și o altă soluție, aceea la care refuzați să vă gîndiți: soluția — onorabilă — a demisiei. Plecați. Lăsați-i și pe alții să încerce rezolvarea nerezolvabilului. În definitiv, dacă nu puteți fi nobili, fiți măcar iscusiți: la ce bun să vă cheltuiți întregul credit politic? Lăsați-i și pe adversari să-și pună creditul în joc și veți înțelege că marginalitatea poate fi și o strategie, nu doar o înfrîngere. Dar chiar și înfrîngerea e de preferat unei inerții guvernamentale neînduplecate, unei încremeniri pe soclu... Învățați, așadar, să plecați. Oferiți-vă ocazia să trăiți patosul civic și din cealaltă perspectivă, cea a guvernaților. Nu spuneți că «vreți să vă faceți treaba pînă la capăt», cînd nimeni nu mai știe care e «capătul» și cînd voi înșivă nu mai știți exact ce «treabă» aveți de făcut. Oricum, nu vă faceți iluzia că lumea va fi dispusă să ia înțepenirea voastră în funcție drept o formă de patriotism. Nu vă încărcați cu sarcina «istorică» de a mîntui țara. Fiți egoiști! Gîndiți-vă la propria voastră mîntuire. Faceți o cură de «normalitate» cetățenească: fără secretară, fără șofer, fără telefon cu circuit închis. Veți redescoperi voluptăți uitate. Și, la urma urmei, recunoașteți că ați obosit. Că viața de șef e, în România de azi, mai chinuitoare decît își închipuie lumea sau că, în orice caz, ea are și

foarte serioase dezavantaje. Optați pentru un jug mai ușor. Reveniți la deprinderile dumneavoastră, la familia dumneavoastră, la meseria dumneavoastră. Nici o *numire* nu poate echivala cu o *vocație*. Iar dacă simțul datoriei nu vă dă pace, dacă vi se pare că sînteți chemați să «rezistați» în front pînă la ultima clipă, gîndiți-vă că, după decenii întregi de dictatură, noii ocîrmuitori au și alte îndatoriri decît pe aceea a strictei ocîrmuiri. Ei trebuie să-și asume un oficiu pedagogic: să fie *altfel* decît cei dinainte, să dovedească neîncetat că regulile sînt *altele* și că țara e *alta:* o țară în care nimeni nu mai părăsește Puterea la ordinul unui satrap sau prăbușindu-se o dată cu el: o țară care, între libertățile ei nou dobîndite, o numără și pe aceea de a demisiona decent, atunci cînd decența guvernării e fisurată."

Dilema, nr. 34, 3 – 9 august 1993

Români verzi, maghiari verzi

Pentru a pune în lumină zădărnicia politicului, ni se sugerează, îndeobște, să-l privim *de sus*, din unghiul unor valori sublime, netrecătoare, libere de jocul conjuncturilor. Dar politicul face o foarte proastă figură și dacă îl privim *de jos*. De jos, de la piață, din stradă, din camera de spital, de pe ogor și din cîrciumă, dezbaterile parlamentare, strategiile de guvernare, platformele de partid sună futil, retoric, descumpănitor. Privită de sus, politica e meschină. Privită de jos, e trufașă și nerealistă. Prin „realism" politic nu înțeleg atît *simțul realității*, cît *simțul realizabilului*. Politicianul adevărat nu se angajează în proiecte fără șansă de întruchipare, fără o masivă latență de aplicabilitate. Iar cînd o face, devine, privit de jos, iritant, dacă nu direct imoral. Există alte îndeletniciri omenești care au ca obiect irealizabilul, inefabilul și, în genere, teritoriile aflate dincolo de limita reprezentărilor curente, dincolo de limita posibilului: artele, teologia, mistica. Materia lor primă este de negînditul, de neformulatul, de neînchipuitul. Politica, dimpotrivă, trebuie să se mulțumească a stărui în zona posibilului. Morala vieții politice stă în inflexibila corespondență între ceea ce se declară și ceea ce se poate face. Cînd această corespondență e lăsată deoparte sau e doar simulată, *tematica politicului* se îndepărtează periculos de *tematica imediatului:* politica devine o dexteritate în sine și *își inventează* problemele într-un total dispreț față de realități. Ni se întîmplă frecvent să privim în sus, către guvernanți, cu sentimentul că ei vorbesc una și noi trăim alta. Ni se întîmplă frecvent să vedem dezbătîndu-se în Parlament chestiuni „urgente", care nouă ni se par marginale sau false, și să ve-

dem marginalizîndu-se la nesfîrșit teme care nouă ni se par urgente (pentru că existența cotidiană le impune ca atare).

O anumită secțiune a Parlamentului ne terorizează, de pildă, din cînd în cînd, cu invocarea unor iminente dezastre: va avea loc o lovitură de stat, România se va scoate poimîine la licitație, ungurii ne vor lua la noapte Ardealul. Există destui pe care frisonul acestor amenințări îi umple de o febrilă voluptate: patosul gălăgios li se pare (și, din păcate, *este* uneori) mai „electoral" decît o minimă rezonabilitate. În chip ciudat, văicăreala panicardă e socotită, în asemenea cazuri, mai patriotică decît conștiința liniștită a forței proprii, sigură pe teritoriile ei legitime și pe capacitatea de a le apăra.

Necazul e că, mai ales în vremea din urmă, tabăra cealaltă se arată decisă să concureze stilul agitatoric al „patrioților", sporindu-le, fără să vrea, credibilitatea: se naște astfel un discurs politic la fel de fantezist ca și cel opus. Potrivit acestui discurs, românii mănîncă minorități pe pîine (preferînd, e drept, aroma maghiară, de vreme ce minoritățile celelalte n-au a se plînge), așa încît, dintre statele Răsăritului european (cu Slovenia și Slovacia cu tot), singură România trebuie ținută în carantină ca o insulă de canibalitate într-un ocean de tandrețe cosmopolită. Ni se sugerează și se sugerează lumii întregi că, la noi, persecuția maghiarimii e un hobby național. Ne aflăm — s-ar zice — într-o țară în care românii o duc bine, iar ungurii o duc rău, o țară în care românii sînt tratați democratic, iar ungurii sînt tratați terorist, o țară în care majoritarii îi convertesc cu forța pe minoritari la ortodoxie, îi românizează samavolnic, îi obligă să-și uite limba și cultura. E adevărat? Și, *de jos*, lucrurile arată într-adevăr astfel ? Are Ianoș din Sovata insomnii din cauza primului articol din Constituție? Sînt românii croiți cu toții după calapodul lui Gheorghe Funar? Sînt ungurii croiți cu toții după calapodul lui István Csurka? E realitatea cotidiană a conviețuirii noastre atît de grosolană, de sîngeroasă, cum tind să o prezinte *unii* politicieni maghiari? Grav e că, în cele din urmă, discursurile politicienilor prind corp. Ele pun în umbră adevărul trăit și stîrnesc un absurd război de fantasme: fantasmele românilor se încaieră cu fantasmele maghiarilor. La bază, viața se desfășoară firesc (ceea ce nu presupune neapărat o coregrafie de operetă), la vîrf, se distilează otrăvuri. Taberele în conflict își

zgîndăresc una alteia memoria pentru a-și menține încruntătura și lansează petarde pentru a se alarma reciproc. Retorii români par a le cere maghiarilor să nu fie maghiari decît „la ocazii" sau în intimitate, după ce sting lumina, iar retorii maghiari par a le cere românilor să meargă pe lîngă ei în vîrful picioarelor, așa încît Covasna să pară o suburbie a Debreținului. „A fi maghiar ca și cînd ai fi gorjean" — iată ce pretinde maghiarului românul verde. „A trăi în România ca și cînd ai fi în Ungaria", iată dezideratul maghiarului verde. Confruntate, aceste două metehne dau imaginea jalnică a unei intoleranțe tribale, fără soluție. Asistăm la o luptă care, văzută de sus, de la înălțimea „patriei celeste", e provincială, iar văzută de jos, din perspectiva traiului comun, a micii istorii, e pură ficțiune. Toată lumea iese în pierdere. Maghiarii își periclitează toate aliațele politice și pierd simpatia celor mai binevoitori dintre români. Românii capătă, în ochii lumii, un portret sumbru, de brute resentimentare, țara întreagă întîrzie într-o izolare la fel de nerentabilă pentru populația majoritară, ca și pentru minoritari. Dacă cineva cîștigă totuși, e grupul extremei naționaliste. El se vede confirmat în isteria lui demagogică și acumulează, în ochii mulțimii dezorientate, un nemeritat prestigiu. Domnul Frunda, pe care l-am admirat în atîtea rînduri pentru ținuta lui parlamentară, ne dă pe mîna României Mari: practică o argumentație fumigenă („Noi nu cerem ca România să nu fie primită în Comunitatea Europeană; spunem doar că ea nu îndeplinește condițiile spre a fi primită..."), vorbește, neconvingător, despre pacea și amorul din sufletul său și, ferindu-se să treacă drept partizanul vreunei Mari Ungarii, se lasă sedus, discret, de reveria unei Ungarii Mici, plasată între hotarele României. O nouă dilemă se înalță la orizontul vieții noastre publice pentru a ne umple de melancolie: avem de ales între români verzi și maghiari verzi. Perplecși între aceste două extreme, ne simțim, deocamdată, condamnați la amărăciune.

Dilema, nr. 36, 17 – 23 septembrie 1993

Mircea Dinescu și „noua ordine"...

În România s-a restabilit ordinea. Corneliu Vadim Tudor apare aproape în fiecare seară la televizor, în prezidiul Parlamentului țării. Mihai Ungheanu este secretar de stat la Ministerul Culturii. Mircea Dinescu, înfierat public, își dă demisia din funcția de președinte al Uniunii Scriitorilor. Iată numai cîteva simptome ale „normalizării". Mai sînt și altele: Ana Blandiana a reușit să blocheze candidatura la Președinție a lui Nicolae Manolescu, regele Mihai e dat în judecată (pentru furt) de Guvernul legitim al României, Adrian Păunescu negociază la Strasbourg soarta neamului, Marian Munteanu scrutează, dezaprobator, intelectualitatea românească, Vasile Văcaru ne reprezintă în Europa, Iulian Neacșu îl însoțește pe Ion Iliescu în America de Sud, Petre Mihai Băcanu arbitrează (împotriva lui Ion Ianoși) o chestiune legată de traducerea unui text kantian, Corneliu Coposu e sedus de Adrian Năstase, Ileana Mălăncioiu îl înfierează pe Andrei Pleșu, Nicu Ceaușescu își îneacă ciroza în whiskyul libertății, Dumitru Popescu devine un soi de Maxim Gorki, Postelnicu, Dincă și Bobu devin un soi de Horea, Cloșca și Crișan, iar Odiosul redevine obiectul unui cult (nostalgic) al personalității. Intrăm în normal. Vadim ne dă legi, Ungheanu ne dă orizont spiritual, Păunescu și Văcaru ne dau credibilitate europeană. Asta, pe de o parte. Pe de altă parte, Băcanu ne dă criteriile rigorii intelectuale și ale stilului, Blandiana devine reperul nostru etic, politic, simbolic și mistic. Asistăm la o memorabilă și plină de învățăminte confuzie a speciilor: naturile diafane construiesc baricade, activiștii devin lirici, poeții devin militanți. Tot mai mulți bărbați vorbesc subțire și tot mai multe femei vorbesc gros. Politrucii pledează pentru apolitism,

estetizanții se „angajează" agitatoric. Caprele devin gorgone, cățeii de mahala devin pisici de rasă, porcii devin boi, boii devin vaci, șoarecii — tauri comunali. Toți adormiții ajung insomniaci și toți nevroticii ne explică ce e echilibrul sufletesc. Foști funcționari comuniști luptă pentru victoria capitalismului, foști gazetari de partid demască foști disidenți. Mult căutatul consens se manifestă eclatant cînd te-aștepți mai puțin. Toți, de la PDSR (FDSN) pînă la CDR, sînt de acord că Guvernul Roman a dus țara de rîpă; toți, de la Gabriel Andreescu la Eugen Simion, sînt de acord că *Dilema* e suspectă; toți, de la Liiceanu la *România Mare*, sînt de acord că Mircea Dinescu e irespirabil. S-ar zice că avem de-a face cu *evidențe*. Dar există un mod de a credita grăbit evidențele, care nu e decît nerăbdarea noastră de a-i judeca pe alții.

Confirm, ca unul care îl cunosc bine, că Mircea Dinescu e o natură dificilă. Am fost, în mai multe rînduri, victima resemnată a impulsivității sale. Știu că dialogul cu el e o aventură riscantă, cînd nu e direct imposibil, datorită excesului multiplu pe care „interlocutorul" Dinescu îl întruchipează: excesul gesticulației, excesul emisiei sonore, excesul opiniei proprii. Prea expeditiv tocmai cînd s-ar impune răgazul reflexiei, capricios cînd ar trebui să fie exact, inapt să-și dozeze spontaneitatea, să te asculte cu o minimă răbdare și să se depășească în idiosincrasiile și complezențele sale, Dinescu te poate exaspera. Și o face, zilnic, cu toți cei din jurul său: prieteni, colaboratori, rude. Manierele lui sînt — eufemistic vorbind — cît se poate de „originale", temperamentul lui e o stihie torturantă. Frust, mereu ofensiv, vital, poetul pare predestinat să ilustreze falimentul oricărei pedagogii. Arbitrar ca un cutremur și previzibil ca un anotimp, Dinescu e departe de a avea înzestrarea optimă a unui „șef". N-are calm instituțional, pondere justițiară, subtilitate administrativă. Poate fi — în chip genuin — abuziv. Poate fi nedrept. Poate răni. Cînd e vorba de degustarea unor privilegii — nevinovate în genere — nu se lasă intimidat de principii inflexibile sau de exigența comportării modeste: știe cît valorează, știe ce vrea și știe să ceară ce vrea.

Dar toate aceste metehne la un loc nu pot face din Mircea Dinescu un infractor, un știab perfid și corupt, desfigurat de mirajul căpătuielii. El poate fi insuportabil și răutăcios, dar

nu poate fi *rău* și nu i se pot atribui motivații murdare, cum nu se pot atribui motivații murdare meteorologiei. Și apoi există *calitățile* lui Dinescu, generozitatea lui mediteraneană, farmecul autenticității lui. Incapabil să se bucure *singur*, fericit să dăruiască, să găzduiască, să mijlocească prietenii și, mai ales, incapabil de duplicitate, Dinescu e mereu transparent, curajos, direct, cum puțini știu să fie în lumea noastră de azi și cum și mai puțini știau să fie în lumea noastră de ieri. În 1989, cînd mai toți ne trăiam disperarea într-un fel de paroxism al muțeniei, el a găsit *firescul* revoltei și a dovedit că poate mobiliza uriașe resurse de disciplină: el, sociabilul, a acceptat spectrul (și realitatea) izolării, el, vorbărețul, a învățat să tacă. Ispitit să cedeze, să cadă la învoială, a rezistat exemplar, fără paradă de vitejie, dar fără bîlbîieli dubitative. L-am văzut amărît și îngrijorat. La Tescani, am primit de la el, pe căi ocolite, cîteva rînduri crepusculare, fără patetisme, dar și fără iluzii. Cei care acum se grăbesc să-l condamne nu s-au grăbit atunci să-l sprijine. Și, pe cît de ușoară e, azi, semnătura pusă pe o injurie, pe o delațiune sau pe o demisie, pe atît de grea a fost, în '89, semnătura pusă pe un document de solidaritate ! Cu toate acestea, nu l-am văzut niciodată, *atunci*, judecînd reacțiile dezamăgitoare ale prietenilor și colegilor de breaslă: înțelegea să ia totul pe cont propriu și nu privea în jur cu ranchiună, ca un simbol mustrător al demnității scriitoricești.

Cînd, în 1990, l-am ales președinte al Uniunii Scriitorilor (cu o majoritate vecină cu unanimitatea), i-am delegat, fără să ne manipuleze nimeni, speranțele și încrederea noastră, așa cum, în 1989, îi delegaserăm protestul nostru. Mircea Dinescu era starea noastră de spirit. Și n-avem voie să uităm asta atît de ușor, iritați de hachițele lui și preocupați, cu o ineficientă morgă, de „destinele" Uniunii. Se va vedea acum dacă plecarea indezirabilului președinte va repara lucrurile și dacă nu cumva am făcut din el mandatarul unui eșec care revine împrejurărilor mai mult decît oamenilor. Oricum, Mircea Dinescu și-a dat demisia. Într-o vreme în care miniștrii stau pe mormane de suspiciuni, scandaluri și erori fără să-și pună problema retragerii, el, vanitosul, circarul, intratabilul, a demonstrat că se poate pleca din funcție cu liniște sufletească și cu un dram de plictiseală tristă față de nebunia vremilor.

Ar fi trebuit, poate, s-o facă mai devreme. Dar esențial e că a făcut-o, lăsîndu-ne să ne întrebăm dacă gestul său o să ne restituie fericirea pierdută. Deocamdată, Corneliu Vadim Tudor tronează, ca mare legiuitor, pe ecranele Televiziunii naționale, Mihai Ungheanu se impune ca demnitar de vîrf al culturii românești. Pe acest fundal de purpură se desenează, pentru a întregi tabloul, și demisia lui Mircea Dinescu. Putem fi liniștiți. Am confecționat o nouă victorie a eticii și echității autohtone. România reintră în ordine.

Dilema, nr. 40, 15 – 21 octombrie 1993

Iarna românească

Detest să mi se spună că în România de după decembrie 1989 nu s-a schimbat nimic. Dar trebuie să recunosc că există în viața noastră de azi ceva care seamănă nepermis de mult cu viața noastră de ieri: *experiența iernii*. Iarna românească, în speță, iarna bucureșteană, tinde să devină o emblemă a destinului național. Ne comportăm în toate cam cum se comportă administratorii noștri față cu efectele iernii: *previzibilul* ne găsește *nepregătiți*. Rezultatul e un amestec inimitabil de resemnare și furie, un soi de stupoare cosmică a cărei singură consecință practică e înjurătura. Ne-am deprins să asociem, cu o naturalețe morbidă, frumusețea iernii cu mizeria ei: apa care nu curge, caloriferele care nu se încălzesc, pîinea care nu se mai găsește, zăpada care blochează drumurile înainte de a se topi diluvian, transformînd totul într-o apoteoză a mocirlei — iată cortegiul curent al Crăciunului nostru, marele, obișnuitul nostru *post* de Crăciun. Din acest punct de vedere, comunismul și convalescența postcomunistă pot fi cuprinse într-o unică definiție: *un post generalizat, fără Dumnezeu*. Cineva — un drac, un înger pedepsitor sau pur și simplu Guvernul — ne fură iernile, ne tulbură sărbătorile, ne transformă într-o nație prost dispusă, înclinată să ducă bombăneala pînă la blasfemie. Proasta noastră dispoziție se cuplează acum, ca și înainte de '89, cu o inexplicabilă bună dispoziție a Puterii: Puterea a făcut eforturi, Puterea a luat măsuri, ne dă asigurări, ne liniștește; situația e mai bună decît anul trecut. De vină — pentru unele inconveniențe — sînt mărunte scăpări gospodărești, nesimțirea Europei și lipsa de patriotism a Opoziției. De vină sînt, mai ales, intelectualii, care „polemizează steril" în emisiunile domnului Tatulici,

spre indignarea telespectatorilor doritori de consens. Dar să nu ne blocăm în istoria imediată. În materie de mizerie pitorească, de bucurie amărîtă, de transfigurare a sordidului, avem oarecare tradiții. Cezar Bolliac vorbea încă la 1858 despre București ca despre un „oraș de contrast": „civilizat în barbarismul său, barbar în civilizarea sa (...), încîntat și încîntător (...), vîrtej perpetuu de plăceri în durere, de mulțumiri în necazuri, de frumuseți în oribil: acest eden al musulmanilor (ce profeție! — n.m., A.P.), paradis al moscovitului (ce clarviziune! — n.m., A.P.), unde schimnicul își uită parimanul (cartea de înțelepciune — n.m., A.P.) și diplomatul își uită misia cu care a venit". Cum să citești rînduri ca acestea fără să ai frisonul inalienabilei noastre identități naționale, al „specificului local"?

Și totuși pînă și în chestia eternei ierni românești ceva s-a schimbat: înghețăm de frig, dar nu mai înghețăm de frică. Din contra: înjurăm năvalnic, liber, înjurăm, mă-nțelegi, „cu toate riscurile". Nu sîntem ajutați să ne încălzim, dar nimeni nu ne oprește să ne înfierbîntăm. Iată progresul! Iată zorii propășirii noastre! Ghețurile dictaturii crapă și sub crăpături se întrevede agitațiunea lichidă a democrației, inundația libertății, fluviul năvalnic al reformei. Implementăm tranziția. Adică acea situațiune enigmatică în care trenul se află pe un mal, iar șinele pe malul celălalt. Va veni și vremea cînd le vom aduce laolaltă. Cînd ? Cînd dreapta și stînga vor deveni o singură mînă, cînd Parlamentul va deveni o promenadă pentru majoritarii îndrăgostiți de minoritari, pe scurt, cînd ne vom ierta și ne vom iubi între noi ca români „mai mult sau mai puțin onești". Și, să nu uităm, cînd vom scăpa de pegra intelectualilor care poluează emisiunile domnului Tatulici...

O altă noutate adusă de iarna posttotalitară este asezonarea necazului cu o mare serbare profană: 1 Decembrie, Ziua națională. Cînd, înainte de 1989, înjuram mizeriile iernii, eram vag disidenți: îl înjuram pe șeful statului. Acum, cine înjură e antinațional: e incapabil să-și jertfească micul său confort pe altarul Marii Uniri. Cine se plînge că n-are apă caldă intră în conflict cu eroii neamului și contrariază bărbăția strămoșească. Comemorarea puterii de sacrificiu, a vitejiei și a solidarității românești nu se poate împăca defel cu meschinăria sanitară a cosmopoliților care vor să se spele sau

cu lașitatea muieratică a celor care dîrdîie de frig. Cine nu privește cu o „răceală" dîrză anemia gazelor, cine nu înfruntă cu o indiferență oțelită paralizia chiuvetelor nu-și iubește țara, ba putem spune că sabotează festivitățile oficiale. Cu alte cuvinte, e un vîndut, un elitist, un intelectual dintre cei care zăpăcesc mințile oamenilor în emisiunile televizate ale domnului Tatulici...

...Dar am putea lua lucrurile și viceversa. Am putea să ne întoarcem și să zicem: cei care au fixat ziua națională în miezul unui anotimp atît de compromis de administrația românească au procedat, inconștient, firește, ca niște sabotori ai prestigiului național. Să fi așteptat pînă la repararea conductelor, pînă la reglarea importului de gaz metan, pînă la modernizarea instalațiilor de apă, pînă la îmblînzirea FMI-ului și pe urmă să fi mutat sărbătoarea națională în plină iarnă. Așa, ne vedem obligați să stăm sub drapel țepeni și odoriferanți ca „pasagerii" vagoanelor frigorifice.

Nu pot vorbi de Ziua națională fără să-mi amintesc de speculațiunile astrologice ale dragului meu profesor și mistagog Ion Frunzetti. Fiecare țară — îmi spunea el odată, mai în glumă, mai în serios — stă sub zodia zilei ei naționale. România interbelică avea ca dată „întemeietoare" data de 10 mai. Era, prin urmare, o Românie a constelației Taurului: venusiană, agrară, conservatoare, armonios inerțială și latent explozivă. România republicană a ales, cu 30 decembrie (1947), semnul Capricornului: un semn dominat de astringentul Saturn, de asceza hibernală a subzistenței stricte, de inhibiție și intransigență „revoluționară". Cu 1 decembrie ar trebui să fim mai norocoși. Căci iarna Săgetătorului e mai generoasă, mai conciliantă și mai dinamică decît iarna Capricornului. Cu condiția să se aleagă bine ținta, să se echilibreze corect săgeata, iar trăgătorul, Centaurul-Săgetător, să-și pună gesturile sub controlul jumătății sale de om, nu sub impulsul nărăvaș, viguros, dar orb, al jumătății sale de dobitoc. Deocamdată, Centaurul național e o vietate hibridă. Să sperăm că, nu prea tîrziu, el își va recupera coerența organică. Pînă atunci, iernile vor fi triste, ierni uitate de Dumnezeu, ierni fără apă, fără pîine și fără foc.

Dilema, nr. 46, 26 noiembrie – 2 decembrie 1993

Dezintoxicare

România suferă de logoree. Volubilitatea noastră latină, frustrată înainte de 1989, s-a dezlănțuit de la o vreme brutal, în formele cele mai diverse: gazetele s-au multiplicat pînă la inflație, și-au înmulțit numărul de pagini, s-au diferențiat politic fără opreliște. Televiziunea emite cvasicontinuu, adăugînd celor două posturi „oficiale" un post independent, plus nenumărate posturi locale. Să adăugăm multiplele chipuri ale Radioului, dezbaterile publice ale Parlamentului, conferințele de presă ale partidelor. Proliferează colocviile, comemorările, adunările populare. A apărut oratorul de miting, agitatorul demonstrațiilor stradale. De la discursul elaborat pînă la lozincă și huiduială, totul *se exprimă* neîntîrziat. Tribuna, microfonul, amplificatorul tip portavoce au devenit „locuri de muncă", instrumente cotidiene. Vorbim incontinent și răstit cînd la cafenea, cînd pe stradă, cînd la mesele familiale sau la cele ale prietenilor (cîți ne-au mai rămas). Dacă nu vorbim, scriem: la gazetă, pe garduri, pe ziduri, pe asfalt. Facem declarații, dăm comunicate, inițiem sau suportăm anchete sociale. Avem mereu ceva de spus, ceva de explicat, ceva de pus la punct. Genurile oralității se diversifică: predica, interpelarea, replica, negocierea au ajuns să fie profesiuni distincte. Pe de altă parte, granițele profesiunilor tradiționale se șterg, absorbite în competența generalizată a oratoriei. Toată lumea se exersează în meșteșugul rostirii publice: inginerii, contabilii, magazinerii, ofițerii, pictorii, bișnițarii — toți dau tîrcoale virtuozităților retorice. Românul e născut parlamentar: zice, „le zice bine", „le-o zice". Tot mai mulți tineri vor să se lanseze ca jurnaliști, să scrie la ziar, să o întoarcă din condei, să te înghesuie cu întrebări. Exigențele

curente ale vieții civice se convertesc rapid în specii ale verbalității (și verbiajului): dialogul, transparența, consensul, schimbul de idei, critica constructivă etc.

Pînă la un punct, această explozie a cuvintelor e justificabilă. Șoapta subversivă, mîrîiala precaută, înjurătura printre dinți, perna pusă pe telefon și toate celelalte „reflexe" ale vieții sub dictatură nu puteau să nu detoneze într-un uriaș vacarm. După atîția ani de gesticulație mută, era fatal să sfîrșim într-o apoteoză a răgetului. Asta nu înseamnă însă că răgetul e legitim la infinit. Sau că vorba lungă, vorba goală, vorbirea în bobote sînt expresiile firești ale spiritului civic. În condiții normale, locvacitatea torențială e un simptom patologic. O consemnează pînă și balada noastră națională: „De trei zile-ncoace/ Gura nu-ți mai tace" — observă baciul mioritic, oarecum excedat de logosul oiței sale. Urmează o explicabilă îngrijorare: „Ori ești bolnăvioară?" — Așa și noi! De patru ani, gura nu ne mai tace. Ori sîntem bolnăviori?

Suferim, într-adevăr, de toate fenomenele secundare ale vorbăriei. Mai întîi, ne irosim vertiginos contemplativitatea. Meseriile contemplative, dar și atitudinile contemplative sînt în declin. Am pierdut deprinderea (excelentă, dacă e bine dozată) de a cădea pe gînduri, de a cîntări, într-o fertilă perplexitate, împestrițarea vremurilor. Nu ne mai acordăm răgazuri, nu mai avem reverii. Nu mai avem puterea de-a fi „o oră pe zi singuri și inactuali" — cum o cerea G. Călinescu. Dimpotrivă. Trăim gregar, înregimentați în încăpățînate curente de opinie și sîntem desfigurați de jocul, prea dinamic, al conjuncturilor. Grav este că, părăsind *contemplativitatea*, nu devenim, cum ar fi de așteptat, campioni vajnici ai *vieții active*. Stă în firea perfidă a vorbăriei să te sustragă reflexiei fără a te livra faptei. Vorbăria e, prin definiție, suspendare a actului, tergiversare. Ea încurajează narcisismul gongoric, cultivă evaziunea intelectuală și uzează, ireversibil, energiile sufletului.

Avem nevoie de un moment de tăcere. De *o reabilitare a tăcerii*. Numai așa vom redescoperi greutatea cuvintelor și răspunderea rostirii lor. Avem nevoie de parlamentari care să lucreze în afara sălii de ședințe, în liniștea arhivelor și a bibliotecilor, cel puțin atît cît „lucrează" la microfon, mîndri de vocea, hazul și performanța lor avocățească. Avem nevoie

de reporteri care să vorbească mai puțin decît interlocutorii lor și de politicieni care să convingă prin sobrietate. Avem nevoie de o populație care să înlocuiască pletora comentariului, taclaua enormă și ieremiada histrionică prin *cultul efortului discret*. Avem nevoie de o Biserică mai puțin mediatică, de un patriotism mai puțin țipător, de o gazetărie mai puțin pitorească. Am valorificat îndeajuns tradițiile sporovăielii balcanice. E timpul să ne reamintim de tradiții mai vechi: cele ale ascetismului răsăritean, de pildă, pentru care „tăcerea e mai slăvită decît teologia". Strunirea limbii — spun părinții deșertului — e mai prețioasă decît vorbăria despre Dumnezeu. „Tăcerea este taina lumii viitoare" — iată o propoziție (a lui Isaac de Ninive) pe care surescitarea noastră cotidiană nu o mai poate înțelege. Sîntem degradați de „foiletonistică", batjocoriți de limbaj. Și luăm impudica noastră *debitare de sine* drept exercițiu al *comunicării*. Un discurs valorează atît, cîtă tăcere acumulată se presimte sub pojghița lui. Discursurile noastre nu sînt decît zumzet epidermic, fără substrat. Tăcerea dubiului, a mirării, a respectului, a reculegerii, tăcerea rumegătoare a minții și tăcerea sacrificială a pietății, nesfîrșitul spectru al tăcerii din care se nasc și în care se dizolvă toate textele lumii nu mai constituie materia primă a cuvintelor noastre. Sîntem ceea ce spunem și nimic mai mult. Și nu ne vom regăsi în ceea ce avem proaspăt și inexprimabil decît dacă vom face, terapeutic, o cît de scurtă cură de tăcere. Ca în noaptea de Anul Nou, cînd, la ora douăsprezece, stingem toate luminile: așezăm un mic episod de întuneric fortifiant între noi și noi înșine: luăm totul de la capăt. Dacă ne gîndim bine, între România dictaturii comuniste și cea a „tranziției" nu ne-am luat răgazul nici unei clipe de mutenie purificatoare. N-am stins nici o secundă lumina. De aceea perorăm somnambulic unii dinaintea celorlalți și ne privim cu ochi injectați, de animale bolnave. Nimeni nu face mai rău României de azi decît *retorul* și *insomniacul*. De nimic n-avem mai multă nevoie decît de o experiență a dezintoxicării, cu pleoapele lăsate, cu buzele lipite, fără idei și fără imaginație. Iar în loc de discurs, un moment de vid reparator, în care să nu se audă decît suflul impersonal al respirației...

Dilema, nr. 50, 24 – 30 decembrie 1993

Ce țară e asta ?!

Cînd se ia cîte-o măsură,
Lumea-njură
Pe agentul sanitar
Și-l întreabă fără noimă:
— Ce-ai cu noi, mă?
Pentru ce să dăm cu var?!...

G. TOPÎRCEANU, *Parodii originale*

Toate revoluțiile au cultul *măreției;* toate valorifică sentimentul grandorii, așezînd împrejurările și oamenii în perspectivă monumentală. Fapte mari, cuvinte mari, schimbări mari, proiecte mari — iată inventarul cotidian al practicii revoluționare. Pe un asemenea fundal, emoțiile curente, detaliile vieții zilnice, destinele anonime, criteriile bunului-simț apar drept simple accesorii, drept balast nesemnificativ. Nu e timp pentru mărunțișuri, pentru performanța minuțioasă, pentru rutină. Amănuntul e burghez. Omenescul-prea-omenesc e ignobil. Nu lucrăm la prețuri mici, nu ne împiedicăm de scrupule călîi, nu sacrificăm omleta de dragul ouălor. Și, mai ales, nu pierdem vremea cu reforme în filigran sau cu strategii răbdătoare, care nu dau roade decît pe termen lung. Cultul măreției e un cult al prezentului. Vrem rezultate spectaculoase, succese enorme, victorii rapide. Și le vrem *acum.* Iar cine nu gîndește ca noi n-are anvergură, se pierde în nimicuri, e mediocru și plicticos.

Toate forțele noastre politice sînt amenințate de acromegalie. Nu vor efecte parțiale, soluții locale, adecvări de moment. Ele au numai programe *globale,* idei uriașe, țeluri himalayene. Fiecare șef de partid se simte contemplat de „secolii"

viitori ca o virtuală statuie, ca o legendă. Fiecare ministru se răstignește pe altarul interesului național. Pe scurt, nu există decît un singur țel: *a salva patria,* a scoate țara din impas, a pune bazele unei Românii noi (și mari), a face *totul.* Asta ne cerea și defunctul teoretician al „revoluției permanente". A face totul înseamnă a nu face *nimic determinat.* În plus, cînd o echipă de șefi inițiați, un „detașament de avangardă", își asumă corvoada de a face totul, individului statistic și pipernicit nu-i mai rămîne să facă nimic.

Firește, nu pledăm pentru omul politic lipsit de *viziune,* pentru contabilitatea cenușie care se ia drept pragmatism managerial. Dar ne neliniștește eșecul în imediat, cînd el nu e nici măcar compensat de generalitatea romantică a unei utopii. Ceea ce avem de digerat zilnic e un amestec de (1) ineficacitate practică, (2) lipsă de imaginație vizionară și (3) elefantiazis retoric. Cu alte cuvinte, nu ni se livrează nici o *tehnică* a fericirii, nici o *teorie* a fericirii. Ni se livrează, strict, un șlagăr grandilocvent, un erzaț oratoric.

Dar nu se poate vorbi fără încetare despre „a deschide noi căi" sau despre „a merge pe drumul democrației", cînd drumurile *concrete,* din orașe și dintre orașe, au fizionomia unui țesut lepros și cînd *nimeni* (partid, sponsor, minister etc.) nu investește, fie și demonstrativ, în repararea unei *singure* străzi. Nu se poate vorbi despre reconstrucția morală a nației cîtă vreme nația nu învață să-și păstreze closetele publice într-o oarecare curățenie. (*Keine Klokultur!* — observa exasperat un amic german, rezumînd cîteva triste experiențe din gări, trenuri și restaurante.) Nu se poate miza pe rigoarea civică a unei populații care aplaudă intrarea minerilor în București (în iunie '90), tot astfel cum Opoziția a aplaudat-o pe cea din septembrie '91. Nu poți conta pe cultura politică a unui votant care își suflă nasul cu degetele și scuipă pe jos la berărie. O țară în care unii — cumsecade altfel ! — îl pot lua în serios pe Corneliu Vadim Tudor, o țară în care alții — și ei cumsecade în fond ! — regretă Cîntarea României, o țară, în sfîrșit, care își exilează, sistematic, valorile, făcîndu-și o glorie din a le recupera postum, o astfel de țară nu e pregătită deloc pentru curajoase scurtături reformiste. Cînd tot soiul de inși — care par educați! — îți telefonează fără ezitare la ore imposibile, în zile de odihnă sau de sărbătoare, pentru a-ți cere să te

ocupi de ei, de interesele lor, de micile lor obsesii și vanități, cînd, aflat la volan, cetățeanul autohton devine rinocer, după cum la chefuri devine patriot și la înmormîntări mistic, cînd proaspătul particular se arată tot atît de plictisit de clienți ca și „tradiționalul" funcționar de stat, cînd nenumărați compatrioți cred sincer că Opoziția „vinde țara", că intelectualii sînt pegra națiunii și că tot răul vine de la jidani (dacă nu de la masoni), cînd sumedenie de „românași" mioritici reunesc în aceeași clefăială sentimentală Biserica, spiritul, geniul „sfînt" al lui Eminescu, sarmalele „soției", pămîntul Basarabiei și nurii vecinei de la parter, cînd orașe întregi își reorganizează viața după ritualul Caritas, cînd toate acestea — și altele asemenea — sînt ambianța în care ne mișcăm zi de zi, e ridicol să ne irosim în mari platforme-program. Trebuie mai întîi să facem multe, foarte multe lucruri mici, să ne dedicăm temeliilor, abecedarului, de-la-sine-înțelesurilor care, la noi, sînt, din păcate, departe de a fi de-la-sine-înțelesuri.

Mi se va spune că dramatizez în chip nedrept defectele nației. Că nici alții nu sînt mai breji, că glosez inechitabil pe tema *stupid people*. Dar cum să-ți iubești țara, o țară atît de „dificilă" ca a noastră, fără accese de exasperare? Îmi amintesc de o perioadă în care Constantin Noica — greu de suspectat de anemia sentimentului patriotic — se izbea, în cele mai generoase întreprinderi, de cele mai grobiene obstacole și obnubilări. Voia, de pildă, să-i învețe englezește pe chelnerii de la Snagov în ideea că vor avea o mai bună prestație dinaintea clienților străini. După cîteva lecții, chelnerii au început să chiulească. Altă dată, l-am văzut stupefiat să constate că un specialist în istorie românească veche, căruia se oferise să-i dea gratis, la domiciliu, lecții de greacă, dispare pur și simplu de-acasă la ora convenită. Efortul de a convinge savanți eminescologi, directori de editură și felurite „personalități" culturale să stimuleze facsimilarea caietelor lui Eminescu s-a dovedit, de asemenea, inutil. Peste tot, un perete compact de nesimțire, inerție fanariotă, incomprehensiune. „Ce țară e asta?!" — a rostit, la un moment dat, un Noica epuizat, contrariat pînă la deznădejde. „Ce țară e asta?!" După care a izbucnit în plîns. Ne-ar prinde bine să regăsim tonul acestei disperări. Și chiar lacrimile subsecvente. Să nu mai stăm cu ochii pironiți pe fresca imaginară a

măreției noastre, să nu ne mai desfrînăm în proiecte obeze și în discursuri necuviincioase despre calitățile noastre. Dimpotrivă, să luăm cu umilitate totul de la început, de jos, de la celula intimă, destrămată, a sufletelor noastre convalescente.

„Ce țară e asta?!" — ar putea fi formula instauratoare a unei inocențe regăsite și debutul realist al unei reconstrucții. E exasperarea de care avem nevoie pentru a nu dispărea din istorie într-un nor de praf auriu, cu un alai de lăutari alături.

Dilema, nr. 54, 21 – 27 ianuarie 1994

Sindromul drobului de sare

Nebunia e o tristețe care nu evoluează.
E. M. CIORAN

Merita să public o scrisoare deschisă către președintele țării*, fie și numai pentru a face experiența reacțiilor care i-au urmat. Nu le pot înșirui și analiza pe toate deodată. Mă voi opri la două dintre ele, caracteristice pentru „starea națiunii", pentru neobosita ei „fermentație" interioară. Cea dintîi a fost prompta mea convocare la cîteva mitinguri și adunări de protest. Rezulta, prin urmare, că, de vreme ce am trecut Rubiconul, de vreme ce am adresat Președinției un mesaj critic, sînt copt pentru lozinca radicală și pentru discursul mobilizator. Intram, cu alte cuvinte, în rîndul oamenilor. Curățit de păcate, puteam ieși în stradă cu un chip nou, acceptat, în sfîrșit, de îngerii justei opinii. Era un mod de a nu înțelege una dintre componentele esențiale ale gestului meu. Ceea ce voisem să demonstrez, între altele, se referea tocmai la posibilitatea de a duce lupta politică cu ceva mai multă imaginație decît cea consumată îndeobște. Voisem să arăt că, dincolo de interjecție, sudalmă și curaj gregar (care s-au dovedit, patru ani de-a rîndul, ineficiente), se poate încerca și dezbaterea fermă, dar civilizată, confruntarea adultă, susținută cu un minim respect pentru limba română și pentru instituțiile existente, bune-rele cum sînt. Nu cred, firește, că demonstrațiile de massă, pamfletul, temperamentul public trebuiesc cenzurate. Sau că nu au sens. Pretind însă că protestul care

* Vezi în volumul de față, pp. 401–404.

nu se diversifică și nu se nuanțează e la fel de steril ca guvernarea opacă, inaptă a se lăsa modelată de Opoziție. În plus, e limpede că Puterea poate respinge mai ușor vehemența de primă instanță decît argumentul tenace și calmul neînduplecat al atitudinii. În orice caz, o asemenea metodă merita să fie testată la rînd cu celelalte. Or, mie mi se cerea să reintru în schemă, să mă conformez unei gesticulații de rutină, să practic o contestație funcționărească, decorativă, mereu previzibilă. Mi s-a reproșat, de altfel, că scrisoarea mea fusese mult prea politicoasă, că ea nu respectase deci ritualul convențional al atacului. Tînăra noastră democrație cuplează fără să stea pe gînduri politețea cu anemia. Protestatarul adevărat e neapărat răgușit, spurcat la gură, cu ochii injectați și pumnii strînși. Sau, dacă e mai slab de virtute, mai feminin, e musai să cultive măcar stilul tragic, înlăcrimat și imagistica apocaliptică. Autentic nu e decît stilul Sviatoslav Richter. Ecvanimitatea lui Arthur Rubinstein e neconvingătoare.

A doua reacție cu care am avut de-a face a căpătat expresie scrisă. Sub semnătură sau la rubrica Anonime, mi s-a atras atenția că m-am trezit prea tîrziu, că o scrisoare ca cea pe care am publicat-o acum trebuia publicată cu ani în urmă. Faptul că, în ceasul al doisprezecelea, m-am dezmeticit e, desigur, pozitiv. Dar el nu scuză totuși prelunga mea somnolență, imbecilitatea cronică de care am suferit pînă mai ieri. Biografia mea postrevoluționară se reduce, așadar, la un grafic extrem de simplu: patru ani de conformism tenebros, urmați de un scurt spasm insurgent, de un fulgurant episod de luciditate. Notez în treacăt că unele dintre admonestările de acest tip vin de la oameni care n-au ieșit decis în arena anticomunistă decît *după* 1989. Aș putea și eu să le spun: V-ați trezit tîrziu, în vreme ce eu, de bine de rău, am dat semne publice de iritare încă de pe vremea lui Ceaușescu. Dar n-aș putea rezista mult în această postură, pentru că unii s-au trezit înaintea mea și în forme mai radicale. Dacă această contabilitate a priorităților are vreun sens, atunci vom asista la un maraton de incriminări ridicole: pentru Dan Petrescu, Mircea Dinescu s-a trezit tîrziu, pentru Paul Goma, Doina Cornea e și ea în mare întîrziere, iar pentru muncitorii brașoveni din 1987, revoluția din decembrie 1989 a fost, de asemenea, o trezire tîrzie. În realitate, fiecare are dreptul să se

trezească după firea și după soarta proprie și e meschin să umbli cu rigla în zone atît de delicate. Fiecare are ritmul său lăuntric, limitele sale și pragul său de reactivitate. Cine își va lua dreptul prezumțios de a agita didactic propria măsură dinaintea altora, îndemnați a și-o însuși ca pe o regulă generală ? Intrăm în mișcare cînd ne sună ceasul și nu există o logică după care Gheorghe trebuie să se trezească atunci cînd crede de cuviință Ion. Ca să nu mai spunem că, din unghi creștin, recuperarea oii rătăcite e un eveniment care se întîmpină, oricît de tîrziu ar surveni, cu bucurie comunitară și nicidecum cu o mohorîtă mormăială pedagogică.

Pe de altă parte, nu pot accepta că scrisoarea mea către Președinție putea fi scrisă și trebuia să fie scrisă mai devreme. O asemenea judecată trădează, din punctul meu de vedere, o gîndire resentimentară și lipsa acută a simțului istoric. România din 1990 nu e totuna cu România din 1993. Spectrul politic în perimetrul căruia se mișca Președinția după alegerile din mai '90 era altul decît acela din septembrie '92. Trăim o perioadă extrem de dinamică și, dacă trebuie să ne reproșăm ceva, e incapacitatea noastră de a asimila elasticitatea împrejurărilor. Se socotește, în genere, că an de an lucrurile s-au înrăutățit, că evoluăm spre restaurație, că sicofanții reziduali, încă timizi imediat după revoluție, au devenit din ce în ce mai ofensivi. Dar, dacă este într-adevăr așa, atunci avem toate motivele să reacționăm *altfel* acum decît am făcut-o la început.

Celui care vorbește despre întuneric la miezul nopții nu i se poate reproșa că n-a vorbit la fel în ceasul amiezii. Mai mult decît atît: s-ar putea demonstra că unul dintre motivele involuției noastre politice este isteria prematură, scandalul anticipativ, *sindromul drobului de sare*. Am făcut atîta tapaj dinaintea unor primejdii închipuite sau controlabile, încît dinaintea primejdiei reale sîntem vlăguiți, necreditabili, ezitanți. Ne-am grăbit să ne arătăm intransigenți, verticali, puri, într-un moment care ar fi avut nevoie de angajarea noastră generoasă, de inteligență suplă și discernămînt conjunctural. Iar acum, cînd avem nevoie de rigoare, intransigența noastră e sleită, puritățile se adumbresc, verticalitățile se acomodează. E curios, de pildă, că mi se reproșează o *radicalizare prea tîrzie*, în vreme ce nimeni nu semnalează *timpuria domesticire a*

opozanților. Notorii vedete ale balconului de la Universitate au devenit parlamentari cuminți, funcționari cumsecade sau bursieri de profesie. Și-au pus cravată, s-au pieptănat cuviincios și dorm în post cu conștiința împăcată. Alții au transformat contestația într-un soi de mondenitate rentabilă, într-o paradă cochetă. Alții, în sfîrșit, au găsit mijlocul de a combina îngrijorarea patriotică cea mai sumbră cu strălucite succese manageriale: sînt tot mai disperați și tot mai bogați: cu atît mai zgomotos disperați, cu cît îmbogățirea e mai temeinică. Iar din cînd în cînd nu se sfiesc să ridice glasul: „Te-ai trezit cam tîrziu, stimate domn. Noi am fost deștepți de la bun început, noi ne-am supărat la timp și am traversat ultimii trei ani împietriți într-o supărare *egală*, principială, exemplară. Noi n-am sperat, ca dumneata, noi nu ne-am compromis, ca dumneata, noi n-am consimțit să evoluăm. Ne-am supărat încă din ianuarie '90 și supărați am rămas pînă azi; slavă Domnului, împrejurările au fost de partea noastră: ne-au confirmat în negrele noastre premoniții, ne-au ajutat să fim consecvenți. *Am avut dreptate !* Dumneata ți-ai făcut iluzii, te-ai agitat, te-ai îndoit, ai întîrziat. Noi am avut de la început și tot timpul dreptate, *aceeași* dreptate, indiferent de realități. Noi am văzut, din prima clipă, drobul de sare. Dumneata te-ai trezit tîrziu." Ce pot să răspund? Deocamdată, numai atît: Dacă va fi ca drobul de sare să cadă peste noi, puțin importă cine a țipat prea devreme și cine prea tîrziu. Tipic românesc rămîne, oricum, faptul că, în plin pericol, noi nu găsim altceva mai bun de făcut decît să ne urechem între noi cu o vervă funestă, demnă de o cauză mai bună.

Dilema, nr. 56, 4 – 10 februarie 1994

Adrian Păunescu, politica și literatura

La începutul lui 1990, am primit, la Ministerul Culturii, un telefon „mobilizator": vocea inconfundabilă a domnului Adrian Păunescu îmi cerea să intervin pe lîngă Televiziunea Română pentru a determina difuzarea unui film despre cenaclul Flacăra. Filmul fusese „oprit" de cenzura comunistă. Era vorba, prin urmare, de un act reparator, de reintroducerea în circulație a unei valori persecutate. I-am explicat, mai întîi, interlocutorului meu că Televiziunea nu e subordonată Ministerului Culturii și că eu nu sînt Suzana Gâdea: nu pot da, așadar, indicații și ordine în toate ogrăzile „muncii" ideologice. Am adăugat însă că, în contextul dat, aș socoti, oricum, difuzarea unui asemenea film drept inoportună. Din două, una: ori filmul includea omagiile apoplectice adresate lui Ceaușescu de pe scena cenaclului, și atunci nu putea decît să irite un public care, cu cîteva săptămîni în urmă, asistase satisfăcut la execuția omagiatului, ori filmul era „curățat" de pasajele cu pricina, dar atunci era un film mincinos, din nou (și altfel) cenzurat, așa încît să prezinte spectatorilor o imagine pură cu privire la unul dintre cele mai echivoce fenomene ale perioadei totalitare. Domnul Păunescu s-a supărat. Și n-a pierdut, de-atunci, nici o ocazie să mă scarmene în publicațiile dumisale. Cînd n-o făcea el, îi lăsa pe alții s-o facă, la niveluri mărunt resentimentare, dar, prin acumulare, semnificative. Și totuși, judecînd după manifestările sale publice de după revoluție, domnul Păunescu nu e chiar așa de supărăcios: căci, iată, cel care i-a suspendat uriașele chermeze județene, cel care l-a pus în postura de rapsod rătăcitor — un soi de Avram Iancu bine hrănit, aflat în siestă perpetuă —, cel, în sfîrșit, care, în loc să-i mulțumească pentru osanale, i-a luat

gazeta și l-a transformat în articlier de rangul doi la *Contemporanul* — a rămas pentru domnul Păunescu un reper neuzurpat. Un reper nobil, regretat, pe care a decis să-l slujească postum, invocînd — drept justificare — un termen care — în vocabularul dumisale — nu poate decît să se sufoce: termenul „consecvență". Dragi i-au rămas domnului Păunescu și Nicușor (pe care îl conjura, la pușcărie, să bea ceaiuri hepatice), și membrii CPEX-ului (a căror arestare l-a umplut de amărăciune), dragi i-au rămas, cu alte cuvinte, toți cei contra cărora pretinde, cînd o cere situația, că a scris sute de poeme interzise. Domnul Păunescu pare singurul creștin din România: îi iubește și pe țăranii năpăstuiți, și pe cei care i-au năpăstuit, iubește și bisericile demolate, și pe demolatori, iubește, de-a valma, și uliii, și porumbeii, și pe iepuri, și pe vînători. Îi (ne) iubește pe toți, militant, pe tunuri, cu lacrimi în ochi și cu degetul ridicat didactic spre un cer perplex. Asta nu înseamnă că domnul Păunescu nu e totuși un om ca și noi. Că nu are și dumnealui idiosincrasiile dumisale, micul dumisale discernămînt; totul are o limită: Nicu Ceaușescu da, Petre Roman nu, Ilie Verdeț da, Corneliu Coposu nu. Corneliu Coposu e un turnător oarecare. Partener politic nu poate fi decît cineva din tabăra acelora care *centralizau* turnătoriile și le întreținеau ca pe o instituție.

Cazul de care ne ocupăm pare complex. S-ar zice că domnul Păunescu e sfîșiat de sentimente contradictorii, că luptă pentru omogenizarea morală a vieții sale și că, dintre toate formele posibile de curaj, a ales-o pe cea mai „dostoievskiană": curajul de a-și asuma mlaștina proprie. Dar complexitatea aceasta e doar aparentă. În universul sufletesc al domnului Păunescu e prea mult aplomb și prea puțină suferință. Omul se manifestă brutal, acaparator, linear pînă și în ambiguitățile sale. Oricît ar părea de ciudat, ceea ce îi lipsește cu adevărat *e personalitatea*. Domnul Păunescu e o schemă: o schemă robustă, pletorică, dar o schemă: adică expresia previzibilă a unei *unice* motivații: *setea de a fi pe scenă*, de a trăi de pe poziții de forță. Fiecare fibră a Domniei sale vrea un singur lucru, *același* lucru: să fie percepută, să stea la rampă. Plămînii domnului Păunescu nu vor să respire, vor să fie auziți respirînd și să taie respirația celorlalți. Pîntecele domnului Păunescu nu vrea să digere, vrea să facă din digestia sa

o ideologie și un spectacol. Sudoare, lacrimi, plete, gesturi enorme, toate nu sînt decît recuzita unei infirmități: obsesia de sine, cuplată cu o teribilă *neglijență lăuntrică*. Iar această neglijență lăuntrică e un simptom al lipsei de personalitate. Ea sfîrșește prin a semnala o cantitate fără contur, o nebuloasă de nesituat, o massă energetică dezaxată. Cum să-i fixezi chipul? Îi pui dinainte probele exaltatei sale coprofagii, îți răspunde cu inventarul abilelor sale subversiuni. Tot astfel, dacă Securitatea l-ar fi speriat cu lista „neregulilor" sale disciplinare, e de presupus (probabil că așa s-a și întîmplat) că s-ar fi refugiat în perimetrul performanțelor sale omagiale. Îi spui că demagogia sa face rău cuviinței naționale și smintește pe cei nepreveniți, scoate din buzunar „evidența" celor pe care i-a ajutat. Îl faci ceaușist, îți arată c-a fost victima lui Ceaușescu. Îl tratezi ca pe o victimă a lui Ceaușescu, descoperi că e ceaușist. E mereu acolo unde trebuie să fie pentru a rămîne basma curată. Pe scurt, nu e nicăieri, nu știi de unde să-l iei. O singură nadă funcționează: mirosul Puterii. Pentru a se menține aproape de exercițiul ei, domnul Păunescu poate pupa și scuipa orice și, mai ales, poate pupa azi ce a scuipat ieri și viceversa. Iată semnele tipice ale unui *delir fără personalitate*. Și ale unei grave neglijențe sufletești. Mi-l pot imagina la Judecata de Apoi, recitind poeme lingușitoare despre Sfîntul Petru și recomandîndu-se ca militant criptocreștin. Firește, nici în Iad domnul Păunescu n-ar fi lipsit de resurse de acomodare: ar avea o variantă credibilă și pentru Marele Adversar: două-trei catrene blasfematoare, un discurs înaripat despre smoală sau vreun dosar bine păstrat cu procese-verbale ale isprăvilor sale „satanice". Domnul Păunescu are pregătite soluții pentru orice împrejurare. Sigur de calibrul său, gata oricînd să-și justifice (sau să-și versifice în cheie ingenuă) toate turpitudinile, incapabil, definitiv incapabil să se căiască, domnul Păunescu are — pentru vremurile pe care le trăim — toate înzestrările învingătorului. Îi prevăd o remarcabilă carieră politică. Va păcăli mulți oameni cumsecade. Va fi votat. Va zgîndări cu talent „punctele sensibile" ale nației: sărăcia țăranilor, nerecunoștința copiilor, vitejia seculară a oștirii. Va ști să facă, din cînd în cînd, gesturi mari, care să descumpănească opinia publică. Victorios, el va rămîne, în același timp, un simbol perfect al tipului de politician și de

om care *nu* ne trebuie. Îi lipsesc exact calitățile de care avem mai multă nevoie: *limpezimea*, curățenia inimii, sobrietatea judecății și rigoarea interioară. Pe scurt, personalitatea adevărată, alcătuită din ordine și discreție. România va reintra în normal cînd oamenii de genul domnului Adrian Păunescu vor trece neobservați sau vor fi consumați frugal, ca niște accidente pitorești ale spiritului balcanic.

Aud tot felul de dispute în jurul calității de poet a domnului Păunescu. Ba că e genial, ba că e minor, ba că e egal cu zero. Evident, nu trebuie să amestecăm lucrurile. Poți fi un mare poet și un caracter deplorabil, după cum poți fi o vestală netalentată. Eu unul cred că domnul Păunescu e talentat. Dar problema nu e asta. Problema e că pe domnul Păunescu nu-l interesează din cale-afară poezia, nici măcar propria sa poezie. Pentru Domnia sa, talentul nu e decît un instrument în plus de făcut tapaj. Dacă ar avea de ales între a scrie capodopere fără ecou garantat și a bate tîrgurile ca tribun popular, ar alege, cred, fără ezitare, varianta a doua. În România, Rimbaud nu sfîrșește exotic și radical, ca negustor de mărfuri asiatice. El se agită, nerușinat, prin piețe, ca un simplu negustor de vorbe.

Dilema, nr. 62, 18 – 24 martie 1994

Stabilitate

Cum se poate vorbi cu atîta ușurință despre „destabilizare", într-o țară în care stabilitatea merge, adesea, pînă la paralizie ? În atîtea privințe — o știm foarte bine — Caragiale e actual. În atîtea altele sînt actuale reflexele și mentalitățile anilor '60, '70 și '80. Citești memoriile marilor politicieni interbelici și te cutremuri să vezi în ce măsură scenariile de-atunci se reiau astăzi, uneori în aceeași formulare: „focul sacru al revoluției", „trăiască Opoziția unită!", „cetățenii indignați", „jos Guvernul", „așa nu mai merge!" etc. Pericolul apropierii de Rusia? Actual la 1876, actual și azi. Naționalismul excesiv? Iată ce spune Argetoianu: „Naționalismul integral a fost la noi, încă din începuturile lui, puntea de salvare a tuturor neputincioșilor". Lipsa culturii politice? Diletantismul? Imoralitatea? Iată ce spunea Eminescu pe cînd avea numai douăzeci și șase de ani: „Într-o țară unde sînt deputați și jurnaliști care au studiat atîta pe cît se poate învăța în academiile din cinstitul oraș al Mizilului, alături cu alții, cari fără o preparare serioasă au vizitat academiile străine și s-au întors ca să realizeze idei nouă de-o valoare foarte relativă fără să-și cunoască țara și poporul, nu se poate aștepta decît o cumplită superficialitate în toate cestiunile, o ușurință de care sufăr toate partidele din România, cari nu văd în stat decît mecanismul succesiunii la Putere. Las' că lipsa de cultură adevărată e egală cu lipsa de moralitate, în sens mai nalt al cuvîntului, căci imoral este, în înțeles mai nobil al vorbei, fiecare ce se-nsărcinează c-o afacere pe care n-o pricepe îndestul de bine." Există în acest text din *Curierul de Iași* vreun cuvînt care să-și fi pierdut actualitatea? Dacă lumea de azi a adus ceva nou, noutatea e de ordinul unui supliment de

mediocritate și de ticăloșie. Mutilați de-a lungul a cincizeci de ani printr-o falsificare organizată a sufletelor, urîțiți de o prea drastică aservire față de o sumedenie de șefi inferiori și de hipertrofia grijii de a subzista, prostiți prin îndoctrinare și izolare de lume, părem a ne fi amplificat defectele în așa fel, încît ceea ce mai este calitate în noi să nu se mai perceapă. Aș fi bucuros să mi se demonstreze că exagerez, că traversez un episod acut de indispoziție. Dar cu ce m-aș putea consola? Iată, de pildă, un gazetar notoriu care „moderează" la Televiziune dezbateri „echidistante": cu un an înainte era un vehement opozant, cu trei ani înainte slujea disciplinat „epoca de aur", cu douăzeci de ani înainte scria mobilizator la *Tînărul leninist*. Sau iată-l pe unul dintre șefii Televiziunii specializat subit în „probleme spirituale", teolog amator, livrînd, la fiecare fum de pipă, probe de indigență mentală vertiginoasă. Nouăzeci la sută dintre parlamentarii noștri au mari dificultăți de exprimare: patriotismul lor nu merge atît de departe, încît să-i oblige la asimilarea funcțională a limbii române. (Ar fi, de altfel, și prea tîrziu!) Iată-i pe demagogii cei mai desfrînați, capabili să ucidă cu vorbe grele și irresponsabile, dar grăbindu-se să-și omagieze victima de îndată ce a ajuns pe catafalc. Iată mari mistici de cartier, gata să-și urască prietenii și să excomunice universul întreg. Iată reprezentanți ai partidelor rrromânești tăind fondurile Muzeului Țăranului Român, iată puzderia de lichele care s-au aranjat să rămînă la Putere și după '89 și puzderia de lichele care s-au camuflat isteț printre „cadrele" opozanților. Lichelele antebelice aveau măcar haz: hazul dîmbovițean, de tip Lache și Mache, sau hazul noroios, nocturn, al lui Gore Pirgu. Licheaua contemporană e lipsită de anvergură. În cel mai bun caz, e zgomotoasă și de o vulgaritate „convențională". De aceea, viața noastră politică e plicticoasă, în ciuda unei perpetue surescitări: lipsește spiritul, lipsește personalitatea. Totul pare a se consuma între pensionari, președinți de CAP și agitatori raionali. Înotăm într-o sminteală generală, lipsită de orice grăunte de nebunie superioară, mîntuitoare. Străzile sînt desfundate, circulația automobilelor e barbară, lumea e îmbrăcată prost. În cafenele și în restaurante sînt prea multe figuri dubioase, redacțiile gazetelor curente sînt pline de zevzeci semidocți, mincinoși și infatuați. Sînt prea mulți chiulangii,

prea mulți șmecheri și prea mulți proști. Sîntem în criză de imaginație. Cînd se anunță un concurs pentru reamenajarea Parcului „Carol" nu se găsesc, în toată țara, decît nouă arhitecți doritori să ofere proiecte. La fel, nu par să se găsească nici la stînga, nici la dreapta destui indivizi calificați pentru alcătuirea unui guvern *normal*. Vrei să deschizi mai multe șantiere de restaurare, constați că n-ai destui restauratori. Vrei să numești cîțiva buni directori de muzeu, constați că n-ai de unde alege. N-avem încă o facultate de științe politice, n-avem ambasadori reprezentativi (cei ai României interbelice știau cel puțin franțuzește și stăpîneau eticheta), avem prea mulți financiari care seamănă a chelneri și prea mulți intelectuali care seamănă a contabili. Pe scurt, am adus „României tradiționale" oarecare îmbunătățiri. Dincolo de ele se întrevăd însă, din păcate, anumite constante naționale, materia unei „stabilități" istorice pe care nimic nu a reușit pînă acum să o disloce. Sîntem, pare-se, într-un prea bun „consens" cu noi înșine. Ne iubim. Așa stînd lucrurile, ne-ar prinde foarte bine un scurt acces de inconsecvență...

Dilema, nr. 70, 13 – 19 mai 1994

Invazia derizoriului

Ultimul miting din Piața Victoriei a oferit trecătorilor cîteva picante scene de gen. Așa, de pildă, la un moment dat, pe o pajiște lăturalnică, grupuri pestrițe de demonstranți fraternizau cu reprezentanți ai forțelor de ordine în jurul unor sticle cu virtuți euforizante. Convivii intonau viguros „C-așa beu oamenii buni!", lăsînd la o parte, pentru un timp, strigăturile revendicative și sudălmile antiguvernamentale. Era cald și era consens. În asemenea momente, mitingul căpăta ceva de serbare populară: semăna cu defilările de 1 Mai din anii '60, cînd manifestanții răscumpărau plictiseala unui marș prin căldură oferindu-și o haltă finală cu bere, crenvurști și Eugenia. Iată, mi-am spus, am mai inventat ceva: protestul cordial, mitingul de omenie, nemulțumirea cu față umană. În definitiv, faptul că lucrurile se desfășurau astfel nu putea decît să mă bucure: a trecut vremea cînd demonstranții se comportau amenințător, necontrolat, brutal; ne-am civilizat, am intrat, cît de cît, în Europa. Și totuși, dincolo de beneficiul civilizației, stilistica noului tip de miting aducea o notă în plus, specifică și oarecum dezamăgitoare: *banalizarea*, alunecarea imperceptibilă spre *derizoriu*. Civilizarea nu se făcea — cum ar fi fost cazul — în sensul unui spor de sobrietate. Ceea ce se obținea era mai curînd o toropeală pitorească, o bună dispoziție de iarmaroc.

Alt caz: o emisiune televizată despre Securitate, informatori, dosare secrete etc. Cineva aduce vorba despre scandalul Berevoiești. Urmează un interviu cu Petre Mihai Băcanu, care declară, cu zîmbetul lui șugubăț, că s-a dat prea multă importanță scandalului cu pricina: în fond, documentele dezgropate la Berevoiești nu conțineau nimic semnificativ. Cer-

cetarea lor nu dovedește decît că Securitatea pierdea vremea cu fleacuri... Nu-mi vine să cred. Am încă dinaintea ochilor titlurile de-o șchioapă ale cotidienelor din perioada izbucnirii scandalului: mi-l amintesc pe domnul Băcanu fotografiat cu sapa în mînă, ca un erou demascator, decis să scoată la lumină „adevărul" cu orice preț. Toată lumea construia scenarii baroce, gazetarii îi cereau socoteală lui Virgil Măgureanu, primului-ministru, Președinției și reproduceau, pe pagini întregi, fragmente sibilinice din prețioasa arhivă proaspăt descoperită. Și iată că, dintr-o dată, reapare domnul Băcanu și așază lucrurile la locul lor: tot tapajul a fost o exagerare, o inflație de fleacuri. Mărturisesc că, în epocă, nu pricepusem nici eu care era marea revelație a Berevoiești lor, în ce consta poanta evenimentului. Securitatea aruncase într-o groapă un maldăr de rapoarte rutiniere privind convorbirile telefonice și activitățile curente ale unor „clienți" puși sub urmărire. Ei și? Care e noutatea? Unde e bomba? Firește, nu îndrăzneam, în contextul atît de înfierbîntat de-atunci, să-mi manifest deschis perplexitatea. Toată lumea bună, toți băieții deștepți și vigilenți m-ar fi tratat drept idiot sau drept colaboraționist. Domnul Băcanu însă vine *post festum* să mă confirme și să mă liniștească. Necazul e că și atunci, și acum eu tot prost ies: atunci, fiindcă n-am înțeles cît de „complexă" era problema, acum, fiindcă nu înțeleg cît e de simplă. Oricum, sînt obligat iarăși să constat cum o dramă națională, o dezvăluire năucitoare se dizolvă în derizoriu. Nu mi se explică nici patosul inițial, nici destinderea amuzată de azi. Sînt pur și simplu bătut pe umăr și invitat la frivolitate: Nu te potrivi! Fleacuri!

S-ar zice că avem un adevărat geniu al derizoriului. Nimic nu e pentru noi destul de dramatic pentru a scăpa de bagatelizare. Nimic, nici măcar moartea. Greva foamei — consacrată de un mare spirit al Indiei ca mod de a impune prin jertfă un crez personal, o voință națională și o formă de stat — a devenit, în spațiul dîmbovițean, un șantaj mărunt la îndemîna oricui: fac greva foamei elevii care au picat la examenul de admitere, sindicaliștii nemulțumiți de lentoarea cutărei proceduri legislative, cineaștii care vor alt statut ș.a.m.d. (Recunosc că am, față de acest subiect, alergii psihanalizabile: recursul facil la autoînfometare e — să mă ierte Dumnezeu! — o soluție adoptată, în genere, de naturile

astenice, cu apetit mediocru. Greva foamei nu e, în asemenea cazuri, decît intensificarea retorică a unei anorexii structurale. Asta ar explica de ce grașii nu practică niciodată această formă de protest.)

Pînă și asasinatul a căpătat la noi coloratură de mascaradă. Un senator foliculinic, devastat de grave dezordini comportamentale, lansează zvonul unui complot criminal împotriva președintelui țării. Ecourile se consumă între catastrofic și deriziune. Ziarele numără în bășcălie zilele care au mai rămas pînă la comiterea actului ucigaș, SRI-ul dezminte știrea, adăugînd precaut că ea nu e plauzibilă „în viitorul apropiat", parlamentarii cer lămuriri, propun măsuri, iau atitudine. Variațiuni ridicole pe teme grave sau lamentații pompoase în jurul unor divagații inconsistente — iată reflexele morbide ale vieții noastre publice.

Nici Ardealul, seriosul Ardeal, nu scapă de vertijul derizoriului. După ce a trăit, halucinat, butaforia Caritasului, el se lasă batjocorit în ultima vreme de o nătîngă ceartă a statuilor! Domnul Funar — fără adversari în imediat — își caută adversari istorici pe măsura tenebrosului său temperament: se anunță o ciocnire cu Matei Corvin sub privirea indecisă a unui Avram Iancu devenit membru de partid. Prin tîrg bîntuie, de asemenea, spectrele memorandiștilor, alături de cel al lui Ion Antonescu. Pe fundalul acestei nervoase adunări, românii suspină și ungurii fierb. Domnul Funar hamletizează: Cluj-Napoca sau Napoca-Cluj? Sau poate doar Napoca? În nici un caz doar Cluj! E ceasul marilor hotărîri. Derizoriul devine esențial și esențialul devine derizoriu. Mergem cu pași mari spre o „soțietate" în care singurul personaj *serios*, doritor să se comporte în chip responsabil, va fi, ca și altădată, Cetățeanul turmentat.

Dilema, nr. 76, 24 – 30 iunie 1994

Despre elite

Două cititoare ne-au expediat, în vremea din urmă, scrisori pline de amărăciune: cea dintîi era dezamăgită de prestația noastră gazetărească pe tema „Intelectualitatea tehnică", cea de a doua incrimina un articol al subsemnatului, intitulat *Suedia și socialismul real**. Dincolo de diferențele de subiect, ton și argumentație, cele două texte sfîrșeau prin a pune în lumină un semnificativ punct de convergență: idiosincrasia față de elite și acuzația subiacentă că *Dilema*, respectiv directorul ei, păcătuiește prin elitism. Ne-am ocupat, așadar, de „intelectualitatea tehnică" în numele unei exclusiviste elite „umaniste" și am vorbit (vezi *Suedia și socialismul real)* despre „ranguri, titluri, palate" și tot felul de alte privilegii, legitimîndu-le în chip cinic, în timp ce „poporul român se destramă de foame". Finalul celei de-a doua scrisori e el însuși destrămător și mă privește direct: „Nu uitați: curba Norocului, steaua dvst. (sic!) v-au propulsat acolo unde vă aflați. E firesc să vedeți deformată realitatea..." Mă întreb unde își imaginează întristata mea preopinentă că m-aș afla. Unde am fost „propulsat"? Nu dețin, în clipa de față, un „titlu", un post sau o poziție „de elită" și nu mă prenumăr — o asigur — printre îmbogățiții zilei. Prin urmare, nu pot vedea realitatea mai deformată decît o vede toată lumea, chit că voi fi avînd — ca toată lumea — și unele miopii specifice.

Ceea ce mă tulbură însă e răfuiala de principiu cu elitele. În ultimii patru ani am întîlnit-o — sub diferite forme — supărător de des. Asta înseamnă că învățămîntul de partid a rodit peste așteptări. Am asimilat, pe nesimțite, acea ideologie abrutizantă care exalta massele împotriva personalităților și predica egalitarismul cel mai vulgar sub lozinca eticii și echității socialiste (pronunțate barbar „ietică" și „iechitate", tot astfel cum „elită" se pronunța „ielită"). În genere, nu poți pricepe cum se cade cuvintele pe care le pronunți prost. Și trebuie să constat cu regret că o seamă de cuvinte sînt încă, pentru multă lume, enigmatice, în ciuda frecventei lor folosiri.

A disprețui elitele înseamnă a disprețui *superlativul*. Cu alte cuvinte, a avea o relație deficientă cu universul valorilor. Explicațiile unui asemenea amplasament vicios față de tot ce e reușită superioară pot fi multiple: de la îndoctrinarea propagandistică deja amintită pînă la resentiment, complex de inferioritate, obtuzitate mentală sau micime sufletească. Ideea că massele prosperă numai dacă elitele sînt decapitate, asfixiate, ținute sub control are, în sine, ceva paranoic. În realitate, o populație care nu produce elite și care nu e capabilă să și le întrețină devine rapid materie vidă a istoriei. Dacă „poporul român se destramă de foame", nu elitele și elitismul sînt de vină. Dimpotrivă: absența unor elite reale care să găsească soluții și să le aplice. Elitele *ne lipsesc* și e cu atît mai ridicol să ne purtăm ca și cînd ne-ar prisosi.

Poate altceva vă supără, de fapt, stimate cititoare și stimate doamne. Poate că luați drept „elită" micile coterii lucrative dintr-un domeniu sau altul, mafiile „de vîrf", care vor să administreze dominator segmente tot mai ample din viața națiunii, sau cluburile exclusive ale snobimii de ultimă oră. Astea da, astea ne pot supăra, dar nu au nimic de-a face cu elitele adevărate. Elita nu este comunitatea *celor puțini*, care au reușit slujindu-și propriile interese, ci solidaritatea *celor buni*, care slujesc interesul public. Aristotel — un autor de elită — v-ar fi vorbit despre deosebirea esențială între *oligarhie* și *aristocrație*. Dumneavoastră, iritate de malversațiunile primeia, intrați într-un neproductiv conflict cu cea de-a doua. Nu vă grăbiți să repetați ceea ce tot învățămîntul de partid v-a inoculat drept adevăr necontroversabil: anume că și aristocrația e un lucru rău, o adunătură de „exploatatori", care trebuie supusă dictaturii proletariatului. Elita e *alt* fel de aristocrație: aristocrația competenței, a înzestrării excepționale, a reprezentativității. Etimologic, elita e comunitatea

* Vezi în volumul de față, pp. 253–255.

celor aleși. Aleși fie „de jos", prin vot, fie „de sus", prin har. Și într-un caz și într-altul, ea este efectul unei *delegări* a puterii. De aceea elita adevărată e la antipodul suficienței și al egolatriei: ea este fie intensificarea *exponențială* a mulțimii (democrația nu e decît o formă de organizare socială care își obține elitele guvernante prin sufragiu universal), fie expresia indirectă a mărinimiei dumnezeiești. A fi „ales" înseamnă a avea mandat public sau, cînd ești ales „de sus", a avea mandat divin.

Mă întreb, în aceste condiții, stimate doamne, ce puteți avea împotriva *elitei*, a elitei autentice? Și cum ați ajuns să fiți exasperate de o categorie care, la noi, deocamdată nu se manifestă decît rar și timid? E ca și cînd ați declara că nu vă interesează Eminescu pînă nu scade prețul cotletului și că a invoca palatele, catedralele și curțile nobiliare ale Europei e a sfida foamea națională. Mă tem că un asemenea mod de a gîndi vă va duce la disprețul valorilor fără să rezolve problema foamei. Mizeria nu se subțiază dacă anulăm prestigiul averii, inechitatea socială nu se atenuează dacă torpilăm farmecul unicatului și simțul ierarhiei. Acestea au fost „metodele" comunismului victorios și nu se cade să uităm atît de repede care au fost consecințele.

Lucrurile vor începe să meargă bine în România cînd tot românul — inclusiv Domniile voastre, stimate doamne, — va recupera cultul *sănătos* al elitelor, adică al valorilor *alese*. Cînd vom recăpăta răgazul să citim o pagină bine *aleasă* dintr-un autor bun, cînd ne vom bucura de o masă cuviincioasă, cu vinuri *alese* și cu mîncări *alese*, cînd vom împărți această bucurie cu prieteni care să fie, la rîndul lor, oameni *aleși*, capabili de o conversație *aleasă*, cînd *alesele* inimilor noastre ne vor obliga, cu manierele lor *alese*, să redescoperim virtuțile curtoaziei și cînd *aleșii* noștri din Parlament nu ne vor mai face de rîs. Abia *după ce* toate aceste trepte vor fi parcurse, vom cîștiga, poate, dreptul de a ne arăta plictisiți de excesele elitismului. Abia atunci vom propune, eventual, elitelor o mică haltă de reîmprospătare, cu moravuri fruste și destinderi plebee. Deocamdată însă, antielitismul seamănă cu ura primară față de pantof, a cuiva care n-a fost încălțat niciodată.

Dilema, nr. 77, 1 – 7 iulie 1994

Dosarele de cadre în ediție revăzută și adăugită

Pînă în decembrie 1989, de dosarele noastre se ocupa o instituție specializată, ajutată, de voie de nevoie, de o sumedenie de colaboratori. Nu știu cît de departe mai merge astăzi zelul instituției cu pricina. E limpede însă că, în ultimii patru ani, de dosarele noastre ne ocupăm, în mare măsură, *noi înșine*. Fiecare român e angajat, după puteri și după caracter, într-o uriașă operațiune cosmetică: reevaluarea și reformularea biografiei proprii din perspectiva, nouă, a exigențelor posttotalitare. Destinele se spală ca banii. Portretul națiunii se reface vertiginos. Ea dă la iveală un aventuros — și, pînă de curînd, secret — trecut de luptă și o îndelungată experiență a „ilegalității". Tot românul de după revoluție pretinde a fi fost mai mult sau mai puțin disident, la fel cum toți bărbații de după andropauză pretind a fi fost mai mult sau mai puțin donjuani. (Îmi amintesc de un text al lui Ortega y Gasset cu privire la această tendință recuperatoare a masculinității: toți au practicat dezlănțuit arta seducției; și, dacă n-au făcut-o la vedere, au făcut-o pe ascuns, fără s-o știe nimeni; și, dacă nici pe ascuns n-au făcut-o, e pentru că *n-au vrut* s-o facă, în ciuda nenumăratelor ocazii pe care le-au avut: n-au vrut, fiindcă n-au fost genul să se dea în spectacol, să piardă timpul cu prostii etc.) Așa și cu oștirile noastre de haiduci anticomuniști. Toți au de raportat fapte năstrușnice, machiaverlîcuri, temerități. Firește, au fost și au rămas modești. Nu înțeleg să se laude (ca alții...), nu vor recompense, dar, odată și odată, se vor decide, poate, să-și povestească iliadele și odiseele: vreo privire rece aruncată secretarului de partid, vreo absență nerușinată de la defilarea de 23 august, vreun banc trîntit cu insolență în fața secretarei de la cadre și cîte și mai

cîte asemenea întreprinderi riscante, uitate pe nedrept, dar păstrate de istorie în marele depozit al curajului anonim.

Există multiple procedee de rearanjare a dosarului personal: în genere, se recurge la o combinație curioasă de amnezie, imaginație și vehemență retorică: uiți episoadele neconvenabile, inventezi (sau amplifici) cîteva accese de îndrăzneală disidentă și devii militant pînă la apoplexie în rîndurile „societății civile". Foarte utilă — chiar pentru foști activiști — este aderența la un partid de opoziție. E o strategie care te scutește de echivocurile trecutului; cu alte cuvinte, ești amnistiat prin simpla angajare „de partea cealaltă" și poți spera chiar la oarecare funcții „de răspundere": primar sau, măcar, viceprimar, purtător de cuvînt, șef de campanie electorală ș.a.m.d.

Un excelent laborator de chimie purificatoare a fost, pentru unii, Piața Universității. Mi-a căzut în mînă la un moment dat un *curriculum vitae* care, alături de enumerarea performanțelor profesionale ale semnatarului, conținea și informația: „activ în Piața Universității". Era vorba, așadar, de o „calificare", de un titlu ca doctoratul sau ca o decorație militară. Nu e de mirare, așadar, că în „zona liberă de comunism", printre revoluționarii dezamăgiți, tinerimea curată, mitingiștii naivi, informatorii infiltrați, anarhiștii veseli, opozanții radicali și grupurile de gură-cască, se putea vedea un număr însemnat de manipulatori ai propriilor dosare: poltroni care își construiau imaginea de eroi, colaboraționiști care își dădeau examenul de revoluționari, timizi care își exersau aptitudinile de fiare, turnători care își „făceau" disidența, terfeliți de tot soiul care își reabilitau virginitatea și mulți oameni cuminți și cumsecade care îndrăzneau, în sfîrșit, la grămadă, ceea ce, pînă atunci, nu îndrăzniseră niciodată pe cont propriu.

Toate acestea sînt însă metodele *sofisticate* de reamenajare a propriei imagini. Se practică și metode mai simple: de exemplu, plierea slugarnică pe ierarhiile Puterii. În loc să-ți camuflezi vinovăția trecînd în Opoziție, ți-o răscumperi stînd la guvernare. Ai fost cu nomenclatura de ieri, vei fi și cu nomenclatura de azi, mai ales că, uneori, ea e una și aceeași. Procedeul e cît se poate de rentabil: e mai bine să fii la Putere azi decît era pe vremea Odiosului: disciplina de partid e mai

laxă, șansele de prosperitate economică s-au înmulțit și s-au diversificat. Poți fi mai șovin decît ți-o îngăduia, pe vremuri, internaționalismul proletar, ai voie să mergi și la biserică, poți să-i înjuri pe ruși fără precauțiuni diplomatice, să-ți bați joc de intelectuali fără opreliști și să te pupi cu Corneliu Vadim Tudor în văzul lumii. Iar pentru faptul că după o revoluție violentă continui — ca și înainte de ea — să fii pe scenă, există o explicație onorabilă, de care se slujesc instituții întregi: *profesionalismul*. Ai lucrat în Securitate? Da, dar nu ți-ai făcut decît datoria, ți-ai apărat țara, ai fost un meseriaș al ordinii. Ai lucrat la externe? Da, dar numai pentru că ai fost un bun tehnocrat, un diplomat de carieră, un mic Titulescu, rafinat și independent. Pînă și cel mai mărunt activist își are, în acest nou context, alibiurile lui: a făcut și lucruri bune, a ajutat pe X să-și facă rost de casă și pe Y să nu ia vot de blam. Admit că au existat asemenea situații și asemenea oameni. Dar, încet-încet, apare ideea că armata de propagandiști, secretari ai BOB, milițieni „superiori", funcționari de ambasadă, securiști zeloși, membri în CC sau în MAN, informatori — mă rog, toți cei *de care am depins* decenii întregi pînă în detaliul vieții noastre zilnice — erau un fel de elită a națiunii, vestale fragile, băieți de zahăr fără nici o legătură cu Partidul Comunist, cu minciuna generalizată, cu mizeria ideologică și cu strangularea libertăților fundamentale. Te întrebi de ce a mai fost nevoie de o revoluție de vreme ce eram conduși de cei mai buni dintre noi, atît de buni, încît, fie ei înșiși, fie subalternii, ginerii sau elevii lor, ne mai pot conduce și acum. Pînă la urmă, pentru cei mai mulți, revoluția nu pare să fi fost decît un bun prilej de reajustare a dosarelor de cadre. O șansă providențială dată fiecăruia dintre noi ca să ne putem spăla, de-a valma, destinele, banii și conștiința...

Dilema, nr. 78, 8 – 14 iulie 1994

O pagină din Tocqueville

Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America* (vol. I, Humanitas, 1995, p. 52): „Oare unde ne aflăm? Oamenii religioși combat libertatea, iar prietenii libertății atacă religiile; spirite nobile și generoase laudă sclavia și suflete josnice și senile preconizează independența; cetățeni cinstiți și luminați se împotrivesc oricărui progres, în timp ce oameni lipsiți de patriotism și de moralitate devin apostolii civilizației și ai luminilor! Oare toate secolele s-au asemănat cu al nostru? Omul să fi avut el întotdeauna înaintea ochilor, ca în zilele noastre, o lume în care nimic nu se leagă, în care virtutea nu are geniu și geniul nu are onoare, în care dragostea de ordine se confundă cu atracția pentru tirani, iar cultul sacru al libertății cu disprețul pentru legi; o lume în care conștiința nu aruncă decît o lumină incertă asupra acțiunilor omenești, în care nimic nu mai pare să fie nici interzis, nici permis, nici cinstit, nici rușinos, nici adevărat, nici fals?"

Textul acesta a apărut în Franța, în 1835, după întoarcerea lui Tocqueville din America. Trecuseră patruzeci și șase de ani de la izbucnirea revoluției franceze. Citit astăzi, textul nu arată însă vîrsta pe care o are. Pentru noi, la cinci ani după revoluția din decembrie 1989, el este încă de o acuitate care sfidează toate cronologiile. La o primă lectură, descrierea lui Tocqueville e, în mod paradoxal, liniștitoare. Așadar, au trecut și alții prin mizeria postrevoluționară, au trebuit și alții să afle că, pentru a înlocui o lume cu alta, e inevitabil să traversezi un lung interval de dezordine, o *ne-lume* cu fizionomie apocaliptică. Efectul acesta consolator al primei lecturi se destramă totuși cu repeziciune. Mai întîi, e dezesperant să constați ce greu se reașază lucrurile. În 1835, Franța nu digerase încă șocul lui 1789. Apoi, nu e mai puțin dezesperant să

te vezi confruntat, iarăși și iarăși, cu un decalaj istoric, devenit, s-ar zice, o a doua natură a României. România se află într-o criză care, în Franța, era actuală cu o sută șaizeci de ani în urmă! Mai departe: nu dăm suficiente semne că sîntem dispuși și pregătiți *să conștientizăm* criza; cu alte cuvinte, avem boala, dar nu-l avem pe Tocqueville. Să adăugăm că Tocqueville propunea un remediu: avea, așadar, un *model* de soluție pentru ieșirea din criză: modelul democrației americane. În materie de modele, noi tatonăm într-o derută totală și sfîrșim, ca de obicei, prin a face haz de necaz, dizolvînd, într-o bășcălie acidă, ideea însăși de model.

Oricum, problema modelelor nu se mai poate pune astăzi în termenii în care se punea în secolul trecut. Lumea e, vrînd-nevrînd, mai bătrînă: a epuizat cîteva soluții politice și economice care păreau, la început, promițătoare, a evoluat, cît de cît, către o planetizare a structurilor și se află acum într-o situație a cărei caracteristică dominantă este, credem, lipsa de imaginație. „Capitalismul" trăiește nu doar o perioadă de recesiune, ci un *blocaj de sistem*. Richard von Weiszäcker își pune întrebări cu privire la rolul pe care îl mai au de jucat partidele politice, economiștii identifică fisuri funcționale în alcătuirea economiei de piață, protecția socială suedeză falimentează statul ș.a.m.d. Sigur că față de ceea ce se întîmplă în țările „în curs de dezvoltare" (un eufemism pentru „subdezvoltare") blocajul resimțit de marile puteri economice e floare la ureche; o vagă penumbră într-o grădină paradisiacă. Și totuși avem ghinion: tocmai cînd ni s-a dat libertatea de a opta pentru un model sau altul, modelele intră în derivă, se șubrezesc, dau semne de oboseală. Cînd să ne așezăm, așezările de pînă acum ale lumii pălesc. Ne e oare îngăduit să sperăm că pentru a găsi o cale vom avea mai multă imaginație decît înșeși modelele noastre?

Diagnosticul lui Tocqueville impresionează, între altele, prin accentul patetic pus asupra disoluției civice și morale. E un mod de a sugera de unde ar trebui să înceapă terapia: din interior, de la restaurarea virtuților, a criteriilor, a discernămîntului. Trebuie recuperată coerența între vorbă și faptă, trebuie recuperate forța de persuasiune a valorilor, prestigiul adevărului, cenzura legitimă a conștiinței. Cine își va asuma la noi o asemenea terapie? Cine simte nevoia s-o facă și, mai cu seamă, cine are *autoritatea* s-o facă? *Guvernul?* E ocupat cu

probleme administrative: n-are timp de pedagogie, de finețuri psihosociale și, oricum, nu pare să creadă în lucruri care nu se pipăie și nu se văd. *Biserica?* Se irosește într-o imatură ofensivă mediatică, practică o pioasă retorică a locului comun, se roagă pentru victoria echipei naționale și, în plus, e atît de mulțumită de poporul bun, credincios, omenos și viteaz pe care îl păstorește, încît nu vede necesitatea unor retușuri fundamentale. *Presa?* E haotică, diletantă, partizană. Stă prost tocmai la capitolul moralitate și responsabilitate, pe care ar trebui să-l restaureze. *Intelectualii?* Dar au dat semne spectaculoase de confuzie mentală, infantilism politic și scleroză metafizică. Atunci cine? Singurul discurs didactic pogorît asupra mulțimii este, în genere, un discurs despre *muncă*. Trebuie să muncim, să punem umărul la creșterea producției și apoi totul va merge de la sine. Această mistică a muncii — subtil vlăstar marxist-leninist al ideologilor noștri — pune între paranteze viața sufletească a muncitorului, așadar, *umanitatea* lui. Dacă nu se vorbește de motivația muncii, de buna ei rînduială, de buna ei distribuție, de răgazurile și de valorile pe care ea trebuie să le producă, orice invocare a „efortului necesar" sună a simplu îndemn pentru vite și pentru ocnași. Trebuie să muncim, firește. Dar trebuie s-o facem pe fundalul unei clarificări interioare, al unui proiect de ordin superior. Ca să muncim bine, ar trebui să avem încredere în cei care ne cer să muncim și să percepem, dincolo de mecanica muncii, alt orizont decît acela al oboselii sau al divertismentului ieftin. Cu alte cuvinte, munca trebuie redefinită în termeni care să depășească sfera economicului.

Într-o lume ca aceea descrisă de Tocqueville, într-o lume în care oamenii credincioși combat libertatea, iar „liberalii" disprețuiesc credința, într-o lume în care proștii iau în posesie teme nobile și mințile nobile proclamă insanități, într-o lume în care nevoia de ordine devine nostalgie a dictaturii, în care libertatea e înțeleasă ca nelegiuire, în care „nimic nu se leagă", într-o asemenea lume pedagogia muncii e insuficientă și, de altfel, inoperantă. „N-ar strica, tovarăși, să fiți nițel mai idealiști!" — a spus, pare-se, odată, într-o ședință de lucru, defunctul Ceaușescu. Încă o probă că, atunci cînd lucrurile sînt cu susul în jos, adevărul poate vorbi și prin gura netrebnicilor...

Dilema, nr. 80, 22 – 28 iulie 1994

Micul (și tristul) ecran

În Televiziunea Română lucrează o sumedenie de oameni cu experiență îndelungată și cu o solidă calificare profesională. Și totuși Televiziunea Română e proastă. Cu alte cuvinte, *performanța globală* a instituției e sub nivelul *capacităților individuale* care o compun. Care e explicația? Viciu de concepție? Proastă coordonare? Dificultăți de adaptare la un stil nou, altul decît cel practicat înainte de 1989? Nu avem datele necesare — și nici răgazul — pentru a încerca un răspuns analitic la aceste întrebări. Știm, pe de altă parte, mai ales de cînd putem urmări programele de televiziune ale altor țări, că mai peste tot s-a atins un nivel de platitudine și de ieftinătate inimaginabil. Deosebirea este că platitudinea și ieftinătatea altora au măcar o anumită acuratețe tehnică, o strălucire de primă instanță, un fel de finisaj soporific. La noi, ele sînt sărăcăcioase și șleampete. Totul e dizarmonic și neglijent, de la imaginea de ansamblu pînă la detalii.

Eșecul cel mai evident și cel mai supărător este emisiunea de Actualități. Mai întîi, e nepermis de lungă: se întîmplă să atingă patruzeci de minute, cumulînd informații și comentarii care și-ar avea locul în alte emisiuni sau nicăieri. Criteriile de selecție a știrilor sînt obscure. Evenimente care merită a fi consemnate sînt trecute cu vederea, pentru a face loc unor reportaje minore, provinciale și festiviste, interesante doar pentru propriii lor protagoniști. Se reinventează, încet-încet, mitologia treierătoarei și a furnalului, ca și inventarul satiric al instalațiilor stricate sau al cuptoarelor avariate. Responsabilii emisiunii nu reușesc să treacă peste convingerea lor înnăscută, potrivit căreia ierarhia știrilor se pliază perfect pe ierarhia Puterii. Ei nu concep că, la un moment dat, *știrea*

zilei, cea cu care trebuie început, poate fi alta decît ședința de Guvern, sesiunea parlamentară sau protocoalele Președinției. Un convențional respect pentru foruri și „organe" provoacă adesea dozajul nerezonabil al informației. Conferințe de presă rutiniere, declarații politice lăbărțate și găunoase, comunicate guvernamentale pletorice, alcătuite ca niște proceseverbale solemn didactice (cu torente de „în principal", „în ceea ce privește", „ținem să subliniem" ș.a.), sînt relatate *in extenso*, cu o penibilă cumințenie subalternă. E curios că nimeni dintre cei a căror listă ne este prezentată la sfîrșitul emisiunii, așadar, nimeni dintre „realizatori", nu pare să fie preocupat de posibile și necesare îmbunătățiri. Nimeni nu pare a fi văzut Actualitățile ARD sau ZDF, care încap în cincisprezece minute sau Actualitățile colegilor de la Antena 1, lungi, dar mai bine structurate, mai apropiate de tonul corect.

Ar fi bine să reflecteze cineva și la reforma Buletinului meteo, gîndit, deocamdată, ca o mică prelegere de specialitate, debitată cu un ștaif inutil de meseriași onorabili, dar netelegenici. Există formule mai vioaie, mai cordiale, mai destinse. Totul e să privești în jur, să vrei să înveți de la alții.

O mare problemă este aceea a moderatorilor. Rolul lor e determinant pentru reușita unui *talk-show* eficient jurnalistic, riguros, elegant, accesibil. Moderatorul trebuie să fie politicos fără onctuozitate, comunicativ fără a deveni prea familiar, inteligent fără aroganță. El trebuie să știe *cînd* și *cît* să vorbească, să-și dozeze intervențiile în așa fel, încît să stimuleze opiniile interlocutorilor. E o meserie extrem de grea, în care farmecul personal, spontaneitatea, calmul sînt calități decisive, de neînlocuit prin hărnicie tenace sau prin simpla bună intenție. Sîntem încă departe de performanțe cu adevărat memorabile în acest domeniu. Avem de-a face mai curînd cu o bogată colecție de incompetențe. Moderatorii noștri sînt diletanți chiar cînd par a fi dobîndit oarecare dezinvoltură. Unii tind să ocupe tot ecranul cu suficiența lor egolatră, transformîndu-și invitații în materia primă a unui spectacol propriu. Obraznici, hărțuitori, cu atît mai siguri de ei înșiși, cu cît sînt mai inconsistenți, ei se comportă ca niște satrapi mărunți, ca niște vedete de suburbie. Alții, dimpotrivă, cultivă tonul mieros, își flatează slugarnic conlocutorii și telespectatorii, privesc umed spre camera de luat vederi, cu

un aer de băieți buni și sinceri, gata să împace pe toată lumea. Mai există stilul șugubăț, stilul *maître d'hôtel*, stilul pionieresc (bazat, înainte de orice, pe tutuirea preopinenților, mai ales dacă sînt tineri) sau stilul „analiza muncii". De curînd, am avut surpriza să descopăr un caz cu totul neobișnuit: era vorba de un dialog între Guvern și Opoziție pe tema privatizării. Nu rețin, dintre participanți, decît pe domnul Florin Georgescu, ministrul finanțelor, și pe domnii Ciumara și Dinu Patriciu. Moderatorul era un personaj straniu, oarecum înspăimîntător, cu alură și maniere de plutonier. Corpolent, asudat, nervos, vădit iritat de prestația opozanților și, în chip infantil, partizan al ministrului, individul avea ceva de anchetator care încearcă disperat să-și domine instinctele. De la bun început, moderatorul a proferat cîteva amenințări, deopotrivă grosolane și caraghioase, menite să-i aducă pe invitați la ordine: dacă nu se poartă cum trebuie, el, gazda, are căderea să întrerupă emisiunea și să difuzeze, în locul ei, muzică. Convins, din plecare, că stă de vorbă cu niște loaze nedisciplinate, moderatorul nostru n-a făcut, de-a lungul tensionatei discuții pe care a mediat-o, decît să-și confirme presimțirile. La urmă, epuizat, excedat, dezamăgit de toți și de toate, dispus, e drept, să-și facă și autocritica, el a avut aerul că-i lasă pe toți corijenți și că se abține cu greu să nu-i pocnească. Telespectatorul răsuflă ușurat, bucuros că maratonul isteric la care a fost martor s-a încheiat. Rămîne, firește, întrebarea: De unde a fost pescuit un asemenea ipochimen și prin ce ironic *malentendu* i s-a putut încredința un rol pentru care nici el, nici urmașii lui, nici urmașii urmașilor lui nu au cum să livreze stofa cuvenită?

Multe și melancolice lucruri se pot spune încă despre Televiziunea noastră. Ea are toate motivele să fie îngrijorată de concurența noilor posturi independente: n-ar fi exclus ca, destul de curînd, să o vedem ieșind din cursă, pentru a ajunge o instituție desuetă, cu iradiere strict confidențială. Și totuși nu toate șansele sînt pierdute. Cu un consiliu de administrație din care ar urma să facă parte Lucian Pintilie, Gabriel Liiceanu, Octavian Paler și N.C. Munteanu — adică cei propuși de sindicatele Televiziunii —, lucrurile s-ar putea îndrepta. Numai că pe cei patru candidați îi așteaptă audierile parlamentare. Cu alte cuvinte, atîrnă nițeluș de domnul

Adrian Păunescu ca totul să meargă bine. De cine? De Adrian Păunescu? Da. Cum adică? Lucian Pintilie și Gabriel Liiceanu, Octavian Paler și N.C. Munteanu depind, au ajuns să depindă de judecata lui Adrian Păunescu? Da. De judecata lui Adrian Păunescu. E o glumă? La nici cinci ani de la revoluție, poetul de curte al dictatorului răsturnat, judecat și împușcat, decide asupra Televiziunii naționale? Nu, nu e o glumă. E o victorie a democrației, a socialismului, a sufragiului, a „plebicistului", a nației noastre mîndre, care nu înțelege să renunțe la faliții ei! O, geniu al venitorelui Rrromâniei! Cînd oare vom putea trăi sub aripa ta fără să murim de rîs în fiecare clipă?

Dilema, nr. 86, 2 – 8 septembrie 1994

Bătrînețe fără tinerețe

Peste tot unde se instalează cu oarecare fermitate, democrația combate discriminările. Uneori abia ținem pasul cu exigențele spiritului ei de echitate, prea radical pentru unii ca noi, crescuți și descrescuți „la porțile Orientului". Fie că ne contrariază deprinderi mentale străvechi, fie că, dimpotrivă, ne aduce aminte de retorica „nouă" a „ștergerii diferențelor" (dintre sat și oraș, dintre deal și cîmpie etc.), echitatea democratică, tratamentul nediferențiat al diferențelor nu ne vin întotdeauna la îndemînă. Ne e greu să admitem că între femei și bărbați, homosexuali și heterosexuali, intelectuali și analfabeți nu există, esențialmente, nici o deosebire. Ceva în adîncul nostru continuă să separe, să ierarhizeze și să judece. E cu atît mai ciudat să constați ce succes și ce legitimitate are încă o discriminare cu temeiuri relativ arbitrare: discriminarea între tineri și bătrîni. Discriminarea aceasta e întreținută mai ales de tineri, sfîșiați, de regulă, între tendințe opuse: pe de o parte, dorința de a fi tratați ca adulți, asimilați, așadar, în comunitatea vîrstei coapte, pe de altă parte, orgoliul energiei juvenile, uzurpatoare, deținătoare privilegiată a unor purități și adevăruri pe care rutina maturității le ocultează. Nu contest că există, între vîrste, deosebiri semnificative (sistematizate în paginile celebre ale *Retoricii* lui Aristotel, marele campion al discriminărilor de tot soiul...). Mi se pare însă că exaltarea lingușitoare a „tineretului", neapărat martir și profetic, ține de o demagogie ieftină și, adesea, ipocrită: tineretul e lăudat, dar lăsat la o parte. În plus, mă irită suficiența caracterizărilor globale: sînt tineri și tineri. Unii formidabili, alții cvasisenili, unii înțelepți și dătători de speranță, alții tembeli pînă la degenerescență. Tot astfel, există adulți de mare cali-

bru, dintre cei căutați de tineri ca îndrumători și modele, după cum există adulți inutilizabili, justificînd orice mînie adolescentină. Prin urmare, cezura dintre feluritele *calități* umane e mai elocventă decît cezura dintre *generații*. Iar dacă e de luat în seamă un prag, atunci *pragul majoratului e suficient*. După optsprezece (sau, pentru alte tradiții, după douăzeci și unu de ani), tînărul înzestrat trebuie să aibă șansa de a intra în *aceeași* cursă cu cei vîrstnici. În politică însă, vîrstnicii au inventat o subtilă metodă de blocaj: organizațiile de tineret. În aceste organizații, un fel de ghetouri sau de rezervații ale „schimbului de mîine", tinerilor li se oferă o condiție de secundariat festiv, fără priză directă cu viața politică propriu-zisă. Pe scenă nu apar decît bătrînii. Ei au „experiență", ei au apucat democrația antebelică, ei au trecut prin închisori. Tinerii să mai aștepte, să mai învețe, să facă vocalize în spațiul vag butaforic al organizației de tineret. Dacă sînt indisciplinați, dacă vor să-și ia zborul prea devreme, ei devin „aripa tînără", adică ceva eretic și aventurier. Mentalitatea aceasta subminează structurile și strategia partidelor „istorice" și e una dintre cauzele anemiei de care suferă, în genere, Opoziția. Succesul politic este, vrem, nu vrem, și o problemă de animalitate: acea *bună* animalitate, care se exprimă prin vigoare toracică, voce sonoră, suplețe și rapiditate a gestului și a atitudinii. A exila asemenea calități în anticamera vieții de partid, a lăsa tinerețea să se irosească în exerciții marginale, în mici parade de tip utecist e a te comporta sinucigaș. Toți oamenii politici ai țării, după 1848, au făcut cariere spectaculoase prin tocmai *precocitatea* lor. E deprimant să calculezi, pentru contrast, media de vîrstă a politicienilor contemporani de avangardă.

Într-o emisiune de televiziune a lui Vartan Arachelian, l-am auzit pe Marian Munteanu argumentînd necesitatea organizațiilor de tineret prin faptul că ele există în toată lumea. E lucru rar să-l vezi pe Marian Munteanu într-o postură atît de „europeană". În chiar emisiunea cu pricina, el se declara ofensat — într-un interesant tandem cu domnul Stoica de la PDSR — de discursul unui expert german de la Fundația „Hans Seidel", care îndrăznea să ne dea lecții. N-avem nevoie de „Europa dumnealor!" În cazul tineretului „organizat", modelul european e însă valabil. Pe de altă parte, Marian

Munteanu ține să precizeze că Mișcarea pentru România, al cărei lider este, nu e o formațiune politică rezervată doar tineretului. Asta se poate înțelege. Tinerețea trece mai repede ca tranziția și, dacă vrei să rămîi lider, trebuie să optezi pentru criterii transtemporale. Într-adevăr, a pune bazele unui partid al tinerilor nu e mai logic decît a pune bazele unui partid al pensionarilor sau al cetățenilor între patruzeci și cincizeci de ani. Un partid „de generație" nu poate evita să semene cu o gară în care trenurile opresc scurt, pentru a porni apoi spre alte destinații, mai stabile.

Emisiunea domnului Arachelian se pretează la o sumedenie de comentarii pline de învățăminte. Voi formula, în treacăt, două. Mai întîi, extrema loialitate a tinerilor invitați față de partidele lor tutelare. Toți afișau un partizanat convențional, tineresc numai prin inocență. O a doua observație privește finalul emisiunii: un adevărat happy-end, un cald consens construit, în chip surprinzător, pe axa PDSR – Mișcarea pentru România (în speță, Stoica – Munteanu). De acord în chestia „presei mincinoase", de acord în chestia străinilor care ne dădăcesc cu aroganță, cei doi tineri reprezentativi (și — de altfel, destul de copți) au fraternizat, în acordul tacit al celorlalți participanți (cel de la România Mare categoric mai simpatic decît proeminentul său șef, cel de la PD un soi de Petre Roman mai rotofei și mai inexpresiv și cel de la țărăniști repetînd mereu că domnul Coposu nu l-a atras fizic, ci doctrinar). Cu o clipă înainte de stingerea reflectoarelor, s-a auzit glasul lui Marian Munteanu care explica „civilizația" dezbaterii proaspăt încheiate prin aceea că toți combatanții sînt, în definitiv, români. Dar, dacă toți sîntem români, de ce nu facem un singur partid, al românilor de toate vîrstele, fără deosebire de sex și opinie? Și de ce se tot ceartă românii din Opoziție cu românii în Guvern, în loc să dea „mînă cu mînă" pentru a respinge — în numele tuturor eroilor naționali — manevrele perfide ale Europei, cu FMI-ul ei cu tot?

Dilema, nr. 99, 2 – 8 decembrie, 1994

Pentru o furie afirmativă

Pentru lucrurile care merg prost *în general* e responsabilă, neîndoielnic, ineficacitatea guvernamentală. Dar pentru lucrurile care merg prost *în mod specific*, pentru neregulile *locale*, pentru eșecul *diferențiat*, trebuie să ajungi, dincolo de instituții și legi, la oameni și la mentalități. Există, cu alte cuvinte, o criză *globală*. Dar există, din păcate, o *diversitate* a chipurilor ei, care e „contribuția" unor nevrednicii circumstanțiale. Strategia privatizării — în varianta Văcăroiu – Coșea — poate fi (și mie mi se pare că este, într-adevăr) discutabilă. Pe fondul ei incert, se conturează însă „valorificări" individuale multicolore: unii obțin o variantă decentă a privatizării, alții, una sordidă. Cu aceeași legiferare proastă, unii reușesc să se descurce onorabil, alții reușesc să transforme defectul legislativ în catastrofă. Firește, e vina guvernanților că fac posibilă, prin insuficiența cadrului general, o asemenea haotică proliferare de soluții particulare. Dar, uneori, vina trebuie distribuită și „la bază", acolo unde legile prind corp, în materia uzată a moravurilor autohtone. Că așa stau lucrurile, o poate constata oricine umblă zilnic cu automobilul prin București. E adevărat că orașul trebuie să facă față unei aglomerări de mașini pentru care n-a fost gîndit, e adevărat că logica traficului e arbitrară și confuză, că, adesea, circulația e prost dirijată, că, în sfîrșit, pavajul pare minat de viruși apocaliptici, benzina e proastă și nervii tuturor (pietoni sau șoferi) sînt subțiați pînă la isterie. Și totuși, dincolo de toate aceste mizerii *obiective*, spectacolul rutier pe care îl traversăm zilnic ar fi ceva mai ușor de suportat dacă nu i s-ar adăuga, supraabundent, dezmățul patologic al automobilistului dîmbovițean. Felul în care înțeleg să circule șoferii români, profesioniști sau nu, e

deprimant și e semnificativ, cred, pentru „starea națiunii". Se conduce obraznic, agresiv, nelegiuit și, la limită, criminal. De la noii îmbogățiți, năuciți de luxul și vigoarea vehiculelor proprii, la camionagiii preistorici, la taximetriștii cu aplomb haiducesc și la scăpătații care tîrăsc pe șosele o puzderie de hîrburi desfigurate și resentimentare, toți ilustrează o dezinvoltură barbară, întemeiată pe disprețul regulilor, pe o nepăsare sinucigașă și pe un soi de ură latentă față de ceilalți concetățeni, fie ei pedeștri sau motorizați. Toți se descurcă, se strecoară, se bagă, riscă să mutileze sau să se lase mutilați, toți lucrează împotriva tuturor, mînați de o competitivitate morbidă. În mic, strada bucureșteană e o perfectă metaforă a României de azi: un context prost, *agravat* de dezechilibrul celor care îl populează. Incompetența conducătorilor e amplificată prin bicisnicia subalternilor. Rezultatul este că trăim nu sub rigoarea pacificatoare a *normei*, ci sub imprevizibilul *excepției* fericite. În mod excepțional, găsești magazine plauzibile, restaurante civilizate și benzinării funcționale. În rest, ești pîndit de nenumărate surprize și precarități. Pe de altă parte, faptul că există excepții fericite complică problema responsabilității. Dacă există *trei* cofetării bune, numărul mare al cofetăriilor proaste nu mai poate fi pus strict în socoteala Guvernului: în joc intră și netrebnicii individuale. Fiecare lucru care merge bine culpabilizează, în mod legitim, administrația tuturor lucrurilor care, în același domeniu, merg prost. Fiecare lucru care merge bine e o *dovadă* că, în ciuda legilor șchioape, a birocrației inerte, a îngălării politice, *se poate* totuși încropi un succedaneu de normalitate, se poate progresa. Brașovul, unde efectele comerțului privat atestă o anumită vitalitate a inițiativei și o anumită acurateță a faptei, dă de rușine Clujul sau Sibiul, unde atmosfera e somnolentă, promiscuă și provincială. Timișoara, care are un instinct modern al democrației, dă de rușine Craiova, care a rămas, inadmisibil, „roșie". Particularul de la care pot cumpăra oricînd apă minerală îl dă de rușine pe cel care se aprovizionează sporadic și care închide prăvălia mai prompt decît vecinul „de la stat". La fel, cel care îmi vinde, vara, bere rece îl dă de rușine pe cel care mi-o vinde caldă, punîndu-și frigiderul stricat, ineficiența managerială sau pur și simplu lenea în cîrca ministrului de finanțe. Împrejurarea că ne

mișcăm între limite incomode, că nu sîntem lăsați să facem decît puțin nu e o scuză pentru cei care nu fac nici măcar puținul care se poate face. Pentru netrebnici, faptul de a avea un Guvern slab e un avantaj. Ei își pot trece falimentul propriu în contul falimentului general. Dimpotrivă, pentru cei vrednici, guvernul slab e o belea stimulatoare. Și România va avea mai mult de cîștigat de la cei care vor ști să întoarcă spatele Guvernului pentru a face treabă decît de la voluptuoșii ocării, decișii să nu întreprindă nimic, pînă cînd nu vor avea un guvern convenabil.

Nu stă în intenția mea să dezvinovățesc Puterea. Vreau doar să sugerez că ea poate fi contestată și prin efortul de a construi ceva *împotriva* opreliștilor ei. Pledez pentru o *furie afirmativă*. Cea mai consistentă victorie împotriva cuiva care te împiedică să alergi e *tenacitatea de a alerga*, iar nu sudalma statică, mîndră de propria ei anchiloză.

...Grav e că și Puterea pare mîndră de propria ei incapacitate. Mîndră, dar lipsită de un adevărat orgoliu. Mă întreb, uneori, cum de n-au guvernanții orgoliul de a instaura *diferența* față de guvernările anterioare (cele prerevoluționare mai ales), tocmai acolo unde ele erau mai exasperante. De pildă, cum de n-au guvernanții orgoliul de a lichida criza combustibilului, cozile la benzină (sîntem, se pare, în tot fostul „lagăr" socialist, singurii care le mai avem) sau buna difuzare a apei potabile și menajere. La capitolul Apă, pot da mărturie că, pentru mine și pentru vecinii mei de cartier, revoluția n-a avut loc. De peste zece ani mă spăl și mă hidratez după un orar impus: 6 – 10 a.m., 17 – 22 p.m. Orice nevoie survenită în afara acestor intervale se rezolvă prin laborioase manipulări de ibrice și lighene atemporale și apolitice. Le contemplu, uneori, ca pe niște aliați esențiali și mă întreb: Va merge oare reforma atît de departe, încît să ajung să profit, măcar la bătrînețe, de euforia apei curente, livrată fără nisipuri impure și fără întrerupere?

Dilema, nr. 100, 9 – 15 decembrie 1994

Liceul, reforma și ministrul

De cîte ori spun că performanța didactică a liceelor noastre e mediocră, mi se răspunde că ele au pus totuși în circulație o puzderie de copii superdotați. E un sofism mărunt, care transferă asupra programelor școlare meritele lui Dumnezeu. O școală bună nu e o pepinieră de genii. O școală bună produce o *medie umană cultivată*, o massă intelectuală decentă, care nu ia cu asalt Academia Regală din Suedia, dar nici nu te face de rîs. Un liceu normal, cu profesori de elită, program de învățămînt bine dozat și bacalaureat riguros, garantează nu strălucirea cîtorva vîrfuri, ci minima civilizație mentală a celor mai mulți dintre absolvenții săi. Cînd auzi cum pronunță crainicii noștri de radio și televiziune (mulți dintre ei tineri și foarte tineri) numele străine care le cad sub ochi, cînd vezi tezele de admitere la Facultatea de Filosofie (pline de greșeli de ortografie, confuzii monumentale și delir metafizic), cînd asculți răspunsurile oferite de pietonul curent la anchetele domnului Gaiță (despre „comuna primitivă" enumerată alături de comuna Voluntari, despre muntele lui Venus aflat undeva în Grecia și despre sensul cuvîntului „efemer" pendulînd amplu între „homosexual" și „afemeiat"), cînd, în sfîrșit, ai de-a face cu modul de a vorbi românește al patrioților care ne reprezintă în Parlament sau cu stilistica barbară a gazetarilor de toate culorile — te umpli, fatalmente, de acreală și de amărăciune. Nu știu alții cum sînt, dar eu, cînd mă izbesc de atare simptome, mă gîndesc de îndată la liceu, la liceul prost făcut, făcut fără rost, făcut degeaba.

Cum s-a ajuns aici e o poveste lungă. Ideea strict cantitativă pe care a avut-o despre spirit comunismul a provocat un generalizat colaps calitativ. Principiul terorist al celor unspre-

zece (sau douăsprezece) clase obligatorii a lichidat analfabetismul, dar a făcut să triumfe țopîrlănia sfertodoctă și a aruncat în aer toate criteriile unei promovări selective. Doctrina clasei muncitoare s-a înverșunat — psihanalizabil — să producă intelectuali cu de-a sila. Ideologizarea crescîndă a manualelor, sabotarea modernității (neînsoțită măcar de restaurarea tradițiilor), politizarea vieții școlare, ruinarea nesăbuită a umanioarelor (în ciuda retoricii uzate a „obîrșiilor traiane") — toate au dus la degradarea atmosferei gimnaziale și a eficienței pedagogice. Noile generații de profesori și-au pierdut și ele — cu unele, eroice, excepții — autoritatea și competența. Ei înșiși absolvenți de licee proaste, nu aveau cum să egaleze anvergura înaintașilor lor, dintre care unii mai puteau fi întîlniți în învățămîntul secundar în anii '50 și la începutul anilor '60. Profesorul de liceu avea — în România interbelică — croială universitară. Mari critici literari, mari scriitori, mari figuri ale ierarhiei academice și-au început cariera ca dascăli de liceu. În ultimele decenii, dimpotrivă, au apărut profesori universitari care abia atingeau nivelul școlii generale. Nu contest circumstanțele lor atenuante: salarii mici, norme epuizante, cumulînd arbitrar discipline diverse, obligații obștești inepte ș.a.m.d. Fapt e că rezultatele sînt dramatice, iar consecințele lor depășesc, din nefericire, sfera oarecum inocentă a „culturii generale". Absența unui liceu bun e o problemă *socială:* ne îmbrăcăm rudimentar, vorbim rău și votăm brambura pentru că am făcut un liceu prost. Avem dublă conștiință, mințim ușor și ne purtăm grosolan pentru că am făcut un liceu prost. Liceul prost a făcut posibilă popularitatea cenaclului Flacăra, liceul prost explică ura pentru intelectuali și, în genere, disprețul pentru elite. Nimic nu e mai urgent, prin urmare, decît o reformă temeinică a învățămîntului liceal.

Am fost cu atît mai surprins cînd, acum cîteva săptămîni, mi-a căzut în mînă un proiect de restructurare a învățămîntului secundar, secția umanistică. El reușea să imagineze o stricătură încă și mai mare decît cea pe care am descris-o. Nu am datele necesare pentru o analiză de detaliu a lucrurilor; îmi e de-ajuns să invoc gafele flagrante, evidențele de primă instanță. Orele de limba și literatura română (sîntem, repet, la secția umanistică) se desfășoară, în timp, după un grafic

descrescător: nouă ore pe săptămînă în cursul primar, patru în clasele a V-a – a VIII-a și numai trei în clasele a IX-a – a XII-a. Așadar, pe măsură ce curiozitatea literară a elevului și dexterițățile lui analitice se maturizează, ministerul îi reduce orele de clasă, aducîndu-le cam la nivelul educației fizice (care dispune de două ore săptămînal). Tot două ore săptămînal sînt rezervate din clasa a II-a pînă într-a XII-a „limbii moderne" opționale. *O singură limbă*, nu două cum ar trebui și cum, de bine de rău, este încă regula. Latină nu se face decît în clasele a IX-a și a X-a (două ore pe săptămînă), iar la greacă nici nu putem visa, deși părinții generației mele încă știu pe dinafară Paterikon-ul învățat în liceu, după un manual care astăzi e folosit și în facultăți. Religia e îngăduită (cu o oră pe săptămînă) numai pînă în clasa a VIII-a, adică atît cît să rămînă la nivel de basm și superstiție. La vîrsta marilor întrebări, adolescentului i se refuză precaut contactul cu un domeniu care, s-ar zice, e rezervat copiilor. Cu o grijulie măsură sînt dozate, în clasele a IX-a – a XII-a, „științele spiritului" (logica, psihologia, filosofia și economia): elevului i se administrează porții mici, așa încît să fie scutit de suprasolicitări și indigestii. S-a hotărît că ideală pentru logică e strict clasa a IX-a: două ore pe săptămînă. Clasa a X-a e a psihologiei, a XI-a, a economiei, iar a XII-a, încununarea, e filosofică. Toate stau sub semnul fatal al lui „o dată-n viață", al întîlnirii exotice cu o problematică resimțită în mod vădit de „reformatori" drept marginală.

Constantin Noica era de părere că între treizeci și cinci și patruzeci de ani ar trebui să trecem încă o dată, cu toții, prin cîteva clase de liceu: să învățăm din nou, de data aceasta mai nobil și mai intens motivați, lucrurile miraculoase parcurse sub constrîngere la vîrsta fragedă a școlii: geografia, gramatica, chimia, logica ș.c.l. E un fel de a spune că liceul — cu deschiderea lui enciclopedică — nu e doar un bun început, ci și o bună împlinire, apogeul legitim al oricărui proces formativ. De la o asemenea viziune la programul de reformă evocat adineaori e un abis de incomprehensiune: e distanța dintre educație și mutilare. Vreau să sper că Ministerul Învățămîntului nu va lua asupră-și rușinea acestei distanțe. Domnul Liviu Maior mi-a părut, în cîteva împrejurări, drept un om de bună intenție și de bună-cuviință. Pînă mai ieri însă, cînd

l-am văzut acceptînd vecinătatea și blagoslovenia grupului România Mare. Grupului acestuia îi place să-și adjudece miniștri, dacă nu reușește (încă) să-și adjudece ministere. Opiniile și tandrețurile private ale domnului Maior nu ne interesează. Dar e îngrijorător să constatăm că Domnia sa nu are discernămîntul de a proteja instituția pe care o reprezintă de asocieri și contaminări impure. Pe vremuri, orice institutor știa că nici elevii, nici – cu atît mai puțin – el însuși nu avea voie să frecventeze locuri rău famate. Domnul Maior ar fi trebuit, de asemenea, în bună tradiție ardelenească, să știe că un profesor universitar de istorie nu se lasă flatat de slugi notorii ale istoriei, că un patriot nu poate întinde mîna unor literatori de duzină, care schimonosesc săptămînal limba română pentru a o coborî la nesfîrșita lor vulgaritate, și că un ministru – mai ales un ministru al învățămîntului – nu se lasă premiat de o bodegă.

Dilema, nr. 104, 6 – 12 ianuarie 1995

O virtute în criză: solidaritatea

I

În materie de valori, fascismul și comunismul se află într-un raport de *analogie inversă*. Fascismul monumentalizează valori discutabile („rasă", „puritate etnică" etc.), în vreme ce comunismul compromite valori acceptate („dreptate socială", „umanism", „libertate" ș.a.). E greu de spus care dintre cele două procedee are consecințe mai grave. Pînă la urmă, deosebirea este între derapaj mental și ipocrizie, ambele amplificate pînă la crimă.

Una dintre valorile compromise — cu un paradoxal succes — de comunism este *solidaritatea*. Spun „paradoxal", fiindcă ar fi fost de așteptat ca o doctrină a „poporului", a „masselor care fac istoria", a „coeziunii proletare", a „colectivului" și a „colectivizării" să se ilustreze prin consolidarea energiilor comunitare. În realitate, comunismul a fost o consecventă *subminare a comunitarului*, o subversiune bine întreținută împotriva solidarității umane *reale*. Strategic, subversiunea aceasta e justificabilă. Ajuns la Putere — de regulă — prin fraudă, lipsit, așadar, de o legitimitate electorală amplă, comunismul a știut întotdeauna că dușmanul său cel mai de temut e organizarea unui front social larg și bine structurat, care să-l conteste. Posibilitatea de asociere solidară trebuia deci anulată, iar în locul ei trebuiau create *simulacre de solidaritate*, false exigențe colective, de natură să excludă *simultan* emanciparea liberală a individului și agregarea politică a unui bloc anticomunist eficace.

Patologia solidarității în societățile posttotalitare nu se poate înțelege fără un sondaj – fie și rapid – în perimetrul solidarității *deviate*, instituite de comunism. Să ne reamintim, de pildă, de *falsa solidaritate economică*, obținută prin exaltarea și

impunerea necondiționată a proprietății colective. În acest caz, exproprierea abuzivă e camuflată de *retorica interesului de grup*, descris ca superior moralmente interesului privat. Or, în chestiunea proprietății, etica grupului e o contradicție în termeni. Ceea ce îți e propriu, proprietatea, nu poate fi, în același timp, propriu altora, decît încetînd să mai fie „propriu". De fapt, proprietatea colectivă impusă prin metode polițienești dezamorsează sentimentul proprietății și suspendă mecanismele răspunderii individuale. Proprietatea colectivă îl desolidarizează pe proprietar de ceea ce îi e propriu. Ea invită la *utilizarea* bunului colectiv fără nici o preocupare pentru *administrarea* lui efectivă. Inerțial, această disfuncție grevează și societatea posttotalitară, o societate în care febra utilizării și urgența consumului nu sînt dublate de rigoarea gestiunii. „Privatizatul" reușește numai cu greu să intre în pielea „proprietarului": el vrea să valorifice maximal o administrație minimală. Încă infectat de tactica sabotajului discret, prin care înțelegea – sub dictatură – să reacționeze la demagogia interesului colectiv, proprietarul „de tranziție" e neglijent și cu marfa, și cu clientul, și cu propriul beneficiu. E înclinat spre aventura economică solitară, neatentă la context, insuficient „socializată".

Un alt chip al solidarității deviate era, în regimul comunist, *falsa solidaritate ideologică*. „Strîns uniți în jurul partidului", toți cetățenii erau sfătuiți și, în fond, constrînși să gîndească la fel, să adopte aceleași criterii existențiale, să trăiască sub anonimatul unei teorii monolitice. Amputarea liberei cugetări era camuflată de *retorica obiectivității științifice*. Despre o evidență de tip științific (cum e evidența materialismului dialectic) nu poți avea opinii. Adeziunea trebuie să fie imediată și totală. Abaterile erau intelectualmente ilegitime și politicește vinovate. Cu alte cuvinte, totul se reducea la înregimentare, consens, entropie ideologică. Consecințele – prin ricoșeu – ale acestei solidarizări forțate sînt, în perioada posttotalitară, uriașe. Mai întîi, refuzul de principiu al angajării de partid. Experiența solidarității falsificate de dinaintea revoluțiilor anticomuniste declanșează, după revoluții, culpabilizarea *oricărei* solidarizări și, în primul rînd, a celei politice. Apolitismul și apartidismul devin garanții de moralitate. A organiza mitinguri împotriva Puterii, declarîndu-te, totodată,

necontaminat de impuritatea politicului, devine o cochetărie obligatorie. Teama de aglutinare ideologică e, pe de altă parte, una dintre cauzele atomizării Opoziției și explică, în același timp, precaritățile ei doctrinare. Exasperată de excesele sistematice ale marxismului, Opoziția se dovedește refractară la *orice* sistem: e un amestec de insurgență romanțioasă, ideologie vagă și dezbinare lăuntrică. Puterea, la rîndul ei, trăiește în nostalgia vechiului „consens", tot astfel cum Opoziția se încăpățînează în dizarmonie. Tendința de conservare a falselor solidarități de pe vremuri – iată maladia Puterii. Incapacitatea de a obține o nouă și autentică solidaritate – iată drama Opoziției. Trăim într-o lume a disoluțiilor incomplete și a coagulărilor întîrziate. Individului massificat samavolnic de totalitarism îi corespunde, acum, individul isterizat, scuturat de frisonul absolutei sale „neatîrnări", nemobilizabil, ireductibil izolat într-o convalescentă euforie a sinelui. De la cultul asfixiant al personalității unice, s-a trecut la cultul *tuturor* personalităților, al eurilor inflaționare, devenite legiune. Un teren foarte impropriu pentru constituirea și consolidarea solidarității.

Falsei solidarități economice și ideologice i se mai adăuga — în timpul dictaturii — *falsa solidaritate civică*. Frica generalizată și paralizantă era camuflată de *retorica fericirii obștești*, întruchipată în mari adunări populare, defilări fastuoase, manifestări „spontane" ale iubirii pentru partid și pentru conducătorul lui. Aceasta a fost *diversiunea festivă a solidarității*. Oamenii se descopereau legați printr-o facultate negativă: *obediența*. Dezastrul era ambalat carnavalesc, nemulțumirea accepta deghizamentul sloganului triumfalist și al aplauzelor furtunoase. Civismul entuziast trebuia să se manifeste zgomotos pe toate treptele evoluției individuale: la preșcolari (șoimii patriei), la elevii ciclului elementar (pionierii), la liceeni și studenți (uteciștii) și la adulți (membrii de partid). Toate, spectre înșelătoare ale unei solidarități defuncte. Să nu ne facem iluzia că ceea ce viața noastră trecută a stricat în noi s-a reparat peste noapte. Continuăm să ne lăsăm vampirizați de proastele deprinderi care ne-au fost inoculate ritmic, decenii întregi. Abia dacă am reușit să înlocuim solidaritățile false cu solidarități autentice, dar *rudimentare*, solidarități gregare, superstițioase, hrănite de o emotivitate parohială.

Ubicuitatea facilă a unei religiozități mai curînd profane, proliferarea caragialească a adunărilor comemorative, primirile prin județe ale președintelui și ale guvernanților, idolatrizarea nației „eroice și martire", sanctificările de doi bani ale „marilor figuri" autohtone și, vai, mitingurile de protest ale tribunilor opozanți, pendulînd între parastas și cenaclu literar, sînt tot atîtea imagini ale unei lumi nesănătoase și, din păcate, prea puțin conștiente de boala sa. Nu știu cînd și cum va veni însănătoșirea. Dar restaurarea solidarității adevărate între oameni va fi unul dintre primele ei simptome certe.

II

...Și totuși, privind înapoi, nu putem spune că în universul totalitar solidaritatea lipsea cu desăvîrșire. Cel puțin două forme ale ei ne-au însoțit în permanență și ne-au ajutat să supraviețuim sufletește și moralmente: solidaritatea – tacită, dar tenace – împotriva Puterii și a ideologiei comuniste și solidaritatea mediului intim, incluzînd familia și prietenii. Numai că și una și cealaltă erau solidarități de tip *defensiv:* ele eludau contactul cu realitatea ostilă, prin fortificarea — uneori artificială — unui refugiu protector de ordin privat. Așa încît, deși mai toată lumea respingea autoritatea politică a guvernanților, puțini erau aceia care se gîndeau să întreprindă ceva articulat împotriva ei. Această variantă *negativă* a solidarității, care știe cu ce *nu* e de acord, dar nu știe exact *în numele a ce* nu e de acord și nici care e soluția optimă de ameliorare a situației, a supraviețuit, în genere, și după revoluția anticomunistă: exercițiul lui „nu" se dovedește mai la îndemînă decît exercițiul lui „da". Dușmanul e identificat mai prompt decît aliatul, spiritul critic e lipsit de elan edificator. În plus, cea de a doua formă de solidaritate, cea a mediului intim, este serios șubrezită, iar în unele cazuri, nulă. O eficientă toxină a adversității bîntuie epidemic în societatea posttotalitară: un fel de spasm postum al răului dictatorial: între soți, între prieteni, între generații apar radicale fracturi de opinie pe cît de ridicole în fond, pe atît de vehemente. Răceala statului totalitar e înlocuită cu fierbințeala tranziției, fierbințeala unui univers în regim de fermentație.

Ce e de făcut? Mă tem că nu mare lucru deocamdată. Solidaritatea nu poate fi legiferată. Nici o exigență constituțională și nici o hotărîre de guvern nu pot dicta reforma mentalităților și terapia sufletelor. Și trebuie să ne obișnuim cu ideea că, în fostele țări comuniste, lucrurile care trebuie să evolueze în mod esențial sînt tocmai cele care scapă unei jurisdicții exterioare. Ne aflăm, cred, într-un teritoriu inefabil, în care răbdarea binevoitoare dă rezultate mai bune decît intervenția dură și stilul sermonizant. Solidaritatea e varianta *caldă* a societății civile. Dar avem, în România, o societate civilă? Și – ca să încheiem cu o întrebare în doi peri – avem căldură?

Dilema, nr. 106, 20 – 26 ianuarie 1995;
nr. 107, 27 ianuarie – 2 februarie 1995

Originalități incurabile

La Bremen, cu ocazia unui simpozion despre *Fundamentele normative ale politicii de tranziție*, organizat de Universitatea locală, Wiktor Osiatynski, un amic din Varșovia, care, deși foarte competent în politologie, jurisprudență și economie, și-a păstrat simțul umorului, a povestit întregii asistențe o întîmplare caracteristică, după părerea lui, pentru o anumită latură a „civismului" polonez. Pe vremea legii marțiale, s-a declanșat, între altele, o dramatică criză de combustibil. Benzina a fost „rațională": căpătai atît, cît îngăduia numărul fix de bonuri distribuit „de la centru". De la această regulă făcea excepție motorina fie că legiuitorii uitaseră de ea, fie că vehiculele cu motorină aparțineau, în genere, statului și erau, astfel, mai ușor de controlat. Să ne imaginăm – deși nu e ușor – că o asemenea situație ar fi avut loc în Statele Unite. Reacția regulatoare a pieței i-ar fi determinat, probabil, pe marii întreprinzători să sporească oferta de automobile alimentabile cu motorină. În Europa Occidentală, unde statul și-a păstrat o anumită aroganță instituțională, gata să valorifice pentru sine orice accident, s-ar fi adoptat – presupunea amicul Wiktor – altă soluție: s-ar fi mărit prețul motorinei, așa încît clientul să plătească, în beneficiul statului, privilegiul de a nu fi limitat de bonuri. Ce s-a întîmplat în Polonia? Zeci de mii de cetățeni au scris „forurilor competente", cerînd să se raționalizeze și motorina! În primul moment, mi-am spus că relatarea lui Wiktor Osiatynski ne deposedează de un monopol: nu sîntem singura semințe care crede că necazul e suportabil, cu condiția să-i lovească în mod democratic pe toți, nu sîntem singuri în înclinația noastră de a-l iubi numai pe aproapele căruia i-a murit capra. Foarte

rapid mi-am dat totuși seama că pierderea acestui monopol nu ne știrbea, pînă la urmă, originalitatea. Noi n-am fi făcut ca polonezii! Nu-mi pot imagina zeci de mii de cetățeni români scriind, în mod spontan, unei instituții centrale pentru a-și îmbunătăți situația, fie și prin generalizarea unei măsuri severe, dar discriminatorie în severitatea ei. Românii nu cred în asemenea heirupuri civice. E lene, e scepticism, e autosabotaj? Cîte ceva din toate, probabil, dar și ceva în plus: graba patetică de *a improviza* o soluție circumstanțială, independentă de legi și instituții. E inutil să soliciți intervenții „legitime": trebuie *să te descurci* pe cont propriu, să ai imaginație: să găsești, de pildă, pe cineva capabil să readapteze — printr-o însăilare artizanală — motorul pentru benzină la utilizarea motorinei. Sau să intri într-o rețea de distribuție „la negru" a bonurilor de benzină. La limită, să mergi cu motorină în loc de benzină sau cu o combinație între ele, pînă la surparea totală a vehiculului. Poți, de asemenea, să valorifici inventarul tău de privilegii pentru a obține privilegiul care îți lipsește: poți da consultații pe bonuri de benzină, poți face rost de carne în schimbul bonurilor de benzină, poți ușura, pe bonuri de benzină, accesul la un pașaport și poți face amor contra unei cantități echitabile de bonuri de benzină. Fantezia autohtonă se dovedește, în această privință, hiperemancipată și inepuizabilă. Ea garantează supraviețuirea – dincolo de vitregia vremurilor – și creează sentimentul narcotizant al propriei isteții... De fapt, supraviețuirea se negociază la prețuri mici, iar istețimea alunecă într-o dexteritate derizorie, cu performanțe ignobile.

A supraviețui pe bază de *isteție* este sau a devenit cea mai echivocă virtute națională. Ea oferă spectacolul unei populații căreia nu-i reușește sprintul, pentru că îi reușește prea ușor fenta. Ea face posibilă viața *în afara* instituțiilor, încurajează sabotarea oricărei idei de sistem și stimulează proliferarea înzestrărilor *secunde* pe socoteala calităților prime, cardinale. Într-o ambianță a ingeniozității individuale, în care fiecare se aranjează să eludeze principiile incomode și criteriile inflexibile, categoriile reflexiei ca și cele ale acțiunii se relativizează ireversibil. Valorile devin o problemă de conjunctură. Săracii sînt culpabilizați pentru că sînt săraci: se cheamă că sînt leneși sau proști. Bogații sînt culpabilizați

pentru că sînt bogați: se cheamă că sînt hoți. Intelectualii îi disprețuiesc pe muncitori, muncitorii nu dau nici două parale pe intelectuali. Creștinii cultivă ura, ateii practică fanatismul. O răcoare cinică pune stăpînire pe sufletele tinerilor, în vreme ce bătrînii devin cînd arțăgoși, cînd servili. Pe scurt, sîntem bolnavi. Bolnavi cu o tentă cochetă de originalitate. Nu sîntem nici ca polonezii, nici ca ungurii, nici ca bulgarii. Bolile lor nu sînt și ale noastre, chiar dacă, de la distanță, seamănă. Cînd vom găsi medicul care să trateze *diferența* din noi? Și ce leac e atît de subtil, încît să vindece delirul malign al unei *nuanțe?*

Dilema, nr. 108, 3 – 9 februarie 1995

Învățămîntul politic

Îmi pare rău că n-am văzut decît ultima parte a emisiunii de luni seara, moderată de Vartan Arachelian pe programul doi al Televiziunii naționale. Am aflat însă și așa destule lucruri nemaipomenite, rostite cu glas mare de oameni nemaipomeniți. Nemaipomenit este, în primul rînd, moderatorul însuși. Traiectoria lui ideologică — deși frecventă în înțeleapta țară românească — nu încetează să mă umple de o inconfortabilă admirațiune: rareori am văzut un om atît de simplu, capabil de întruchipări atît de diverse. Cîndva a fost un gazetar euforic la *Tînărul leninist*. Se spune că în preziua revoluției avea pregătit un reportaj demascator despre huliganii de la Timișoara, reportaj de care nu ne-a scutit decît viteza de desfășurare a evenimentelor. Între timp, omul se specializase în intervenții vigilente prin paginile gazetelor centrale. Mi-aduc aminte că la apariția lui Heidegger în limba română, domnul Arachelian s-a întristat. Gabriel Liiceanu declarase într-un interviu că o limbă care poate aduce în spațiul ei delicateturile heideggeriene trece un greu examen de excelență. Cum așa? — a tresărit domnul Arachelian (într-un articol din *Scînteia*), sufocat de patriotism: are nevoie limba strămoșească (daco-armeană?) de asemenea confirmări? Examenul nu îl are de trecut limba română, ci Heidegger ! O dovadă irefutabilă că e greu de ales între „minoritarul" antinațional și cel hipernațional, mai catolic decît papa, mai majoritar ca majoritarii, mai român decît el însuși. După revoluție, domnul Arachelian a devenit brusc o stea a Opoziției, un erou al tuturor baricadelor, o victimă. A reușit să ne prostească pe toți cu privirea lui grea, de om necăjit și viteaz. S-a găsit chiar un nărăvaș cabaretist mioritic, scuturat și el, dintr-o dată, de fri-

gurile contestațiunii, care să scrie în fosta presă, reamenajată, de partid și de stat, un articol omagial despre „sentimentul arachelian al adevărului". Dar a trecut și asta. După 1992, cînd alegerile s-au dovedit nerentabile, domnul Arachelian și-a făcut iarăși socotelile și a început un mic antrenament de echidistanță. N-a trecut mult și iată-l reconvertit: grijuliu cu „conducerea" (mai ales a Televiziunii) și mereu înconjurat de musafiri „onorabili", gata să corespundă la amoarea lui neaoșă. Ca luni seara, de pildă (dar ca în multe alte seri sau după-amieze „de lucru"). Cine e domnul Arachelian de fapt, noi nu vom ști-o, poate, niciodată. Un om cumsecade și speriat? Un servitor mărunt? Un indecis inocent? Un trișor? O vietate dezosată depășită de evenimente? Dar cîte dintre vedetele ultimului cincinal rezistă la întrebări ca acestea?

Să recapitulăm, mai bine, ce se putea învăța, luni seara, de la invitații domnului Arachelian (Agatha Nicolau, Mihai Ungheanu și încă cineva, un tenor de (o anumită) coloratură, locvace și mîndru de sine, al cărui nume îmi scapă).

1 Cultura română e în pericol. Cine o periclitează?

(a) americanii, (b) nostalgicii Imperiului Habsburgic, (c) disidenții, (d) editura Humanitas.

Explicațiuni:

(a) America nu e ce cred naivii. E, din contră, un fel de bordel uriaș, năclăit în droguri și sînge, un colos sumbru, programat să ne invadeze tentacular pentru a înlocui tradițiile noastre blînde (vezi *Călușarii, Toma Alimoș, Baltagul* ș.c.l.) cu subcultura nudului și a șișului. America e perfidă. Deși colcăie de pornografie și violență (cum se vede și în filme), ea reușește să aibă universități celebre, muzicieni celebri, muzee celebre, savanți și scriitori celebri. Peste Ocean nu trece însă decît influența ei rea. La ea acasă, pornografia americană nu asfixiază Princeton-ul, Metropolitan-ul, Guggenheim-ul. La noi însă pornografia americană face ravagii. I se opune, ici-colo, cîte un *franc-tireur* utopic, de genul lui Iosif Sava. În rest, microbul e ubicuu și intratabil.

(b) și (c) au apărut în emisiunea domnului Arachelian, coroborate. Nu e clar de ce motivațiile doctrinare ale disidenței românești, atîta cîtă a fost, erau legate, după opinia unuia dintre vorbitori, de tema Imperiului Habsburgic. Aci intrăm

în abisal și inanalizabil. Mircea Dinescu și Franz Joseph, Paul Goma și Maria Theresia. Aprige, misterioase asociații!

(d) Editura Humanitas nu se ocupă de valorile românești. E o pepinieră de venetici, de uzurpatori (valoroși unii, nimic de zis), de agenți ai Europei Libere (adică liberale, adaugă sibilinic M.U.), adică antiromânești. Noica, Cioran, Eliade, Nae Ionescu publicați *in extenso?* Argetoianu, Gafencu, Sănătescu, Armand Călinescu? Eugen Ionescu? Elisabeta Rizea? Monica Lovinescu și Virgil Ierunca? Toți lifte? Toți vînzători de țară? Așa s-ar părea. Așa zicea, în orice caz, tenorul al cărui nume îmi scapă. (Tot el ne oferea o rapidă bibliografie „de elită" internațională: Keyserling – despre care credea că a scris o „Psihanaliză a Europei" –, Spengler și Hannah Arendt. Ce juxtapuneri fine, ce farmec hermeneutic!)

2 Televiziunea națională e în pericol. Vin „televiziunile comerciale". Toate cîntecele pier. Ni se ia Gabi Luncă și ni se oferă jaz. Sîntem smulși de la Alexandru Mironov și livrați mișelește lui Spielberg. În loc să ne îmbogățim cunoștințele la emisiunile lui Radu George Serafim, ne uităm ca mitocanii la filme polițiste. Farmecul explicit al cîte unui nud ne face insensibili la farmecul imperceptibil al lui Cătălin Țârlea. Am putea să ne uităm la Actualitățile postului național, cu holde, furnale, rămîneri în urmă și festivități, și ne lăsăm seduși de știrile de la televiziunile „comerciale", care încep să miroasă îngrijorător a Occident.

3 În vreme ce Ministerul Culturii din România, pierzînd frîiele centralizării, nu mai controlează difuzarea cărților bune, Ministerul Culturii din Germania, neexistînd, vinde cărți bune în toată țara nemțească, după un plan centralizat, pe care ar trebui să-l adoptăm și noi!

4 O boală națională: dorința de a te afirma în străinătate, disprețuind masonic județul natal (exemple: Brâncuși, Enescu, Eliade, Cioran, Ionescu ș.a.).

5 Românii sînt unici. Sîntem un popor mare. Dar unii români trebuie urîți (chiar dacă au unele calități): e vorba de românii care nu se cred destul de mari, învață limbi străine și au prieteni neromâni (pentru nuanțe suplimentare a se reciti Caragiale: *Rromânul, Rromânca, „Românii verzi"*).

6 Să fim mai educativi. Să fim mai educați. Să-i educăm pe toți. Să ne educe toți. Totul e să alegem modele modelatoare, nu modele demolatoare.

7 Stăm prost (nu ca japonezii). Dar am stat foarte bine și o să stăm foarte bine. Dacă vom fi cu ochii-n patru.

Deocamdată atît. Cum spuneam, n-am văzut decît finalul emisiunii domnului Arachelian. Dumnezeu nu dă nimănui mai mult decît poate să ducă.

Dilema, nr. 109, 10 – 16 februarie 1995

Fatalități

Pentru unii dintre liderii partidului de guvernămînt, coaliția cu gruparea națională are un ce fatal. Ei se declară *sotto voce* „condamnați" la această mezalianță de împrejurări obiective: nu pot guverna fără voturile laturii narodnice a Parlamentului, dat fiind că Opoziția a respins sistematic toate propunerile de „uniune națională", și nu pot organiza alegeri anticipate, dat fiind că asta ar încetini ritmul reformei tocmai cînd el trebuie susținut mai abitir, ca să nu pierdem trenul integrării europene. Așadar, sub ghimpele Opoziției necooperante (auzi dumneata: Opoziție care să nu coopereze!) și al jertfei patriotice (vom duce țara spre Europa cu orice preț, sprijinindu-ne, dacă e nevoie, pe umerii vînjoși ai unor tîrgoveți neaoși, pentru care Europa e un moft), sub acești doi ghimpi deci, guvernanții stau răzeșește la Putere, triști, dar inflexibili, plouați și bătuți de vînturi, dar dîrji în sărăcia, în nevoile și în neamul lor. Valorificînd o tradiție veche, care merge de la „Pe-aici nu se trece!" la „Noi de-aicea nu plecăm...", cei loviți de ghinionul puterii practică o „înțepenire în post", față de care „încremenirea în proiect" a filosofului e un exercițiu minor. Admit că nu le e ușor. Îmi pot închipui că domnul Năstase are unele dificultăți de adaptare cînd iese în public cu domnul Funar și, mai ales, cînd rămîne cu dînsul între patru ochi. Nici privirea blajină a domnului Gherman nu se va fi simțind în apele ei cînd se încrucișează cu ochiadele analfabete ale domnului Gavra. Și asta încă nu e nimic. Dar imaginați-vă cum e să negociezi politic, noaptea, în casa lui Ceaușescu din Primăverii, cu Ilie Verdeț, Adrian Păunescu și Vadim Tudor la masa tratativelor! Se sparie gîndul! Curat constituțional! *Basic Instinct* și *Balul vampirilor* reunite!

Cum să le fie ușor conducătorilor noștri? Nu se pot consola decît cu gîndul că nici nouă nu ne e ușor. Și că, la rîndul ei, Opoziția e, de asemenea, amenințată de astrul rece al fatalității.

Într-adevăr, și Convenția Democratică are, de la o vreme, un aliat dificil: Uniunea Democratică a Maghiarilor din România. Acest imprevizibil „cuibușor de nebunii" stîrnește dezagreabile dileme. Să te lepezi de ei? Dar ce-o să zică Europa, minoritologii, ecologiștii și americanii? Să nu te lepezi? Dar ce-o să zică boborul? Te mai votează el? Te mai crede că ești patriot? Cum să fii, în același timp, „național-unitar" și „european-federal"? Nici experiența acumulată în ultimii ani – aceea de a fi, în același timp, monarhist și republican – nu ajută prea mult. Situațiunea e, putem zice, critică. Ne îndreptăm spre o fundătură fatală, la capătul căreia am putea descoperi că, sfîșiată de lupte intestine, de disidențe mai mult sau mai puțin discrete și de incompatibilități viscerale, Convenția nu e decît o convenție, o sumă de personalități puternice care „deconstruiesc" împreună speranța.

Lanțul fatalităților nu se oprește însă aici. Iată, de pildă, cazul domnului președinte Ion Iliescu. Sînt destui care se declară nemulțumiți de limitele, stereotipiile, nostalgiile, idiosincrasiile Domniei sale. Dar – se grăbesc ei să adauge – altul mai bun n-avem. Trebuie să recunoaștem că e de meserie; ne place, nu ne place, are cap politic: nu ne vinde țara, o ține stabilă și trage toate sforile. Pe scurt, n-ai ce-i face: prezența lui la vîrf este fatală.

În replică, Opoziția înalță și ea, „din cuțite și pahară", templul propriei ei, fatale, indigențe. Domnul Emil Constantinescu – zic unii, chiar dintre antiguvernamentalii fideli, chiar dintre contracotroceniștii colerici – nu e o soluție ideală. Nici prea amuzant, nici prea viguros, contaminat prematur de suficiența liderului salvator, afișînd un aer binevoitor, dar cam provincial, domnul Constantinescu e simpatic într-un registru cehovian, dar nu e chiar genul să te facă să mergi pe jăratic. Nu-ți vine să-i încredințezi toate grijile obștei și să te culci apoi liniștit. O fi! – răspund vestalele destinului orb. Dar dacă nu el, atunci cine? Aveți, mă rog frumos, altul mai acătării? Asta-i situația. Domnul Constantinescu e contracandidatul fatal. Omul nostru. Singurul. Bun-rău, nu mai contează: e garanția marii schimbări; și, oricum, e *altceva* și *altcineva* decît celălalt, decît „actualul". La fel cum domnul Iliescu e comparat, fatal, cu Ceaușescu, riscînd să se plafoneze în ideea că e mai bun ca el, domnul Constantinescu e comparat, fatal, cu domnul Iliescu, riscînd o plafonare asemănătoare.

Una peste alta, oriîncotro te întorci, dai de o fatalitate. Fatalitatea e materia primă a ființei naționale, sosul vieții noastre cotidiene, emblema noastră. Stăm sub fatalitatea țărilor mici, a vecinilor răi, a conspirației iudeo-masonice mondiale.

Clima e fatală, vechea nomenclatură e fatală, cenaclul Flacăra e fatal. „N-avem ce-i face, oiță bîrsană, asta-i situația!" – iată doctrina testamentară a păstorului autohton, sfîrșitul care nu se mai sfîrșește al *Mioriței*...

Dilema, nr. 110, 17 – 25 februarie 1995

În treacăt...

I

Transparență

Mă exasperează, am mai spus-o, „scenariștii": cei care cred că lumea – așa cum e – e o păcăleală și că a fi deștept e a imagina nenumărate dedesubturi. Antidotul unei asemenea (morbide) înclinații ar trebui să fie – în plan politic – transparența. Și nu se poate contesta că, față de epoca totalitară, există o mai vie preocupare a administrației superioare pentru lămurirea publicului. În plus, ziarele scormonesc peste tot, relatează indiscret, amplifică, dezvăluie, demască; din teama de a nu spune prea puțin, ele nu ezită să spună prea mult. Față de această evoluție a lucrurilor, profesioniștii camuflajului au găsit însă ingenioase soluții de acomodare; cu sau fără premeditare (căci există și un *instinct* al opacității!), ei au dibuit cîteva metode eficiente de a mima transparența; iată, de pildă, *discursul tehnic*, explicația „de specialitate": un demnitar sever și obosit apare pe ecranul televizorului și ne explică de ce a fost necesară scumpirea cutăror mărfuri. Discursul e lung (nu se face economie de transparență!) și obscur. Nimeni, în afara colegilor de facultate sau de birou ai demnitarului, nu pricepe nimic. Terminologia e „tehnocrată", argumentația e sibilinică, motivațiunile sînt „complexe". Sîntem tratați ca un popor de contabili euforici, de economiști astuțioși. Care va să zică, e de neconceput să fim atît de barbari, încît să nu știm ce sînt „accizele", ce e aia „valoare adăugată" și cum funcționează un sistem financiar „în tranziție". Dacă sub comunism nu înțelegeam viața politică fiindcă nu exista transparență, acum nu o înțelegem fiindcă sîntem

proști. Guvernul ne tot explică, ne arată grafice, ne ține prelegeri, dar noi sîntem blocați intelectualmente, rudimentari, impermeabili. Pe scurt, nu merităm să avem Guvernul pe care îl avem.

O altă tehnică de camuflaj, înfloritoare ca și discursul de specialitate, este *discursul fantomă*. Guvernanții au deprins cu repeziciune rețeta vorbirii în bobote. Un înalt demnitar al Camerei Deputaților reușește, pe această linie, performanțe remarcabile. L-am auzit – mai ales cînd e vorba de chestiuni delicate sau de întrebări incomode – combinînd șiruri fără sfîrșit de fraze vide, tăvălind cuvintele într-un sos cleios, fad și indigest deopotrivă, ca un narcotic prost dozat. Asculți năuc, în pragul infarctului mental, să vină mesajul, atitudinea, informația. Și ele nu vin niciodată: ți se oferă o gelatină suspectă, o rumoare păsărească indescifrabilă, o logică beată, care l-ar fi îmbolnăvit pe Aristotel. Programul oratorului e să *nu* spună ceea ce e de spus, să *nu* se angajeze cu nimic, să *nu* clarifice nimic. Numai o adunătură de spirite ignare, lipsite de finețe diplomatică, de iscusința politichiei poate pretinde unui asemenea vorbitor transparență reală. El are alte scopuri și altă strategie. Nu i se poate reproșa însă că nu iese în arenă, că nu livrează nimic casetofoanelor din jur. E deschis. Dar e deschis ca o sursă de fum, ca un negustor smintit, care vrea să încaseze mereu și să nu investească niciodată.

Șosete

România va intra într-o altă eră, mai norocoasă, de îndată ce, de pe culoarele ministerelor noastre, va dispărea un anumit tip de șosetă: șoseta scurtă, al cărei călcîi tinde să iasă din pantof, în vreme ce partea de sus nu urcă niciodată pînă la manșeta pantalonului, așa încît epiderma neaerisită (culoare de ședință) a purtătorului să fie mereu la vedere. Șoseta aceasta tristă (deși, de regulă, deschisă la culoare), cuplată cu un anumit model de pantofi, tînjind spre culmile eleganței, dar eșuînd în amorful unui sac strîmt pentru monturi și bătături, nu e o simplă problemă de gust. Ea deconspiră o ideologie și un program. E emblema „omului nou", cu toate aspirațiile și complexele lui, cu visele lui de distincție și cu balastul

lui frust, de fiu al gliei. Nu zic că trebuie eliminat sau disprețuit. Dar cred că i se poate cere să stea un timp deoparte. Nu mult. Pînă va înțelege că trebuie să-și schimbe șosetele.

II

La capătul oricărei dictaturi, este de rigoare o apăsătoare criză morală și judiciară. Victimele, cîte mai trăiesc, au, în sfîrșit, ocazia să se confrunte liber cu galeria călăilor lor: să-i judece și să-i pedepsească. Dar este foarte greu să stai față-n față cu o *fostă* victimă și cu un *fost* călău: mult mai greu decît să redactezi, în singurătate, texte principiale despre dreptate. Ceea ce, în plan teoretic, pare evident și legitim, se dovedește, în plan practic, complicat și destrămător. Apar nenumărate „capcane"; călăul, fostul călău, tinde să-și dezvăluie „chipul uman": are și calități, are tot felul de justificări, motivații „complexe", scuze. Victima, la rîndul ei (fosta victimă), se trezește în situația de a deveni călău: trebuie să facă experiența neînduplecării și, eventual, a cruzimii. Pînă la un punct, lucrurile au un soi de relevanță didactică: victima învață să ierte, călăul învață să sufere. La un moment dat însă, realitățile devin difuze, certitudinile se șubrezesc. Cufundată în „mările calde ale vieții", culpa se relativizează: călăul pare a-și fi pierdut identitatea, iar victima, oricît de îndreptățită, devine — prin obsesivitatea ei — antipatică... Categoriile eticului riscă să cadă în indistincție. Conturele dintre „crimă și pedeapsă" se șterg, ca și conturele dintre realitate și himeră. Echivocul acesta e încă un efect, cel din urmă, al bolii totalitare. Sechelele totalitarismului defunct se dovedesc la fel de monstruoase ca și totalitarismul însuși. Trebuie, în consecință, să fim pregătiți pentru o convalescență lungă și amară...

*

De cîte ori am avut de făcut, în ultimii ani, observații critice cu privire la Opoziție, mi s-a spus fie că n-am dreptate, fie că am, dar nu trebuie s-o afirm public: Opoziția trebuie menajată, greșelile ei trebuie discutate în șoaptă, „în familie",

așa încît „dușmanii" să nu aibă motiv să se bucure. Nu știu ce termen și-au dat adepții menajamentelor: cu alte cuvinte, nu știu cît timp urmează să ne referim la Opoziție ca la o vietate debilă, care trebuie cocoloșită drăgăstos pînă și-o mai veni în fire. Fapt este că ceea ce se vede în tabăra ei nu seamănă a consolidare. E tot mai clar, pentru mine, că de vină nu mai e jocul *unfair* al adversarilor, ci *o precaritate de fond a structurilor și a oamenilor*. De la o vreme, pînă și apologeții cei mai sticloși ai Convenției au început să afișeze priviri obosite și să admită că ceva nu e în regulă. Nu era mai bine să se treacă prin această criză acum trei–patru ani? Dar cine îndrăznea să propună *atunci* asumarea crizei era taxat drastic drept criptocomunist, vîndut puterii neocomuniste. Declanșată acum, cu numai doi ani înaintea alegerilor, criza este infinit mai periculoasă. Cine o va diagnostica riguros și cine va găsi tratamentul optim? Dacă lucrurile merg în continuare așa, ne vom vedea confruntați cu mari surprize. „Verticala" noastră Opoziție, cea care n-a vrut „să cauționeze" nici un reprezentant al Puterii postrevoluționare, cea care nu negociază, nu face compromisuri, nu stă de vorbă cu nomenclaturiștii, va sfîrși în interminabile sesiuni de tratative amabile cu PSM... Iar atunci, ea se va lupta nu ca să învingă, ci ca să fie tolerată. Presentimente ale acestei posturi există deja. Vorba amicului Adam Michnik, trecut de curînd prin România: Opoziția se străduiește să adopte o gesticulație vulturească; dar poți lăsa toate ferestrele deschise. Nu zboară!

III

Există, în mare, două tipuri de „erori sufletești" în comportamentul oamenilor de cultură români față de Republica Moldova: *indiferența* și *sentimentalismul*. Ambele sînt rezultatul unei drame istorice. Învățămîntul comunist a amputat, într-o primă fază, sentimentul național (mai ales dacă era antirusesc), așa încît, pentru generațiile formate după 1948, problema Basarabiei n-a mai existat decît în forme vagi sau deloc. Într-o a doua fază (după 1971), tot comunismul a fost acela care a inventat o demagogie națională isterică, de natură să inhibe iubirea de țară a acelora care nu înțelegeau să

și-o exprime prin zbierete. Așadar, aceeași cauză pentru două manifestări diferite: indiferența iresponsabilă și sentimentalismul găunos. Ca român, poți fi, în legătură cu Basarabia, *disperat*, dar nu indiferent. Pe de altă parte, am mai multă încredere în cei care reflectează cu luciditate și răbdare asupra Basarabiei (cîntărind binele și răul, analizînd realități și nu himere) decît în cei care dau mari spectacole retorice în Parlament, în presă și la diverse chefuri patriotice. Duioșia de pahar și pașoptismul desuet nu sînt instrumentele optime ale unei soluții reale. Grav este că, din cîte mi-am dat seama, basarabenii înșiși, iritați (pe bună dreptate) de indiferența unora, cedează prea ușor sentimentalismului celorlalți, riscînd astfel alianțe suspecte și neproductive. Îi înțeleg; e o reacție a candorii lor, a nevoii lor de a fi iubiți, de *a li se spune* că sînt iubiți. Ar trebui totuși să-și amintească, din cînd în cînd, că îndrăgostitul cel mai autentic nu e neapărat cel care face declarații zgomotoase și care plînge ușor...

*

Cu privire la justa proporție între rigoare și imaginație, între „specializare" și accesibilitate, între ce e înnăscut și ce e „metodic" în performanța stilistică a scriitorului, s-ar putea da un răspuns *global*, valabil – cu oarecare aproximație – pentru toate variantele întrebării: în toate, problema e de dozaj, iar dozajul e o chestie de *ureche:* trebuie *să simți* cînd are nevoie linearitatea unui discurs de o apogiatură pitorească, trebuie să simți în ce moment rigoarea profesională are de făcut o concesie publicului larg și în ce moment spontaneitatea talentului trebuie să colaboreze cu elaborarea meșteșugărească. În genere, oamenii netalentați își fac o doctrină din a disprețui talentul, iar oamenii incapabili de acribie elogiază, în mod interesat, virtuțile „inspirației" netruditoare. În realitate, stilul e tocmai capacitatea de a combina cu grație toate darurile de care dispui: el amendează, cu egală severitate, delirul verbal, metaforica somnambulică, dar și uscăciunea senilă, exactitatea flască a arhivarilor...

*

În efortul de a funcționa normal pe un fond confuz, nu există rețete. Există doar buna-credință, simțul oportunității, respectul propriei demnități și asistența divină. Trebuie,

firește, să faci tot ce poți pentru a supraviețui, dar, pe de altă parte, să nu vrei să supraviețuiești cu *orice preț*. Orice număr de revistă nou apărut este o victorie. Dar, dacă e ultimul, lucrurile nu trebuie dramatizate: a scoate o revistă e numai *unul* dintre modurile de a fi util culturalmente comunității tale. Mai sînt și altele. De aceea e bine să procedăm taoist: să înfăptuim, fără să ne lăsăm halucinați de fapta noastră, să împlinim ceea ce avem de îndeplinit fără *crisparea desăvîrșirii*, să evităm a ne imagina *scopul* într-un singur fel. Să fim dinamici, maleabili, imprevizibili. Să ne păstrăm independența, onoarea și umorul. Să nu negociem cu autenticitatea noastră: să nu lăudăm Puterea în speranța că vom fi, astfel, mai bine tolerați (e un calcul întotdeauna greșit), dar nici să nu înjurăm Puterea în chip artificial pentru a face plăcere Opoziției. Să nu avem consecvența proastă a înregimentaților inflexibili. Inflexibilitatea nu e respirabilă decît în absolut. În lumea sublunară, e suficientă sinceritatea față de sine, grija de a nu fi duplicitar. Dar, repet, nu există rețete: nici măcar cele cîteva fraze de mai sus nu sînt valabile dacă devin rețetă.

IV

În numărul trecut, *Dilema* a publicat la rubrica Opinii un text al domnului Adrian Niculescu despre problema monarhiei în România de azi *(Și dacă ei nu se tem?)*. „Încă o dovadă că la *Dilema* s-a cuibărit un grup perfid, care face, pe banii Republicii, propagandă regalistă" — n-au întîrziat să proclame, cu voci mari, mijlocii și mici, cîțiva guvernamentali vigilenți. „Încă o dovadă că *Dilema* e criptocotrocenistă" — s-au grăbit să declare — în replică — monarhiștii pursînge, iritați de ironiile domnului Niculescu la adresa sloganurilor lor naive și a strategiilor lor primare. S-ar zice că am publicat două texte diferite sau că același text tinde să capete, în imaginația cititorului român de tranziție, inflamațiuni contradictorii, după chipul și asemănarea fantasmelor proprii. Asemenea experiențe au devenit pentru redacția noastră materie curentă. Numărul dedicat lui Iuliu Maniu a fost citit de maniști ca o abilă manevră demolatoare și de antimaniști, ca un acces de idolatrie. S-ar putea să fim vinovați noi înșine pentru acest

balans vertiginos al opiniilor: n-avem radicalitate, n-avem exercițiul judecăților în alb–negru, cultivăm penumbra. Îngăduim, astfel, interpretări infinite, după bunul-plac al fiecărui cititor. Calmul reflexiv și răbdarea analitică apar, uneori, drept *simptome ale indeciziei*. E un risc pe care — consecvent dilematici — ni l-am asumat de la bun început, exasperîndu-i pe proprietarii unor principii de beton și ai unor temperamente focoase. Nu putem însă — oricît am fi de autocritici — să luăm totul asupra noastră. Ceva s-a strîmbat și în mintea unora dintre cititori. Lectura oricărui text e compromisă de partizanat. Ochii sînt împăienjeniți de suspiciuni și preconcepții, *atenția* se dizolvă sub bruiajul unor opțiuni pătimașe, nevoia de a căuta sensul real al lucrurilor e anulată de convingerea paranoiacă a fiecăruia că nu e nimic de căutat, că totul e clar, clar într-o unică variantă: varianta proprie. Nu citim (și, de altfel, nu privim de jur-împrejur) decît pentru a ne confirma toate ipotezele. Nu cădem de acord decît cu cei cu care sîntem *deja* de acord. Nu înregistrăm decît adevărurile care ne justifică. Iar între injuria crasă și lingușirea nedemnă nu mai percepem nici un interval.

...S-ar putea ca începutul optim al unei reforme a mentalităților să fie, la noi, recuperarea artei de a citi, a respectului pentru textele *altora*.

*

O doamnă îmbujorată de fiori antiguvernamentali, cumsecade și aprigă cum e, adesea, românca civică, mă întreabă „de ce parte a baricadei" sînt de fapt. Întrebarea maschează o dezamăgire: cum se poate ca eu, care, mă rog, așa și pe dincolo, să mă dedau la unele observațiuni critice la adresa Opoziției? Ea știe că am dreptate, dar e păcat să nu fim solidari, să ne spălăm rufele în public. Nu văd că fedeseniștii nu se ceartă niciodată între ei? Dacă am obiecțiuni, n-am decît să i le spun pe șoptite domnului Coposu, după ce, mai întîi, ne vom fi încuiat undeva, în bucătăria sau în baia Domniei sale. Dar să vorbesc în gura mare? Să destabilizez Opoziția? Ce urmăresc, de fapt? De ce parte a baricadei sînt?

Preopinenta mea cumulează, în chip inocent, întreaga bună intenție, întreaga imaturitate politică și întreaga ineficiență a opozantului autohton. El luptă împotriva comunismului, dar vrea să aplice unul dintre principiile lui de bază: despre partid, numai de bine! Cine nu e cu noi e împotriva noastră, de cealaltă parte a baricadei. Opozantul autohton nu se supără pe eșecurile Opoziției, ci pe cei care le *semnalează*. Dacă Opoziția se face bucăți, nu o ajuți — crede opozantul autohton — amendîndu-i fragmentarismul, ci prefăcîndu-te că el nu există. Politica — pentru el — nu e o chestie de calcul lucid și de tactică învingătoare. E o chestie de iubire și ură, de palpitații, lacrimi, exaltări și mitinguri. Baricada însăși sfîrșește în scenografie. Preopinenta mea crede că, dacă bombăne Guvernul, dacă înjură la birou, la piață sau acasă și dacă iubește monarhia, e pe baricade! Ea crede că, de cîte ori își varsă năduful, e în plină luptă. În realitate, lupta se dă în altă parte, cu alte mijloace, în ignorarea cvasitotală a micului ei militantism. Avem de-a face cu o combativitate orală, strict gesticulatorie, ca aceea a lui Crăcănel în căutarea lui Pampon („Cu dinții, cu dinții am să-l rup!"). Ferocitatea de suprafață a volintirului ambetat.

E curios, pe de altă parte, ce vitejie poate dezvolta românul, ce poftă de baricadă îl poate cuprinde, după ce, decenii întregi, a practicat resemnarea mioritică, știința de a încasa! Au existat totuși și cîțiva combatanți adevărați pe vremea cînd mai toți eram pacifiști și lirici. Și îmi vine să o întreb, cu oarecare amărăciune, pe bătăioasa mea preopinentă: Unde erați cînd Paul Goma, Doina Cornea, Mircea Dinescu, Dan Petrescu, Radu Filipescu, Mihai Botez și alți cîțiva oameni curajoși se aflau în război? Ați făcut atunci vreun gest de solidaritate? Ați ridicat glasul? Ați știut să riscați? Și, la urma urmelor, de care parte a baricadei ați fost?

Nu aștept un răspuns și nu vă judec pentru placiditatea dumneavoastră de-atunci. Dar nu mă mai hărțuiți cu sabia dumneavoastră de lemn, ca și cum tocmai v-ați întors de la Termopile!

Dilema, nr. 63, 25 – 31 martie 1994
nr. 91, 7 – 13 octombrie 1994
nr. 101, 16 – 22 decembrie 1994
nr. 111, 24 februarie – 2 martie 1995

Căpitanul Soare

A reapărut — cu modificări minimale — căpitanul Soare. Nu comit o indiscreție pronunțîndu-i numele, mai întîi pentru că e puțin probabil să fie numele lui real și apoi pentru că dumnealui nu e un individ, ci o specie. O funcție. Am putea chiar să spunem un organ. Cu ce se ocupă acest organ? Primește ordine și le execută. Ce fel de ordine? Aci, întrebările noastre se izbesc de pădurea tenebroasă a supozițiilor. Să rezumăm faptele. Într-o bună zi, căpitanul Soare se prezintă (cu legitimație) dinaintea unui apartament învecinat cu apartamentul domnului H.-R. Patapievici. Pentru lumea cultivată din România, numele acesta e deja un nume cunoscut. Eseurile lui, apărute în *Contrapunct*, *22* și *Dilema*, l-au consacrat ca pe un intelectual impetuos, capabil să acopere, cu rigoare și imaginație, domeniile cele mai diverse: de la fizică și filosofia științei la teologie, sociologie și analiză politică. Un caz rar de curiozitate ubicuă, de intelectualitate responsabilă, de vervă tinerească; pe scurt, o speranță în plină expansiune a contemporaneității românești, un perfect exponent al „culturii de performanță". De cîteva luni, domnul Patapievici e beneficiarul unei burse oferite de Institutul „Goethe": prin urmare e în Germania, la studii. Acasă au rămas doar soția și fiul lui. Să nu uităm însă de căpitanul Soare, căruia puțin îi pasă de înzestrările și meritele „obiectivului" său (admițînd că le-ar cunoaște). Căpitanul Soare bate la ușa unor vecini (cumsecade și speriați), le spune că anchetează nereguli cu arabi (în contextul „eradicării" corupției) și că vecinul lor, domnul Patapievici, a fost văzut în compania unor inși suspecți. Pentru cine îl cunoaște îndeaproape pe domnul Patapievici, ideea că între hobbyurile Domniei sale s-ar afla ma-

trapazlîcurile de gang, „bursa neagră" și „banii albiți" e amețitoare. Dar să admitem această ipoteză paranoiacă, această variațiune de prost gust pe tema *Jekyll and Hyde*. Ce întrebări va pune, în acest caz, anchetatorul aflat pe urmele nelegiuirii? Ei bine, întrebările căpitanului Soare sînt următoarele: „Cam cum gîndește vecinul dumneavoastră, domnul Patapievici?", „Ce opinii politice are?", „Cine îl frecventează?", „Știați că pe 21 decembrie 1989 a fost închis la Jilava?" (notez că, pentru căpitanul Soare, acesta este, ca și pentru Poliția lui Ceaușescu, un detaliu infamant!). Indiferent care ar fi răspunsul la astfel de întrebări, e greu de presupus că el poate aduce vreo lumină într-o afacere „cu arabi". E limpede, în schimb, că tema corupției nu e, pentru subtilul căpitan Soare, decît o „intrare" (pentru el plauzibilă) în subiect. Problema, adevărata problemă, e cum stă domnul Patapievici din punct de vedere politic.

Sînt dintre cei care susțin *cu încăpățînare* că Securitatea nu mai e ce-a fost, că, încet-încet, disfuncțiile și abuzurile inerțiale se vor resorbi, atît cît se poate într-o țară balcanică, eminamente agricolă și marcată, de peste cincizeci de ani, de dictatură. Dar o întîmplare ca cea de mai sus e de natură să topească orice încăpățînare și să surpe orice încredere. Așadar, după cinci ani, după atîția morți, după atîtea declarații și lupte patetice, după atîtea defilări pe la Strasbourg și Bruxelles și după dispariția violentă a *Führer*-ului autohton, căpitanul Soare e la locul lui, cu perfidia lui rudimentară, cu ticurile lui de slugă decerebrată, cu jignitoarea lui indiscreție. Și *e lăsat* să stea la locul lui, și să opereze în singurul mod în care a fost învățat s-o facă. Căpitanul Soare e stîlpul stabilității noastre. Nici el, nici superiorii lui nu par să fi luat prea în serios puzderia de „principii" ale noii demagogii: democrație, drepturile omului, demnitatea individului și celelalte. Alibiul moral al căpitanului Soare (în măsura în care vede necesitatea de a-și inventa unul) e disciplina față de șefi și datoria patriotică. Hărțuirea dușmanului. Cine e dușmanul? Asta nu e treaba lui, asta i se comunică „de sus", de la patrioții superiori. El e cu execuția, cu munca de teren, cu vecinii...

Ca să existe însă, căpitanul Soare nu are nevoie doar de ordinele comandanților săi și de slăbiciunea lor pentru farmecul continuității. El mai are nevoie și de *frica* noastră

îndelung exersată, de masochismul nostru, de trista ușurință cu care ne lăsăm intimidați. Căci, iată, membrii familiei „vizitate" de organul anchetator au intrat în panică la ideea că ar putea fi invocați drept martori ai penibilului incident. Nu vor să știe de nimic, au copii de crescut, vor să fie lăsați în pace. Îi înțeleg. Starea lor sufletească e produsul artizanal al cîtorva generații de căpitani Soare specializați în mica teroare. Simbioza între călău și victimă este perfectă. Dar insuficientă și ea. Căpitanul Soare mai are nevoie de ceva ca să supraviețuiască: are nevoie de *sentimentul impunității*. Sînt dintre cei care susțin — cu o încăpățînare care mie mi se pare strict *realism* politic și social — că răfuielile nu pot continua la nesfîrșit, că nu poți demoniza fără nuanță instituții întregi, fie ele oricît de impure. Convingerile mele îmi spun că răul e imperfect. Cînd însă mă văd confruntat cu tribulațiile căpitanului Soare, cînd văd la televizor vechi torționari cu conștiința împăcată, încep să cred că mult dorita pace socială, fără asumarea culpelor individuale trecute și prezente, va fi o pace strîmbă: o pace a arbitrarului, a injustiției, a nerușinării.

Nu știu cum vor evolua lucrurile în cazul Patapievici. Mă întreb, de altfel, cum a devenit el un caz? A indispus cu articolele sale critice (din care lipsea orice urmă de agresivitate vulgară)? Dar există, în România, nenumărați opozanți mai activi și mai fioroși. De ce atunci el? S-au gîndit oare gardienii noștri că domnul Patapievici e mai ușor de neutralizat întrucît e mai puțin cunoscut? Dar atunci stau prost cu fișele. S-ar fi cuvenit să știe că „infractorul" nu e un fitecine, că e masiv asimilat de intelectualitatea românească și că a început să fie cunoscut și în străinătate. Ce vor avea de spus totuși „inventatorii" cazului? Vor recurge la o înscenare care să justifice, eventual, investigația polițienească? Vor găsi un acar Păun? Vor vorbi de un accident nesemnificativ, de un *malentendu?* Își vor cere scuze? Într-un stat de drept, asemenea abuzuri fac să cadă capete. La noi, lucrurile intră repede în (a)normal. Și într-o echivocă tăcere. Iar vecina inoportunată de Poliție nu se supără pe căpitanul Soare, care îi schimonosește conștiința, ci pe doamna Patapievici, care îi complică viața. Ratăm, în chip sistematic, identificarea dușmanului. Căci România are, într-adevăr, dușmani: sînt cei care o fac de rîs cu discursurile, moravurile și înfățișarea lor, leprele patriotarde, pișicherii de provincie, știabii cu priviri cleioase și fălci zoologice, semidocții asudați și lacrimogeni, mangafalele, volintirii, misticii de cramă, „noi și-ai noștri", românii verzi, românii proști, românii desfigurați de o falsă, indemolabilă cumințenie. Aceștia, domnule căpitan Soare, sînt dușmanii țării și ai neamului! Nu domnul Patapievici! Și nici măcar dumneata, care execuți prea ușor ordinele, orice fel de ordine. Dușmanii sînt cei care dau asemenea ordine, cei care, din anii '50 pînă mai ieri, au schingiuit fizic și sufletește țărani români nevinovați, intelectuali români străluciți, politicieni români venerabili. Și care sînt gata oricînd să ia totul de la început. Fă un pas înainte, domnule căpitan, și vorbește în numele dumitale, dacă mai ai unul. Renunță să mai execuți comenzi barbare și s-ar putea, astfel, ca schimbarea de care avem nevoie să vină de la dumneata, nu de la superiorii dumitale, de la care ne-am învățat să nu mai așteptăm nimic.

Dilema, nr. 112, 3 – 9 martie 1995

Trahanache și interesul național

Există oameni a căror singură competență pare să fie interesul național. Nu e clar ce sînt în stare să facă, nu-i poți identifica profesional sau, dacă poți, e greu să afli în ce constă performanța lor specifică; dar un lucru iese mereu la suprafață: toți știu care sînt nevoile țării, toți luptă (oratoric) pentru oblojirea, propășirea și apărarea ei. Dacă te uiți de aproape, dai peste tot soiul de deghizamente stîngace ale neantului: inginerași reciclați, publiciști paranoiaci și triviali, actori scăpătați, juriști de provincie sau, pur și simplu, activiști fără chip, campioni ai „angajamentelor" de rutină și ai locului comun. Dar, în toate aceste forme ale lui, neantul vorbește. Despre ce? Despre patrie. Cu cît oratorul e mai lipsit de contur, cu atît mai des îl vedem identificîndu-se cu înseși conturele țării și ale „poporului". „Interesul național" devine erzațul cel mai comod al oricărei motivații autentice, al oricărui argument. Și nu e vorba întotdeauna de pușlamale care trișează, de demagogi fără scrupule. Uneori, ai impresia că oratorul crede sincer în propria sa îngrijorare. Dacă îl iei repede, nu înțelege ce ai cu el! El dorește dezinteresat binele neamului. Nu e direct rău; e doar smintit: își închipuie că știe *care* este binele acesta și că e chemat să-l administreze. Contemplu, de mai mulți ani, manifestările unei doamne din Parlamentul țării, care nu pierde nici o ocazie să ne dădăcească. Ea înțelege să-și încheie cariera de actriță jucînd rolul femeii de nădejde, care se ocupă de trebile țării și, mai ales, de trebile culturale. Și-a compus un ton de dirigintă inflexibilă, de institutoare sobră, dintre cele care terorizează cîte un internat sau cîte o școală de fete. Are opinii principiale, idei luminoase, indicații înțelepte. Dar ceva nu e în regulă. Nu

poți să nu întrebi în numele cărei autorități vorbește doamna aceasta. A fost ea măcar o mare actriță? O Aura Buzescu, o Maria Filotti, o Bulandra? A scris vreo capodoperă? S-a ilustrat vreodată ca mare profet sau animator, sau avocat credibil al culturii românești? Care sînt isprăvile dumisale intelectuale? Ce lasă în urmă, dincolo de mica ei carieră politică, datorită căreia a ieșit din anonimatul unei prestații culturale modeste pentru a intra în anonimatul unei liste electorale? Pe scurt, nu i-ar ședea mai bine să stea la locul dumisale și să ne scutească de platitudinile țanțoșe ale mediocrei dumisale gîndiri? Ei bine, nu! Doamna deputat are insomnii din cauza culturii naționale, pe care e hotărîtă s-o slujească neobosit, indiferent dacă i-o cerem sau nu. Cînd îți lipsește *vocația*, trebuie să-ți inventezi o *misiune*. De altfel, interesul național nu e numai marota parlamentarilor sau a guvernanților. Sînt și în Opoziția neparlamentară mari apostoli și apostolițe ale lui. E plină țara de oameni-simbol, de întrupări garantate ale „interesului național", ale neamului nevoiaș, căruia trebuie să-i facem și să-i dregem...

Toate acestea țin încă de teritoriul ridicolului. Dar sîntem adeseori confruntați cu manipulări mai dramatice ale temei patriotice, dinaintea cărora umorul se veștejește. Cine a avut de-a face, înainte de 1989, cu Poliția politică știe ce repede intra în joc formulistica „interesului național". Orice judecată negativă asupra comunismului, a partidului său și a reprezentanților săi era „dușmănoasă": ea favoriza în mod irresponsabil interese „străine", punea în pericol suveranitatea și integritatea națională, sporea primejdia invaziei rusești. Trebuia să ne spălăm rufele în familie, să practicăm neîncetat „cenzura patriotică". Evident, acest „contract" se bizuia pe obligații *unilaterale*. Călăul putea să spună: „Taci, nu țipa, fii patriot!", dar victima nu putea să spună: „Nu mă chinui, sînt român ca și dumneata, fii și dumneata patriot!" Întreaga cruzime, întregul arbitrar al terorii politice s-a justificat — și se mai justifică încă — prin recurs la tema „datoriei patriotice", a „interesului național". Securitatea a apărat țara. De dragul României, ea a hărțuit masse largi de români, uneori pe cei mai buni dintre ei. Țara și poporul au impus arestarea și moartea lui Iuliu Maniu, a lui Gheorghe Brătianu și a lui Ion Mihalache. Țara și poporul au cerut întemnițarea lui

Mircea Vulcănescu, a lui Vasile Voiculescu și a lui Constantin Noica. Pentru a sluji interesul național a trebuit să fie uciși, în „obsedantul deceniu", nenumărați țărani, muncitori și studenți români; din amor pentru cultura noastră a trebuit să fie interziși, ani de-a rîndul, Blaga, Ion Barbu, Nicolae Iorga și atîția alții. „Interesul național" ne cere să interzicem ultimului rege al României să-și viziteze la bătrînețe țara. Și tot interesul național ne cere să ratăm eventuala noastră integrare europeană și, prin aceasta, supraviețuirea noastră economică și politică, pentru a cocoloși isteriile xenofobe ale cîtorva țoape. Cînd domnul Funar agită spiritele, incită la conflict civil și dă apă la moară echivalenților săi din tabăra maghiară, el crede că slujește „interesul național". Toți insuficienții, toți papugiii, toți agitații se cred un amestec de Ștefan cel Mare și Ioana d'Arc. Toți, ca și Brînzovenescu și Farfuridi, se tem de trădare. Toți fac comerț cu noțiunea de „bun român". „Cine nu e cu Puterea nu e bun român" — zic unii (flancați, tot mai vizibil, de o „anumită parte a Poliției"). „Cine nu e cu PNȚCD nu e bun român" — zic alții. Am ajuns, după lupte seculare, la vorba lui Trahanache: „De la binele partidului atîrnă binele țării și de la binele țării atîrnă binele nostru". Cum se vede, binele țării nu e decît o *verigă intermediară*, un loc de pasaj între victoria politicii proprii și înflorirea averii proprii. Țara e „eu, dumneata, noi și-ai noștri". „Interesul național" e interesul celor de la Putere sau al celor care vor Puterea. Niciodată al nației înseși. Nația asistă perplexă la bătaia generală care se dă în numele intereselor ei și, turmentată de atîta zel patriotic, nu mai știe cu cine să voteze. Să sprijine partidul de guvernămînt? E inutil. Partidul de guvernămînt se sprijină singur. Să sprijine Opoziția? Care Opoziție? Care fracțiune a Opoziției? Să lase grijile lumii și să se țină aproape de Biserică? Dar dacă dă peste vreun Simeon Tatu care îi zăpăcește mințile cu tot felul de drăcovenii, din cele rostite deunăzi la Tele 7 abc? În mare formă era, într-adevăr, părintele Tatu! Întrebat despre comuniști, zicea că au fost ortodocși, întrebat despre corupție, zicea că e doar o invenție a bîrfitorilor și că obiceiul de a bîrfi ne-a venit de la occidentali. Întrebat, în sfîrșit, cum începe *Luceafărul* lui Eminescu, zicea că nu-și mai amintește. Aferim, Cuviosia ta! Se vede că occidentalii, în timp ce cu o mînă inoculau

poporului nostru martir bîrfa, cu cealaltă extirpau nemilos memoria Cuviosiei tale. Dar nu ești dumneata omul să te întristezi dintr-atît ! Dacă „interesul național" o cere, n-o să ne împiedicăm în două-trei versuri păguboase ale poetului național. Mai ales că, între noi fie vorba, s-a cam dat cu Viena, cu Berlinul, ba chiar — Doamne, iartă-ne! — cu Buddha Sakyamuni!

Dilema, nr. 114, 17 – 23 martie 1995

Orzul pe gîște

Am multiple motive să fiu împotriva sinuciderii ca instrument de negociere politică. Omenește, filosoficește și creștinește, acord faptului de a fi viu un prestigiu miraculos și inatacabil. Nu poți pune în joc un asemenea prestigiu decît în *cîteva* situații-limită, cînd prețul vieții ajunge să fie de neplătit. Sînt acele situații în care valorile supraviețuirii imanente intră în conflict cu valorile judecății finale: realizezi, cu alte cuvinte, că, dacă nu mori *puțin* (în veac), riști să mori *de tot* (în eternitate). Aceasta e miza jertfei adevărate: lumea de-aici contra lumii de dincolo. Așa stînd lucrurile, nu orice temeritate e spirit de sacrificiu și nu orice tenacitate e tărie morală. Mi se va spune că fiecare dintre noi are dreptul să hotărască singur pentru ce merită să moară și pentru ce nu. Fiecare are propriile lui reprezentări despre „situațiile-limită" și despre oportunitatea jertfei. Se poate. Dar orice jertfitor își asumă răspunderea de a participa la demnitatea mistică a jertfei sau, dimpotrivă, de a o trivializa. De aceea, riscul e mare și trebuie considerat cu grijă, dincolo de impulsivitate, orgoliu și patimă circumstanțială.

Și totuși. Oricîte rezerve aș avea față de justificarea în absolut a unui gest sinucigaș, vecinătatea în sine a morții mă amuțește. Misterul morții e cel puțin la fel de impunător ca misterul jertfei și, ca atare, nu poate lăsa indiferentă decît o semințe de deșeuri... De aceea, de cînd domnul Dumitru Iuga a intrat în greva foamei, nu încetez să mă minunez: toți cei implicați *direct* în desfășurarea litigiului se abandonează cu naturalețe unor complicate exerciții de nesimțire. Cu o singură excepție, dacă sînt bine informat: e vorba de domnul Gabriel Liiceanu, care s-a simțit obligat să facă o vizită dom-

nului Iuga pentru a-l determina să renunțe. Domnul Liiceanu socotește, pe bună dreptate, că intrarea într-un consiliu de administrație obținută prin martiraj e o povară de nesuportat. Nu-ți poți asuma o victorie personală plătită cu viața altuia. Ca să nu mai spunem că, în definitiv, cu sau fără Liiceanu, consiliul de administrație al Televiziunii ilustrează o comodă majoritate proguvernamentală. Și atunci, nu e jertfa domnului Iuga disproporționată față de rezultatul ei real? Iar dacă rostul acestei jertfe e nu impunerea unui nume, ci apărarea unui principiu, vom spune că domnul Iuga și-a ales greșit momentul, aliații și țara. Momentul e confuz, aliații — sperjuri și țara — „turcită". În afara domnului Liiceanu, nimeni dintre ceilalți candidați nu pare să aibă insomnii din cauza sănătății compromise a domnului Iuga. Ar fi fost de așteptat totuși cîteva gesturi. Ar fi fost cuviincios ca și domnul Șoloc, cel pe care comisiile parlamentare l-au preferat domnului Liiceanu, să înceapă să se simtă prost: să se scuze, să refuze, să se recuze. Dar domnul Șoloc tace mîlc: respectă soldățește decizia superiorilor săi și stă în post, gata să se instaleze pe un soclu de carne omenească. Ce fac însă ceilalți? Ar fi fost cuviincios ca *toți* ceilalți membri ai noului consiliu de administrație să întoarcă spatele impurei demnități care li se oferă. „Nu vrem să facem parte dintr-un organism născut șmecherește, în marginea legii!" — ar fi putut spune *toți*, înțelegînd să saboteze astfel deciziile arbitrare ale unor parlamentari inepți. Cu toate acestea, toți așteaptă, fără să clipească, deznodămîntul unei istorii care, s-ar zice, nu-i privește pe ei, ci numai pe Gabriel Liiceanu și pe Dumitru Iuga.

Încăpățînarea Puterii este, și ea, pe cît de grobiană, pe atît de semnificativă. Ea știe că, statistic vorbind, prezența lui Liiceanu în organismul diriguitor al Televiziunii e ușor de neutralizat. Și totuși nu vrea să cedeze, nu vrea să accepte nici cel mai mic risc. Televiziunea trebuie ținută sub control, ca o armă secretă de mare preț. Trebuie să se cheme „națională" și să fie „de partid". Consiliul ei de administrație trebuie să penduleze între blegeală și anonimat. Dacă la orizont apare Liiceanu, i-l opui pe Șoloc. Dacă e vreun zvon de Caramitru, îl contracarezi cu Arachelian. Dacă alegerile sindicale ies neconvenabil, propui alegeri noi. Alegerile care nu produc rețeta scontată sînt greșite. Ca să faci o asemenea politică

nu trebuie să fii nici cine știe ce inteligent, nici cine știe ce principial. Trebuie doar să ai o îndărătnicie zoologică și să-ți iubești mai mult șefii decît țara. L-am auzit vorbind pe unul dintre membrii comisiei parlamentare responsabile de toată dandanaua: un oarecare Botiș, dacă nu mă înșel. „Audierile au întîrziat — spune Domnia-sa — fiindcă unii candidați pudibondici (sic!) nu s-au prezentat la timp." Cam incultic și nerușinatic domnul Botiș! El știe prost românește, dar decide asupra calităților lui Liiceanu și face pe apărătorul legilor și pe alesul națiunii. Merită să mori dinaintea unei asemenea caricaturi?

Nu mai puțin dezamăgitoare este Opoziția. Șeful comisiei care blochează normalizarea Televiziunii este domnul Gabriel Țepelea. Iar în comisie mai sînt și alți opozanți. Ei consimt rutinier la moartea lentă a unui sindicalist radical, afișînd morga marilor sfetnici obiectivi. Atîta au stat laolaltă opozanții noștri cu guvernamentalii prin ungherele Camerei și ale Senatului, pe la bufet, prin avioane către și dinspre Europa, încît, pînă la urmă, au căpătat cu toții același aer, aceeași somnolență suficientă, aceeași retorică de știabi cenușii. Și pentru o asemenea adunătură vrei dumneata să mori, domnule Iuga? Sau poate îți faci iluzia că „massele largi" urmăresc cu sufletul la gură tragicul dumitale pariu? Nu te potrivi: massele largi sînt sastisite: „Mai dă-o păcatelor de Televiziune și de grevă a foamei; nu vezi cum s-au scumpit toate?" Crede-mă, domnule Iuga: ți-ai ales greșit și momentul, și țara. Lasă-ne să ne mai rinocerizăm un pic, iar dacă vrei să te sacrifici, vinde-ți măcar pielea mai scump!

P.S. După redactarea acestui articol, au survenit cîteva noutăți, ca, de pildă, demisia onorabilă a domnului Gabriel Țepelea. Am fi bucuroși dacă în zilele următoare s-ar produce și alte asemenea noutăți de natură să infirme bilanțul melancolic al intervenției noastre.

Dilema, nr. 116, 31 martie – 6 aprilie 1995

Mocioi contra Brâncuși

La Tîrgu Jiu, cîțiva dintre copacii monumentali așezați de-a lungul aleii care constituie axa faimosului ansamblu brâncușian au fost doborîți sub motiv că începuseră să putrezească. În cădere, ei au spart două sau trei scaune de piatră dintre cele amplasate de sculptor între Masa Tăcerii și Poarta Sărutului. S-au distrus astfel conturul global și detaliile unei capodopere. E ca și cum am afla că un localnic nătîng și irresponsabil a zgîriat, în trecere, frescele de la Voroneț, tîrînd spre casă o căruță de lemne. Autorul acestei aberații e un oarecare Mocioi, ajuns director al Complexului Național „Constantin Brâncuși" din Tîrgu Jiu, la propunerea Partidului România Mare. Prima întrebare ar fi cine e Mocioi? N-am auzit de nici un brâncușolog cu acest nume și nu pricep cum poate fi invitat un anonim să-și asume răspunderea și prestigiul unei asemenea funcții. A doua întrebare e cum se poate ca, după o astfel de ispravă, tristul personaj să nu fie deja obiectul unei incriminări penale? Cum de mai e liber? A treia întrebare e pînă unde poate fi tolerată incompetența demolatoare a patrioților asociați la guvernare? Cînd, în 1990, au fost expuse pentru prima dată, la New York, capodoperele românești ale lui Brâncuși, parlamentarii neaoși de atunci mi-au făcut un portret de borfaș grăbit să înstrăineze mari valori naționale. Lucrurile scoase din țară erau, chipurile, sortite unor tranzacții murdare, iar cele care au revenit la București erau falsuri (executate cu laser, ca în filmele SF pentru subdezvoltați). Ani de-a rîndul, aceiași derbedei grijulii mi-au pus în circă toate scurgerile de patrimoniu postrevoluționare: nu dădusem o lege a patrimoniului și o anulasem pe cea veche. La aproape patru ani după plecarea mea, o nouă lege a

patrimoniului lipsește încă. În plus, au fost desființate, prin ordin ministerial, Comisia Monumentelor Istorice și aceea a Muzeelor și Colecțiilor. Retorica iubirii de țară e dublată de practica tenace a spolierii ei. Ajunși la Putere, patrioții dovedesc o eficiență funestă. Cei care se temeau ca Brâncuși să nu ne fie furat de străini îl distrug, impenitenți, la noi acasă, cu bîta. Cei care deplîng trecerea peste graniță a bijuteriilor bunicii lasă să putrezească *in situ* valori patrimoniale unice. S-ar zice că n-o să scăpăm niciodată de această adunătură de țoape obraznice, care vorbesc birjărește, gîndesc întunecos și se spală rar. Din cauza lor, în loc de o singură Românie, normală, avem cel puțin două: una a bunei-cuviințe, a hărniciei discrete, a inteligenței deschise spre lume, și alta a vorbelor goale și proaste, a netrebniciei zgomotoase, a prostiei fudule și resentimentare. De o parte Brâncuși, de cealaltă Mocioi. Necazul e că, deocamdată, România lui Mocioi e România *Mare*, iar cea a lui Brâncuși e România minoritară, *mică*, hărțuită ca un vînat nobil de haitele unor cîini de maidan. Necazul e că România lui Brâncuși e administrată de România lui Mocioi.

Dilema, nr. 121, 5 – 11 mai 1995

Imaculata tranziție

Acum cîteva săptămîni, Televiziunea Română a difuzat un interviu cu Lech Wałesa. Circulă o sumedenie de poncife despre semeția polonezilor și despre temperamentul plebeu al președintelui lor de azi. Dar, în interviul cu pricina, nu semeția și nu temperamentul ieșeau la iveală, ci mai curînd realismul politic și un sănătos spirit critic. Nimic euforic, nimic triumfal în comportamentul lui Wałesa: la anumite întrebări, președintele Poloniei înțelegea să răspundă vorbind rău despre Polonia: fără complezență, fără fetișisme solemne, fără obsesia retușării perpetue a „imaginii țării". Inutil să o spun, imaginea țării ieșea, la capătul interviului, în cîștig, tocmai pentru că era *veridică* și pentru că Wałesa avea *mîndria* de a spune adevărul netrucat. „Ce progrese a înregistrat Polonia, în ultimii ani, pe calea democrației?" — suna una dintre întrebări (evident, citez totul cu oarecare aproximație). „Care progres?" — răspundea Wałesa. „Abia am făcut cîțiva pași, lucrurile merg greu, nu se pot îndrepta peste noapte! Polonia nu e încă o țară democratică." În acest spirit a vorbit președintele polonez de-a lungul întregului interviu.

În același spirit am auzit vorbind nenumărați demnitari din Occident despre țările lor și, adesea, despre ei înșiși. L-am văzut pe François Mitterrand reevaluîndu-și discutabile opțiuni de tinerețe, separînd partea lor de bună-credință de partea lor de eroare. Am auzit miniștri germani vorbind despre catastrofa economică și socială care însoțește, latent sau la vedere, efortul asimilării Germaniei de Est. Am auzit guvernanți din Statele Unite, din Franța, din Suedia vorbind despre „criză", „dificultăți", „proastă administrație" etc. Peste tot unde noi sîntem înclinați să percepem paradisuri terestre,

„modele", soluții optime, voci *oficiale* locale vorbesc de pericole iminente, de boli cronice, de dezechilibru.

Cît de luminoase apar, prin contrast, greutățile tranziției noastre dacă e să luăm în serios discursul autorităților autohtone. Suferim de un optimism infatigabil. De la președinte la prim-ministru, de la miniștri la senatorii și deputații majoritari, toți adoptă, fără sfială, retorica progresului continuu și a victoriei finale. Avem, firește, unele „probleme" (toate inevitabile), mai sînt și lipsuri, dar, în genere, e bine. Și va fi din ce în ce mai bine. Avem resurse pentru a ieși la liman din toate necazurile, cu condiția să fim uniți.

Domnul Văcăroiu, luat din scurt de cîțiva disperați care nu se descurcă financiar cu nouăzeci de mii de lei pe lună și cu ridicolele alocații pentru copii, răspunde, într-o emisiune a Televiziunii, că, într-adevăr, e greu, dar că se lucrează la o lege reparatoare (e deja depusă la Parlament!) și că totuși, dacă adunăm toate alocațiile pentru copii distribuite la nivel național, iese o sumă bunicică. Adică ele în sine sînt mici, insuficiente pentru administrarea unui *copil concret*, dar, puse cap la cap, arată limpede grija statului pentru *ideea de copil*. Domnul prim-ministru putea să spună o mie de alte lucruri mai firești, mai omenești, mai cinstite. Că stăm rău, că n-a găsit încă soluții potrivite pentru toate dramele țării, că, uneori, ca fiecare dintre noi, e depășit, că socoteala de-acasă nu se potrivește cu cea din tîrg, că s-a greșit, pe ici, pe colo, mă rog, că nu conduce o echipă de vrăjitori, ci una de funcționari obișnuiți, a căror gîndire nu e infailibilă. Un asemenea limbaj e străin însă domnului prim-ministru. El a decis să arboreze mereu un aer competent și eficace: acțiunea sa nu poate avea fisuri, eșecul e ceva de care n-a auzit decît din (cîteva) cărți. Dar Domnia sa nu e un caz izolat. N-am întîlnit pînă acum nici un ministru care să-și declare, într-o împrejurare dată, greșeala, inadecvarea, incompetența. Cînd se fac remanieri, totul se împachetează festiv: nu schimbăm pe nimeni pentru că nu e bun, facem simple „rocade", mișcări coregrafice nesemnificative. Nimeni nu se simte responsabil și vinovat de nimic. Surprins cu pantalonii în dezordine, cutare demnitar se consideră victima unei înscenări: i s-a umblat, cu perfidie, la ținută, i s-a montat o farsă compromițătoare. Cînd se vorbește totuși despre unele „aspecte negative", ele îmbracă

fie haina cîtorva gogorițe abstracte, impersonale, incontrolabile (corupția, contextul internațional etc.), fie pe aceea a *celuilalt:* Opoziția, sindicatele abuzive, masoneria.

Cum se explică mentalitatea aceasta, potrivit căreia ceea ce mai toată lumea resimte ca tranziție amară, greu digerabilă, fără orizont previzibil, e resimțit de guvernanți ca tranziție imaculată, executată de un comando de sfinți? O explicație inocentă ar fi optimismul de care vorbeam mai sus. Poate că cei de la Putere sînt născuți cu toții în zodii solare și jupiteriene: neînfricați și veseli, ei traversează istoria în chip suveran, fără să se lase contaminați de indispoziții prostești. O altă explicație ar fi virila lor încredere în sine: convinși că nu pot greși, că tot ce gîndesc și tot ce fac participă la însăși economia Providenței, demnitarii noștri n-au insomnii, neliniști, dubii. Nemulțumirea din jur nu poate fi decît bruiajul vulgar al unei masse inferioare, care nu muncește, nu pricepe, nu se (mai) supune. O a treia — plauzibilă — explicație ar fi că politicienii de la Guvern nu se pot desprinde de obiceiul — curent în regimurile comuniste (în care, pe trepte mai discrete, au slujit aproape toți) — de a eluda adevărul, de a secreta la nesfîrșit voaluri roz pentru narcotizarea populației. Populația trebuie deprinsă cu ideea că nu ceea ce trăiește e adevărat, ci ceea ce i se spune. Iar ceea ce i se spune trebuie să fie întotdeauna mobilizator, constructiv, orientat spre un viitor impecabil. Conducătorii nu pot greși. Țara merge înainte, în ciuda tuturor morocănoșilor, defetiștilor, provocatorilor, revanșarzilor...

„Vezi? — zice în partea stîngă a creierului meu daimonul democrației? De-aia e bine să mai treacă la guvernare și Opoziția: să se mai schimbe stilul, să apară oameni noi, care să nu ne mai oblojească în minciuni statistice." „Așa o fi — răspunde fără urmă de conștiință civică daimonul *Dilemei*. Dar ai văzut dumneata pe cineva din Opoziție vorbind o dată, o singură dată, de greșelile proprii?" Mîndri de sine sînt și liberalii „conservatori", și cei furioși. Fiecare aripă, fiecare fracțiune e bine plasată, sigură de dreptatea și de succesul ei. Câmpeanu are dreptate, Quintus are dreptate, Patriciu are dreptate, Cerveni are dreptate, Manolescu are dreptate. Dar și cei nouă navetiști, desprinși de ici, de colo, au dreptate. Coposu are toată dreptatea posibilă. Rațiu are însă și el drep-

tatea lui. Or, poate credeți că Emil Constantinescu n-are dreptate? Are. Convenția s-a spart? E o victorie! UDMR-ul? Avea dreptate cîtă vreme era în Convenție. De cînd a ieșit, nu mai are dreptate. Dar, luat în sine, are și el dreptate. N-are Europa atîta dreptate cîtă are UDMR-ul! Pe scurt, cine pretinde că Opoziția a făcut unii pași greșiți se înșală, face jocul Puterii, s-a dat cu ăia. Ca și Guvernul, Opoziția română e infailibilă. Merge spre noi și noi victorii: o caleașcă de zîne șicanate și calomniate din cînd în cînd de zmeii guvernamentali.

Cît despre cetățeanul de rînd, el trebuie să se învețe să gîndească antinomic: să admită că viața păcătoasă pe care o duce e rezultatul colaborării între două feluri de puritate: a Puterii și a Opoziției. Puterea și Opoziția „nu puteau reuși decît împreună" să aducă pe lume o nouă dogmă: *dogma* imaculatei tranziții.

Dilema, nr. 122, 12 – 18 mai 1995

Competența parlamentară

Cînd împlineau douăzeci de ani, tinerii Greciei vechi deveneau majori și puteau aspira la demnități publice. Dacă erau, ca Alcibiade, de familie bună și plini de daruri alese, aveau dreptul să intre în adunarea poporului și să participe astfel, nemijlocit, la rezolvarea trebilor cetății. Cît de competenți puteau fi — în ciuda oricărei, excepționale, înzestrări — tinerii aceștia? În numele cărei „științe" puteau ei îndrăzni să intre în dezbaterea „parlamentară" a Atenei? Firește, cei mai mulți nu-și puneau asemenea întrebări și mizau totul pe juvenila lor aroganță, pe talentele lor de „hiperdotați". Dar se găsea cîte un înțelept, Socrate, de pildă, care să-i ia peste picior și să-i pună pe gînduri. Într-un dialog de tinerețe al lui Platon, Alcibiade însuși e victima unei asemenea „deconstrucții" menite să-i tempereze elanul și să-i trezească sentimentul răspunderii.

Recunosc că mă simt oarecum stingherit să constat cît sînt de intoxicat de politică, de vreme ce am ajuns să-l recitesc pe Platon cu gîndul la belelele parlamentare ale României de azi. Dar nu mă pot abține. Majoritatea parlamentarilor noștri, departe de a avea scuza tinereții și departe de a avea o zestre trupească și intelectuală comparabilă cu a lui Alcibiade, au, în plus, ghinionul de a nu fi întîlnit la timp un Socrate potolitor și modelator. Așa stînd lucrurile, ar face bine să răsfoiască măcar dialogul platonician și să-și imagineze o clipă că trebuie să treacă prin ciurul necruțător al interogației socratice. Ce-ar putea răspunde, dacă ar fi întrebați, ca Alcibiade, pe ce se sprijină îndrăzneala lor de a cuvînta în adunarea poporului despre rînduielile țării, despre legi, instituții și oameni?

În fond, ce știți să faceți, domnilor parlamentari? Cînd ați dobîndit, pînă la vîrsta dumneavoastră mai mult sau mai puțin coaptă, experiența disputei democratice? Și unde? În ședințele de partid? În fabricile și uzinele socialiste? În barourile prăfuite ale tribunalelor de cartier? În închisori? În oficiile contabile ale întreprinderilor falimentare? În presa comunistă? La restaurantul scriitorilor? Cînd ați învățat atîta jurisprudență încît să legiferați neobosiți, siguri de opinia dumneavoastră? Nu puteți să nu fiți de acord că, pentru a fi un bun sfătuitor, trebuie să te pronunți numai asupra acelor lucruri la care te pricepi. Și că nu te pricepi decît la acele lucruri pe care le-ai învățat fie de unul singur, fie cu ajutorul unui învățător expert. Iar pentru a fi învățat ceva, trebuie să fi avut, la un moment dat, conștiința propriei ignoranțe. Dar dumneavoastră vă purtați ca și cum știți meseria de parlamentar dintotdeauna. Vă pricepeți la tot: la agricultură, politică externă, calcul bugetar, petrochimie, pedagogie, istorie, drept și, în genere, la tot ce vă cade sub ochi. Dumneavoastră aveți privilegiul misterios de a ști fără a vă fi instruit vreodată. Iar ceea ce acumulați în timpul mandatului dumneavoastră nu sînt cunoștințe, ci rutină: tehnica de a gesticula la tribună și de a exploata maximal resursele simțului comun. Socrate îl obliga pe Alcibiade să recunoască cinstit că nu știe *cu adevărat* decît să scrie și să citească, să cînte la chitară și să lupte. Mă tem că, deși ați trecut demult de douăzeci de ani, dumneavoastră nu știți *cu adevărat* nici măcar atît: sînt destui printre dumneavoastră care scriu incorect, citesc asudînd și vorbesc la limita articulării. În materie de muzică, nu păreți a fi depășit voluptățile chefului lăcrămos, iar pentru a fi luptători veritabili, vă lipsesc convingerile și curajul fizic. Le înlocuiți, de regulă, prin temeritate verbală și demagogie. Ca și Alcibiade (deși comparația cu el vă avantajează peste măsură), nu știți nici măcar să discutați cum trebuie. Ca și Alcibiade, nu sînteți niște neștiutori inocenți. Ilustrați specia jalnică și periculoasă a neștiutorilor care se cred știutori. De aici și interminabilele dezbinări dintre voi. Cei știutori — spune Socrate — se înțeleg între ei, cad de acord asupra adevărului. Cei neștiutori confundă adevărul cu interesele și umorile proprii, astfel încît nici un argument, nici o logică nu au putere asupra lor. Ei separă „dreptatea" de „folos", alergînd mereu după cel din urmă. Aceasta este — după părerea lui Socrate — „neștiința de cea mai joasă speță", tocmai aceea care te îndeamnă „să te avînți în politică". Politica astfel practicată e o scenografie a competenței vide, aflarea în treabă a omului *neisprăvit*, adică neîmplinit prin instrucție.

Admit că există printre voi și unii mai buni. Ei se legitimează, din păcate, mai ales prin indigența celor din jur. Ca și Alcibiade, ei sînt tentați să gîndească astfel: „Dacă ceilalți ar fi mai acătării, ar trebui să ne pregătim pentru a-i înfrunta; așa însă, de vreme ce pînă și nechemații aceștia s-au apucat de politică, la ce bun să mai exersezi și să deprinzi rostul lucrurilor? Înzestrați din fire cum sîntem, tot îi vom întrece cu mult." Ușoară și neînsemnată victorie! Victoria minimei rezistențe, din care nimeni nu iese, de fapt, în cîștig.

Mi se va spune că, dată fiind istoria ultimilor cincizeci de ani, nu putem pretinde nimănui competențe democratice reale și performanțe politice consistente. Cu alte cuvinte, nu putem avea decît parlamentarii pe care îi avem. Foarte bine. Dar atunci s-ar cuveni să deslușim în faptele și în discursurile lor ceva mai multă umilitate. Ar trebui să-i vedem mai puțin agresivi, mai puțin zgomotoși, mai îngăduitori unii cu alții și mai grijulii cu răbdarea alegătorilor. Parlamentarii noștri *pot fi* mai buni, dacă *vor* într-adevăr să fie mai buni. Socrate era însă de părere că nici măcar buna lor voință nu e de-ajuns: că ea trebuie să fie întărită de vrerea Zeului și de aceea a Cetății. Uneori însă Zeul pare să fie adormit, iar Cetatea, isterizată.

Dilema, nr. 126, 9 – 15 iunie 1995

Cine a adus minerii?

E încă prea devreme să răspundem corect la această întrebare născută cu cinci ani în urmă, la 14 iunie. Avem prea multe pasiuni politice și prea puțin calm analitic. Avem prea multe convingeri și prea puține dovezi. Avem, în sfîrșit, prea multe *răspunsuri* gata făcute ca să găsim *răspunsul* adevărat. Dintre răspunsurile gata făcute două mi se par cu deosebire demobilizatoare pentru reflexia lucidă: amîndouă au partizani intratabili, amîndouă cultivă reducționismul contondent. Pentru Opoziție, singurul răspuns acceptabil, răspunsul univoc și total este cel antiprezidențial: minerii au fost aduși de Ion Iliescu. Drept argumente esențiale se invocă apelul televizat către populație din seara zilei de 13 iunie și mulțumirile finale. Lucrurile au avut deci simplitatea unui contract banal: comandă – execuție – plată. Nu mai puțin simplificator e răspunsul gata făcut al Puterii, în speță, al Președinției: minerii au năvălit în București mînați de un instinct arhaic al dreptății, de o spontană îngrijorare pentru soarta tinerei noastre democrații. Cine încerca să răpună în fașă democrația printr-o lovitură de stat legionară? Opoziția. Prin urmare, minerii au fost aduși în Capitală de un impuls justițiar, pe care însă, indirect, l-a provocat felonia opozanților. E de adăugat că ambele tabere acceptă pînă la un punct ideea că minerii erau infiltrați, că printre ei se aflau agenți de Securitate care știau adrese și oameni și puteau manipula mulțimile după bunul lor plac. Opoziția pretinde însă că „infiltrații" erau „mandatați" de Putere, în vreme ce puterea îi taxează drept reziduuri rebele ale fostei Securități animate de porniri contrarevoluționare. Oricum, *ei* sînt vinovați cu adevărat de huliganismul mineriadei.

Din punctul nostru de vedere, există totuși nenumărate *alte* elemente de natură să nuanțeze, să complice și, deocamdată, să suspende răspunsul.

Să ne reamintim, mai întîi, că o bună parte a populației bucureștene i-a primit pe mineri cu o stranie euforie, cu aceeași unanimă euforie cu care mersese la urne la sfîrșitul lui mai. Faptul că strada (în accepțiunea ei de sumă a „simplilor cetățeni") a întîmpinat cu aplauze camioanele lămpașilor conferă o anumită, crudă legitimitate invaziei și totodată spune ceva despre unele efecte, rar comentate, ale Pieței Universității. Fidelii Pieței Universității au comis cel puțin două erori de apreciere: în primul rînd, și-au imaginat că sînt expresia unei ideologii de massă, că se pot bizui, așadar, pe milioane de suporteri în toată țara. În al doilea rînd, au manevrat în permanență un set de lozinci maniheiste (ambalate după rețete pop nu prea îndepărtate, uneori de cenaclul Flacăra), care, în loc să stîrnească *simpatia* populară, stîrneau iritare, culpabilități difuze, disconfort, pe scurt, o senzație de excedantă insecuritate. Oamenii se solidarizează greu dacă sînt *somați* să se solidarizeze. Prost plasată în spațiu (într-un nod urbanistic care aspiră în mod natural la decongestie și fluență) și prost dozată în timp (astfel încît puriștii Pieței nu se mai identificau cu ea de la o anumită dată înainte), demonstrația de la Universitate a sfîrșit într-un derapaj cu consecințe paradoxale din unghi electoral. Evident, rămîne să ne întrebăm cum se face că o populație care a suportat cu oarecare „înțelepciune" lungi decenii de dictatură comunistă s-a enervat brusc cînd a fost confruntată cu o lună de miting anticomunist. E, aci, un mister al sufletului național, un spasm al „României profunde", pe care uităm adeseori să-l luăm în calcul; s-ar zice că e ceva în noi, în măruntaiele noastre mioritice, care „cheamă minerii" și îi aplaudă... Mitică vrea „o tiranie ca-n Rusia", vrea „mînă de fier", „disciplină", să se termine, mă-nțelegi, cu papugiii, cu „scîrța-scîrța pe hîrtie", cu golănimea. Dacă e un reprezentant al „boborului", Mitică face apel fără ezitare la mineri. Iar dacă e miner, Mitică *vine*, răspunde apelului cu promptitudine (ar fi într-adevăr util să dublăm întrebarea „cine i-a chemat pe mineri?" cu întrebarea „de ce s-au conformat minerii chemării cu pricina?" „ce-i mîna pe ei în luptă?" Au fost manipulați, desigur. Dar de ce

se lasă ei, de ce ne lăsăm noi atît de ușor manipulați? Sîntem proști? Sîntem naivi? Sîntem prea obedienți, prea speriați?).

Lucrurile sînt într-adevăr complicate. De aceea, răspunsurile gata făcute nu mă conving, *iar* demonizarea unei singure categorii sociale sau profesionale și a unui singur om mi se par soluții facile, lenește, prin care fugim de noi înșine și de beteșugurile noastre naționale. Președintele Iliescu a greșit, neînțelegînd simbolica Pieței Universității, mecanismul ei psihologic, relevanța ei politică. A greșit refuzînd de la bun început dialogul cu strada și baricadîndu-se în nervozitate și incomprehensiune. A greșit, de asemenea, mulțumind minerilor *după* dezastru, pentru a-i determina să plece, în loc să le mulțumească *înainte*, pentru a-i determina să renunțe la furioasele lor manevre. Puterea în întregul ei a greșit întîrziind să se desolidarizeze public de ororile petrecute în inima Bucureștilor sau, mai rău, pretinzînd că nu se întîmplase, de fapt, nimic. Au mai existat și anchetele Televiziunii naționale, care difuzau, la ore de vîrf, chiotele de revoltă ale precupețelor împotriva intelectualilor, a mai existat și campania de o iresponsabilă vulgaritate a ziarului *Azi* împotriva tuturor „antiguvernamentalilor" și chiar împotriva acelor, puțini, guvernamentali care nu se „solidarizau" cu strategiile de camuflaj ale colegilor lor. Vor fi existat, în sfîrșit, o serie de fesenișți zeloși, de la centru sau de prin județe, care s-au gîndit să se „evidențieze" dinaintea „conducerii", organizînd mișcări „spontane" de trupe.

Sînt de părere totuși că toate acestea la un loc n-ar fi fost de-ajuns dacă fibra autohtonă ar fi fost mai sănătoasă, mai puțin subțiată de nenoroace și slăbiciuni, mai puțin disponibilă față de spiritul agresiv primar. Nu știu deci dacă minerii au venit chemați sau din proprie inițiativă, dar știu că mulți dintre noi ar fi putut și ar fi vrut să-i cheme și că mulți dintre noi i-au primit ca pe niște eroi așteptați. Cînd au revenit în septembrie 1991, a fost rîndul Opoziției să-i cocoloșească, să jubileze dinaintea vandalismului lor, să-i justifice. O dovadă în plus că nu „mineriadele" în sine sînt privite la noi ca barbare și nedemocratice. Ceea ce contează e orientarea lor politică. Cînd bîta e de partea „alor noștri", ea simbolizează sfînta mînie a nației. Cînd e de partea „ălora", e încălcare criminală a drepturilor omului.

Bine — mi se va spune —, dar dumneata creezi confuzie. Învinovățești pe toată lumea și diminuezi astfel culpa vinovaților reali. Nu diminuez nimic. Încerc însă să pricep, să nu mă spăl pe mîini cu nonșalanță cînd e vorba să judec o dramă care mă privește. Și aș mai avea un răspuns. Către toți aceia care, de cinci ani încoace, trăiesc într-o monolitică edificare; parafrazînd o lozincă nefericită a primăverii lui '90, le-aș spune: Noi, cei de la *Dilema*, gîndim, nu muncim pe tărîm ideologic, gîndim, nu activăm electoral, gîndim, nu distribuim anateme și indulgențe.

Dilema, nr. 127, 16 – 22 iunie 1995

Virtuți prost plasate

I

Am constatat adesea că, pentru o mulțime de oameni cumsecade, performanța morală constă într-o strictă achiziționare și tezaurizare de virtuți. Or, virtuțile *în sine*, virtuțile-obiect de colecție n-au decît o valoare ornamentală. De la a le deține pînă la a le practica în chip potrivit e o mare distanță, tocmai acea distanță de-a lungul căreia au loc, de regulă, grave accidente de parcurs. Problema e cum arată virtuțile *în act*, cum sînt dozate intensitatea lor, dinamismul lor intim, cît de adecvată e administrarea lor. Uneori, viciile nu sînt decît virtuți prost practicate, virtuți deviate, rebuturi ale virtuții. Pentru a trăi virtuos e nevoie, cu alte cuvinte, de oarecare virtuozitate: de talent și de inteligență. Obediența oarbă, cumințenia decerebrată nu sînt de ajuns.

România și românii de azi s-au obișnuit să creadă că toate necazurile vin de la metehnele neamului și ale vremurilor: corupție, lene, demagogie, suspiciune și altele asemenea. Dar criza prin care trecem se explică în egală măsură prin *disfuncția unora dintre calitățile noastre*, prin delirul unor virtuți. Ratăm, așadar, nu doar prin *lipsurile* noastre: ratăm și prin cîteva *prisosuri* prost investite.

Ratăm, de pildă, printr-o proastă investiție a *iubirii*. Dezbaterea politică a fiecărui sezon nu se poate desfășura normal, pentru că nu argumentele, judecata nepătimașă, analiza conjuncturilor stau față în față, ci afectele dezordonate ale unor tabere de îndrăgostiți. Unii sînt îndrăgostiți de domnul Iliescu și „cristalizează" impenitent în jurul personalității sale. Îi acordă tot creditul lor, îl compătimesc, îl justifică, îi iartă orice. Toți sînt vinovați de „starea națiunii", Guvernul, parlamentarii, Opoziția, toți — numai domnul Iliescu nu. Toți sînt

șmecheri, venali, de rea-credință, numai domnul Iliescu e om cuviincios, la locul lui, plin de bună-credință și de bune intenții. Defectul lui e că e prea bun. Că nu lichidează odată, scurt, cu toți detractorii, istericii și vînduții.

Alții sînt îndrăgostiți de domnul Coposu. Orice rezervă cu privire la persoana sa, la strategiile sale politice, la retorica sa le provoacă convulsii. Domnul Coposu e chintesența virtuților naționale, exponentul absolut, farul, martirul, profetul. Un gazetar de la *România liberă* a avut chiar ideea să introducă — pentru verificarea simțului civic — „testul Coposu": deci, dacă la auzul numelui său ți se aprinde în ochi un luciu amoros, ești mîntuit, dacă nu — ești agentul Securității.

Iliescu și Coposu au reușit, e drept, să întrețină în inimile partizanilor lor sentimente constante, durabile. Dar, în cei cinci ani de după revoluție, caracteristice au fost mai curînd sentimentele aprinse și trecătoare. Pe cît de trecătoare, pe atît de aprinse și neînduplecate. Mi-aduc aminte ce de lume bună era îndrăgostită, în 1990, de Marian Munteanu. Unii îl comparau cu Iisus, alții îl așezau la temelia lumilor ca pe o stihie. Un ilustru poet scria în *Dreptatea*: „Marian — de la «mare», Munteanu — de la «munte»! Ne aflam, prin urmare, în plină cosmogonie. Între timp, impresiile s-au mai diluat. Domnul Munteanu s-a dovedit o figură de mîna a treia, evoluînd stîngaci între umbra Căpitanului și aceea a lui Petre Țuțea: un mic semidoct fudul. Dar cine-ar fi îndrăznit să-l taxeze astfel pe vremea Pieței Universității?

Zilele trecute, un amic mi-a vorbit cu un viu spirit critic despre Petre Mihai Băcanu. Dar în '90 și în '91, același amic îi era devotat trup și suflet: îl iubea. Privind îndărăt, te confrunți inevitabil cu o pădure de „pohte", „ohtături", amoruri nebune, „traduceri" și mezalianțe. Un popor iubăreț față-n față cu democrația! Rînd pe rînd, electoratul s-a văzut (și se vede) scuturat de felurite amoruri (însoțite de urile adiacente): amorul de rege, amorul de Petre Roman, amorul de Radu Câmpeanu, amorul de GDS, amorul de mitropoliți și patriarhi, amorul de Guvern și amorul de Opoziție. Pînă și Adrian Păunescu își are îndrăgostiții lui. Pînă și Corneliu Vadim Tudor. Ca să nu mai vorbim de cei îndrăgostiți nostalgic de Ceaușescu însuși. „Vă iubesc!" — striga de la balconul Universității, în primăvara lui '90, o voce lirică notorie, care se

recomandă de obicei poporului drept un „simbol național". „Și noi te iubim!" — răspundeau massele. Nu-ți rămîne decît să te miri că, pe un fundal atît de roz, situațiunea e atît de albastră!

Dar situațiunea nu se va schimba cîtă vreme nu vom înțelege că în politică iubirea e o virtute prost plasată. Iubirea nu se poate distribui pe linie de partid, nu încurajează discernămîntul electoral și nu are ce căuta în evaluarea unui act și a unui agent politic. Nu te poți îndrăgosti de o platformă-program decît dacă suferi de incontinență afectivă. Îți iubești copiii, îți iubești iubitele sau nevasta. Cînd însă iubești președinți, lideri de partid, ONG-uri, facțiuni parlamentare sau societatea civilă în genere, ceva nu e în regulă. În politică trebuie să vii cu criterii pragmatice, cu o bună cîntărire a oamenilor și oportunităților, cu calculul eficient al șanselor și cu un simț acut al electoratului. Opțiunile trebuie să se bizuie pe raționament și informație, nu pe surescitare și parapon. Evident, sîntem ființe de carne și de sînge: adăugăm un nimb de căldură tuturor întreprinderilor noastre. Grav e cînd nimbul nu încununează nimic, cînd toate disputele noastre eșuează în pură febrilitate.

Îmi dau seama că discursul meu e antipatic și că îi va irita pe toți îndrăgostiții de pe scena politică și din jurul ei. (Remarc, în treacăt, că nici unul dintre politicienii „iubiți" nu încearcă să tempereze frisonul pasional al „fanilor" lor, să-i invite la rațiune și moderație. „Iubiți-ne oricît și oricum, numai iubiți-ne!" — par ei să spună.) Parcă-l aud pe domnul Paleologu mustrîndu-mă răbdător cu I Corinteni 13, cu idila dintre Conul Leonida și Efimița și cu alte minunate șolticării, lacrimi, rîsete și paradoxuri. Iubirea e totuși lucru mare: oricît de multă și oricît de prost situată — nu strică! Eu însă cred că strică. Și că ne-ar prinde bine cîteva mici exerciții de neutralitate binevoitoare, cîteva dușuri reci, nițică etichetă colocvială. Ne-ar prinde bine un pic de bună-creștere fără zeamă, un pic de glacialitate afabilă. Altfel, vom sfîrși apoplectici, în abur și fermentație, furîndu-ne singuri și urma de revoluție care ne-a mai rămas.

II

O altă virtute prost plasată este, adeseori, *spiritul de construcție*. De fapt, avem de-a face cu o boală mai veche, al cărei episod acut s-a consumat în anii „victoriei socialismului". O țară întreagă, cu orașele, satele, bisericile, instituțiile și sufletele ei, a fost adusă în stare de ruină prin excesul „spiritului de construcție". Spiritul de construcție (construcția unui „om nou", a unor „cartiere noi", a unui „viitor luminos" ș.a.m.d.) a fost principalul agent demolator al ultimelor decenii. De aceea, mai tot ce s-a înălțat de la pămînt în acest avînt arhitectural are un subton piranesian, o componentă de dărîmătură. Sînt multe de spus despre patologia construcției în socialism. Unul dintre produsele ei derivate este teoria criticii „constructive": în țările comuniste, numai partidul și statul au voie să practice critica „negativistă", cea care merge pînă la arestare și execuție. Ceilalți, „dușmanii", sînt invitați să critice pentru a consolida și, în definitiv, pentru a flata ceea ce critică. A critica cu drag, a critica în mod complice — iată ce se așteaptă de la cei neînregimentați, de la „Opoziție". Misionarismul „edificator" al marxism-leninismului e și el o boală a spiritului de construcție: de data aceasta e vorba, firește, de construcția conștiințelor, de rectitudine ideologică și politică. Individul „egoist", nealiniat, recalcitrant trebuie desființat. În locul lui va fi promovat individul „colectivizat", „omul de încredere", „edificatul" (= cel care a fost „lămurit").

Toate aceste deviații și-au pierdut din actualitate, dar sînt departe de a fi dispărut. „Critica constructivă" e încă un termen la modă, iar populația trebuie să fie dăscălită în continuare (ca să înțeleagă spiritul reformei). A diminuat, e drept, *furor*-ul demolărilor (deși au fost cazuri, după decembrie 1989, în care el a reapărut fantomatic, asumat de bunăvoie de cîte o comunitate smintită: cutare sat maramureșean dorea, de pildă, în primăvara lui '90, să-și construiască o mare biserică din beton în locul celei din lemn, veche de o sută de ani. Cînd li s-a interzis să demoleze, au amenințat că vor incendia...). Dar, chiar cînd demolările au încetat, obsesia „construcției" a păstrat ceva din deșucherea stahanovistă a epocii anterioare.

Las de-o parte inițiativele private care s-au dezlănțuit pretutindeni — cu sau fără sprijinul unor constructori specializați. Au apărut tot soiul de chisnoveli, de improvizații suspecte, de grandomanii barbare. S-au stricat deja profilele multor sate, malurile multor lacuri, calmul cuviincios al multor popasuri. Prinde contur o opțiune stilistică de tip turco-american, pe care nimeni și nimic n-o mai poate opri...

Dar mai mult decît toate acestea, îmi dă de gîndit explozia spiritului de construcție în perimetrul Bisericii. Ceva se putea presimți încă din 1990, cînd mai mulți ierarhi începuseră să vorbească nerăbdător despre necesitatea unei „catedrale a neamului": ceva enorm și răsunător, care să facă pandant Casei Poporului: o Polivalentă a ortodoxiei, un stadion (acoperit) al smereniei. Desigur, această fascinație a cantității se putea explica: era o reacție compensatoare față de distrugerile ateiste, un mod de a răzbuna zidurile surpate ale atîtor monumente de cult dispărute. Și totuși ceva era neliniștitor: renunțarea pripită la tot ceea ce, pînă de curînd, trecea drept „tradiție milenară": justa măsură, „scara umană", discreția arhaică, farmecul cordial al proporțiilor. Dintr-o dată eliberați de orice cenzură confesională, ierarhii noștri visau ceva hipercatolic și ultraprotestant: o hală, un mausoleu, un pompos „centru mistic", în concurență cu „centrul civic" al dictatorului. Modestia pravoslavnică, simplitatea, cumințenia țărănească nu mai făceau, brusc, două parale. Ne emancipam. Deveneam imperiali, conciliari, metropolitani. Bizanț după Bizanț și mai mult decît atît...

Între timp, am mai umblat prin țară, am văzut mînăstiri, am discutat cu reprezentanți de toate calibrele ai clerului. Am putut constata o mulțime de lucruri îmbucurătoare: în primul rînd, o mulțime de călugări tineri, harnici și inteligenți, care dau incintelor mînăstirești alt aer și altă iradiere decît pînă mai ieri. Am constatat, de asemenea, în cîteva locuri, existența unui *duh al ctitoriei* sănătos și echilibrat. Dar am constatat, cu o frecvență neconvenabilă și euforii excesive, orgolii uleioase, de „întemeietor", pasiuni profane, de potentat raional. Acolo unde căutam uneori o întîlnire duhovnicească, dădeam peste o discutabilă atmosferă de șantier; acolo unde căutam un monah, dădeam prea des peste un administrator mîndru de sine, care își exhiba impudic isprăvile de constructor. Comunismul încerca să distrugă Biserica în felul lui obișnuit, prin demolare. În cîteva rînduri, am avut senzația că Biserica riscă să se șubrezească astăzi prin abuzul spiritului de construcție.

Dar de ce-ar fi rău, în definitiv, acest elan „tectonic" (căci rareori e vorba de „arhitectură" adevărată)? E rău, mai întîi, pentru că deplasează accentul pe o criză a *exteriorității*. După cincizeci de ani de propagandă ateistă și de subordonare a Bisericii față de o autoritate nelegitimă, marile urgențe țin de reconstrucția sufletelor, de reașezarea credinței în vadul ei firesc, de regăsirea prestigiului și a suveranității ei reale. Nu cu clădirile stăm rău (chiar dacă nici bine nu stăm), ci cu obrazul, cu creativitatea doctrinară și cu rigoarea instituțională. *Prezența* Bisericii nu se va intensifica prin multiplicarea zidurilor ei noi. E nevoie de alte zidiri, nevăzute, de alte vrednicii și alte exigențe. Cînd ești ispitit — spun Părinții —, nu te grăbi să dai vina pe chilie. Or, noi ne ocupăm de chilii. Pe un fond de sărăcie generală, noi nu înmulțim pîinea și peștele, ci cărămizile și decorul. Iar Cuvîntul cel Viu îl fărîmițăm în cuvinte multe și proaste despre isprăvi pămîntești și despre noi înșine. Am putea, înainte de a construi, să reparăm, cu aceiași bani, lăcașurile muribunde răspîndite în toată țara. Am putea să întreținem spitale, aziluri, orfelinate. Dar întîrziem să o facem, pentru că noi sîntem contemplativi, nu ne amestecăm în trivialitățile veacului, nu cădem în activism misionar. Cînd e vorba însă de a construi „localuri" noi, ne acordăm toate „pogorămintele": devenim întreprinzători, isteți, dinamici ca niște gospodari de duzină. Construim, ctitorim, ne îmbogățim. N-a făcut așa și Ștefan cel Mare? N-a zidit el zeci de biserici? Ba da, dar fiecare biserică se înălța după o bătălie cîștigată. În numele căror bătălii cîștigate în ultimii ani construiește Biserica noastră cu atîta sîrg?

Dilema, nr. 128, 23 – 29 iunie 1995;
nr. 129, 30 iunie – 6 iulie 1995

Un personaj atipic: Mihai Botez

Dacă n-ar fi fost discret pînă la suavitate, Mihai Botez ar fi avut motive să ocupe scena în ultimii ani cu un aplomb neconcurabil. Căci era, în toate privințele, *o figură atipică*, greu de clasat pe fundalul ultimelor două decenii de istorie românească.

A fost mai întîi, înainte de 1989, un disident atipic: a adoptat atitudini radicale, de un curaj exemplar, fără să renunțe nici o clipă la expresia calmă și la complicitatea umorului. Spunea lucruri teribile cu ecvanimitatea constatativă a celui care nu vorbește constrîns de umori neptuniene, ci de simple evidențe. A inventat, ca să zicem așa, disidența „științifică", rece, construită pe rigoare analitică mai mult decît pe furie. Avea aerul că nu provoacă la luptă, ci invită la rațiune. De aceea, discursul său critic, livrat cu afabilitate, fără scrîșnirea dinților, fără gesturi și formulări excesive, dădea o senzație de *firesc*, de bună-credință subînțeleasă, care va fi creat mari probleme tactice organelor de represiune.

Nu epitetul contondent era specialitatea lui Mihai Botez, ci mai degrabă metoda reducerii la absurd. E faimoasă Opoziția publică pe care a făcut-o, într-o ședință de partid, la ideea realegerii lui Ceaușescu în funcția de președinte al țării. Dinaintea unui „prezidiu" amuțit și a unei asistențe paralizate, el a vorbit despre incapacitatea „marelui erou", despre mentalitatea lui vetustă, despre „necesitatea rotirii cadrelor". Și, pentru a încununa totul, a formulat, „constructiv", o alternativă: Elena Ceaușescu, savant modern, de renume, infinit mai aproape de condiția unui conducător eficace. Un excelent exercițiu de retorică, mi-am spus cînd am auzit istoria aceasta, care făcea turul Bucureștilor. Conducătorul suprem

era demolat sever într-o „principială" ambianță de partid, iar nevasta conducătorului era ridiculizată în aceeași ambianță, printr-un perfid omagiu. Îmi imaginam cu delicii zîzania concurențială născută, inevitabil, în familia Ceaușescu de îndată ce i s-a raportat incidentul. În plus, autorul incidentului își asigurase abil impunitatea: cum să te atingi de cineva care, deși a spus lucruri necugetate despre președinte, are cuvinte atît de calde despre inefabila lui consoartă?

Asta despre umorul lui Mihai Botez. Un umor care n-avea nimic histrionic și care se împăca perfect cu o masculină, nesentimentală gravitate. Cînd mai tîrziu, în plin conflict cu autoritățile, a fost lovit ca din întîmplare de un camion, a avut, de asemenea, „umorul" de a nu se lamenta peste măsură. Nu-i plăcea postura de victimă și încerca să asimileze episodul cu liniștea matură pe care și-o pierduseră agresorii. Și-a asumat întotdeauna convingerile pînă la capăt, indiferent de riscuri și calcule circumstanțiale. Și, ceea ce e într-adevăr atipic, nu i-a culpabilizat niciodată pe cei care aveau alte convingeri decît el. Îmi amintesc de o cină în casa unei prietene comune și de discuția în contradictoriu pe care am angajat-o cu el pe tema acțiunii disidente. Era de față și Gabriel Liiceanu. Amîndoi, în bună tradiție nicasiană, ne străduiam să-i demonstrăm (încercînd mai curînd să ne justificăm pe noi înșine) că lupta deschisă e fără șanse și deci fără sens. Că datoria noastră e să facem cultură, să întreținem rația de oxigen într-o lume organizată spre a sufoca. Ar fi putut, de la înălțimea temerității lui, să ne disprețuiască. Ar fi putut să pledeze legitim și patetic pentru soluția *lui*. Dar n-a făcut-o, iar rezerva lui nu era nici ipocrită, nici condescendentă: înțelegea să-și trăiască adevărul propriu fără să diminueze adevărul celuilalt; ne-a ascultat răbdător, ne-a dat toată dreptatea pe care putea să ne-o dea și ne-a lăsat cu sentimentul că trebuie să ne vedem în continuare de treabă. La rîndul lui, și-a văzut și el de treabă, de pariul lui cu sine, de miza — pe muche de cuțit — a angajării sale.

După 1989, Mihai Botez a rămas un personaj atipic: n-a luat poza „eroului nerecunoscut", n-a ținut să se impună ca răzvrătit profesionist, nu s-a acrit. N-a așteptat invitații solemne, n-a cerut compensații retroactive. A rămas atent, disponibil, încercînd să înțeleagă nepărtinitor ceea ce se întîm-

plă și, dacă e nevoie, să ajute. A acceptat în cele din urmă un post incomod, luînd asupră-și imaginea destul de uzată a României. Și e sigur că, acolo unde el era prezent, România nu se făcea de rîs.

Decizia lui Mihai Botez de *a face* ceva, de a se înscrie *pragmatic* în labirintul tranziției l-a costat timp, sănătate și cîteva prietenii. Oameni care îl cunoșteau de mult l-au taxat dintr-o dată de „colaborator". Iar acum, pe mormîntul lui încă neașezat, se găsesc destui nesimțiți, destui nemernici care să agite calomnii de duzină: că a fost securist, comunist, ceaușist ș.a.m.d. Publiciști spălăciți din exil, informatori de mîna a treia din țară, foști disidenți frustrați, netrebnici de toate calibrele, care, pe vremea cînd Mihai Botez stătea singur în prima linie, își oblojeau grijulii poltroneria, s-au trezit acum să-l judece, să-l declare suspect în numele principiilor lor de carton.

De data aceasta, avem de-a face cu un sindrom *tipic* al locului: celui mai bun trebuie să-i dai la cap; trebuie să-l îneci în invidie, în prostie, în bășcălie de maidan. Trebuie să te plîngi mereu că lucrurile merg prost, dar să nu-ți riști obrazul în efortul de a le face să meargă bine. Trebuie să te plîngi că diplomații români sînt nereprezentativi, dar să interzici în același timp unor figuri reprezentative să intre în joc sub pedeapsa discreditării politice și morale. Trebuie, în sfîrșit, să-i socotești onorabili pe numeroșii parlamentari de toate culorile, care, de cinci ani, nu fac decît să clămpăne demn sau să tacă boierește în ședințe interminabile, și să îl acoperi de oprobriu pe cel care consimte să asude, întrucît socotește că țara nu e un subiect de frumoase compuneri patriotice, ci o slujbă grea, o nerăsplătitoare corvoadă.

Cu cîteva săptămîni în urmă, a făcut o vizită în România Bronislaw Geremek. Mi-am dat seama după două întîlniri că el reprezintă un tip de intelectual și de politician care la noi nu s-a născut încă: echilibrat, nepripit, plin de amenitate, format în respectul dialogului, al reflexiei limpezi, al etichetei fără șaif. Nu ridică vocea, nu e tenebros sau euforic, nu dă mocănește cu căciula de pămînt. Și, mai ales, nu se ia în serios peste măsură cînd se mișcă printre realități promiscue și trecătoare. La noi, dimpotrivă, se cultivă tirada stridentă, ieremiada sumbră, gesticulația, istericalele. În acest peisaj de

o monotonă împestrițare, o singură excepție: Mihai Botez. O figură atipică, într-adevăr; numai cineva ca el ar putea să ne reprezinte cuviincios într-o adunare croită după modelul Geremek. De aceea nici nu-l prețuim cu adevărat: căci el e partea noastră *bună*, în care *nu* vrem să ne recunoaștem de teamă să nu ne pierdem farmecul picant, „latin", „arhaic", „tracic", devenit de la o vreme un erzaț de identitate.

Mi se spune că în presa poloneză a apărut de curînd, în tabăra antiprezidențială, tema: „Lech Walesa — fost agent al Securității". Mihai Botez este, așadar, într-o bună companie. Nu putea să scape de o asemenea etichetă într-o țară ca a noastră, în care toți sînt securiști în afară de cei care chiar sînt.

Dilema, nr. 133, 28 iulie – 3 august 1995

Exerciții de optimism

Din cînd în cînd — din rațiuni igienice, dacă nu „din motive obiective" —, trebuie să faci un minim efort de înveselire. E greu. E foarte greu. Mai întîi, pentru că e teribil de cald și ți-e lehamite să te opui toropelii zilnice. Apoi, pentru că te uiți la televizor și citești ziare: una peste alta, o enormă producție de plictiseală și de prost gust. Guvernul moare, dar nu se predă, Opoziția se predă, dar nu moare. Presa de scandal încearcă să se reanimeze mărind doza de vulgaritate pînă la a pîngări morminte, metafizicieni de a doua mînă scriu articole pletorice împotriva liberalismului pentru a ne preveni că alunecăm pe nesimțite de la Fiara comunistă la Tîrfa capitalistă, diletantismul e, în toate domeniile, tot mai autoritar. Prețurile cresc, apa se strică. Ungurii luptă pentru dreptul de a nu învăța românește, românii luptă pentru redobîndirea Ardealului încă nepierdut. Numărul partidelor crește în loc să scadă, ca și numărul candidaților la Președinție. Puține lucruri au, într-adevăr, darul de a ne înveseli. Iar cînd ne înveselesc, ne strecoară în țesuturi, o dată cu hazul, și un incomod gramaj de amărăciune. Ca emisiunile domnului Gaiță, de pildă, cele din ciclul Mitică. Privești și înțelegi cum poate fi românul simultan ignar și competent, șmecher și cumsecade, sărac și darnic (deunăzi, un „simplu cetățean", întrebat ce ar face dacă ar dispune de o mai bună erecție, a răspuns că ar folosi o parte pentru sine și ar pune restul la dispoziția celor necăjiți. Omul credea sincer că termenul „erecție" desemnează creșterea... nivelului de trai). E de rîs, firește, dar nu din cale-afară. Pentru a ne înveseli cu adevărat, avem nevoie de metode mai sigure.

În ce mă privește, am recurs luna trecută la o metodă aproape mecanică: m-am urcat în mașină și am pornit pentru o săptămînă spre sud, de-a lungul Bulgariei și Turciei. M-am întors obosit, dar mai tonic decît fusesem la plecare. Recomand, prin urmare, dezamăgiților, scepticilor, disperaților, un drum prin Balcani pînă pe coasta egeeană. Se vor întoarce remontați, cu vestea cea bună că există și ținuturi mai triste. Vorba lui Ion Codru Drăgușanu, la 1836: „Nici dracul nu e așa drac, cît negru. Nici Țara Românească așa rea cum o vede ochiul în nefericire!" În Bulgaria, cu excepția litoralului, oarecum înviorat de exigențele turismului sezonier, totul pare degradat și pustiu. Traversezi un teritoriu amorțit, cu oameni puțini și perplecși, binevoitori, dar rareori capabili să comunice în vreo limbă convenabilă cu cel care, dezorientat de lipsa marcajelor minimale, caută drumul. Șoselele, mai ales cele ale Bulgariei Centrale (între Șumen și Iambal, de pildă) sînt catastrofale. Economia de piață nu are — la vedere — manifestări convingătoare, de natură să mijlocească o evidență a schimbării. Nu simți, privind în dreapta și în stînga, că, după 1989, s-a întîmplat ceva decisiv, fie și numai la suprafață. După o promițătoare „relansare" politică (victoria în alegeri a Opoziției), n-a mai urmat nimic. Vrei să întîlnești semne de dinamism comercial — fie și dughene sau semne de efervescență comunitară — fie și haotică. Nu e cazul. Ce mai încoace și-ncolo, stăm bine! Ne putem lăfăi în *Schadenfreude*, în satisfacția de a contempla paguba vecinului, capra lui muribundă. Nu știu alții cum sînt, dar eu, cînd am reintrat în țară prin Călărași, pe șoseaua națională care, traversînd uriașa incintă a unui complex siderurgic negru, lăbărțat, puturos, te duce spre Lehliu, printre bălți și cîrciumi animate, mi-am zis: Uite, domnule! Viață! Agitațiune! Simți la tot pasul descurcăreala, frauda constructivă, aranjamentul, cheful, „ce-am avut și ce-am pierdut!" Un pieton pe care îl întreb pe unde s-o iau spre București îmi răspunde că tocmai îl citește pe Petre Țuțea. Și, dacă nu toți citesc, fiecare învîrte cîte ceva, cară o roată, o ladă, o damigeană. Sau discută, mă-nțelegi, cu un preopinent. Fiecare e Machele unui Lache sau Lachele unui Mache. Progresăm, ne mișcăm! Prin noi înșine!

Că le-am luat-o înainte bulgarilor, mai treacă-meargă. Dar, în ciuda a ceea ce s-ar putea crede, ne putem măsura

avantajos și cu turcii. Deși turcii sînt mai avansați decît bulgarii. N-au avut comunism, au profitat de însemnate ajutoare europene și americane. E cu atît mai curios că, după cincizeci de ani de relativă normalitate, ei par a fi încă „în tranziție", neașezați, neomogeni, inerțial asiatici și impropriu occidentalizați, așa încît te vezi fără încetare înconjurat de o mahala hipertrofică, pitorească, picantă, dar tulbure. Nu vorbesc de Istanbul și, mai ales, de Ankara, vorbesc de orașele secunde, de tîrguri și sate aflate economic și cultural sub nivelul echivalentelor lor de la noi. Chioșcurile din Otopeni au o ofertă mai diversă și mai puțin suspectă decît cele din Güzelyali, Brașovul e mai asortat decît Edirne (fostul Adrianopol), minus mărfurile specifice, de bazar. După pustiul bulgăresc, Turcia te istovește cu aglomerațiile. Se întrevede în adînc incapacitatea nomadului de a *locui*. El nu se distribuie rațional în spațiu, ci *aglutinează*, trăiește prin îngrămădire, după modelul bulucului, toptanului și calabalîcului. Accentul cade pe adăpost, nu pe deambulație: strada e ceea ce rezultă întîmplător din gruparea arbitrară a caselor. De aici, incomodități, îngustimi și miasme, care trebuie compensate prin parfumuri dulcege, înecăcioase, exasperate în efectul lor, de o căldură necruțătoare. Între două și opt după-amiază, nu se poate face nimic. Toți zac la umbră, cu un ochi închis, pentru a filtra, măcar în parte, soarele radical. În cafenelele tradiționale, cu pereții îmbibați de tabac, cîțiva bărbați afanisiți, *numai* bărbați, joacă table pe scaune de lemn, citesc ziarul sau beau abstrași păhărele de ceai. Iată fundalul pe care Bucureștiul capătă profilul rafinat, aseptic, utopic, al „micului Paris"! Iată contrastul de care avem nevoie pentru a ne simți europeni. Așadar, încă o dată: dacă vreți să vă recăpătați încrederea în viitor, să vă bine dispuneți atît cît trebuie pentru a supraviețui, faceți așa încît să regăsiți România venind din sud. Invers, dacă sînteți euforici, cuprinși de speranțe obscene, de beția „realizărilor" și „victoriilor" autohtone, porniți spre nord! Veți înțelege repede că occidentalul care vine la noi pe ruta München–Viena–Budapesta are cam aceleași „trăiri" pe care le avem noi cînd ne aventurăm pe ruta Călărași–Șumen–Harmanli–Izmir. În rest, putem fi liniștiți: stăm bine!

Dilema, nr. 134, 4 – 10 august 1995

Tranziție și bragă

Una dintre bucuriile copilăriei mele era paharul cu bragă de patruzeci de bani. Cînd economiseam mai cu spor, puteam aspira la o Eugenie, care costa șaptezeci și cinci de bani. Dar și atunci mă întrebam dacă nu e preferabil să fac rost de încă cinci bani ca să-mi iau două pahare cu bragă. Aspectul oarecum suspect al băuturii mele preferate nu mă impresiona: percepeam, firește, culoarea și consistența ei vag noroioase, discreta ei mireasmă de borhot, urma prăfoasă care rămînea pe fundul paharului. Dar, dacă era suficient de rece și dacă fermentase îndeajuns ca să fie acidulată, braga mi se părea perfectă. De dragul conținutului, îi acceptam și înfățișarea, o savuram chiar, nu fără o mică perversitate anticipativă...

Încet-încet, braga a dispărut. A fost înlocuită de cîteva lamentabile artefacte, de la tropicalul Cico la indescifrabilele Frucade, Rocola sau Quick. Cunoscătorii știau însă că mai există în țară două sau trei bragagerii, ultimele redute ale lejerului nostru Orient: una a mai funcționat un timp la Tulcea, alta — în faimoasa simigerie din Piața „Ovidiu" de la Constanța și alta, cea mai eroică, supraviețuind miraculos, pînă prin 1990–1991, la Bușteni: bragageria doamnei Bairamovici (care vindea, de asemenea, alviță și înghețată la cornet).

După revoluție, am sperat ca braga să reapară. La urma urmei, ea valorifica o materie primă nepretențioasă și o „manoperă" simplisimă. În plus, era, ca să zicem așa, o băutură „tradițională". Ieftin și autohton! Ce poate fi mai rentabil? Ei bine, braga n-a reapărut. Acum cîteva zile, am trecut prin Bușteni în căutarea doamnei Bairamovici. Am găsit în spațiul bragageriei un chioșc „modernizat", cu cea mai banală ofertă „de tranziție": țigări, băuturi, bomboane. Iar în

locul doamnei Bairamovici, un tînăr care mi-a explicat că s-a renunțat la bragă pentru că nu se mai poate procura materia primă necesară. Iată, într-adevăr, un serios motiv de nostalgie. Ceea ce se putea sub Dej și sub Ceaușescu, nu se mai poate sub Iliescu. În România postrevoluționară a dispărut materia primă pentru bragă! E ca și cum am afla că nu mai există materie primă pentru borș. Că a dispărut zerul, oțetul și rachiul! Că nu mai avem ceapă!

Motivele „crizei" trebuie căutate, cred, în altă parte. Nu lipsa materiei prime e problema, ci, vorba Opoziției, lipsa *voinței* politice de a produce bragă! Mai întîi, „electoratul" însuși nu vrea bragă cu destulă intensitate. Altele are el acum în sufletul lui! Și, oricum, nu poate admite că s-a făcut revoluție ca să ne întoarcem la o asemenea licoare vulgară. Am făcut revoluție pentru progres, pentru integrare europeană, pentru capitalism, așadar, pentru valori care n-au nimic în comun cu braga. Pînă și turcii, care tind să ne colonizeze comercial, au înțeles asta și nu vin cu rahat, sugiuc, șerbet și iaurt. Vin cu pîine albă, napolitane și aspiratoare. Ca să intrăm în rîndul lumii e musai să mîncăm și să bem ce mănîncă și bea toată lumea. Specificul, culoarea locală — astea sînt pentru turiști. Iar năvala turiștilor nu e iminentă. Apoi mai e și demnitatea noului negustor român: cînd poate vinde atîtea minunății, cum să se coboare la lipsa de ambiț a unui simplu „vînzător de bragă"? De ce să ofere un lucru atît de gros, cînd poate oferi lucruri atît de subțiri?... Așa îmi explic și faptul că n-au reapărut, în România tranziției, cîteva dintre comoditățile pitorești (și gustoase) ale României interbelice: bodega decentă, în care să poți lua un aperitiv accesibil, din repertoriul culinar al lui Mitică: o icră (cu țuica aferentă), salată de țîri cu mărar, slănină diafană cu boia, telemea și burduf, cîrnăciori iuți de oaie, pastramă, cîteva murături și atît. Așteptată se lasă și cafeneaua pașnică, amenajată pentru taclale (așadar, fără muzici), cu canapele comode, șvarțuri, marghilomane, fisticuri și șnapsuri. De ce lipsește? E vid de imaginație? E parvenitismul economic al tranziției? Complexul periferiei care adoptă pripit moravurile „centrului" pentru a fi luată în seamă? Mitocănia de a nu te mai recunoaște în rădăcinile tale patriarhale? Sau e, pur și simplu, fudulia săracului? Căci una dintre lecțiile cele mai iritante ale tranziției este că nu știm să fim săraci. Nu știm să identificăm

soluțiile unei subzistențe onorabile, nu știm să așteptăm în mod convenabil prosperitatea și să ne pregătim pentru ea. E drept, nimeni nu ne ajută. De aceea ne epuizăm în tatonarea unor îmbogățiri aventuroase sau ne lăsăm copleșiți de promiscuitate. Între apa chioară (și poluată) a năpăstuitului și paradisul oranj al Fantei, ne-am putea odihni în voluptatea modestă a unui pahar cu bragă. Între înfometare și caviar, între cartofi și fleică, ar trebui să ni se ofere deliciul abordabil al băcăniei și birtului de cartier. Nimănui însă nu-i dă prin cap că, în vremuri precare, te poți îmbogăți vînzînd mărfuri bune (dar nesofisticate) și ieftine (dar nu de proastă calitate). N-aș vrea să trec drept ceea ce nu sînt. Beau cu plăcere Fanta, Cola sau gin tonic, îmi place pizza, nu mă dau îndărăt de la Camembert, morun, ficat de gîscă și alte asemenea tulburătoare materii. Dar nu înțeleg de ce existența lor trebuie să inhibe ingeniozitățile locale și să eclipseze trufandalele autohtone. Nu înțeleg de ce n-am dreptul să poftesc la „realizări" notabile, cum ar fi iahnia de fasole, ciorba de lobodă, ghiveciul călugăresc sau mîncarea de ștevie. Mai ales că sînt în tranziție, n-am destui bani să mă dau parizian sau newyorkez și nici nu sînt dispus să-mi investesc toate fondurile în ulcerante reverii alimentare. Insist: nu propun vreo nouă raționalizare a hranei, nu fac propagandă pentru bucătăria strămoșească, nu cer să se închidă MacDonald's și să se deschidă centre de livrare a pilafului de post. Dar vreau să am și variante de consum agreabil pentru buzunarul meu și cred că se poate. Vreau să fiu un sărac plezirist. Dacă nu-mi puteți da Chateaubriand ieftin, dați-mi o porție bună de clătite cu spanac sau de urzici cu mămăligă. Dacă nu-mi puteți da la un preț omenesc nectar de mango, dați-mi bragă! Pe un fond cinstit de bragă cotidiană, s-ar putea să-mi permit la răstimpuri și cîte un nectar de mango. În altă ordine de idei, nu pricep cum pot exista indivizi care au nostalgia lui Ceaușescu și nu există nimeni care să aibă nostalgia bragageriilor. Tranziția e, fără îndoială, o perioadă a nostalgiilor prost orientate. Și, în orice caz, e un fel de bragă pe dos. Braga arăta neatrăgător, dar la gust era bună. Tranziția are un ambalaj plin de promisiuni, dar lasă un gust acru, de șampanie răsuflată.

Dilema, nr. 136, 18 – 24 august 1995

Între contemplativ și Executiv

Cu cîteva luni în urmă, am primit — prin amabilitatea autorului — o carte a cărei lectură m-a instruit peste așteptări. Intitulată *Jurnal în tranziție*, ea e semnată de domnul Mircea Coșea. Faptul că un ministru secretar de stat publică într-o editură mai curînd marginală (Expert) o lucrare nu numai semnată de dînsul, dar în mod vădit scrisă cu mîna proprie, arată că ceva s-a schimbat totuși în această țară în care, după spusa unora, nu s-a schimbat nimic. În plus, „scriitura" e remarcabilă: textul se susține clipă de clipă printr-o bună proporție între răceală tehnică și participare afectivă, între specialitate și „foiletonism". Chiar cînd nu ești de acord cu autorul trebuie să admiți că perimetrul dezbaterii și termenii ei esențiali beneficiază de un decupaj corect și stimulator.

Din mulțimea de „provocări" pe care le conține discursul domnului Coșea mă voi opri, deocamdată, la două.

1 De la bun început și apoi în repetate rînduri, se face observația că „tranziția" e un drum fără destinație limpede, un drum greu previzibil în etapele sale succesive. Ca metaforă tutelară, e invocată aventura lui Columb: „Mi-e teamă — spune domnul ministru — că, la fel ca marele descoperitor, tranziția noastră nu va ajunge la țărmul dorit, ci la unul pe care numai soarta îl va aduce în fața caravelelor. Va fi, fără îndoială, o descoperire, poate chiar o mare descoperire, dar peisajul pe care îl vom contempla nu va semăna deloc cu cel pe care ne așteptăm să-l găsim. Nu știu dacă va fi mai frumos sau mai puțin frumos, dar va fi, oricum, diferit de cel pe care ni l-am imaginat pe tot parcursul călătoriei. Dacă vom fi fericiți sau nefericiți este greu de spus" (p. 9). Tema aceasta a

țelului nebulos apare și în alte locuri, sub chipuri diferite. Ce fel de economie de piață vom avea? — se întreabă, de pildă, autorul: „Capitalismul liberal de tip american, varianta germană a economiei sociale de piață, economia scandinavă cu stat tutelar, economia țărilor latino-americane? Nu știm nimic" (p. 12). Domnul Coșea e perfect conștient de prostul efect psihologic al acestei situații. „Lipsa de claritate în exprimarea scopurilor și obiectivelor tranziției a amplificat — spune Domnia sa — sentimentul de suspiciune și neîncredere" al populației (p. 23). Împărtășim în mare măsură incertitudinile și temerile domnului ministru. În calitate de analist politic și de expert în economie, Domnia sa poate cîntări cu oarecare calm contemplativ „situațiunea" prin care trecem. Componenta delicată a discursului său vine însă din aceea că Domnia sa este ministru, ba chiar un fel de viceprimministru. Un membru (și încă marcant) al *Executivului* e presupus a ști cu oarecare precizie ce proiect vrea „să execute", încotro vrea să meargă, pe ce cale și în cît timp. Din acest punct de vedere, metafora Columb nu mai e valabilă. Columb a ajuns, într-adevăr, în altă parte decît voise, dar la plecare știuse bine ce vrea, iar pe drum greșise cu sistemă... Călătoria flotei iberice s-a desfășurat sub semnul tenacității și al speranței. Ca să semene cu „flota" românească, ea ar fi trebuit, dimpotrivă, să bîjbîie la întîmplare, să nu creadă în nici o direcție și să nu fie sigură dacă vrea Indiile, vreun arhipelag paradisiac sau Iadul.

N-aș vrea să fiu în pielea domnului Coșea. Să trăiesc sfîșiat între tezele *contemplativității* mele și exigențele *Executivului* din care fac parte. Să știu că singura strategie posibilă e aceea a riscului asumat, pe un fundal care nu oferă nici cea mai mică garanție. Pe de altă parte, mi se pare mai omenească o atare *dilemă* decît suficiența axiomatică a altor „executivi". Domnul Coșea e măcar sincer. Și lucid. Unii dintre colegii săi afișează însă radicalități și triumfalisme stranii. Ei se comportă ca și cînd știu *exact* încotro: n-au dubii, nu cred că pot greși și iau orice observație critică drept manevră dușmănoasă, „neconstructivă", trădătoare de neam și de țară. Domnul Coșea e cît de cît neliniștit de deriva posibilă a caravelelor... „Navigatorii" ceilalți se comportă ca și cînd n-ar avea de pilotat decît o banală cursă Galați–Sulina. Dar chiar

și așa, la cît de nesigur e drumul, ar trebui să aibă vocea mai mică și privirea mai tristă.

2 Domnul Mircea Coșea spune uneori lucruri care, venite de la un exponent al științelor economice, au o relevanță aparte. În ce mă privește, nu pot întîmpina decît cu mare satisfacție opinia Domniei sale potrivit căreia reforma nu e cu putință cîtă vreme se mărginește la a fi strict economică (pp. 183–184). Abordată numai în laturile ei „monetariste", limitată la adoptarea unor măsuri de moment care să „gestioneze dezechilibrele", neatentă la „identitatea culturală a națiunii" ce urmează a fi reformată, la „elemente strategice" esențiale, cum sînt învățămîntul, cultura, sănătatea, reforma autohtonă lasă o impresie de „provizorat și improvizație". În sprijinul acestei opinii, domnul Coșea citează și un document al Comisiei Economice ONU pentru Europa. Iată textul: „...în conceperea și implementarea unui program credibil de reformă nu este suficient să existe doar expertiza și clarificarea economică, ci și un *înalt profesionalism politic*. A devenit clar că tranziția nu a beneficiat pînă în prezent de o îndeajuns de elaborată ideologie politică. (...) Reforma economică în absența obiectivelor politice nu are nici o șansă de reușită" (p. 91).

Ajuns aici, domnul Coșea nu poate să nu-și pună anumite întrebări. Eu, în orice caz, mi le pun. Care sînt marii vizionari ai Guvernului, ideologii lui, reperele unui „înalt profesionalism politic"? N-am cum să evaluez în cunoștință de cauză aptitudinile contabile și administrative ale unor „tehnocrați" ca Nicolae Văcăroiu sau Florin Georgescu. Sînt gata să le acord creditul meu în alb. Dar pot evalua virtuțile lor extraprofesionale: nu-i văd abuzînd de imaginație teoretică, nu-i văd construind ample edificii ideologice. Cred, de altfel, că nici ei înșiși nu sînt dispuși să se identifice cu asemenea roluri. Și atunci, pe ce armătură de idei se construiește reforma? Ce virtuozitate intelectuală e dincolo de „programul concret de acțiuni" elaborat de Executiv? Și unde să căutăm mari politicieni? Poate în Parlament? În partidul de guvernămînt? În partidele aliate? Dar e limpede că, dincolo de minore dexterități demagogice, de cîteva abilități de duzină, recolta e cît se poate de precară. Ocupat cu trebile zilnice, Guvernul lasă „ideologia" pe seama partenerilor săi mai volubili: cei din PUNR, PRM și PSM. El se trezește, astfel, în situația paradoxală de a avansa măsuri reformiste, înconjurat de frazeologia unei coaliții care e structural antireformistă, retardatară, nereformabilă. O coaliție care gîndește și se exprimă rudimentar tinde spre extremism și nu dă doi bani pe Europa. Dacă domnul Coșea crede în ce scrie, dacă simte cu adevărat că nu vom evolua normal fără „creșterea calității factorului uman" (p. 185), atunci știe foarte bine, chiar dacă n-o spune, că Vadim Tudor și Gavra, Verdeț și Funar, Păunescu, Meșca și Cosmîncă, Văcaru, popa Tatu și alții ca ei n-au nimic de-a face cu reforma, cu înnoirile și deschiderile ei, cu inteligența ei suplă și cinstită. A colabora cu asemenea personaje reziduale poate fi o formă — primară — de joc politic. Dar de „înălțime" și de „profesionalism" nici nu poate fi vorba.

Dilema, nr. 137, 25 – 31 august 1995

Opoziție constructivă, Guvern constructiv

Mircea Dinescu mi-a povestit odată că, după revoluție, a răsfoit în arhivele Uniunii Scriitorilor dosarele cu scrisori de protest adresate stăpînirii, sub dictatură. Impresia finală fusese jalnică: cele mai multe lăsau protestului un loc discret, spre final, la capătul unei lungi serii de fraze omagiale. Se începea cu o declarație de loialitate, urma un elogiu al destinatarului și al „realizărilor" sale și se semnala, în încheiere, o neregulă accidentală, ce trebuia corijată. Semnatarul își exprima încrederea în înțelepciunea „organului" căruia i se adresa și ferma convingere că răul va fi remediat. Așa erau vremurile, așa erau oamenii, așa eram mai toți...

Dar, în bună măsură, mai sîntem încă așa. Deprinderile proaste se șterg lent și uneori doar pentru a supraviețui sub altă retorică. *Scrisoarea omagială de protest* definește, cred, pentru mulți români — mai des pentru cei de la guvernare — stilistica optimă a spiritului critic. Opinia critică e acceptată cîtă vreme e „constructivă". Ce înseamnă „constructivă"? Înseamnă „deferentă", „laudativă", „iubitoare". Și, mai ales, „rară", „sporadică", „pasageră", nu permanentă, sistematică, șicanieră. Teoria (și exigența) criticii constructive își are, pînă la un punct, justificările ei. E adevărat că, după 1989, presa, politicienii și oamenii de rînd au simțit nevoia să se purifice de frustrările anterioare printr-un veritabil dezmăț al spiritului critic. Divergența a alunecat curent spre ireconciliabil, amendamentul, spre vituperare. Calomnia, injuria grosolană, furia demolatoare au umplut gazetele, piețele, străzile, instituțiile și casele noastre pînă într-atît, încît ne-am pierdut chipul: un amestec otrăvit de resentiment, proastă creștere, vulgaritate și rea-credință a devenit machiajul nostru cotidian, schimonoseala noastră cronică. Dezamăgiți și neîncrezători, am făcut pînă și din adeziunile noastre niște fenomene secundare ale adversității, moduri de a detesta adeziunile altora. Pe acest fundal, abuzul spiritului critic poate fi întîmpinat cu oarecare exasperare. E adevărat, de asemenea, că Opoziția, incapabilă — din nefericire — să funcționeze eficace, a adoptat prea des refuzul de principiu și bombăneala de circumstanță. Politica antiguvernamentală s-a rezumat frecvent la un mecanic joc de ping-pong, la replica acră, exprimînd nu o contraofensivă doctrinară, ci stricta indispoziție. Toate acestea fac parte din inventarul amar, dar inevitabil, al tranziției. O guvernare înțeleaptă ar fi trebuit să fie pregătită pentru *această* desfășurare a lucrurilor și să-și asume cu un minim stoicism inconvenientul de a fi *prima guvernare care poate fi înjurată*, după cinci decenii de cuminție festivă. Oricum, ea trebuie să aibă conștiința că e mai bine să tolereze critica nedreaptă decît să încurajeze iarăși lauda nemeritată, minciuna lingușitoare, fățărnicia.

...Și totuși, Puterea se arată mereu iritată, ori de cîte ori i se fac reproșuri. Sătulă de atacuri arbitrare, ea nu mai are urechi nici pentru cele legitime. Și-a luat un aer de zeitate ultragiată, de instanță infailibilă, neînțeleasă și neiubită așa cum s-ar cuveni. Și, pentru că nu poate pretinde cu voce tare încetarea oricărei critici, recurge la eufemismul criticii „constructive". Mentalitatea aceasta s-a răspîndit și printre alegători: nu le place că Opoziția e „mereu contra", că „împiedică Guvernul să lucreze". Ideea e că, odată ales, Guvernul trebuie lăsat în pace pe întreaga perioadă a mandatului său, urmînd să fie evaluat abia la sfîrșit.

Tipul acesta de gîndire se explică prin varii împrejurări. Mai întîi, prin lipsa obișnuinței de a cîntări critic activitatea guvernamentală. Reflexul obedienței sau al resemnării e încă surprinzător de viu. Apoi, prin grava carență a educației noastre politice. Nu părem a fi înțeles încă modul de funcționare al democrației, respectiv principiul *controlului permanent* exercitat asupra Puterii prin testul (periodic) al votului și prin veghea (constantă) a Opoziției. Uneori, am impresia că se pot invoca și motivații de ordinul psihologiei colective. Prestigiul de care se bucură fotbalul în massa electorală, la Guvern și în Opoziție îngăduie ipoteza că sîntem marcați în

profunzime de *modelul suporterului*. Suporterul e, prin definiție, fidel. Din clipa în care s-a legat de o anumită echipă, el înțelege să-i stea alături și la bine și la rău, cu un fel de patetică solidaritate. Guvernul și Opoziția se poartă de obicei ca și cum n-ar vrea să aibă un *electorat* matur și lucid, ci o *galerie* agitată de „suporteri" decerebrați. Ne putem imagina cu ușurință cum ar trebui să arate viața noastră politică — din punctul de vedere al diverselor tabere — pentru a fi „constructivă".

Din punctul de vedere al Puterii:

1 Opoziția se va abține să fie opozantă. Rolul ei e să scoată în relief *cu obiectivitate* calitățile guvernării.

2 Cînd are obiecțiuni, Opoziția le va comunica guvernanților într-un cadru restrîns, sub formă de recomandări amicale.

3 Ori de cîte ori va avea soluții concrete la problemele țării, Opoziția le va livra dezinteresat echipei guvernamentale, contribuind astfel, cu modestele ei mijloace, la menținerea acesteia la putere.

4 Pentru a nu împiedica prin inutile dezbateri mersul înainte al reformei, se anulează ca neavenită procedura moțiunii de cenzură.

5 Toate instituțiile care trăiesc din banii publici (care, de fapt, sînt ai Guvernului și, în ultimă instanță, ai partidelor de guvernămînt) sînt obligate să laude Guvernul, indiferent de prestația lui reală.

6 O dată pe an se va organiza o sesiune a celor două Camere reunite. Ea se va numi *sesiunea consensului* și va crea atmosfera sărbătorească necesară pentru ca reprezentanții Opoziției să recunoască deschis succesele Guvernului, în vreme ce reprezentanții Guvernului proclamă necesitatea unei Opoziții strîns unite în jurul „arcului guvernamental".

Din punctul de vedere al Opoziției:

1 Guvernul se va abține să guverneze. El nu va emite ordonanțe și va mustra majoritatea parlamentară ori de cîte ori ea își va pune în mișcare „mașina de vot".

2 Guvernul va organiza campania electorală în așa fel, încît alegerile să fie cîștigate de Opoziție. La nevoie, el va propune chiar un candidat credibil la Președinție, cu mai multe șanse de victorie decît propriul său candidat.

3 Guvernul își va cere scuze săptămînal pentru faptul că nu e în Opoziție, își va declara zilnic incompetența și va cădea ori de cîte ori i se va aplica o moțiune de cenzură.

4 Nimănui nu i se va permite să exprime public observații critice la adresa partidelor și liderilor din Opoziție. Cine o va face totuși va fi decretat oportunist, comunist, cotrocenist, prost sau nebun. Cînd greșește Guvernul, e vina Guvernului. Cînd greșește Opoziția, e, de asemenea, vina Guvernului, a Securității și a celor care semnalează greșeala.

5 Presa va tipări zilnic lungi poeme antiguvernamentale, din care să reiasă că Opoziția e șubredă, dar viguroasă, că va cîștiga, că a cîștigat.

Cu respectarea acestor cîtorva reguli elementare, reconcilierea națională s-ar putea transforma peste noapte din vis în realitate. Cu alte cuvinte, nu ne trebuie decît un mic efort „constructiv" pentru ca România să fie bine și tot românul să prospere.

Dilema, nr. 138, 1 – 7 septembrie 1995

Instincte sinucigașe

Un medic francez venit în România pentru a-și da cu părerea în problema orfelinatelor s-a declarat uimit de numărul mare — și în continuă creștere! — al copiilor abandonați, cu care țara noastră dinamitează statisticile. În țări mult mai sărace decît noi, fenomenul acesta e necunoscut sau nesemnificativ. „Nu înțeleg!" — spunea stingherit francezul, într-un interviu televizat. Într-adevăr, lucrul e de neînțeles, dacă rămînem în perimetrul bunului-simț, al firescului și al portretului-robot rezervat, de regulă, „românului etern": omenos, ospitalier, iubitor de prunci și temător de Dumnezeu. Cum să împaci frisoanele metafizice ale specialiștilor în „liturghie cosmică", „dor", „jale" și „simț strămoșesc al măsurii" cu mizeria sufletească a unor părinți care își refac viața pe socoteala unui copil părăsit? Cum să te răsfeți în drăgălășenii folclorice „tradiționale", cînd realitatea scoate la lumină mizeria în expansiune a infanticidului? Cine sîntem? Ce fel de schizofrenie ne-a lovit ca să trecem de la „Culcă-te, puiuț, micuț,/ Scoală-te mărișoruț" la nou-născutul uitat cu copaie cu tot pe sub vreo scară, la gunoi, pe peronul cîte unei gări? Degeaba ni se pun dinainte cîntecele ancestrale despre mireasa care devine „o grădină de copii" sau despre pruncușori care doinesc încă din scutece („Doina din ce s-o făcut?/ Dintr-o gură de mic prunc;/ L-o lăsat maica dormind,/ L-o aflat doină zicînd"). Degeaba. În orfelinate nu doinește nimeni: nici copiii, nici îngrijitoarele. Dar să spunem că vremea sentimentalismelor a trecut. Că pitorescul placid al ogrăzii rurale e depășit. Să ne amintim atunci de pragmatismul ei. Înaintașii noștri nu se sfiau să anticipeze — în fecunditatea conjugală — proliferarea utilă a mîinii de lucru. Cîntecul de leagăn

invită nu o dată la mobilizare gospodărească, somnul pruncului fiind un soi de cantonament în vederea muncilor viitoare: „Doară-i crește mărișor,/ Să fii mamii de-ajutor/(...) Doară-i crește mai de grabă,/ Să fii tatii bun de treabă". E, cum se vede, o lirică „funcțională", în care afecțiunea se cuplează, fără prejudecăți, cu calculul. Cînd nici afecțiunea, nici calculul nu se mai revarsă protector peste progenitura unei colectivități, echilibrul ei intim e compromis. Ea e cuprinsă de un instinct sinucigaș care, nesesizat, evoluează imprevizibil.

Un instinct asemănător, o înclinație morbidă spre autodistrugere se citește și în alte semne ale momentului: în pierderea respectului pentru limbă, de pildă. De la variantele ei lemnoase, atinse de rigiditate cadaverică, pînă la vulgaritatea fetidă a publicisticii de duzină, limba română trece prin grele pătimiri, într-o generală indiferență. Iar drama decadenței ei între hotarele țării e dublată de aceea a anemierii ei în diasporă. În ultima vreme, am văzut o mulțime de reportaje despre minoritatea română din Ungaria. Toate încercau să construiască imaginea unei populații împinse samavolnic spre deznaționalizare, retezată în elanurile ei culturale, atacată perfid în aspirația ei legitimă spre identitate. Se prea poate ca politica statului maghiar să nu abuzeze de tandrețe în chestiunea minorității românești. Ceea ce însă e îngrijorător e că minoritatea românească are, dincolo de vrăjmășiile care o pîndesc din afară, propriile ei resurse de destrămare. Un reporter se plîngea că la o petrecere organizată de români pentru români, într-o localitate ungurească, convivii vorbeau între ei ungurește. Renunțarea la limba maternă avea loc cu o descumpănitoare naturalețe, fără nici o presiune exterioară. E o specie de „acomodare", de „cosmopolitism" prompt, pentru care nimeni nu poate fi făcut vinovat. Am întîlnit cu toții români care, plecați de cîțiva ani din țară, revin cu afectate dificultăți de pronunție și vocabular. Româna vorbită — de români — cu accent străin pare să fie una dintre marile ambiții ale emigrației românești. E semnul reușitei, al deplinei integrări *dincolo*, al desprinderii de provincia autohtonă. Evreii, armenii, sașii care părăsesc țara continuă să vorbească românește chiar și cînd nu au de gînd să se mai întoarcă. Românii, dimpotrivă, par obsedați de voința de a se

asimila: își țuguiază buzele, își încrețesc frunțile în căutarea cîte unui cuvînt uitat și cîntă fraza după o partitură incertă, pe care și-o închipuie mai nobilă. Un caz aparte este cel, dramatic, al Basarabiei, în care avem de-a face fie cu români mînofobi, fie cu mînofili rusofoni, ale căror discursuri unioniste se fac într-o limbă hibridă, după note scrise în alfabet chirilic, dacă nu direct în rusește. Știu că acesta este efectul barbarei colonizări sovietice și că, dată fiind felonia vremilor, e un miracol că s-a păstrat și ce s-a păstrat. Dar știu și că există seminții mai încăpățînate, mai rezistente la context, mai puțin pregătite să dispară. Așa îmi explic că se mai vorbește încă limba macedoneană și că ungurii din Ardeal nu vorbesc ungurește cu accent românesc, deși, de cînd au poposit pe meleagurile transilvane, au stat numai printre români.

Mi se va spune că avem scuzele și, poate, șansele noastre într-o lume a viitorului, care merge spre globalizare. Că, pe de o parte, ne-o fi obosit efortul de a vorbi latinește într-un ambient slav (ceea ce explică oarecare accese de slăbiciune) și că, pe de altă parte, disponibilitatea noastră spre *alter*-are e simptomul unei vesele vocații de a conviețui fratern cu oricine, cu toată lumea, fie și cu prețul unor concesii masive. Dar o asemenea veselie a conviețuirii nu e calitatea distinctivă a discursului nostru: sîntem mai degrabă țanțoși și tenebroși, mereu îngrijorați de soartă, hăituiți de amenințarea unor comploturi viclene și a unor dușmănii milenare, pe care, evident, le vom spulbera. Instinctul sinucigaș e dublat de o neodihnă retorică a victoriei. Nu ne pune pe gînduri creșterea numărului de copii abandonați și nici faptul că vorbim tot mai prost românește. Ne pun pe gînduri ghinionul nostru istoric, elitismul elitelor, ungurească ungurilor, criptocomunismul pseudocomuniștilor și marile dezvăluiri ale ziarului *Ziua*. Privind încordați spre linia orizontului, nu catadicsim să luăm seama la mina de sub talpă. S-ar zice că ne-am pregătit îndelung spre a fi luați prin surprindere...

Dilema, nr. 139, 8 – 14 septembrie 1995

Între Berkeley și Dudești

Aflu că de curînd a apărut în Statele Unite o versiune a Bibliei *politically correct:* textul e rescris cu grija de a menaja toate susceptibilitățile imaginabile ale cititorului modern: nu se mai spune Our Father, ci *Our Father/Mother*, ca să se elimine excesul „macho" al unui Dumnezeu (strict) masculin; nu se mai spune „dreapta Tatălui" ca să nu se complexeze stîngacii; nu se mai pomenesc numele feluritelor seminții acolo unde contextul e pejorativ ca să nu se încurajeze discriminările naționaliste. N-am avut cartea în mînă, dar bănuiesc că sunetul ei e de o „noutate" radicală: îmi închipui că tot ce se referă la tema păcatului a trebuit, de pildă, să fie reformulat sau suspendat, așa încît nimeni să nu se simtă vizat, incriminat, diminuat în demnitatea sa. Probabil că la sfîrșitul lecturii nu se mai înțelege foarte bine ce rost are Legea, de ce e așteptat Mesia, care e misiunea lui Iisus. O lume *politically correct* e o lume mîntuită: totul e în regulă, nu mai e nevoie de nici o intervenție salvatoare. Dincolo de hazul involuntar al acestui efort de a reambala Biblia în așa fel încît ea să nu mai pară necesară, dincolo de logica șuie a precauțiilor pe care le cultivă campionii neocorectitudinii, există însă un fond dramatic: o imagine apocaliptică a Celuilalt, un chip împuținat, debil al semenilor, de natură să-i oblige pe cei (încă) lucizi și omenoși la un comportament clinic. Într-adevăr, dacă orice vorbire e „vorbire despre funie în casa spînzuratului", dacă stîngacii sînt neurastenici din cauza faptului că sînt stîngaci, dacă trebuie să te prefaci tot timpul că nu există nici o deosebire între grași și slabi, albi și negri, înalți și scurți, de teamă să nu provoci ireversibile catastrofe sufletești, înseamnă că umanitatea e bolîndă, anemică, în prag de colaps. Trebuie să

adoptăm, prin urmare, manierele unei ipocrizii veșnic surîzătoare, ca într-un pavilion al canceroșilor în care nimeni nu trebuie să știe că are cancer. Omul e un animal hipersensibil, îl vom înconjura deci cu un mediu aseptic: îl vom cocoloși, îl vom feri de orice l-ar putea contraria, îl vom îngropa de viu în antibioticul grijii noastre.

În ce mă privește, cred că regulile (asumate) ale bunei-cuviințe sînt suficiente pentru a ne asigura o viață comunitară decentă: orice hiperregulă sfîrșește în isterică și dambla. Pe de altă parte, contemplînd „corectitudinea politică" americănească de-aici, din micul nostru Paris, cad, vrînd-nevrînd, la grele dileme. Nici ca ei — îmi spun —, dar nici ca noi! Nici în puful unei totale amortizări, dar nici pe coji de nuci, sub tirul tuturora.

Fapt e că, de îndată ce ne cufundăm în moravurile autohtone, imaginea lumii se reechilibrează. La cîtă *correctness* în Statele Unite, atîta *harassement* (hărțuială) pe Dîmbovița. Toate disputele publice de la noi își propun *să nu cumva să umble cu menajamente*. Ele valorifică grandios toate metehnele reale sau închipuite ale combatanților, toate semnele lor particulare, toate zvonurile aflate în circulație pe socoteala lor. Bătrînilor li se scoate pe nas bătrînețea, năsoșilor li se vorbește de nas, burtoșilor, de burtă. Rîdem de ticurile unora și de tunsoarea altora. Cutare se bîțîie, cutare are barbă de țap, cutare arată a bețiv sau a homosexual. Sîntem scuturați cu toții de febra caricaturii, de voluptatea grotescului. Avem ochi rău: cultivăm grimasa, reinventăm expresionismul. După decenii de rozuri mincinoase, „s-a dat drumul" la scabrosul autentic. Adevărul e musai să miroasă urît, reforma trebuie să vină asupra noastră pe un val de greață. Oricum, „aproapele" trebuie tratat ca o căzătură: pentru „corectitudinea politică" americană, el e un perpetuu prilej de inhibiție; în jurul lui se merge pe vîrfuri; pentru noi, dimpotrivă, „aproapele" e instrumentul unei neîntrerupte expectorații, materia primă a unui război nemilos, purtat cu toate mijloacele. „Iugoslavizarea" noastră constă în generalizarea injuriei, a calomniei, a indiscreției. Ne place să zgîndărim răni deschise, să ținem cicatricele proaspete. Așa arată, în tranziție, înclinațiile noastre, comportamentele, pornirile noastre de popor blînd și oropsit.

Pe cine să preferi? Pe universitarul californian, cu umanismul lui iacobin, cu retorica lui stîngistă, cu teama lui de a nu-ți jigni „canoanele", de a nu părea nici condescendent, nici fals cordial, cu ezitarea lui de a flata o femeie și de a trece, astfel, drept „sexist", cu vorbirea lui artificială, care îi interzice să spună „bun", ca să nu crezi că sugerează culpabilizarea „răului", sau îi interzice să spună „dulce", ca să nu crezi că propune marginalizarea „acrului", pe scurt, cu nevroza lui justițiară, cu toleranța lui de beton, nefirească, plicticoasă, vag paranoiacă? Sau pe vigurosul cetățean neaoș, care te năclăiește în ocări, îți umblă în buzunare, te ia de guler, îți rîde în nas, îți dă peste nas, îți suflă-n gură, te batjocorește, te desființează, dă cu tine de pămînt și, la o adică, te pupă? Pendulez între aceste două modele, între Berkeley și Dudești, ca un navigator debusolat între fioroasele și inevitabilele Scylla și Caribda...

Dilema, nr. 140, 15 – 21 septembrie 1995

Glissando...

La cît de principiale și de tăioase sînt manifestările publice ale politicienilor noștri, la cît de încăpățînate și de pătimașe sînt opțiunile politice ale electoratului, ar fi de așteptat să plutim într-un ocean de rigoare morală, de exaltare a onoarei, de consecvență. În realitate, cu cît mai spectaculoase sînt declarațiile de intransigență ale unora, cu atît mai acomodante sînt acțiunile lor. Adeziunile „sincere" se reajustează cu ușurință, fără prejudecăți stînjenitoare. Ce gîndeam ieri contestăm azi, ce lăudăm azi călcam în picioare ieri. E caracteristic, de pildă, obiceiul migrațiilor parlamentare. Aleși pe listele unui anumit partid, o seamă de „reprezentanți ai poporului" socotesc normal să treacă — în timpul aceluiași mandat — la un alt partid sau să devină „independenți". Traficul PAC — Liberali și apoi Liberali — extra-Convenție — Liberali intra-Convenție (și viceversa) e destul de aglomerat. La fel, foștii fesenișți deveniți pedeseriști nu ezită să se angajeze ca vrăjmași intratabili ai foștilor fesenișți deveniți pedișți. Foști lideri sindicali (așadar, oameni însărcinați să protejeze salariații împotriva eventualelor abuzuri guvernamentale) trec cu o nonșalanță ametitoare în structurile partidului de guvernămînt. Aceasta pe un fond general, în care foști comuniști ajung luptători anticomuniști, foști informatori combat SRI-ul și foști disidenți trec drept colaboraționiști. Cei care, în 1990, susțineau candidatura lui Radu Câmpeanu și — dacă te găseau ezitant — erau gata să te azvîrle în Iadul „vînduților" sînt de părere astăzi că Radu Câmpeanu însuși e vîndut. Mulți dintre susținătorii de-atunci ai lui Ion Rațiu îl amendează drastic acum, ca pe un

oponent neloial al lui Emil Constantinescu. Alianța Patriciu–Cataramă a devenit rapid un ireductibil conflict. Trepăduși de duzină, care, în 1990, se zbenguiau galeș în ograda lui Petre Roman, îl acoperă astăzi de furibunde injurii. Nu e mai puțin adevărat că l-am văzut și pe Petre Roman transferînd fără farafastîcuri cîte un „amic politic" din categoria „sublimului" în aceea a „detestabilului". Am trăit să-l vedem pe Doru Viorel Ursu stînd — la o emisiune televizată — alături de Corneliu Coposu și începîndu-și intervențiile cu „Noi, Opoziția..." Am trăit să-l vedem și pe domnul Coposu lăudîndu-l pe Adrian Năstase sau pe Ion Iliescu zîmbind alături de Alteța sa, Principesa Margareta. Foști lăutari ai cultului personalității se zbat, mai nou, pentru democrație, foști gazetari „omagiali" își exersează încheieturile înțepenite în tardive piruete de opoziție. La 1 Decembrie 1993, cineva care mă certase cu trei ani în urmă pentru ceea ce i se păruse — atunci — o demisie colorată monarhist înfiera aspru refuzul Guvernului Văcăroiu de a permite regelui să ia parte la sărbătorirea Zilei naționale. Un antimonarhist de gang, veșnic supărat pe „cetățeanul Mihai de Hohenzollern", se înfoiază ca un plutonier proaspăt „promovat" cînd dă mîna cu regele Spaniei. Un antifesenist de la începutul lui '90 devine fesenist la sfîrșitul lui '90, candidat la Președinție în '92 (din partea PD), liberal după eșec și ambasador cvasipedeserist în '94. Exemplele se pot înmulți pînă la depresie: fanatici ai lui Marian Munteanu ajunși antimunteniști, proiliesciști din ianuarie '90 deveniți monarhiști, agitatori de baricadă în Piața Universității deveniți parlamentari înțelepți și negociatori cinici.

Din păcate, versatilitatea aceasta nu e o noutate în lumea românească: e mai curînd o boală cronică, specific națională. Să ne amintim de „schimbările la față" ale unor mari intelectuali în anii '50 și '60 și de cîțiva „clasici" interbelici în frunte cu infatigabilul Constantin Argetoianu, care a avut vreme într-o viață de om, să fie conservator, averescan, carlist, agrarian și liberal. Dar încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Titu Maiorescu era exasperat să constate ce rol însemnat au avut de jucat, la noi, „micile criterii personale" în evoluția opiniilor și a carierelor publice. Hasdeu, antidinastic la 1868, devine la 1896 stipendiatul lui Carol I pentru

Etymologicum Magnum Romaniae și, în consecință, un fervent monarhist. Iar faimosul Candiano Popescu, cel cu „republica de la Ploiești", a sfîrșit în slujba Palatului ca adjutant regal.

Unii se vor grăbi să spună că aceste vesele tumbe ideologice dovedesc o dată mai mult cît sîntem de deștepți. N-avem dificultăți de adaptare, nu „încremenim în proiect", nu credem în virtutea convalescenței. Convalescența e „viciul" naturilor greoaie, incapabile de mobilitate intelectuală, opace la rafinamentele relativismului. O adînc înrădăcinată convingere autohtonă e că deșteptăciunea se poate dispensa de caracter, respectiv că „excesul" de caracter e o probă de prostie. Cu o asemenea convingere, părem a fi materia primă ideală a unei „tranziții" fără sfîrșit. Căci nimic nu se poate așeza într-o lume în care neașezarea, schimbarea de macaz, „maleabilitatea" conjuncturală sînt regula comportamentului individual.

În România contemporană, versatilitatea nu e însă numai o carență de caracter: e, deopotrivă, un efect al lipsei de convingeri, al adeziunilor superficiale, nereflectate, al derutei politice. Cînd nu ești situat nicăieri, poți fi oriunde. Nu ne rămîne decît să sperăm că, încet-încet, vom reinventa loialitatea, conduita articulată, suita în idei și în atitudini. Pînă atunci, chiar și emblematicul Mitică riscă a se degrada: el cade la nivel de Hopa-Mitică și se întreabă pișicher: Care e idolul nostru de mîine, pe care îl vom nărui poimîine? Care e „alesul" următoarei noastre trădări?

Dilema, nr. 141, 22 – 28 septembrie 1995

Partea noastră de umbră

Pentru orice minte sănătoasă, ezitările partidului de guvernămînt și ale Președinției de a rupe compromițătoarea alianță cu România Mare au un ce enigmatic. Ce poate avea atît de prețios o asemenea alianță încît să merite a fi salvată, oricîtă dezonoare ar aduce cu sine? Atîrnă cele cîteva procente, utile, e drept, în lupta electorală și parlamentară, pe care o adunătură de zurbagii le pot livra Puterii, atîrnă aceste procente mai mult în balanță decît obrazul Executivului, al instituției prezidențiale și al țării? E preferabil să arătăm lumii un chip contaminat de vulgaritate și xenofobie, să ne lăsăm certați de toate catedrele europene decît să punem capăt unei coaliții zănatice, sub care pulsează exploziv negustoria și șantajul? Pînă și cel mai candid analist politic știe că argumentele curente pe care le invocă PDSR-ul („Nu putem guverna dacă pierdem majoritatea Legislativului", „Opoziția ne-a zvîrlit în brațele extremiștilor refuzînd să participe la guvernare" etc.) nu sînt serioase. Știm cu toții că se poate guverna cu un cabinet minoritar sau cu unul de tehnocrați, știm cu toții că, între timp, Opoziția a făcut oferte de coguvernare (cu condiția denunțării alianței cu PRM-ul), știm, în sfîrșit, că, în timpul scurt rămas pînă la alegeri, echipa Văcăroiu nu mai are nevoie de sprijin parlamentar spectaculos: legile care îi trebuiesc pentru a bălmăji reforma există deja, iar mișcările de culise în vederea unei campanii electorale „reușite" se pot face direct de la centru, fără camuflaj democratic. Așadar, trebuie să căutăm în altă parte temeiul ocult al mezalianței. Am sperat că, după întoarcerea din Statele Unite, domnul Iliescu va reacționa tranșant la obrăznicia de slugă a liderului peremist. E adevărat, Domnia sa a

auzit multe în anii din urmă. Dar toată „Opoziția unită", toată presa „anumită" a ultimilor cinci ani n-au reușit, punînd mînă de la mînă, să-i batjocorească portretul atît cît a făcut-o — într-o clipită — erupția de jeg din *România Mare*. Și apoi, înjurătura dușmanilor e previzibilă și, pînă la un punct, legitimă. Dar să te înjure un „tovarăș de drum"? Ca să nu mai vorbim că — la atacuri mai palide — Președinția a dat semne de nervozitate mai categorice. Nu mai tîrziu decît deunăzi, domnul Brucan a fost pus la punct cu severitate de biroul de presă al Cotrocenilor pentru o declarație care, comparată cu dejecțiile „marelui aliat", e o mică arie de divertisment. Și, în vreme ce Puterea — la toate nivelele ei — reculează, atenuează, divaghează, senatorul „disident" stă obscen la rampă, își dă poalele peste cap, amenință, retractează, atacă din nou, rostogolindu-se dizgrațios peste nervii noștri istoviți, peste greu încercata noastră pudoare. Cu masivitatea lui flască, de bleg agitat, C.V. Tudor ocupă scena impenitent, în amorțeala generală. Domnul președinte „se explică", „nu se coboară", domnul Năstase vorbește în bobote, domnul Văcăroiu tace mîlc. Singur domnul Gherman dă oarecare semne de cuviință ardelenească și bombăne pe cont propriu. Perplexitatea noastră rămîne întreagă: cum poate un personaj atît de ridicol, un insuficient veleitar, o mică lichea de periferie să țină în șah instituțiile cele mai importante ale statului? Presa ne comunică o veste mai curînd comică: Parchetul General s-a sesizat din oficiu și a început să ancheteze cazul. Ce să ancheteze? Aberația e la vedere, scandalul e evident. În orice țară normală, comportamentul și afirmațiile celui incriminat ar fi dus la suspendarea promptă a imunității parlamentare. Ce mai e de anchetat, cînd ai surprins pușlamaua în flagrant delict? Atîta precauție procedurală e de neînțeles. Una dintre explicațiile posibile este șantajul. Senatorul peremist i-o fi avînd la mînă pe cei de sus cu cine știe ce documente infamante. „Victimele" încasează de aceea, icnind minimal, ca să nu stîrnească fiara. În ce mă privește, nu cred în acest scenariu: nu cred că C.V. Tudor știe esențialmente mai mult despre cei pe care îi hărțuiește decît știm (sau bănuim) cu toții. Insul nu e decît un banal *bluffeur*, cel puțin la fel de șantajabil, de altfel, ca și adversarii lui de circumstanță.

Explicația mea e alta: o „anumită parte" a Puterii actuale se află într-o consonanță de adîncime cu firea, metehnele și apucăturile PRM-ului. Fie și în chip inconștient, mulți dintre parlamentarii, prefecții și activiștii majoritari se raportează la C.V. Tudor *prin afinitate:* omul li se pare hazos, pitoresc, talentat; le confirmă pornirile ciobănești, le flatează semidoctismul, le înveselește sprițul. E băiat de comitet, e „bă Cornele", e „român de-al nostru". Are și el, de, unele păcate, iar acuma a cam făcut-o de oaie, dar una peste alta e „fratele" nostru, patriot care va să zică, mîncător cinstit de jidani și de bozgori, alunecos, zburdalnic, dar fălos și sentimental. Cum să te superi pe el, cum să dai cu el de pămînt? În fond, nu e om rău: nu se compară cu intelectualii sclivisiți și morocănoși, trădători de țară, ciripitori în limbi străine, puși mereu „pe contra", nesimțitori la virtuțile neamului nostru get, trac, daco-roman, vlah și creștin încă de pe vremea păgînilor. Presupun că sînt destui printre aleșii noștri care, în străfundurile micii lor bucătării interioare, aud adesea un glas flaubertian zicînd: „C.V. Tudor *c'est moi!*" C.V. Tudor e *subconștientul* stîngaci refulat al coaliției noastre cvadripartite: nu e un om, e o funcție psihică, o fantasmă, micul sediment paranoiac al „partidei naționale".

Îndrăznesc să merg mai departe și să zic: C.V. Tudor nu e doar întruchiparea subconștientului guvernamental. E *partea de umbră a întregii națiuni*. Asemenea fiecărui individ care își are — după spusa psihoterapeuților — zona sa crepusculară, negativă, inavuabilă, fiecare popor își are noaptea sa, balastul său tenebros, latența sa suspectă. Ele ies la iveală în ceasuri funeste ale istoriei, cînd împrejurările sau surescitarea cîte unui descreierat deschid, iresponsabil, Cutia Pandorei. Nu facem nici noi excepție de la această regulă. La felurite răscruci ale vremurilor am știut să dăm, în chip exemplar, tot ce era mai bun în noi. Am trecut însă și prin încercări care au scos din noi tot ce era mai rău. Iar cînd arătăm rău, cînd ies la suprafață rezervele noastre de mitocănie, de provincialism resentimentar, de lichelism, suficiență și indignitate, chipul nostru împrumută, pentru o clipă, trăsăturile vicios infantile ale cîte unui politician neaoș. Să scuipăm în sîn și să ne tragem cearșaful mai la soare.

Dilema, nr. 145, 20 – 26 octombrie 1995

Vadim cel rău și Funar (Verdeț) cel bun

Una dintre manevrele curente ale politicianismului este camuflarea calculului util în chestiune de principiu. Vrei, de pildă, să-ți schimbi pantofii și declari că te-ai hotărît să sprijini producția de încălțăminte. Vrei să te lepezi de un aliat incomod și declari că ai decis ruptura în numele unor exigențe democratice.

Rațiunile despărțirii coaliției guvernamentale de Partidul România Mare sînt vădite și elementare: liderul partidului cu pricina s-a obrăznicit peste măsură, introducînd în rudimentara sa baie sulfuroasă cîteva din tabuurile absolute ale guvernării pe care se angajase să o susțină: Președinția, SPP-ul, SRI-ul, armata. N-a făcut-o din rigoare morală sau din eroism politic. A făcut-o spasmodic, decerebrat, sub un soi de fierbințeală fudulă și perdantă. Omul s-a luat o zi-două drept Avram Iancu și a încercat, în văzul lumii, să obțină răgetul haiducesc din materia primă a unui simplu schelălăit. Vitejia lui panicată, de poltron lăsat pe întuneric, a indispus. În plus, diverse foruri, oficine și agenturi au dat de înțeles că nu se poate și cu Vadim Tudor la Putere și cu sufletu-n cer, că, prin urmare, trebuie să alegem între masca de oxigen (Consiliul Europei, NATO sau FMI) și țeava de eșapament a României Mari. Pe scurt, divorțul a devenit fatal. El a fost însă ambalat într-o demagogie a civilizației europene, a democrației victorioase și a statului de drept, de natură să ne amărască o dată mai mult. Căci nu asistăm la o purificare de fond a PDSR-ului, la un Damasc transfigurator. Asistăm la o mică parodie a virginității, la o tentativă pripită de reamenajare a portretului electoral pedeserist, aflat în dezordine după trei ani de guvernare grea.

De ce nu cred în sinceritatea acestei spectaculoase rupturi la vîrf? Mai întîi, pentru că ea nu ajunge nici măcar la echivocul „jumătății de măsură": se rezumă la un *minim* posibil, la afișarea unei rigori de suprafață, mai curînd simbolică. Deși Partidul România Mare se declară solidar cu președintele său, el nu urmează a fi afectat, în fapt, de penalizarea acestuia. Toți cei care au ajuns în posturi de decizie prin negoțul politic impus de Vadim Tudor rămîn în funcție. Nu dispare nici una dintre nulitățile pe care PRM-ul le-a atîrnat de pomul guvernamental după ce abia s-a tîrît în Parlament, la limita pragului de admisibilitate. Domnul Meșca rămîne secretar de stat la cultură, în ciuda tristei sale inanități, doamna Mitzura Arghezi își păstrează titlul fantomatic într-o organizație fantomatică, dăruită însă cu peste două miliarde de lei *reali*. Și mai sînt și alții, care mai de care mai anonimi, mai inepți, mai nedemni, strecurați în mecanismul Puterii pentru a parazita nestingheriți pe osînza ei. Cum să cred atunci că PDSR-ul vrea cu adevărat să-și regăsească onorabilitatea? Ce efect terapeutic poate avea incizarea unui furuncul, dacă ai grijă ca puroiul să rămînă neatins în matca lui dulceagă? Dar nici măcar C.V. Tudor nu e constrîns să tragă toate consecințele sordidelor sale bufonerii. Nu i se ridică imunitatea parlamentară, nu se dă curs zecilor de procese pe care această ilicită imunitate le-a înghețat sau le-a tranșat arbitrar în beneficiul agresorului.

Și apoi, nu e de mirare că partidul de guvernămînt a descoperit viciile partenerului său abia la capătul a trei ani de coabitare? Vadim Tudor face publicistică antisemită încă de dinainte de 1989. Asiduu antimaghiar și antiromân (căci a înjurat fără ezitare trei sferturi din elita intelectuală a țării), el nu și-a ascuns niciodată idiosincrasiile, vulgaritatea, degenerescența sufletească. N-a fost mai breaz la nuntă decît la divorț. Prin urmare, alianța cu un asemenea exemplar nu putea avea decît o singură, grav condamnabilă, justificare: dorința de a sta la Putere cu *orice preț*, fără urmă de scrupul moral și civic. În ultimii cinci ani, C.V. Tudor a colportat zvonurile cele mai absurde, calomniile cele mai grotești, insultele cele mai scabroase cu privire la mari scriitori, miniștri, parlamentari și generali, la instituții prestigioase (naționale și internaționale) și la semințiii întregi. A trebuit să-l înjure bir-

jărește pe Ion Iliescu pentru ca șefii arcului guvernamental să-i descopere siderați grosolănia și antisemitismul. S-ar zice că președintele României e primul „evreu" ofensat de Vadim, după ani lungi de surîsuri cosmopolite. Pentru cine și-a păstrat simțul ridicolului, inocența cu care liderii PDSR-ului semnalau zilele trecute păcatele colegului lor era jenantă și descumpănitoare. Care va să zică, stai trei ani într-un bordel și într-o bună zi anunți obștea că ești înconjurat de prostituate, de care înțelegi să te delimitezi... Cum să credem deci într-o nevoie autentică de purificare? Și încă ceva: a te dispensa solemn de Vadim Tudor, rămînînd alături de Verdeț, Funar, Gavra și Păunescu, e o comèdie amuțitoare. Își imaginează oare domnii Năstase și Gherman că în capul aliaților care le-au rămas „fideli" e altă muzică decît în capul „trădătorului"? Adică, avem, pe de o parte, în persoana lui C.V. Tudor un xenofob irespirabil, nedemocrat, neeuropean, iar, pe de altă parte, o coroniță de spirite generoase, iubitoare de oameni (mai ales de unguri și de evrei), visînd internaționalist la Maastricht, Bruxelles și Strasbourg, ca niște faruri ale democrației planetare. Numele acestor serafi, de la care atîrnă „venitorele României", ne umplu auzul cu agreabila lor melodie: Verdeț, Funar, Gavra, Suian, Păunescu. Lîngă ei, da! Lîngă ei poți rămîne nepătat, lîngă ei poți sta drept pînă-n pînzele albe, pînă la victoria finală. Nu se compară cu gălăgiosul de Vadim. Vadim e o boală de copilărie a tranziției. Aliații credincioși, cei rămași în triunghiul de după patrulater, au altă anvergură: ei sînt patologia noastră de mîine, bolile de maturitate și de bătrînețe ale capitalismului românesc multilateral dezvoltat.

Dilema, nr. 146, 27 octombrie – 2 noiembrie 1995

Moartea și viața lui Corneliu Coposu

Prima sărbătorire postrevoluționară a Zilei naționale (1 Decembrie 1990) mi-a lăsat o amintire penibilă. Era foarte frig — ceea ce a imprimat întregii ceremonii un ritm precipitat și o psihologie zgribulită —, iar organizatorii locali, timorați de prezența „în păr" a ocîrmuirii, erau vizibil depășiți. Totul se desfășura ca o perpetuă alergare după „nucleul prezidențial" și — pentru o parte a guvernanților de-atunci — s-a încheiat cu un ultim sprint spre un elicopter militar, care ne-a trecut munții destul de aventuros, cu zgomot mare și „confort" de război. Momentul axial al evenimentului fusese „marea adunare populară", cu discursurile cîtorva politicieni de vîrf dinaintea unei mulțimi care, la nici un an de la încheierea violentă a dictaturii comuniste, hotărîse că inamicul public cel mai detestabil era Opoziția anticomunistă. Oficialitățile — dintre care făceam parte la acea dată — stăteau în spatele vorbitorilor, pe un podium improvizat, în oarecare devălmășie (îmi amintesc că parlamentarii erau iritați de plasarea lor *îndărătul* Guvernului: domnul Văcaru făcea, împreună cu un „coleg", mici glume dubioase, categoria „băieții din fundul clasei"). În această atmosferă a luat cuvîntul domnul Corneliu Coposu. A fost huiduit fără întrerupere, cu o grosolănie oarbă, grosolănia multiseculară a „boborului" în delir. Pentru oricine își păstrase — în ciuda climatului — o urmă de bună-cuviință, jalnicul episod era stingheritor la culme. Indiferent de adeziunea politică și de felurite umori conjuncturale, nu puteai decît să roșești asistînd la dezmățul gregar al auditoriului împotriva cuiva care, fie și numai prin vîrstă și prin biografie, ar fi trebuit să impună decență. Lucrul însă cu adevărat uimitor în această împrejurare a fost,

pentru mine, performanța domnului Coposu. Și-a citit cuvîntarea pînă la capăt, cu o tenacitate imperturbabilă, imun la vitregia contextului, recules fără ostentație în hotarele mesajului propriu. Discursul său aparținea, în mod vădit, cuiva care era învățat să-și îndeplinească lucrarea dincolo de orice calcul al oportunităților: fructificînd situațiile favorabile, dacă ele există, sau ignorînd situațiile nefavorabile, dacă ele apar. În asemenea cazuri, între vorbitor și vorbirea sa, între făptuitor și fapta sa nu există interstiții, spații de negociere și de cîntărire a riscurilor. Există doar curgerea firească a destinului, asumarea lui calmă și singuratică. În istoria României moderne, tipul acesta uman a fost, pînă la un punct, reprezentativ. După război însă, el s-a văzut vînat cu o consecvență și cu o eficacitate care dovedesc vigurosul instinct de conservare al comunismului: era limpede că *omogenitatea caracterului*, țesutul etic compact, nefisurabil, constituiau virtuțile cardinale ale rezistenței, piedicile cele mai dure de care se izbea fabricarea „omului nou": ca atare, trebuiau lichidate. Mai fiecare dintre noi — cei din generația mea în orice caz — am avut în familie exponenți ai „speciei" Coposu; nu vorbesc neapărat de anvergură, ci de croială: oameni „direcți", adică drepți și simpli, oameni care nu știau să surîdă ironic cînd auzeau de „principii" și care nu sucombau în semitonuri cînd se punea problema unei opțiuni. În genere, au murit prin închisori sau au revenit între ai lor surpați trupește și sufletește de experiențe inomabile. Dispariția lui Corneliu Coposu aduce între noi și lumea acestor înaintași o distanță în plus, un spor de abstracțiune. În el se sting unchii și bunicii noștri, amintirile „din alte timpuri", figurile „obsedantului deceniu", farmecul imprecis al poveștilor de familie despre Maniu și Brătieni, despre tînărul rege Mihai, despre România Mare, despre magazinele de pe Calea Victoriei și despre promenadele de la Șosea. (O lume pe care n-o vom putea păstra vie în memoria noastră decît încetînd s-o idolatrizăm...)

Cei care își amintesc de furia vulgară cu care era întîmpinat domnul Coposu imediat după revoluție vor contempla cu oarecare stupoare pietatea cvasiunanimă care îl înconjoară acum. E un semn că mulțimea e totuși educabilă: prestigiul adevărat sfîrșește prin a impune, fierbințelile ideologice se domesticesc. Moartea lui Corneliu Coposu iradiază, așadar,

— potrivit unei logici neprogramabile — o subtilă pedagogie: reprezentanții *establishment*-ului au simțit nevoia să vorbească deferent, „concurența" politică și-a făcut o onoare din a comenta omagial virtuțile fostului ei inamic. Pentru prima oară, cred, „dușmanul" politic a căpătat — în mod public — *onorabilitatea adversarului*. Pentru prima oară, omul de pe stradă a putut constata că președintele țării, președinții Camerelor, primul-ministru, directorul SRI-ului și liderii stîngii pot vorbi cu respect, uneori cu afecțiune, despre cineva „din Opoziție". Care va să zică e posibil. Injuria puturoasă, ura bezmetică, înfruntarea isterică nu sînt obligatorii. Pînă și Televiziunea națională a regăsit, pe alocuri, un ton omenesc, ceea ce i se întîmplă rarisim. Domnului Coposu i-a reușit, o dată mai mult, imposibilul: în jurul suferinței și al sfîrșitului său s-a conturat o arvună a *reconcilierii naționale*. De aceea, nu sînt de acord cu puriștii „luptei", cu cei care vorbesc de ipocrizia discursurilor Puterii și vor să se răfuiască minerește cu domnul Gherman la căpătîiul defunctului. N-au priceput nimic din spiritul în care a acționat mentorul lor în anii din urmă. În ce mă privește, prefer să acord oricui, într-o primă instanță, prezumția de sinceritate și ador ipocrizia care mă ferește de bîtă. Nu mă interesează dacă domnul Văcăroiu suferă pînă în străfunduri la moartea domnului Coposu. Esențial este că Domnia sa socotește de *rigoare* să declare că suferă. Esențial este că Domnia sa înțelege să se integreze într-un „scenariu" civilizat, într-un *raport normal* cu o realitate dramatică. E un progres sau măcar o promisiune de progres. Îmi convine în mult mai mare măsură acest protocol decît spontaneitatea mîrlănească a confruntărilor din anii '90.

Va trebui, cîndva, să reflectăm analitic asupra delimitărilor posibile (și necesare) între prezența simbolică a lui Corneliu Coposu pe scena politică românească de după 1989 (rolul lui de *reper*, de *punte* între democrația interbelică și cea postrevoluționară, efectul *coagulant* al personalității sale în interiorul Opoziției) și strategia sa politică propriu-zisă. Probabil că accentul pus pe reacție mai mult decît pe ofensivă, un anumit imobilism și o, inevitabilă, componentă „retro" a orientării sale au fost salutare în perioada nebuloasă de pînă acum. De-aici înainte vom asista, cu siguranță, la schimbări. Dispariția unui om de mare calibru provoacă întotdeauna, în

metabolismul comunității sale, o ruptură de continuitate. Se pune întrebarea *cine* va fi capabil să administreze această ruptură. Căci prestigiul n-a fost — în cazul domnului Coposu — doar născător de *emulație*. A fost și născător de *vid*. Vegetația, se știe, evoluează precar în jurul marilor arbori. Cu unele excepții. O excepție a fost domnul Coposu însuși, care a vorbit adesea despre importanța formativă a celor zece ani petrecuți alături de Iuliu Maniu. Rămîne să vedem, în lunile următoare, cine a profitat intelectualmente și politicește de pe urma celor cinci ani petrecuți alături de Corneliu Coposu...

Dilema, nr. 149, 17 – 23 noiembrie 1995

A spune lucrurilor pe nume

Săptămîna trecută, Guvernul României a găsit răgazul să se ocupe de finețuri. El a decis că un român adevărat nu poate fi botezat oricum: în orice caz, nu poate fi botezat cu nume obscene sau ridicole. Cine s-ar fi așteptat ca, în puzderia de necazuri cu care se vede confruntat, Guvernul să aibă timp și chef de asemenea inefabile griji. O primă concluzie se impune: Guvernul are nervi buni. A doua concluzie: Guvernul are simț metafizic. Alegerea numelui pune rafinate probleme speculative; a da nume, nume potrivit, lucrurilor și viețuitoarelor e o competență și un privilegiu pe care omul le deține prin delegație de la Dumnezeu însuși. Cînd cineva i-a luat numele în rîs recurgînd la un ieftin joc de cuvinte, Goethe s-a simțit lezat ca de o blasfemie: era atins în esența, adică în misterul lui. Așa ceva nu se face! Ei bine, la rînd cu Dumnezeu și cu Goethe, miniștrii noștri s-au văzut îndemnați să umble la „mume", la arhetipuri. În *furor*-ul lor reformator, nu puteau lăsa de izbeliște onomastica națională, parte integrantă a imaginii țării, a demnității și europenității noastre. Cum ne vom simți pe la feluritele vămi ale lumii dacă vom arăta grănicerilor pașapoarte cu nume pocite, scîrnave, ilare? Să facem ordine! Să ne numim cu toții Ion și Maria, Nicolae și Elena, Costel și Gheorghiță — ca în abecedare! Și, în orice caz, să nu riscăm nimic pe acest tărîm fără a consulta Guvernul. Căci — a treia concluzie! — Guvernul știe. Știe ce e acela un nume obscen și, mai ales, ce e acela un nume ridicol. Noi am putea avea încă unele ezitări: să te cheme „Scutură-lance" (engl. Shakespeare) nu e nițel obscen? Sau să te cheme „Creangă" nu e nițel ridicol? (Îmi dau seama că astea sînt nume de familie, dar, în definitiv, n-ar trebui să „reglemen-

tăm" și în privința lor?) A patra concluzie: Guvernul are umor. Dacă primul-ministru ar fi avut un nume oarecare, tapajul acesta estetic în materie de apelative n-ar fi avut nici un haz. Dar să te cheme într-un mod atît de... particular și să ceri poporului ameliorări stilistice e sublim. E o minunată probă de uitare de sine. A cincea concluzie: Guvernul e sensibil. În fond, totul a început de la ideea năstrușnică a unui alegător de a-și boteza fata „Nicoleta Văcăroiu", în speranța unei nășii solvabile. Dacă unui cetățean obișnuit i se „manipulează" în felul acesta numele, n-are ce face, trebuie să se resemneze. Dacă însă o pățește primul-ministru, el se poate apăra cu un decret. Și chiar o face, pentru că sensibilitatea lui nu-i îngăduie să tolereze bancuri atît de proaste. Concluzia a șasea: Guvernul e pudic. El nu suportă cuvintele „tari" în nici o împrejurare. (Subconcluzie: Guvernul e consecvent.) De pildă, în loc de „sărăcie", „viață grea" și alți asemenea termeni obsceni, se preferă „dificultățile inevitabile ale tranziției" sau „criza mondială". În loc de „economie falimentară", se recomandă expresii de tipul „ingerințele FMI-ului", „speculații bancare", „indisciplina agenților economici". Pe scurt — și ca să simplificăm lucrurile —, în loc de „catastrofă", se spune „unele greutăți", în loc de „corupție", se spune „exagerările presei" sau „afirmații calomnioase", în loc de „eșec", se spune „succes". Această virtuozitate a eufemismului e însă un talent moștenit. Unii dintre noi își mai amintesc, poate, de scumpirile care se numeau pe vremuri „reașezări de prețuri", de concedierile care se numeau „reorganizări", de mitingul obligatoriu care se numea „manifestație spontană" și de toate celelalte abilități retorice care făceau sarea și piperul vieții sub dictatură.

Pe baza considerațiunilor de mai sus, vom spune totuși că, în ciuda calităților sale enunțate în cele șase concluzii precedente, Guvernul (concluzia a șaptea!) are încă unele lipsuri. Deși din toate afirmațiile sale rezultă în chip limpede că e infailibil, că nu i se poate imputa nimic, că se mișcă glorios și exact după un traseu pe care nu-l periclitează decît greșelile altora, Guvernul continuă, fără nici o motivație rezonabilă, să stea de vorbă cu unii gazetari sau chiar cu unii politicieni din Opoziție. E o amabilitate inutilă, o pierdere de vreme, dat fiind rolul strict ornamental al acestora. Sigur de

realizările sale, ba chiar de complicitatea lui Dumnezeu (l-am auzit odată pe unul dintre miniștri declarînd autoreferențial că Cel de Sus îi ajută pe cei care muncesc), Guvernul ar trebui să-și vadă liniștit de treabă, savurînd postura de a fi deja cu un picior în posteritate. Se apropie ziua a șaptea, ziua binemeritatei odihne de după creație. Totul e în bună ordine. Doar ici colo mai sînt de schimbat cîteva nume și de corijat cîteva detalii. Cît despre numele cu care Guvernul acesta va fi chemat la Judecata de Apoi — iată o taină care ne depășește. E sigur însă că va fi chemat cu numele lui *adevărat*. Nu ne rămîne decît să sperăm că el nu va fi nici obscen, nici ridicol.

Dilema, nr. 150, 24 – 30 noiembrie 1995

Neașteptata reapariție a căpitanului Soare

După ce în Senat s-a votat legea caselor naționalizate, cineva a observat că numărul voturilor înregistrate electronic era mai mare decît numărul senatorilor prezenți în sală. S-au făcut cercetări și s-a ajuns la concluzia că se defectaseră aparatele. Votul fusese deci, „din motive obiective", incorect. Ce poate urma, în mod normal, după o asemenea constatare? Evident, suspendarea votului fals și repetarea procedurii. Ce a urmat de fapt? Acceptarea votului ca valabil și promulgarea legii. Cum e cu putință așa ceva? — se întreabă cetățeanul naiv, marcat încă de reflexe comportamentale vetuste. Ei, uite că se poate! Conducătorii de ședință nu au insomnii, opozanții nu mor de gît cu adversarii lor politici, magistrații nu intră în colaps moral și profesional. Am patentat ceva nou, amuțitor de nou: legiuitorii legiferează în mod ilegal ilegitimitatea, neregula devine obiect de promulgare. Sîntem dincolo de bășcălie și de indignare: sîntem într-o suprarealitate paralizantă, de necomentat. Devierea e consacrată ca normă, nerușinarea e integrată bunelor maniere.

Priceperea și zelul cu care instituțiile noastre întreține cultul „de necrezutului" nu cunoaște margini. De curînd, am avut ocazia să mă sufoc de stupoare citind ultimul raport al SRI-ului. Se spunea acolo, cu un calm mînăstiresc, că, în activitatea celebrei organizații, au existat și unele scăpări. Că, de pildă, „cazul Patapievici", „cazul Ungureanu" și „afacerea Terasa «Anda»" au fost regretabile „accidente de muncă". Cititorii noștri își mai amintesc, poate, de „căpitanul Soare" și de protestul mai multor intelectuali scandalizați, acum cîteva luni, de perspectiva unei reactivări a Poliției politice, cu toate vechile și infamele ei tehnici de lucru (anchetă printre vecini,

intimidare etc.). Domnul Măgureanu a repetat atunci, în mod apăsat, că misteriosul personaj care punea întrebări „neprincipiale" colocatarilor domnului Patapievici nu putea să aparțină serviciilor sale pentru simplul motiv că acele servicii nu-și mai îngăduie asemenea „activități". Domnul Măgureanu a lăsat să se înțeleagă, cu tactul cuvenit, că, dacă penibila întîmplare e totuși reală, ea e, cu siguranță, isprava altor servicii secrete. Cu acest prilej, opinia publică a aflat, mulțumită unei lăudabile acțiuni gazetărești, că în România există mai multe instituții îndrăgostite de investigațiile clandestine. Stăm sub mai multe lentile deodată și plătim din buzunarul propriu șlefuirea și buna lor funcționare. Numai că celelalte „lentile" au exclus cu aceeași fermitate ca și domnul Măgureanu posibilitatea implicării lor în vreo cercetare de tip polițienesc. Președinția, prin purtătorul ei de cuvînt, a calificat tapajul născut în jurul cazului Patapievici drept o provocare (?). Opoziția încerca din nou, înrăită în manevre impure, să strice imaginea țării. S-au găsit, e drept, și o sumedenie de „particulari" care să bagatelizeze sau să psihanalizeze isteț iritarea celor zece intelectuali față de spectrul — reanimat — al Securității. Între ei, s-a distins domnul Cristian Tudor Popescu, de obicei mai inspirat, pentru care cazul Patapievici era făcătura interesată a unor intelectuali frustrați, în goană după notorietate. În loc să se ocupe de criza hîrtiei (acută la momentul respectiv), ei inventau false probleme. Cum o să existe un căpitan Soare atît de neprofesionist? Numai niște caraghioși de intelectuali doritori să facă senzație pot călări iepe atît de șubrede. Alții au găsit explicații și mai simple pentru a demonta parada de civism a protestatarilor: ei nu voiau, de fapt, decît să-i facă reclamă lui Horia Patapievici, colegul lor mai tînăr, care, întîmplător (halal întîmplare!), tocmai urma să scoată o carte la editura Nemira și apoi alta, la Humanitas. Pe scurt, din aproape în aproape și din toate direcțiile, cei care au înțeles să facă public un incident compromițător pentru orice stat de drept din lume au primit un vot de neîncredere generalizat: s-ar fi zis că zece inși cunoscuți îndeobște ca rezonabili și relativ inteligenți s-au țicnit peste noapte și au inventat o istorioară ridicolă și răutăcioasă, fără altă motivație în afara vanității lor paranoiace și a unor suspecte strategii negustorești.

Or, iată că, pe neașteptate, într-un inexplicabil puseu de „glasnost", SRI-ul își asumă „viciile procedurale" ale cazurilor incriminate! Care va să zică n-am fost nebuni! Care va să zică domnul căpitan Soare *există* și se ține impenitent de prostii! (Am aflat, între timp, că e destul de cunoscut în cartier, întrucît a mai făcut vizite de șopîrlă și prin alte blocuri, pe la vecinii unor gazetari din aceeași zonă...) Și atunci, ce să gîndim despre garanțiile oferite la început de domnul Măgureanu? Și despre verdictul tranșant al instituției prezidențiale, cum că „agitatorii" cazului Patapievici n-ar fi fost decît niște vulgari provocatori? Noi ceream, în momentul izbucnirii scandalului, asumarea vinovățiilor și numele vinovaților. Ceream ca responsabilii gafei să tragă consecințele iresponsabilității lor. Nu s-a întîmplat nimic. Iar acum, totul se rezolvă discret, cu o rapidă autocritică. Dar, în definitiv, ce înseamnă, într-un asemenea domeniu, „accident de muncă"? Unde e eroarea? În faptul că asemenea anchete cu caracter politic se mai fac încă sau în faptul că din nebăgare de seamă sau neprofesionalism ele au ieșit la iveală? „Accident de muncă" se potrivește mai bine cu varianta din urmă. Iar dacă tot ceea ce regretă domnul Măgureanu e că „s-a aflat" despre năzbîtiile subordonaților săi, sîntem pierduți. Nu ne mai rămîne decît să urăm căpitanului Soare spor la lucru!

Dilema, nr. 151, 1 – 7 decembrie 1995

III

SPRE EUROPA, CU SPATELE...

Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului

Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este după cît știm noi naționalitatea în marginile adevărului. *Mai concret: Ceea ce-i* neadevărat *nu devine* adevărat *prin împrejurarea că-i național, ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național, ceea ce-i urît nu devine frumos prin aceea că-i național; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național.*

M. EMINESCU, *Opere*, vol. IX, p. 457

Ca orice specie a succesului, saltul în universalitate al culturilor naționale poate fi dorit cu ardoare, dar niciodată programat contabilicește. El e o speranță legitimă, a cărei împlinire nu poate face însă obiectul unor manevre strategice decît pînă la un anumit punct. Trecerea de la anonimat provincial la notorietate planetară seamănă, în această privință, cu un proces de însănătoșire organică; o minimă înțelepciune a bolii demonstrează că vindecarea ultimă e dincolo de cumințenia pacientului și de competența medicilor: ea ține de o lege încă misterioasă pe care — în lipsa unui cuvînt mai geometric — o numim destin. Tratamentul trebuie urmat fără abatere și nici un detaliu nu trebuie neglijat pentru a ieși în întîmpinarea soluției optime; dar, făcînd *tot ce depinde de noi*, vom accepta cu luciditate că tușa finală, redobîndirea sănătății, ține de un determinism care nu respectă neapărat calculele internaționalității noastre. Prin aceasta, nu acordăm nimic fatalității și nici nu facem mistagogie; conlucrăm doar — în modul cel mai realist cu putință — cu dialectica imprevizibilă a lumii și cu limitele *naturale* ale libertății noastre.

Formulată în chip adecvat, întrebarea cu care urmează să ne confruntăm nu va suna, așadar: „Prin ce metode ne este

asigurat accesul la universalitate?", ci, mai curînd: „Ce avem de făcut pentru ca faptul (ipotetic, firește) de a rata universalitatea să nu ne poată fi reproșat *nouă*, ci unui blamabil capriciu al istoriei?" Sau mai limpede încă: „Ce avem de făcut pentru ca eventualul nostru eșec să constituie o *nedreptate?*" E de presupus că, asumată fără ezitare, întrebarea aceasta ne va ajuta să evităm la timp orice regretabilă greșeală.

În întrebarea „ce avem de făcut?" stăruie o impreciziune care ne-ar putea angaja într-o investigație laterală. Pentru cei mai mulți dintre noi, „a face" a ajuns să desemneze strictamente ceva de ordinul agitației exterioare, al acțiunii eficace, orientate numai în afară. Fapta e o enormă gesticulație publică sau nu e nimic. Înfăptuirea interioară, travaliul discret a cărui materie primă e conștiința, e luat drept „pasivitate" contemplativă, drept o nonfaptă cu rost privat, lipsită, așadar, de orice funcționalitate socială. Această înjumătățire a sensului lui „a face" poate duce, în lumea contemporană, la un dezechilibru comportamental cu consecințe incalculabile: oamenii veacului nostru sînt tot mai *dinamici*, dar, în același timp, tot mai *impersonali*. Cu alte cuvinte, acțiunile lor tind să nu-i mai exprime, să nu mai fie manifestări ale unui metabolism autentic, ci doar febrilitatea mecanică a unor conștiințe vide, care au renunțat la puterea de a lua decizii pentru confortul de a primi comenzi. „Conceptul central" al faptei exterioare este *organizarea*. „Conceptul central" al faptei lăuntrice este *ordinea*. Diferența dintre ele e experimental demonstrabilă: în trebile spiritului, abuzul organizării poate stîrni o rigidă, greu dizolvabilă dezordine. Organizarea se *adaugă* lucrurilor, ordinea e *conținută* în ele și trebuie doar descoperită. Ordinea implică, cu necesitate, organizarea. Reciproca însă e valabilă numai în parte.

Așa stînd lucrurile, socotim că, în primul rînd, nu asupra unei mai bune *organizări* a lansării noastre în lume trebuie să medităm, ci asupra *ordinii* interioare în numele căreia pretindem o asemenea lansare. Înainte de a fi întreprinzători, e nevoie de staza fecundă a introspecției. De altfel, numai așa rămînem între hotarele puterii noastre reale. Căci, în genere, problemele de management sau de politică culturală nu sînt decît într-o măsură restrînsă la îndemîna creatorului de artă.

Nici scriitorul, nici muzicianul, nici plasticianul nu pot decide asupra bunei administrări a talentului lor. Impresariatul e o profesie distinctă, ca și speculația teoretică în jurul creativității. Pe de altă parte, nici un artist adevărat nu-și începe lucrul stabilind cît specific și cîtă universalitate va amesteca în aluatul operei sale. Premeditările de acest tip sînt, deseori, catastrofale, ilustrînd o dată mai mult precaritatea organizării excesive într-un domeniu care e patronat, de obicei, de o inefabilă, dar incoruptibilă ordine.

Vom lăsa, prin urmare, deoparte tot ce am putea spune (sau au spus alții) cu privire la piedicile *concrete* pe care le are de depășit uneori efortul nostru de a ieși în arena mare a culturii europene. Vom pune între paranteze lacunele activității noastre de propagandă sau unele stîngăcii ale serviciilor noastre diplomatice, care acordă prea puțină atenție circulației valorilor noastre pe piața mondială și a valorilor mondiale pe piața noastră. Ne vom opri, deocamdată, la temelia chestiunii, la lămurirea noastră cu noi înșine. Odată consumată această etapă, lămurirea celorlalți cu noi va căpăta, cînd va veni momentul, o desfășurare firească. Care e deci ordinea specifică pe care vrem să o propunem ordinii globale a lumii? Și, dacă vrem să devenim universali în numele ființei noastre naționale, care sînt conturele ei exacte și care e așezarea noastră onestă în raport cu ea?

Orgoliul (benefic) de a fi „reprezentativi" pe plan universal, de a lăsa să se audă un sunet românesc dincolo de hotarele României e, evident, o formă de patriotism. Iar patriotismul capătă o tonalitate sau alta, în funcție de configurațiile variabile ale ideii naționale. Convingerea că avem ceva de spus celorlalte popoare se bizue pe o viziune prealabilă asupra „românescului", pe care nu o putem aduce întotdeauna sub controlul rațiunii.

Pentru o anumită categorie de români — cei al căror patriotism e de dominantă retrospectivă —, România e, înainte de toate, *trecutul* ei. A fi patriot înseamnă a evoca la tot pasul istoria și a face din istorie principalul nostru „mesaj" către lume. În această accepțiune a sa, patriotismul are un anumit farmec sentimental, pe care toți îl simțim la un moment dat. E farmecul pomenirii strămoșilor și a tradițiilor, e nostalgia

„vremurilor de altădată", dublată, de regulă, de un amărui conservatorism. Patriotismul acesta tinde spre *închidere* în sine: e funciarmente păstrător, înclinat spre solemne comemorări și spre retorica exemplarității inegalabile a eroilor naționali. Despre justificarea și respectabilitatea lui nu e nevoie, credem, să mai vorbim. Să-i catalogăm însă pericolele. Căci el riscă adesea să așeze trecutul nu într-un spațiu al *emulației*, ci într-unul al *vanității*. În loc să fie un *model* al prezentului, trecutul se instituie uneori într-o *scuză* a lui, într-o blîndă îndreptățire a oricărei ratări. Ispita de a ne explica insuficiențele prin inventarierea greutăților de care ne-am izbit e una dintre consecințele amendabile ale acestei confuzii. Discutabilă moralmente ar putea fi și hipertrofia patosului național, argumentată doar prin anvergura „gloriei străbune". *Legendarizarea istoriei* (a cărei variantă curentă e eroismul de manual școlar prost) poate deveni astfel substanța unui nesănătos sofism, potrivit căruia virtuțile înaintașilor noștri *se moștenesc fără efort*, ca ochii albaștri, de la o generație la alta. Or, pentru a semăna cu eroii noștri, nu e suficient să-i invocăm zgomotos sau să le multiplicăm portretele. În realitate, o înțelegere igienică a trecutului trebuie să ne avertizeze că se pot moșteni și viciile, nu doar virtuțile, și că, pentru a ne onora istoria, trebuie să o refacem în noi clipă de clipă, mai mult decît să o risipim în discuții cotidiene.

La antipodul patriotismului retrospectiv se află patriotismul profetic, pentru care România e un *proiect* înainte de a fi o realitate. România e un rezervor de disponibilități, un „posibil" aflat în plină desfășurare. A fi patriot — în această perspectivă — înseamnă a profesa o maximă *deschidere* spre viitor, a înlocui ritualurile memoriei cu perpetua competiție a inventivității. La limită, o asemenea ideologie adoptă radicalitatea excesivă a devizei lui Vintilă Brătianu: „Trebuie o privire curajoasă înainte. România mare, ca și cea mică, de la 1859, nu are tradiții!" Cînd ideea națională are un profil de acest tip, „specificul" cu care ea vrea să intre în marele colocviu al universalului nu mai e un „trecut nobil", ci, dimpotrivă, o sumă de resurse nefolosite încă, un energetism juvenil, ușor de înregimentat în orice ispravă a contemporaneității. Patriotismul nostalgic se adresa lumii cu autoritatea *meritelor*

treptat acumulate. Patriotismul profetic renunță la orice pedigriu, dar are curajul de a-și asuma, cu un fel de sportivitate, felurite sarcini și de a face promisiuni. În perimetrul acestei din urmă mentalități intră ideea, mai veche, a *misiunii* naționale, o idee în care sublimul și diformitatea se îmbină în proporții egale. Sublimul e acela al jertfei altruiste, pe care gîndul de a fi util altor națiuni o presupune. Diformitatea e a complexului de superioritate implicat în orice mesianism. De alternanța aceasta de plusuri și minusuri pe care ideea misiunii naționale o pune în joc s-a ocupat Max Scheler într-un text al său din 1919 *(Über die Nationalideen der grossen Nationen)*. E vorba acolo de elitarismul englez, de vocația pedagogică pe care și-o atribuie Franța și de soteriologia pe care voia să o întruchipeze Rusia țaristă, într-un neobișnuit amestec de masochism și agresivitate. Singură Germania — spune Scheler cu stupefiantă candoare — nu crede în supremația misiunii sale. Singură ea are simțul echității internaționale... Cum vedem, patriotismul poate juca drastice feste chiar și celor mai prevenite inteligențe.

Scheler vorbește însă numai despre „ideile naționale ale națiunilor mari". Să însemne asta că națiunile mici nu sînt, sub acest raport, interesante? Poate că nu sînt și poate că acesta e marele lor privilegiu. Ele își pot permite să ocolească înfricoșătoarea capcană a „misiunii", punîndu-și cu sobrietate problema mai adîncă a „rostului" lor. *Misiunea* națională e, de obicei, ceea ce o națiune crede despre sine în contextul istoriei, în vreme ce *rostul* acestei națiuni e — după cuvîntul unui gînditor rus — „ceea ce zeii cred despre ea în pragul eternității". Dincolo de litera acestei definiții, stă o intuiție de care orice patriotism trebuie mereu să țină seama: există — în ideea misiunii naționale și în aceea a rostului unei națiuni în concertul lumii — un temei *supraindividual*, care face imposibil să se dicteze, de la nivelul conștiinței *individuale*, drumul pe care conștiința colectivă a unui întreg popor îl are de urmat.

Nu putem hotărî nimic asupra mijloacelor prin care ne vom face cunoscuți altora, înainte de a ne fi cunoscut bine noi înșine. Prima datorie a unui patriot adevărat este, așadar, efortul de a obține o cît mai exactă reprezentare despre

„sufletul național". Și primul obstacol care se opune acestui efort este rumoarea patriotardă a acelora care pretind a-l fi făcut deja. Materie predilectă a tuturor dezmățurilor retorice, patriotismul își pierde consistența ori de cîte ori devine declarație conjuncturală. Semnul dintîi al alunecării lui spre inautentic e tocmai o stridentă intransigență. Pentru falsul patriot, orice reflexie despre patriotism, orice întîrziere în preajma marginilor sale ideale e o vinovată tergiversare, o lipsă de zel, o erezie. Pentru falsul patriot, luciditatea e, principial, nepatriotică, tăcerea — o trădare, discreția — o fățărnicie. El face din cel care nu reacționează la ofensiva demagogiei sale obiect de incriminare publică. Iar discernămîntul — cînd e vorba a pomeni nu doar de calitățile națiunii, dar și de inerentele ei defecte — e discreditat ca „dușmănos", așadar, iarăși, ca nepatriotic. Societatea românească a trecut printr-o asemenea criză morală în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe măsură ce revoluționarii de la 1848 erau dislocați de politicieni insalubri, în deghizament revoluționar. Împrejurarea e abundent consemnată de Ion Ghica într-una dintre scrisorile sale (de prin 1880) către Vasile Alecsandri: „...a fost un timp cînd trebuia mare îndrăzneală și abnegațiune unui român ca să cugete la naționalitate și libertate; pentru aceasta îi trebuia mai întîi să renunțe la orice favoare, la orice solicitudine, la orice dreptate chiar din partea Guvernului, să încheie pact cu persecuțiunile, cu exilul și cu proscripțiunea, să lase orice speranță (...). Noi am apucat timpuri grele, pe cînd Câmpineanu, Mitică Filipescu, Nicolae Bălcescu se pocăiau la Plumbuita, la Snagov, la Mărgineni și în ocnele de la Telega, topindu-și sănătatea și averea... Acum lucrurile s-au schimbat. A striga pe toate tonurile, cu vreme și fără vreme, din gură și din condei: patrie, libertate, egalitate, independență; a incrimina și a batjocori pe cei cari nu trec peste marginile moderațiunii, a bunei-cuviințe și a modestiei, a acuza de trădători pe oamenii cei mai devotați binelui țării, a-i trata în mod ireverențios, a-i lovi și a-i insulta, nu numai că nu este periculos, dar este glorios și chiar bănos (...). Peste douăzeci, cincizeci, o sută de ani poate că s-or găsi publiciști și istorici cari să arate generațiilor viitoare în ce parte a fost mai multă și mai adevărată iubire de țară și să le indice drumul cel adevărat ce trebuie să-l urmeze; pînă atunci însă,

meritul și gloria vor fi partea sbierătorilor și dibacilor și primejdia este mare."

„Sbierătorii" și „dibacii" manipulează ideea patriotică în așa fel, încît exaltarea ei să devină *rentabilă*. Și, pentru a-și camufla cupiditatea, și unii și ceilalți mimează fanatismul iubirii oarbe, care nu vede în ființa națională decît mirabile calități. Cît despre defecte, ele sînt fie contestate cu o contrafăcută patimă, fie oblojite tandru în discursuri caragialești din categoria „statutelor" Societății Românii Verzi: „Un neam nu poate avea vrăjmași în propriile sale defecte; vrăjmașii lui sînt numai și numai calitățile altor neamuri..." Față de asemenea posibile schimonosiri ale ideii naționale, patriotismul real știe să păstreze aceeași distanță ca și față de cinismul autodesființării. Patriotismul real e un cult al virtuților neamului, dublat de o acută conștiință a limitelor lui. Iubirea de țară care, glorificînd aspirațiile țării, nu se simte răspunzătoare și de căderile ei nu e decît un chip al suficienței, o formă de comoditate. Or, patriotismul, cînd e trăit pînă la capăt, e străin de orice variantă a confortului. El savurează, fără îndoială, splendorile sufletului național și crede tenace — depășind toate dezamăgirile — în forța și în norocul țării. Pe de altă parte, tocmai întrucît e, simultan, o neînduplecată conștiință a limitelor naționale, patriotismul poate avea la răstimpuri dimensiune tragică. Dinaintea precarităților temporare sau mai durabile ale stirpei proprii, dinaintea malformațiilor de caracter sau a alunecărilor morale de care ea pare, cînd și cînd, amenințată, patriotismul poate parcurge un nesfîrșit spectru al sfîșierii lăuntrice. În momente de criză, el poate îmbrăca veșmîntul paradoxal al *disperării*. Pentru a-l percepe într-o astfel de ipostază, ne putem opri la Eminescu însuși. Iată o însemnare a sa din manuscrise (*Opere*, vol. IX, pp. 459–460): „Român care vrea a-și fi însușit monopolul, privilegiul patriotismului și-a naționalității — așa român de paradă mi-e rușine să fiu. (...) Ceea ce se simte și se respectă adînc — spune în continuare Eminescu — se pronunță arareori! (...). Iubesc poporul românesc fără a iubi pe semidocții și superficialitățile sale." Patriotismul nu e, prin urmare, neapărat, osana lăutărească sau o roză coregrafie parlamentară; el poate fi un sentiment bărbătesc, aspru, o formă de îngrijorare: pe scurt, o teribilă iubire, dar, cînd e cazul, o iubire fără iluzii. Ca iubirea lui

Dimitrie Cantemir pentru moldoveni: „...dragostea ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă, pe de o parte, să lăudăm neamul din care ne-am născut și să înfățișăm pe locuitorii țării din care ne tragem, iar pe de altă parte, dragostea de adevăr ne împiedică, într-aceeași măsură, să lăudăm ceea ce ar fi, după dreptate, de osîndit. Le va fi lor mai folositor dacă le vom arăta limpede în față cusururile care-i slutesc, decît dacă i-am înșela cu lingușiri blajine și cu dezvinovățiri dibace, încît să creadă că în asemenea lucruri ei se conduc după dreptate, în vreme ce toată lumea mai luminată, văzîndu-le, le osîndește..."

E de la sine înțeles că escamotarea cusururilor naționale face imposibilă orice încercare de a le înlătura. Mai mult decît atît: preferînd adevărului o măsluire abilă, ea este o foarte proastă propagandă chiar și pentru valorile noastre reale, care, trîmbițate ca paradigme ale imaculării, pot apărea drept un oarecare trucaj comercial, drept necreditabilă reclamă.

Din păcate, felul cum înțelegem să ne arătăm în ochii lumii suferă încă și astăzi de pe urma unui anumit naiv declarativism. Socotim, s-ar zice, că, pentru a ne impune în competiția universalului, metoda cea mai sigură nu e *să facem treabă* cot la cot cu ceilalți, ci să le *spunem* tuturor că sîntem competitivi. Trimișii noștri la felurite congrese nu se înscriu, de obicei, în problematica strictă a acelor congrese, ci comunică mai curînd asistenței internaționale care e „contribuția românească" la evoluția domeniului împricinat. La un colocviu de limbă și literatură sanscrită, de pildă, participanții români, în loc să facă filologie sanscrită, dovedindu-se la fel de calificați pe acest teren ca și colegii lor străini, vorbesc despre „studiile sanscrite în România". La o conferință despre problemele barocului, ei enumeră teoriile bucureștene despre baroc sau vorbesc, în cel mai bun caz, despre barocul românesc, caracterizat, eventual, ca infinit mai interesant decît barocul altor țări. Candoarea aceasta enunțiativă, obiceiul de a vorbi *despre noi* și nu *în numele nostru*, greșeala de ordin tactic de a ne prezenta lumii nu ca niște autorități capabile să participe la problemele *tuturora*, ci ca niște îndîrjiți ai problemelor noastre locale, toate acestea ne costă scump din punctul de vedere al relevanței noastre culturale. Ceea ce ne preocupă con-

secvent în orizontul politicii noastre externe nu răzbate îndeajuns în orizontul afirmării noastre spirituale. Și aceasta, pentru că refuzăm să înțelegem un principiu elementar al propagandei culturale internaționale: pentru a avea audiență universală, trebuie să începi prin a face proba bunei tale instalări în universal. Trebuie, cu alte cuvinte, să putem vorbi ca niște europeni despre probleme europene, pentru a ne cîștiga *apoi* dreptul de a vorbi ca niște europeni despre probleme românești și pentru a dobîndi astfel învestirea supremă: aceea de a vorbi ca români despre problemele europene. Strategia noastră începe însă, adesea, de la un nivel mult mai rudimentar: ea îngroașă perspectiva autohtonă asupra problemelor românești, ceea ce, în absența unei prealabile atestări europene, nu poate fi, în cazul cel mai fericit, decît o performanță a pitorescului. Un articol din 1936 al lui Wölfflin *(Zum Thema: Nationale Kunst)* ne previne — în modul cel mai limpede — împotriva unei atare devieri. El zăbovește în preajma unei aparente platitudini: valorile culturale cele mai înalte își află confirmarea numai întrucît trimit la sfera „general-umanului". Specificul național e deci valabil numai în măsura în care aruncă o lumină specifică asupra priveliștii fără hotare a universalului. Dacă ar fi altfel, Rafael n-ar putea să placă decît italienilor, Dürer n-ar avea ceva de spus decît nemților, iar Poussin nu i-ar putea interesa decît pe francezi. Faptul că nu așa stau lucrurile dovedește neta aderență a celor trei la preocupările globale ale umanității. Iar recompensa acestei generoase deschideri spre universal e tocmai sporul de glorie *națională* de care, prin asemenea artiști, beneficiază copios Italia, Germania și Franța.

Putem spune, în consecință, că e atîta șansă de reușită într-un program cultural național cîtă prezență a universalului se străvede în el. Parafrazînd o temă augustiniană, vom înțelege, o dată mai mult, că țara de baștină e iubită cum trebuie, cînd e simțită ca loc în care ne e dat să așteptăm judecata din urmă a universalului. Țara de baștină e unghiul din care contemplăm dezmărginirea, e culoarea specifică a nevoii noastre de colaborare planetară. Această colaborare nu poate avea drept combustibil decît stăruitorul respect pentru un adevăr în care tot ce e ton local intră într-o largă ordine integratoare. De aceea, dacă nu vrea să fie un trist fanatism pro-

vincial, patriotismul nostru se va strădui să ofere lumii adevărul nostru și nu prezumția noastră; el va restitui, așadar, universalității acea parte din noi care îi aparține.

Atenta considerare — încercată mai sus — a rigorilor ideii naționale nu ne va garanta, poate, intrarea promptă și definitivă în circuitul internațional al valorii. Ea va face însă ca dorința noastră de a intra în acest circuit să fie *legitimă*. Ea ne va ajuta, totodată, să găsim conturul ideal al culturii noastre, singurul pe care merită să-l aducem în discuția lumii. Bineînțeles, rigorile ideii naționale vor consacra cultura românească drept o *cultură a adevărului*, predestinată — în numele adevărului ei — să-și proclame mesajul în amfiteatrul universalității. Codul moral al acestui mesaj stă scris într-o memorabilă frază a lui Titu Maiorescu, față de care textul nostru se poate declara un simplu comentariu de subsol: „...fără cultură — spune Maiorescu (1868) — poate încă trăi un popor cu nădejdea că la momentul firesc al dezvoltării sale se va ivi și această formă binefăcătoare a vieții omenești; dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor și, dacă stăruiește în ea, atunci dă un exemplu mai mult pentru vechea lege a istoriei: că în lupta între civilizarea adevărată și între o națiune rezistentă, se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul".

Secolul 20, nr. 1 – 2 – 3, 1981

Un fleac utopic: integrarea europeană

Integrarea europeană a devenit, ca mai toate problemele noastre curente, o temă patetică: ne sperie și ne atrage, ne împarte în patrioți (cărora nu le pasă de „Europa dumnealor") și trădători (care vor să ne vîndă unor subtile mafii „federaliste"). Prima operațiune care se impune e deplasarea subiectului în afara conotațiilor lui dramatice. Integrarea europeană nu e cine știe ce. E o problemă strict tehnică. În 1945, printr-o decizie la care n-am fost părtași, ne-am trezit extraeuropeni, europeni injectați experimental cu un extras de dictatură asiatică. Am fost „decuplați" de la rețeaua lumii civilizate. Ceea ce avem de făcut acum e să ne recuplăm, să reintrăm în circuit, să ne realiniem unui stil, unui mecanism față de care, în ultimii cincizeci de ani, am fost siliți să ne comportăm „exotic". Trebuie să ne realiniem nu din mimetism provincial, nu din romantism internaționalist, ci datorită unei firești exigențe de *funcționalitate*. Pentru a participa la istorie, pentru a supraviețui decent, e musai să consimți spiritului vremii. Iar spiritul vremii se numește astăzi Europa. Se poate, desigur, trăi și după alte rînduieli: te poți decide să vorbești turcește cînd toți în jurul tău vorbesc latina și poți opta pentru șacșîri și giubea într-o lume de pantaloni și redingote. Dar riști să pățești ca Dinicu Golescu la Viena, cînd i s-a refuzat accesul la un spital de nebuni ca să nu-i smintească de tot pe pacienți cu vestmintele sale orientale. În orice caz, a contesta calculatorul în numele abacului strămoșesc nu e neapărat expresia iubirii de țară. Și, de altfel, n-ai decît să-ți păstrezi abacul, cu condiția să te deprinzi a lucra și pe calculator. Oricum, fondatorii României moderne așa au făcut: n-au fost scutiți de nostalgii, au înțeles foarte bine că achiziția „moder-

nității" se plătește cu pierderea fermecătoarei cironomii părintești, dar s-au conformat duhului celui nou, cu o tăioasă luciditate („ideea nouă a năvălit în țară o dată cu pantalonii, mai strașnici decît năvălirile tătărești" — spunea Alecu Russo). E haina evropenească mai frumoasă și mai comodă decît giubeaua? Poate că nu. Dar lucrurile nu se pun în felul acesta. Nu alegem între mai bun și mai rău. Alegem între a intra în joc sau a rămîne în afara lui. La urma urmelor, nu ni se cere prea mult. În Evul de Mijloc, „integrarea" europeană presupunea o metamorfoză care, pentru unii, suna a jertfă: trebuia *să te convertești*, să devii creștin, de vreme ce Europa era, înainte de toate, supremația creștinătății: ți se cerea, prin urmare, să aderi la un simbol; să accepți o determinare spirituală drastică, transfiguratoare. Europa de azi e infinit mai modestă. Ea nu mai are de propus un mit, ci o monedă. Nu mai are de difuzat o dogmă, ci un simplu mod de organizare, o rețetă socială și economică comodă. Pe scurt, Europa nu mai e decît *coerența unei administrații*, o formă, numele încă nobil al unei *proceduri* reușite. Ca atare, ea a devenit un model și pentru neeuropeni. Și indienii se integrează, în fond, în Europa, și chinezii, ca să nu mai vorbim de japonezi. Putem noi să rămînem în afară? Avem dreptul să ne comportăm ca și cum am fi străini de noi înșine? Nu ni se cere să ne pierdem identitatea, să negociem ceea ce nu e negociabil în ființa noastră. Și, dacă ni s-ar cere asta, am ști să răspundem că *unitatea* europeană e altceva decît o simplă *uniformitate* și că o Europă a *concordanțelor* nu are sens, dacă nu e dublată de o Europă a *diferențelor*. Iar Europa diferențelor e, în primul rînd, Europa culturii. Cînd e vorba de cultură, cuvîntul „integrare" își pierde, după părerea mea, orice înțeles. Faptul de cultură nu se poate „europeniza" prin decret; *ecoul* european al creativității nu poate fi rezultatul unei strategii voluntare. Brâncuși n-a devenit european la ordinul Guvernului; și nici prin zel patriotic dublat de ambiții oltenești. Ca tot românul, Brâncuși *s-a născut* european. Ca tot românul? Ar fi bine să fie așa. În cazul acesta, integrarea europeană ar fi, într-adevăr, *un fleac*, o performanță firească, la îndemînă, limpede și nepretențioasă. Din păcate însă, „fleacul" cu pricina e mult mai greu accesibil decît pare: e aproape utopic. De ce? Fiindcă avem formațiuni politice extremiste? Dar ce țară nu le are?

Atîta doar că, la noi, Puterea se bizuie pe asemenea formațiuni și le protejează. Avem prea mulți activiști vechi și turnători eterni pe scena publică? S-au mai văzut și la alții. Atîta doar că, la noi, ei sînt trimiși să ne reprezinte la Strasbourg. Avem calomniatori mărunți, gazete de scandal și alcătuitori de liste negre? Nu sîntem singurii. Atîta doar că, la noi, ei se bucură de imunitate parlamentară și sînt aplaudați de partidul de guvernămînt: li se îngăduie orice, cîștigă toate procesele, cultivă impenitent asasinatul (deocamdată) moral sub privirea placidă a Procuraturii. Altfel, integrarea europeană e un fleac. E un fleac — europenește vorbind — să ajungi să te simți în siguranță în țara ta, apărat de legi drepte și de instituții oneste. E un fleac să te bucuri de o televiziune independentă, ferită de bunul plac sermonizant al unui Tartuffe care se ia drept Montaigne. E un fleac să nu-ți mai fie frică de Poliție, ba, dimpotrivă, să o percepi ca pe o instanță cooperatoare, slujitoare, cordială. Toate acestea — și *nimic mai mult* — înseamnă integrare europeană. Dar avem de-a face cu un „nimic mai mult" utopic, pentru că luăm firescul drept o subversiune: cine pomenește de Europa e „vîndut" (tot astfel cum cine nu o idolatrizează e un „retrograd"). Soluția acestui impas ar putea fi totuși extrem de simplă: să dăm Europei ce e al Europei și țării ce e al țării. Un fleac — ai zice. Dar un fleac utopic, cîtă vreme Europa și țara sînt luate drept două Biserici vrăjmașe, fără alt Dumnezeu decît însăși vrajba care le separă în minți și în inimile noastre încăpățînate.

Dilema, nr. 22, 11 – 17 iunie 1993

Geopolitică

În iunie 1991, un demnitar român a avut onoarea să dejuneze la Bonn cu Hans Dietrich Genscher, pe atunci ministru de externe al Germaniei. „După ce criterii înțelege lumea apuseană să-și manifeste disponibilitatea politică și economică față de fostele țări comuniste?" — a întrebat, la un moment dat, musafirul din România. Răspunsul a fost prompt și cît se poate de limpede: nu există, în fond, decît două criterii: garanții clare de *evoluție democratică* și *stabilitate internă*. Validitatea unor asemenea criterii era, firește, de necontestat. Ceea ce se putea totuși pune în discuție era modalitatea, mai curînd aproximativă, a aplicării lor. I se puteau da domnului Genscher — și i s-au dat — trei exemple care să demonstreze caracterul strict *teoretic* al criteriilor amintite: (1) sprijinul (și creditul) acordat Cehoslovaciei într-un moment în care personalitatea lui Havel constituia într-adevăr o garanție de evoluție democratică, dar în care, pe de altă parte, stabilitatea internă se fisura galopant (urmînd să ducă la ruperea țării în două state distincte), (2) sprijinul acordat Chinei, o țară cu o stabilitate internă înfricoșătoare (tipică regimurilor totalitare), dar departe de a oferi garanții democratice, și, în sfîrșit, (3) sprijinul acordat conglomeratului rus, pe teritoriul căruia nu se putea vorbi nici de stabilitate, nici de democrație. Hans Dietrich Genscher a zîmbit, a acceptat că mai există și alte criterii, de ordin „strategic", și a schimbat subiectul.

Ca toate criteriile lumii politice, și cele enunțate de ministrul german se dovedeau circumstanțiale. Asemenea criterii se pot proclama și, eventual, pune în practică, *dacă* împrejurările o îngăduie. Ele pot fi însă la fel de bine puse între paranteze,

de îndată ce calcule mai subtile (sau pur și simplu mai obscure) o cer.

Este, prin urmare, o naivitate să ne imaginăm că geopolitica este o subdiviziune a eticii și că intervențiile corective ale Apusului au motivații duhovnicești. Fără îndoială, ne bucurăm cînd asemenea intervenții au loc, indiferent care e mobilul lor de substrat. Dar nu ne facem iluzii asupra coerenței morale a unor acțiuni gîndite după alte legi decît cele ale strictei moralități. Coerența politică, fără să fie neapărat imorală, e moralmente incoloră: e o coerență de *interese* și de *oportunități*, nu una a virtuții în ofensivă.

Așa se face, de pildă, că, dintr-o dată, România capătă aviz favorabil pentru intrarea în Comunitatea Europeană și sprijinul președintelui Clinton pentru acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate. Avem dreptul să ne întrebăm: E România de azi mai solidă — din unghi democratic — decît cea a anului trecut? E Guvernul actual mai „european" decît cele anterioare? Diferența politică dintre România anului 1991 sau 1992 și România anului 1993 e atît de substanțială, de radicală, încît să justifice, brusc, „grația" zeilor comunitari? Logica experienței noastre autohtone nu ne furnizează argumente suficiente pentru această rapidă schimbare de destin. Sîntem înclinați să spunem că, dacă n-am meritat credit european în ultimii trei ani, nu avem motive speciale să-l merităm acum; sau, invers, că, dacă am sărit pîrleazul acum, puteam foarte bine să-l sărim și în anii trecuți. Iată însă că socoteala noastră nu se potrivește cu cea a birocrației „de la centru". E evident că „ne-a venit rîndul". De ce tocmai acum? Nu știm, chiar dacă putem face o sumedenie de presupuneri. Și e bine că ne-a venit rîndul, cu condiția să nu luăm împlinirea acestui soroc drept o *victorie* națională și internațională. Nu de „merite", „progrese" sau performanțe diplomatice e vorba aci, ci de judecăți conjuncturale, dozaj tactic și „potriveli" de ordinul artizanatului politic.

Două teme se impun, credem, reflecției noastre, pornind de la această situație.

1 Nimic nu e mai ridicol și mai ineficient decît *romantismul politic*. Frazeologia patetică, stilul amar, eticismele și estetismele de tot soiul, mitologizarea „americanilor", retorica integrării europene (sau, invers, aceea a neaoșismului

sumbru) sînt, toate, chipuri ale unei juvenile inadecvări. A le practica echivalează cu a juca tenis în frac. Un politician adevărat nu *speră* să-și convingă partenerii. El nu mizează pe magnanimitatea sau pe obiectivitatea lor, ci se străduiește să le anticipeze mișcările, să le deslușească intențiile, să le valorifice, în beneficiul propriu, manevrele. Un politician adevărat nu lucrează cu idoli (fie ei oameni, state, idei sau idealuri), ci cu raționamente reci, pliate pe aritmetica faptelor. Fierbinte, în cazul lui, nu e decît obsesivitatea țintei. Orice altă fierbințeală e suspectă de demagogie sau e semnul unei vocații deviate, de literator. Desigur, afirmații ca aceasta sînt de natură să contrarieze firile candide, pentru care tot ce nu e roz e cinic. Dar e *mai* cinic încă să induci celor care te ascultă sentimentul că lumea e un Cișmigiu placid, presărat cu citate nobile.

2 Rafinamentul și anvergura edificiului geopolitic nu exclude tema *singurătății națiunilor*. Bineînțeles, totul e geopolitic. Totul, în afară de ceea ce fiecare națiune poate și trebuie să facă pentru ea însăși. Ajutorul extern vine sau nu: vine uneori cînd nu-l meriți (sau cînd nu-l mai aștepți) și nu vine cînd ți s-ar cuveni, și cînd promptitudinea lui ar fi salvatoare. România lui Ceaușescu poate fi creditată, iar cea de după Ceaușescu nu. România din 1993 e prizată ca integrabilă Europei, cea din 1991 nu. Toate acestea depind de noi în mai mică măsură decît am dori-o. Doamna Doina Cornea putea spune în 1990 că România n-a trecut încă proba democrației și spusa ei conta. Cum însă astăzi decizia preluării noastre în cursa europeană e luată, o afirmație echivalentă a aceleiași Doina Cornea n-ar mai avea nici un ecou. Așadar, „jocurile" mari, calculul „geopolitic" se hotărăsc pe deasupra capetelor noastre. Să profităm de ele ori de cîte ori ne sînt favorabile și să încercăm să le diminuăm efectul ori de cîte ori ne dezavantajează. Dar mai ales să ne administrăm cu acribie singurătatea. Să ne punem singuri la încercare, să ne judecăm singuri performanțele, să ne cîntărim singuri virtuțile și netrebnicia. Să facem *bine* puținul care depinde de noi. Iar tot ce se va adăuga din afară, ca o confirmare generoasă a acestui bine, să fie primit cu jovialitate, ca un dar dumnezeiesc, ca un semn al norocului cu atît mai răsplătitor, cu cît am contat mai puțin pe bunăvoința lui.

Dilema, nr. 26, 9 – 15 iulie 1993

Noua și vechea Europă

Pentru cei care au trăit cîteva decenii sub tirul propagandei comuniste, cuvîntul „nou" este un cuvînt compromis. Am fost educați în ideea contrastului fatal dintre „vechi" și „nou" — cu adaosul subînțeles că tot ce e vechi e rău și tot ce e nou e bun. Prin reacție, am devenit mefienți față de o „noutate" care se dovedea tot mai dizolvantă și mai autoritară. „Noul" devenise materia tuturor demagogiilor, numele neliniștitor al tuturor schimbărilor nefaste cu care eram confruntați. În numele „noului" ne era interzis accesul la marile repere ale tradițiilor noastre intelectuale, în numele „noului" ne erau arestați părinții, în numele „noului" ni se dărîmau casele și ni se „sistematizau" satele. Deasupra tuturor se înălța, spectral, un model pedagogic despre care se mai vorbise în Europa, dar care, acum, căpăta o realitate brutală, în ciuda schematismului lui: modelul *omului nou*, un amestec de utopie festivă și supunere decerebrată. Omul acesta și-a inventat rapid un limbaj specific, limbajul „de lemn" (analiștii englezi îi spun, nu întîmplător, *newspeak* „limbaj nou"), un limbaj desfigurat, neînsuflețit, sufocat de neantul formulelor gata făcute și al lozincilor. Preluat în retorica triumfalistă a „progresului", „noul" era epitetul stereotip al revoluției victorioase, antologat ca atare în *sottisier*-ul socialist al shakespearienilor Ilf și Petrov (vezi cronica orășelului Vasiuki, care „s-a dezvoltat" într-atît, încît merită numele de „New Moscova", urmînd ca, prin contrast, Moscova să devină „Old Vasiuki"). Pretutindeni unde se instala în lumea comunistă, noul echivala cu falsul, cu batjocorirea trecutului, cu diminuarea autenticității. Era de așteptat, prin urmare, ca tot ce ni se recomanda ca „nou", chiar dacă venea de pe meleaguri

„normale", să ni se pară suspect. Ne obosea și ne obosește încă să vedem atîtea lucruri ornamentate cu calificativul „nou": „noul val" în filosofia franceză, „noua ordine economică" internațională, „noua dreaptă", religiozitatea de tip „new age" etc. Ubicuă și de o legitimitate niciodată pusă la îndoială, „noutatea" pare să fi devenit o superstiție. Simțul deșertăciunii („nimic nou...") e cu totul inactual.

...În ultimul timp, se vorbește tot mai des de o „nouă Europă". Pentru noi, cei din Est, „integrarea" europeană nu e însă simțită ca dobîndire a unui statut *nou*, cît ca recuperare a celui vechi. Iar Europa care urmează să renască după dispariția zidului berlinez e *cea veche*. „Nouă" și provizorie a fost Europa de după 1945. Desigur, nimic nu poate renaște după o jumătate de secol în perfectă identitate cu sine: spiritul vremii e altul, contextul e modificat, perspectivele se calculează în funcție de o altă linie a orizontului. Ne vom pune totuși întrebarea: Care e dozajul optim de „noutate" pe care o realitate dată îl poate suporta pentru a rămîne ea însăși? Cît de *nouă* își poate îngădui să fie Europa pentru a nu deveni *altceva* decît Europa? Și mai departe: *ce anume* ar trebui să rămînă *neschimbat* în structura socială, politică și culturală a Europei, pentru ca Europa să rămînă ceea ce știm cu toții că este?

Iată o sumedenie de teme care pentru țările din estul continentului au o relevanță aparte, tocmai pentru că țările acestea n-au avut parte de euforia unei dezvoltări fără răgaz, fără *feed-back*, fără complexe. Noi am păstrat, în Răsărit, cu o evlavie alimentată de disperare, o imagine a Europei care, azi, nu pare să mai aibă un corespondent real. Cînd un praghez, un budapestan sau un bucureștean spune „Europa", el are în minte cu totul altceva decît berlinezul sau decît parizianul care ar rosti același nume: un soi de *merry old Europe*, foarte diferită, în spirit, de „noua Europă". Cu cît am fost, în fapt, mai izolați de inima continentului, cu atît mai pură a fost imaginea mentală pe care, cu maximă fidelitate, i-am păstrat-o. *Sîntem trecutul Europei* cu ceea ce are el nobil (și deci tezaurizabil), dar și cu balastul lui, cu inerțiile și prejudecățile lui. În țările din Răsărit, conștiința „cea bună" a Europei se amestecă cu conștiința ei vinovată, memoria se amestecă imperceptibil, cu decrepitudinea. Cu alte cuvinte, sîntem, în egală

măsură, depozitarii unui eventual elixir întineritor, ca și ai unei toxine primejdioase. Problema e să valorificăm elixirul și să transsubstanțiem toxina.

Ar merita să facem, odată, inventarul acelor lucruri din „vechea Europă", care nu trebuie să dispară. O anumită specie a cercetării, de pildă și, laolaltă cu ea, un anumit tip de intelectual: *intelectualul nerentabil*, cel care lucrează sub semnul *gratuității*. El nu își delimitează vocația în funcție de prioritățile momentului, nu își reglează efortul sub presiunea unor termene fixe și nu își formulează întrebările în așa fel, încît ele să îi garanteze o sponsorizare generoasă. Halucinat de o problematică neconjuncturală, eliberat de obsesia competitivității, de ritmul mecanic al prestației sale, această specie de intelectual se integrează cu greu vieții instituționale. El își e propria lui instituție. E drept, în varianta lui negativă, el se pierde în strălucire orală și, la limită, eșuează în pitorescul ratării. Dar cînd reușește, reușita lui e una a investigației libere, a demersului neconvențional, a imprevizibilului. Intelectualul din această categorie nu are crisparea frontierelor dintre domenii: întrucît s-a învățat să supraviețuiască fără sprijin oficial, nu se simte răspunzător dinaintea unor instanțe exterioare: nu se justifică decît prin înzestrarea și eficiența sa, nu dă socoteală de „originalitatea"sa: e economist, dar se pasionează de Husserl și Wittgenstein, e elenist, dar aprofundează problematica economiei de piață în fostele țări comuniste, e fizician și se ocupă intens de mistică. Are un singur criteriu și un singur mobil: *curiozitatea*, acea *curiositas* în care Cicero vedea sursa cunoașterii dezinteresate: *nulla utilitate objecta*. Destinul european al curiozității e accidentat. Creștinismul a sfîrșit prin a condamna excesele curiozității, curiozitatea-viciu, *cupiditas noscendi*, care surpă temeiurile credinței, alături de *superbia* și *concupiscentia*. Curiozitatea poate fi indiscreție și blasfemie. Și totuși, exercițiul liber al curiozității — cu toate riscurile lui — e axa spiritului grec (*Graecus morbus* — îi spunea Seneca), iar Europa, veche și nouă, e de negîndit fără fenomenul originar al Greciei. Uitînd de „vechimea" grecească a Europei, savantul de azi riscă să fie doct, fără a mai fi curios: o înjumătățire vecină cu extincția.

O nouă Europă, în care să se vadă, prin transparență, prestigiul Europei vechi și eterne, iată un proiect asupra căruia merită să reflectăm. O nouă Europă, care să se comporte față de sine cum se comportă misteriosul *angelus novus* al lui Walter Benjamin față de istorie: el avansează spre viitor vertiginos, dar *zburînd cu spatele*, astfel încît privirea lui să îmbrățișeze, recuperator, clipă de clipă, întregul trecut al umanității: un trecut mereu și integral *actual*, un trecut seminal, singura substanță vitală a oricărei înnoiri.

Dilema, nr. 44, 12 – 18 noiembrie 1993

Europa între două infirmități

Traversăm, ca europeni, un episod de schizofrenie. Căci, pe de o parte, ni se vorbește tot timpul de „casa europeană", de o „Europă unită", de comunități supranaționale, iar pe de altă parte, asistăm la o explozie fără precedent a patriotismului local, a nevoii de autonomie, de potențare a specificului național. Aspirațiile federative din unele zone sînt contrabalansate de surparea federațiilor existente în altele. Este revolta naționalităților un ecou compensatoriu al abuzului de retorică internaționalistă? Este încă prea devreme să vorbim despre Europa? Înclin să cred că da. Pentru că Europa nu e atît de bătrînă cum socotea Ortega y Gasset. Iar Europa contemporană e abia în curs de constituire. În anii dinaintea primului război mondial se născuse, e drept, un anumit cosmopolitism european, cel pe care Ortega îl numea „bancar", căci era unul al unei minorități, al celor care populau hotelul Ritz și călătoreau în *sleepingcar*. O Europă ceva mai omogenă a „funcționat" între cele două războaie. Dar, în 1945, Europa a sucombat; au apărut în locul ei două lumi din ce în ce mai străine una de cealaltă: lumea Europei Occidentale, tot mai solidă economic, tot mai industrializată și mai urbanizată, o lume democratică — atît cît se poate, confortabilă — atît cît se poate, dispusă, în orice caz, a se identifica pe sine cu Europa, cu adevărata Europă. Cealaltă lume, lumea Europei Răsăritene, cea a „lagărului socialist", s-a izolat tot mai mult într-o crescîndă mizerie economică și politică. Între cele două lumi, ziduri, „cortina de fier", „război rece". Dar, în vreme ce jumătatea apuseană a Europei avea conștiința propriei europenități, jumătatea de răsărit se știa exclusă, marginalizată, ruptă de trunchiul europenității. O Europă alcătuită din ju-

mătăți care nu comunică nu e cu adevărat europeană: o jumătate a creierului nu se poate da drept creierul întreg, chiar dacă cealaltă jumătate este bolnavă.

Abia acum, cînd zidurile au căzut, corpul Europei începe să se reanime, să respire normal, să regăsească o armonie fiziologică globală. Nu asistăm deci la reintrarea unei lumi infirme în circuitul unei lumi sănătoase. Asistăm la efortul a două infirmități de a se completa reciproc, în vederea obținerii sănătății.

Să ne fie îngăduită o analogie. La obîrșiile Europei stă, în definitiv, tot o încrucișare de universuri distincte și, în felul lor, infirme: universul Antichității tîrzii, al unui Imperiu Roman vlăguit, și universul vital, dar întrucîtva rudimentar, al năvălitorilor barbari. La intersecția dintre civilizația rafinată, dar obosită, a Romei și energia frustă a migrațiilor, s-a născut ceea ce avea să devină Europa. Nu trăim cumva un proces asemănător? Firește, simetria nu este perfectă. Căci nici lumea occidentală nu e o lume crepusculară, cum era cea a Romei vechi, nici lumea Europei de Răsărit nu e o lume a barbarității. Dar avem de-a face totuși cu impactul — pe care îl sperăm fertil — între două universuri cu destine specifice: un univers, al Apusului, care a cunoscut în ultimii patruzeci de ani *răsfățul istoriei* și altul, al nostru, peste care a trecut *barbaria istoriei*, întruchipată în totalitarismul de tip comunist. Încît, dacă Europa trebuie să se nască din nou, ea se va naște neapărat ca un spațiu al dialogului pe hotarul dintre răsfăț și barbarie. Și trebuie spus că răsfățul își are capcanele și dramele lui, după cum barbaria totalitaristă își are straniile ei avantaje.

Dialogul între noi poate eșua, din păcate, oricînd. Apusul poate greși comportîndu-se absorbant și paternalist, noi putem greși dezvoltînd o psihologie resentimentară, în care orgoliul suferinței și complexe provinciale de tot soiul să se împletească nefast, mutilant. Am putea, cu alte cuvinte — și pentru a rămîne în limitele analogiei amintite mai sus —, să ne trezim confiscați de un sentiment asemănător cu cel numit de Romano Guardini *das anti-römische Affekt*; de data aceasta, ar fi un *anti-westliches Affekt*, cu rezultate regretabile. Tărîmul pe care asemenea impulsive „afecte" pot fi anesteziate e, categoric, acela al culturii. Căci, dacă Europa a rămas, teoretic,

măcar, sau latent, *întreagă* în ultimii patruzeci și cinci de ani, este pentru că nici un zid, nici o „cortină de fier" n-a reușit să anuleze circulația valorilor spirituale dintr-o zonă într-alta. Cultura a fost marea și fericita subversiune a spiritului european împotriva propriei sale atomizări. Ea e emblema însăși a supraviețuirii noastre.

Dilema, nr. 45, 19 – 25 noiembrie 1993

Modelul norvegian

Domnului Magnus Bronder

Stăm prost cu Nordul. Privim extatic spre Vest, trăim sub complexul Sudului european (cînd excedați de balcanismul nostru, cînd mîndri de resursele noastre mediteraneene), iar cu Estul avem o lungă experiență de „iubire–ură": Răsăritul asiatic al Rusiei ne-a preluat în sîngeroasa lui derivă istorică, Orientul Apropiat ne-a injectat metafizica tabieturilor, iar cu Orientul Mijlociu și Extrem ne simțim, de la Nicolae Milescu-Spătarul la Mircea Eliade, într-o discretă, dar privilegiată consonanță. Cu Nordul însă stăm prost, deși s-au găsit subtili abstractori de chintesență care să vorbească de o „Dacie hiperboreană". A fost invocat, la un moment dat (pentru a se dizolva curînd în bășcălie), „modelul suedez". Dar, în genere, — în ciuda scandinavizării crescînde a apartamentelor noastre în timpul iernii — *realitatea* Nordului ne-a rămas străină. Ne-am dezvățat să iubim zăpezile, să luăm în serios rigoarea sintetică a peisajului septentrional.

Se va înțelege, prin urmare, de ce, după o săptămînă la Oslo, m-am întors într-o dispoziție propagandistică reparatoare: vreau să mă aliniez inventatorilor de „modele" din ultimii ani, propunînd lumii românești un model nou: *modelul norvegian*. Invoc, în apărarea acestui model, patru categorii de argumente:

1 Norvegia a găsit un *admirabil dozaj* între confortul modern și tihna tradițională. Civilizația a rămas în limitele scării umane, prestigiul metropolitan a păstrat o fermecătoare grație provincială. Acesta va fi, cred, — în varianta lui benefică — viitorul planetei: o combinație calmă de tehnologie utilă și

răgaz atemporal, o alăturare reușită de Hamburg și Fălticeni. Vrei delicatese pariziene și computere *science fiction?* Le ai la îndemînă, ca pe niște anexe placide, cotidiene, umile. Vrei fundătura înzăpezită, colina romantică, întunericul rural? Le ai, de asemenea, în același spațiu cu delicatesele și cu computerul. Comoditățile veacului se adaugă „eternului zilnic" fără să-i atenueze firescul. „Progresul" e prezent fără ostentație, ca o slugă care a intrat în familie și își îndeplinește îndatoririle trecînd neobservată. E curat peste tot, dar nu e niciodată curat nebunește, ca într-un pustiu aseptic. Zăpada supraabundentă e înlăturată, dar nu anulată maniacal, hăituită birocratic, sistematizată gospodărește. Orașul refuză să fie o constantă excomunicare a stihialului. E mereu loc pentru inserția accidentului natural, pentru aproximație și inadvertență. Poți fi citadin, fără să devii imbecil biologic, dependent de aparatură, înjumătățit sufletește. Aceasta ar fi, în rezumat, „rețeta Oslo" a secolului următor. O recomand cu toată convingerea.

2 Norvegia a găsit metoda de a fi europeană fără să vorbească tot timpul despre Europa. Cu alte cuvinte, ea socotește că se poate participa la destinul Europei, dincolo de schemele contabile ale unor organisme „centrale". Tema integrării europene e, astfel, în chip înțelept, de-dramatizată. Ea nu stîrnește nici burzuluite discursuri autohtoniste, dar nici leșinuri snoabe, de tîrgoveț internaționalist, halucinat de mirajul capitalei. Față de marile tabuuri ale momentului (Maastricht, Consiliul Europei etc.), Norvegia păstrează o *distanță binevoitoare*. Evident, și-o poate permite. Și nu m-aș grăbi să recomand României *de azi* același surîs „rece" pe care îl adoptă Norvegia față de Bruxelles. Dar România *de mîine* — și nu numai ea — va trebui să reflecteze la un dialog *mai destins* cu Comunitatea Europeană, la o procedură mai suplă a „conlucrării". Nu Europa *programatică* va trebui să cîștige, ci Europa *de-la-sine-înțeleasă*. Nu teroarea unor „jurii" fatale, instalate infailibil în axa lumii, ci emulația exprimării diverse a unei unice exigențe.

3 Norvegia reușește să vorbească mult despre Norvegia, fără să alunece în prostie fudulă sau în xenofobie. Un soi de mîndrie inocentă e perceptibilă la tot pasul. E inevitabil să te întrebi de ce o asemenea dragoste de sine sună, la ei, atît de

normal, în orice caz atît de nesupărător, în vreme ce la noi sună atît de prost. Mai întîi, e vorba de stil și de recuzită. Patriotismul norvegian e ferm, dar fără emfază. Pieptul nu se umflă, pumnul nu cade ciobănește sub nasul preopinentului. Ochii bulbucați, nările dilatate, răgetul apoplectic nu trec drept deghizamentul obligatoriu al iubirii de țară. „Vatra strămoșească" nu e invocată printre sughițuri, contemplarea trecutului nu se cuplează neapărat cu căutătura cruntă și cu sentimentul abisal al nenorocului. Norvegianul vorbește despre patrie cu o tinerească bună dispoziție: e luminos și limpede, e bucuros că poate arăta celorlalți un obraz agreabil. S-ar spune că, pentru el, patriotismul e o formă de sportivitate, satisfacția cuviincioasă a atletului față de propria performanță. Și mai e ceva: accentul cade întotdeauna pe *prezent*, pe virtuțile și reușitele *de azi* ale țării: legislația de azi, presa de azi („sîntem țara cu cel mai mare număr de gazete pe cap de locuitor"), acțiunea politică de azi, construcțiile de azi etc. Ceea ce nu înseamnă că, pentru norvegianul contemporan, nu există corăbiile vikingilor, Harald I și Olav al II-lea, Nansen și Munch, Ibsen și Grieg. Dar, a fi la înălțimea înaintașilor e, pentru el, infinit mai important decît a sporovăi festiv în umbra lor. Norvegianul contemporan înțelege să confirme prin faptă proprie gloria strămoșească. El nu se simte legitim pentru că are un trecut, ci se simte obligat să-și legitimeze trecutul clipă de clipă prin virtuțile sale de azi. Sîntem departe de o astfel de mentalitate. Legitimitatea noastră e nostalgică, retroactivă, muzeală. Ne purtăm complezent cu noi înșine în numele unor amintiri măgulitoare. Sîntem mereu ceea ce nu mai sîntem: daci, romani, răzeși, plăieși, martiri creștini etc. Nimeni nu pare să se mai întrebe *cum* și *dacă* aceste straturi istorice trăiesc încă în noi sau dacă nu cumva noi trăim parazitar în nimbul lor, ca niște deșeuri volubile...

4 În Norvegia, *legile* sînt invocate adesea ca fiind temeiul însuși al democrației. Dar, pe măsură ce intri în amănunte și ceri explicații suplimentare, descoperi uluit că, dincolo de rigoarea formală a legilor, există o sumedenie de convenințe, o rețea a „dreptului" cutumiar mult mai eficace în planul vieții comunitare decît jurisprudența însăși. Comportamentul cetățeanului norvegian e dictat în mai mare măsură de

instinctul social, de cuviința patriarhală decît de legislația curentă. Lucrurile se fac într-un anumit fel, pentru că așa trebuie făcute, nu pentru că o ordine exterioară *impune* modul desfășurării lor. Mobilul oricărei acțiuni e de găsit în țesutul intim al conștiinței individuale, dincolo de interdicții și table de legi. Legile par destinate să vegheze numai abaterile (excepționale) de la cutumă. La limită, Norvegia poate funcționa perfect fără cod penal sau cu un cod penal minimal, rezervat unei patologii sociale restrînse.

„N-avem destule legi" — se spune adesea la noi. Sau: „Legile nu sînt destul de aspre". E semnul îndepărtării noastre de „modelul norvegian". S-ar cuveni să spunem mai degrabă că nu mai avem *lege* și că această „fără-de-lege" a noastră e explicația nevoii noastre de proliferare legislativă. Cînd nu mai ai nici o *lege*, trebuie să te acoperi de *legi*. Cînd nici o instanță lăuntrică validă nu își mai poate exercita autoritatea asupra ta, te adresezi, în numele anemiei tale morale, instanței publice. Acesta pare să fie, deocamdată, „modelul românesc". Cu specificarea că instanța publică însăși e șubrezită, dislocată din legea ei, de nelegiurile ultimelor decenii.

Unii spun că Norvegia e, pe termen lung, plicticoasă: frigurile și nopțile sînt lungi, oamenii sînt lipsiți de imaginație, incapabili de spontaneitate și expansiune. Un ziarist polonez, la capătul a paisprezece ani de experiență norvegiană, mi-a vorbit un sfert de oră despre țara lui de adopțiune ca despre un coșmar (dominanta acestui coșmar fiind, în mod vădit, pentru el, prețul foarte ridicat al băuturilor spirtoase). S-ar putea, nu contest, să existe în „modelul norvegian" și un anumit coeficient de plictiseală. Dar eu am început să mă plictisesc și acasă, în aparenta zarvă a Bucureștilor. M-am plictisit destul ca un dac la marginea imperiilor. De ce nu m-aș plictisi nițel și ca un viking, într-un fiord liniștit, cu apă curentă, încălzire ieftină și populație feminină majoritară?

Dilema, nr. 48, 10 – 16 decembrie 1993

Europa și călătoriile

În limba greacă, Europa pomenită de Hesiod drept una dintre fiicele lui Okeanos și Tethys înseamnă „cea cu ochi mari" sau „cu față amplă", rotundă (prin analogie cu „fața Lunii"). Pornind de aici, putem divaga indefinit: „cea cu ochi mari" poate fi și „cea cu ochi larg deschiși", „cu privire cuprinzătoare" și, de ce nu, „cu vederi largi". Dar e suficient sensul literal al cuvîntului pentru a semnala componenta de „expansiune", „dilatare", „deschidere" subzistentă în „depozitul" său etimologic. Europa apare, în zorii propriei ei istorii, ca o fecioară seducătoare, care se lasă purtată de un *furor* divin, dincolo de orizontul ei domestic. „Ochii mari" exprimă, simultan, frumusețe, curiozitate, uimire, voluptate și spaimă.

Iar destinul cuiva care părăsește de bunăvoie, pe spinarea unui taur, Fenicia natală pentru a traversa marea spre Creta este — ar fi spus grecii — un tipic *destin apodemic:* destinul călătorului, al celui care pleacă de-acasă, fascinat de „străinătate". Tema *depărtării absorbante,* a alterității ispititoare este — pentru lumea europeană — o temă definitorie, un reper structurant. De la navigatorii greci la Cristofor Columb, de la Magellan la Thor Heyerdahl, asistăm la o ofensivă perpetuă a unui continent asupra tuturor celorlalte. Cazul e unic. Există, desigur, năvălirile nomazilor asiatici asupra Europei aurorale, există „japonizări" și „americanizări" contemporane, există fenomenul dramatic al imigrației, care face din Europa de azi ținta unei lente invazii extraeuropene. Dar toate acestea sînt împrejurări — de regulă tîrzii — a căror relevanță față de ținuturile lor de obîrșie nu poate concura relevanța apodemiei față de fizionomia eternă a Europei. Ele fac parte, de altfel, mai curînd din istoria Europei, decît din aceea a

continentelor-sursă. Nu ne sînt cunoscute „campanii" civilizatoare ale Asiei sau Africii asupra Lumii Vechi. Nu știm să existe catedre de „europenistică" la Benares sau Calcutta, după cum există catedre de indologie în metropolele europene. Nu există un misionarism buddhist sau islamic comparabil cu misionarismul creștin (în speță catolic) în teritoriile necreștine, în același timp „descoperite" și „cucerite". „Convertirile" la formele de spiritualitate transeuropene sînt, mai întotdeauna, inițiative ale europenilor înșiși: nimeni nu l-a constrîns pe Albert-Eugène Puyou de Pouvourville să se integreze taoismului sub numele de Matgioi, nimeni nu l-a obligat pe René Guénon să treacă la islamism, devenind Abdel Wahid Yahia, nimeni n-a dirijat propagandistic transformarea unui cercetător german în lama Anagarika Govinda. Setea de alteritate ține de identitatea Europei. Cu alte cuvinte, pierderea de sine e una dintre modalitățile fidelității noastre față de noi înșine. Emblema acestui paradox este „linia orizontului". Pe traseul subțire al acestei linii se confruntă, dintotdeauna, marea șansă a Europei și riscul ei suprem. Linia orizontului e, pentru european, experiența *limitei:* ispită, experiment, probă inițiatică. Și, dacă unul dintre numele demonului este „cel care îți verifică limita" (*peirázon*), atunci orizontul, ca limită a aspirațiilor noastre, e locul satanic prin excelență, hotarul dintre salvare și rătăcire.

Curiositas

Se pot face multe presupuneri cu privire la motivele care i-au determinat pe regii spanioli să suporte financiar proiectul lui Cristofor Columb: dorința de expansiune colonială, speranța îmbogățirii spectaculoase, mirajul mirodeniilor indiene, concurența cu portughezii și, nu în ultimul rînd, o semeață conștiință misionară, vizînd creștinarea marilor spații islamice din Asia și Africa. Columb însuși începuse să-și ia foarte în serios numele de botez, de vreme ce, după 1493, își semnează scrisorile „Columb, purtătorul de Hristos". Mai mult decît descoperitor de noi teritorii, genovezul se dorește profet și nu ezită s-o spună: „Dumnezeu m-a făcut mesagerul noului cer și al noului pămînt de care se vorbește în Apo-

calipsa Sfîntului Ioan". Dar, dincolo de toate acestea, și regii și navigatorul trebuie să fi fost mînați de un impuls pe cît de gratuit, pe atît de puternic: *curiozitatea*. La orizont se aflau, desigur, bogăția și gloria. Ele puteau fi imaginate și dorite ca atare. Mult mai atrăgătoare erau însă *inimaginabilul*, noutatea absolută, misterul pe care nebuloasele depărtării le promiteau. Pentru Seneca, viciul curiozității e un viciu grecesc (*Graecus morbus*). Și nu e Grecia „fenomenul originar" al Europei ? A privi spre orizont liber de gîndul utilității, a combina fapta cea mai aventuroasă cu apetitul purei contemplativități — iată un mod de a fi care șterge diferențele dintre Ulise și Columb, pentru a pune în lumină una dintre notele distinctive ale europenismului: plăcerea *dezinteresată* de a iscodi în afara orizontului propriu. Călătoria întreprinsă din strictă curiozitate e, pentru locuitorii Orientului Mijlociu și Îndepărtat, o ciudățenie. Există documente care atestă stupoarea asiaticilor față de obiceiul european de a umbla fără un scop determinat. Drumețul care nu făcea negustorie, război sau o meserie lucrativă oarecare era evaluat adesea drept spion. În orice caz, era suspect. De altfel, Europa însăși a sfîrșit prin a se îngrijora de excesul disponibilității sale cognitive. Curiozitatea e o virtute cu două tăișuri. Tradiția creștină, într-o campanie masivă mergînd de la Sfîntul Augustin pînă la Montaigne, își ia distanțe față de efectele ei negative: indiscreția, lăcomia de informație nefolositoare, gustul pentru excentric și ocult. Curiozitatea poate deveni, prin urmare, sacrilegă, ilicită, la rînd cu *concupiscentia* și *superbia*. Ea e la antipodul credinței, în imediata vecinătate a păcatului originar. Și totuși, energia ei insidioasă e mai tare decît scrupulul teologic. Curiozitatea rămîne erezia europeană prin excelență. Sursă vitală a instinctului de a călători, neastîmpăr constitutiv al „Occidentului", ea își inventează mereu alte orizonturi. După Capul Bunei Speranțe, India, America (de Nord și apoi de Sud), după Canada (atinsă de francezi în secolul al XVI-lea), după Australia (preluată de olandezi) și după isprăvile rusești din Oceanul Arctic, Europa se abandonează unei insațiabile redescoperiri de sine. Secolul al XVIII-lea vede instituindu-se moda „marelui tur", a cărui vedetă e Italia. Nordul european e fascinat de Sud, tot astfel cum tîrziu, după al doilea război mondial, Europa de Est va trăi fascinația Vestu-

lui. Pe de altă parte, Anglia secolului al XVIII-lea traversează un intens episod de sinofilie (cu consecințe asupra artei grădinăritului), iar Franța sfîrșitului de secol al XIX-lea valorifică stilistic un puternic acces de „japonism". Artiștii moderni recuperează creativitatea Africii și insolitul morfologic al celor mai îndepărtate arhipelaguri. Europa a devenit planetară și planeta a devenit europeană. *Depărtarea* — ca zeu neuzurpat al cultului nostru pentru itinerantă — nu e niciodată păstrată în spațiul unei aspirații abstracte. Ea stîrnește — asemenea peșterii descoperite în copilărie de Leonardo da Vinci — o curiozitate împletită cu spaima. Absoarbe și inhibă deopotrivă. Din substanța ei se nasc lumile imaginare, utopiile, iluzia. A obține pe o suprafață plană senzația adîncimii spațiale devine performanța supremă a picturii renascentiste. „Setea de spațiu a fost lucrul dintîi — spune undeva Max J. Friedländer; descoperirea legilor perspectivei a venit abia în al doilea rînd." Întregul prestigiu al operei de artă a putut fi definit — în secolul trecut — de Adolf von Hildebrandt — ca rezultat al „distanței" pe care ea o întruchipează *(Ein Stück Nähe als Fernbild behandelt)*. Datorăm, de asemenea, distanței modul în care înțelegem transcendența. „Acolo" devine un presentiment al lui „dincolo". Privirea devine devoțiune. Călătoria se convertește în cruciadă sau în procesiune. Bilanțul dialogului european cu linia orizontului nu se oprește însă aici. Pe același traseu apare tema exoticului, intuiția abisalului și întregul spectru al lumilor posibile. Depărtarea surdinează realul imediat, adăugîndu-i totodată nenumărate realități paralele (virtuale, fantastice, halucinatorii). Curiozitatea stimulată de depărtare e, în același timp, sursă de cunoaștere și de delir. Să adăugăm că din experiența contemplării orizontului s-a născut nu numai „cupiditatea" științifică, dar și „aparatul" ei tehnic. *Metoda* nu e altceva decît un mod de a acoperi eșalonat, din aproape în aproape, intervalul dintre spiritul investigator și obiectul investigat, înțeles ca orizont ce trebuie atins. Felul european de a înțelege timpul, mijloacele de măsurare a lui, ca și cele de orientare în spațiu, sînt epifenomene ale călătoriei. Faust înconjurat de hărți, tomuri groase și instrumente mecanice și navigatorul care privește în zare sub cerul plin de stele și păsări sînt ipostaze ale aceluiași personaj, chipuri specifice ale europenității.

Chipuri nu întotdeauna simpatice. Curiozitatea poate fi luciferică, descoperirile întreţin adesea euforia descoperitorilor pe socoteala celor „descoperiţi". Nu o dată europeanul a fost — în teritoriile pe care le-a anexat — un mesager al orgoliului smintit, al unei barbare lipse de măsură. Georg Christoph Lichtenberg avea dreptate să spună: „Cel dintîi american care l-a descoperit pe Columb a făcut o foarte proastă descoperire".

Apodemia

Cum am văzut, linia orizontului promite călătorului un beneficiu de ordin cognitiv. Pentru mulţi, ea poate căpăta însă şi chipul unei *soluţii* existenţiale. Pleci spre un „mai bine" presupus, pleci pentru a realiza un program de viaţă pe care ambianţa imediată pare să-l blocheze. E motivaţia tuturor emigrărilor. În genealogia lor există, firește, şi un oarecare procent de „curiozitate", după cum există — ca la Robinson Crusoe — reflexul unei anumite alergii faţă de mediul domestic. Dar decisive sînt — pentru emigrant — *speranţa*, creditul acordat „lumii largi", perceperea „străinătăţii" ca *promisiune*. Acestora li se adaugă un secret orgoliu: orgoliul realizării de sine pe un plan mai vast decît cel oferit de provincia natală. Paradigma unui asemenea orgoliu ne este oferită de Kierkegaard într-un comentariu de text evanghelic (Matei 6, 24-34): un crin „de la ţară" află prin mijlocirea unei păsări perfide — în trecere prin districtul său — despre existenţa altor meleaguri, populate de crini imperiali. Crinul rural îşi pierde dintr-o dată liniştea: vrea să „vadă lumea", să se emancipeze, să împărtăşească destinul semenilor lui „metropolitani". Povestea se termină prost: pasărea îndeplineşte dorinţa „apodemică" a crinului: îl smulge din rădăcină pentru a-l duce sub aripă spre tărîmul visat. Pe drum, crinul se usucă şi moare. Multe dintre „proiectele" stimulate de utopia străinătăţii se dovedesc nerealiste. Dar lipsa instinctului apodemic, încremenirea în regional nu e mai puţin deformatoare. Phaidros îl avertizează asupra acestei „maladii" pe însuşi Socrate: „E limpede că din cetate nu ţi se prea întîmplă să pleci vreodată pentru a călători dincolo de zidurile ei". „Apodemia" e ter-

menul folosit în text pentru a desemna impulsul de a trece dincolo de frontieră, dincolo de obstacolul arbitrar al zidurilor „oficiale". Socrate, ca mai tîrziu Kant, e un sedentar, un „epidemic" (pentru a recurge din nou la terminologia grecească): el preferă oricărei aventuri confortul de a rămîne pe loc, între zeii locali. Apodemicul însă optează pentru zeii ubicuităţii. Din punctul lui de vedere, „centrul" e întotdeauna altundeva, iar patria e pretutindeni unde îl poartă paşii. Mentalitatea aceasta „cosmopolită" e cu mult anterioară marilor descoperiri geografice. Dar ea se exprimă cu o vervă unică în Renaştere, la un Leon Battista Alberti, de pildă: „Oamenii spun: iubeşte-ţi patria şi rudele, făcîndu-le tot binele pe care şi-l doresc. Dar ei mai spun că lumea întreagă e patria omului şi înţeleptul îşi face casa oriunde se întîmplă să se afle. Făcînd asta, el nu fuge de ţara sa, ci adoptă o alta."

În Europa de Est, de-a lungul celor patruzeci de ani în care „internaţionalismul proletar" nu ezita să conteste dreptul individului la paşaport, apodemia a luat proporţiile unei obsesii. Dorinţa de a fugi dincolo de „cortina de fier" — din raţiuni economice, politice şi spirituale — a modelat nu numai destinele fugarilor, ci şi pe ale celor rămaşi acasă, sfîşiaţi între teama de risc, prudenţa dinaintea necunoscutului şi visul de a călători nestingheriţi în paradisul „ţărilor civilizate". Pînă la urmă, apodemia estică (şi cea a „lumii a treia") a sfîrşit prin a modifica şi destinul „gazdelor". Ţările civilizate au trebuit să se confrunte cu prezenţa — greu asimilabilă — a „străinului", să suporte convieţuirea cu „diferenţa". A-l asuma pe „celălalt" a devenit tema cea mai dramatică a veacului şi testul adevăratului liberalism. Din păcate, europeanul, care şi-a făcut un obicei, o doctrină şi o mîndrie din a se simţi *acasă* în orice parte a globului, are dificultăţi neaşteptate cînd e vorba să-şi amenajeze ograda ca pe un „acasă" pentru alţii. S-ar zice că îi vine mult mai uşor să contemple sau să ia cu asalt linia orizontului, decît să se complacă a fi el însuşi „linie de orizont", spaţiu rîvnit, ţintă. Europa suferă de ceea ce s-ar putea numi „sindromul apodemiei unilaterale". Ea trăieşte simultan euforia expansiunii şi complexul închiderii în sine. Iar criza acestei disimetrii e abia la început.

Acedia (Taedium cordis) sau călătoria fără orizont

Nu toate călătoriile sînt inocente. Ele pot avea un chip nocturn, o componentă demonică, de natură să-l desfigureze pe călător. Există, cu alte cuvinte, o patologie a călătoriei de care Europa n-a fost scutită. În varianta morbidă, călătoria se cheamă *rătăcire*. Motivația ei nu e fascinația depărtării, mirajul orizontului, ci refuzul proximității, exasperarea față de ambianța imediată, sațietatea de sine și de universul familiar. Nu pleci absorbit de o țintă seducătoare, ci pleci excedat de locul în care te afli. E efectul unui „păcat" pe care tradiția Europei creștine l-a experimentat și l-a descris sub numele de *acedie*. Cei care îi cad victimă pierd gustul fericirii și speranța de a se mîntui. Vlăguiți sufletește, paralizați de sentimentul eșecului, plictisiți și triști, ei își transferă culpa asupra spațiului care îi găzduiește. Călugărul e dezgustat de chilia sa, de comunitatea sa, iar laicul nu-și mai suportă casa, orașul, țara. Singura soluție pare să fie, în asemenea împrejurări, călătoria. Pleci în iluzia că lași în urmă răul, pleci fără destinație precisă și fără o motivație limpede. Pleci ca să te vindeci. În realitate, devii vehiculul maladiei tale: o porți pretutindeni cu tine, transformînd criza inițială într-o suferință cronică. Acedia e combustibilul incert al călătoriei melancolice. Drumețul nu e, în asemenea cazuri, un căutător, ci un hăituit. Linia orizontului încetează să mai fie, pentru el, o ispită stimulatoare, o provocare tonică; ea devine mai curînd graficul unei nevroze, expresia terorizantă a unei insomnii.

E de la sine înțeles că, în forma ei extremă, acedia — și „dorul de ducă" de care e, de obicei, însoțită — nu se întîlnește la fiecare pas. Dar, în forme diluate și sub diferite tipuri de camuflaj, ea apare drept una dintre dramele caracteristice ale omului european. O specie a acediei este, în fond, febra contemporană a călătorului. Personajul instabil care populează marile aeroporturi și hoteluri, comis-voiajorul neobosit, omul de afaceri hiperactiv, mobil pînă la disoluție, sînt, adesea, tot atîtea chipuri ale evaziunii. A fi mereu ocupat, a nu avea timp și a nu avea „stare" nu sînt numai semne ale dinamismului vital și ale unei „cariere" în ofensivă: sînt, deopotrivă, modalități ale amînării de sine, simptome ale vidului interior. Agitate de „viteza" veacului, sufletele se anemiază,

reflexiunea devine strict funcțională, simțul transcendenței adoarme. Răgazurile ajung să fie plicticoase, singurătățile — de nesuportat. Abisului propriu îi sînt preferate, prin reflex de apărare, „agenda încărcată", „alergătura", „deplasările de serviciu". Avem de-a face cu un tip de călătorie „original": *călătoria fără orizont*, călătoria care nu intră în dialog cu depărtările, ci le anulează birocratic, ca pe niște metafore superflue.

Există tratament pentru o asemenea derivă? Textele patristice recomandă celor pe care acedia îi îndeamnă să-și părăsească precipitat chilia o rezistență încăpățînată între zidurile ei. *A nu pleca* devine modul optim de a evita călătoria fără orizont. „Cum că nu trebuie să te grăbești să-ți schimbi așezarea sau să-ți părăsești casa" se intitulează o colecție de sentințe vechi pe teme ascetice. „Psihoza de recluziune" se combate, așadar, prin intensificarea paroxistică a recluziunii: linia halucinatorie a orizontului e înlocuită cu punctul ombilical, în jurul căruia dispersia browniană a ființei se poate reorganiza.

O altă soluție ar fi asumarea în absolut a bolii, recuperarea *rătăcirii* din perspectiva *pelerinajului*. Poți umbla fără țintă exterioară, dacă prin asta înțelegi să întruchipezi condiția provizorie a oricărui atașament pămîntesc. Adopți o „viață de străin" *(xeniteia)*, pentru a proclama tranzitivitatea oricărei „instalări", relativitatea oricărui sălaș în raport cu „patria cerească". Rătăcirea e un accident existențial între altele. Pelerinajul însă e coextensiv naturii umane, e consecința și emblema „căderii în timp". Nu întîmplător, începutul unui celebru document al spiritualității rusești sună astfel: „Prin harul lui Dumnezeu sînt om și creștin, prin fapte — mare păcătos, prin stare — pelerin fără adăpost, rătăcitor umil din loc în loc".

Rezultă, dacă e să ne gîndim la împrejurările de azi, că pentru a tempera ceea ce e neliniște în noi, pentru a corecta tendințele destrămătoare ale agitației moderne, „neașezarea" noastră paroxistică, avem de ales între două mari soluții: regăsirea *imobilității* contemplative sau experimentarea unei noi stilistici a călătoriei. Prima soluție echivalează cu redescoperirea virtuților lui „acasă". Fără a cădea în suficiență parohială și în comoditate inertă, va trebui să obținem un dozaj echitabil (și igienic) între conștiința planetară și savoarea

regionalului. Va trebui să redescoperim partea bună a vieții sedentare, bucuriile conviețuirii înlăuntrul *micilor* comunități. Fără ele, satisfacțiile oferite de comunitățile largi și *evenimentul* călătoriei în afara orizontului familiar cad în retoric și rutinier. Soluția a doua e mai delicată și, deocamdată, mai puțin plauzibilă. Pentru a identifica o nouă stilistică a călătoriei, Europa are nevoie de o nouă mitologie sau, în orice caz, de reevaluarea valorilor ei tradiționale și a simbolurilor ei constitutive. Nu poți obține pelerinajul într-un spațiu care și-a pierdut articulația.

Cînd nici soluția monahului, nici aceea a pelerinului nu sînt posibile, cel plecat la drum sub ghimpele acediei mai are o ultimă șansă: *reîntoarcerea*. Orice călătorie se termină cum se cuvine, dacă reintegrează punctul de pornire. Expansiunea europeană — benefică uneori, devastatoare alteori, tonifiantă, dar și risipitoare, generoasă, dar și sufocantă sau schimonositoare — are nevoie de corectivul unei mișcări inverse, centripetale. Cu alte cuvinte, Europa trebuie să se decidă ca, dintre toate drumurile posibile, să-l aleagă într-un tîrziu, nu prea tîrziu, și pe acela care duce spre propriul orizont: *„Let sea-discovers to new worlds have gone,/* Let Maps to others, worlds on worlds have showne,/ Let us possesse our world, each hath one, and is one" (John Donne, *The Good-morrow*).

Am valorificat pînă acum cu o admirabilă vervă înzestrarea odiseană a spiritului european. E poate timpul să reflectăm la europenitatea Penelopei...

Dilema, nr. 65, 8 – 14 aprilie 1994;
nr. 66, 15 – 21 aprilie 1994;
nr. 67, 22 – 28 aprilie 1994

Suedia și socialismul real

Autohtoni sau „europeni", candizi sau cinici, veritabili sau oportuniști, socialiștii de toate soiurile nu contenesc să ne spună că ideea socialistă, dincolo de eșecurile ei istorice, e, *în sine*, o idee bună. Bun în sine e și comunismul înțeles ca socialism de extremă sau socialism culminant. E bun egalitarismul, e bună proprietatea colectivă, e bună decizia „celor mulți". Și numai devierile fatale ale cîtorva dictatori pot fi făcute vinovate de catastrofa comunismului real. Comunismul a fost stricat de Stalin sau de Ceaușescu. A fost compromis, cum spun occidentalii, de experimentarea lui în Europa de Est. Ia să fi avut un comunism victorios în Anglia (cum ar fi trebuit să se întîmple, dacă teoria marxistă a istoriei ar fi fost respectată de istoria însăși)! Altfel ar fi stat lucrurile! Noi, cei din Occident, avem cu totul altceva în minte cînd spunem „socialism" sau „comunism": ceva mai apropiat de ideea pură, de acel „în sine" bun, ratat de primitivismul politic „oriental". În rezumat, situația pare să fie aceasta: ca să fie bun, comunismul trebuie să rămînă un „în sine", să nu se întrupeze, să planeze utopic *deasupra* realităților. De îndată ce avem de-a face cu un comunism materializat, cu o practică propriu-zis comunistă, fie că e vorba de Estul european, de Cuba sau de cutare țară asiatică, ideea cea bună se deteriorează; și nu se deteriorează coborînd cîteva trepte în ierarhia perfecțiunii: se deteriorează răsturnîndu-se, demonizîndu-se, alunecînd spre dezastru.

Alții spun că, de vreme ce în Europa Apuseană „cei mulți" o duc bine, mult mai bine, în orice caz, decît semenii lor „mîntuiți" de marxism, se cheamă că adevăratul comunism sau măcar socialismul autentic s-a realizat tocmai acolo, mai

curînd acolo decît în teritoriile supremației lui doctrinare. Dar de ce să numim „socialism" efectul unei administrații ale cărei proceduri și strategii se bizuie pe un sistem de valori aflat în opoziție cu socialismul? (proprietate privată, spirit competitiv, economie de piață).

Și totuși, există în Europa un loc în care socialismul liber consimțit, neimportat, ferit de abuzuri dogmatice și de isterii dictatoriale a părut să se impună de-a lungul a două-trei decenii, ca un model reușit: Suedia. Iată însă că cel care vizitează Suedia astăzi descoperă o țară în criză. Și nu e vorba de recesiunea globală (și trecătoare) a lumii apusene. Dincolo de ea, se percepe criza însăși a „modelului suedez", adică a unui socialism care, pentru a rata, n-are nevoie de Stalin și Ceaușescu sau de precaritățile Europei Răsăritene. Suedia și-a asumat, s-ar zice, sarcina de a demonstra lumii întregi că ceva nu e în regulă cu socialismul „în sine", că ideea comunitară și egalitaristă nu e bună, ba, dimpotrivă, e vicioasă în sine, stricătoare de lucruri și de oameni.

Am avut, de pildă, senzația că după mai mulți ani de subminare programatică a diferențelor dintre bogați și săraci, ceea ce s-a deteriorat în realitate a fost ideea de *rang* și de *merit*. De teama privilegiilor arbitrare, s-a ajuns prea ușor la anularea privilegiului legitim. De teama recompensei nemeritate, s-a instituit evitarea recompensei îndreptățite și stimulatoare. Aristocratul își lasă casa moștenită și se mută smerit „la bloc". Regele abandonează palatul regal (e prea mare!), episcopul renunță la palatul episcopal. Iar aceste gesturi nobile, care denotă într-o primă instanță modestie, răspundere civică și bună-cuviință, devin, încet-încet, simptome ale unei crescînde anestezii față de conceptul (și realitatea) *ierarhiei* și *diferenței*. Efortul de a reduce extremele are un efect paradoxal: dispare *media*. Media e lovită de indigență ontologică. Ce mai poate însemna să fii la mijloc, dacă „mijlocul" e între două neanturi? Bogatului i se amputează prestigiul, săracului i se amputează motivația: se naște astfel o pătură socială cvasiomogenă, funcțională și anostă; pura subzistență (asezonată cu o ornamentică de suprafață) se impune ca modalitate supremă a vieții. Tot ce ține de stilistica (și de exigențele) *verticalei* se estompează pînă la dispariție: *adîncimea* trecutului e sacrificată, *înălțimea* transcendenței cade în deriziune. Orașele suedeze sînt *noi*. „Vechiul" trece rareori dincolo de secolul al XVIII-lea. Mi se spune, de altfel, că în anii '60 s-au operat demolări masive, azi regretate. Și dacă poți aprecia pragmatismul, lipsa de prejudecăți sentimentale ale acestei costisitoare politici, nu poți să nu înregistrezi fenomenul colateral al unei memorii paralizate, incapabile să mai depoziteze istoria. Socialismul se poate dispensa de trecut. El ține minte, în cel mai bun caz, doar ceea ce îl anticipează. În rest, totul e proiect, privire înainte, materie a unei utopii în marș. Socialismul se dispensează, de asemenea, de sacru. Toți interlocutorii mei suedezi îmi confirmă atrofierea generalizată a simțului religios. Se practică „luciditatea", relativismul, experimentalismul sincretic. E mult mai important să gîndești *liber*, decît să gîndești *corect* — pare să creadă mai toată lumea, răsturnînd inscripția „depășită" de pe frontispiciul Universității din Uppsala. Indiferența față de trecut și față de Dumnezeu se cuplează cu demobilizarea elitelor. Un înalt funcționar din Ministerul Culturii îmi explică plin de convingere că, în problemele vieții culturale, nu trebuie să decidă decît poporul...

Suedia a devenit celebră prin foarte generoasele sale soluții de „protecție socială". Întregul mecanism economic e dirijat către întreținerea „dezavantajaților". Rezultatul: taxele sînt tot mai mari, iar numărul dezavantajaților subvenționați crește. De la o vreme, populația activă nu mai poate face față propriei ei generozități. Exploatarea de clasă a dispărut, dar numai pentru a face loc unei exploatări a celor activi de către felurite specii parazitare. Se combate pauperizarea cetățenilor prin pauperizarea cetății. Criza e inevitabilă. Socialismul *real* devine victima nemăsuratei sale *idealități*. Și ceea ce părea să fie gîndit în stil mare, „pentru oameni", se dovedește pînă la urmă încăpățînare ideologică și cult al dezadaptării sociale. Combaterea sărăciei sfîrșește în *idolatrizare a sărăciei*. Ca în pasajul acela evanghelic (Ioan, 12, 4–6) în care Iuda, asistînd la ungerea picioarelor lui Iisus cu mir „de mare preț", deplînge risipa financiară a episodului: mai bine să se fi vîndut mirul și să se fi dat banii săracilor. Socialismul real e un mod de a vinde Raiul ca să-ți iei tenișI. Iar Iuda e socialistul arhetipal. Cu el începe istoria glorioasă a stîngii europene...

Dilema, nr. 68, 29 aprilie – 5 mai 1994

Trecutul ca toxină: cazul german

Era firesc ca, după febra nazistă — care a adus cu sine supralicitarea barbară a identității naționale —, spiritul german să trăiască alunecarea nevrotică pe celălalt versant al istoriei sale: identitatea incertă, criza de identitate. Un mare teritoriu al culturii europene riscă să-și piardă astfel iradierea specifică, printr-un fel de autosabotaj rezultat din proasta digerare a trecutului. Modul în care un popor se raportează la trecutul său e un simptom decisiv al *sănătății* sale. Trecutul ascuns, trecutul măsluit, trecutul idealizat sau trecutul sluțit prin hipertrofia culpei sînt tot atîtea forme de patologie a memoriei care, mai devreme sau mai tîrziu, sfîrșesc prin a schimonosi conștiințele. În Estul european avem cu toții experiența unei asemenea schimonosiri. O experiență asemănătoare, în variantă apuseană, e aceea a Germaniei. Ea trăiește de la război încoace într-o morbidă disjuncție cu sine, de care mă tem la fel de mult, pe cît de mult m-aș teme de o prea senină împăcare cu sine. E ușor de înțeles că balastul anilor 1939–1945 apasă greu asupra unei națiuni care, mai mult ca oricare alta, poartă răspunderea unui delir. După Nürnberg, istoria germană a devenit dintr-o dată un spațiu al schizofreniei: cum să conciliezi „țara poeților și a gînditorilor" cu țara național-socialismului și a lagărelor de concentrare? Sîngele uneia compromite harul celeilalte. Pe de altă parte, căința adevărată nu e doar exaltare a răului comis, ci, deopotrivă, recurs la binele pe care îl poți mobiliza pentru a răscumpăra răul. O căință care nu crede în iertare e la fel de vinovată ca absența căinței. Or, în multe dintre manifestările sale, poporul german pare decis să-și asume o căință fără termen final, fără orizontul mîntuirii, o căință devenită reflex cotidian. O

asemenea căință alunecă ușor fie în ipocrizie, fie în masochism. Există, se știe, un masochism tradițional al germanilor: cel care îl determină pe Friedrich al II-lea să vorbească despre barbaria limbii germane și despre decadența literelor germane la o dată (1780) cînd Klopstock și Lessing își încheiaseră practic opera, iar Goethe scrisese *Werther* și *Götz von Berlichingen*. Același masochism explică naivul complex german față de umanitatea meridională sau teribilele pagini ale lui Nietzsche despre defectele nației sale. Evident, nu recomandăm sub nici un chip suspendarea spiritului autocritic și, mai ales, nu propunem generațiilor de azi să uite crimele de care se fac vinovați înaintașii lor. Lumea contemporană nu mai are nevoie de o Germanie surescitată, înclinată să-și transforme frustrările într-un complex de superioritate și să ia de la capăt seria de insanități ale războiului. Dar lumea contemporană are nevoie tot atît de puțin de o Germanie somnolentă, rușinată de sine, gata să se identifice *global* cu un *singur* episod al istoriei sale, fie el oricît de cumplit. Nici un popor nu poate fi redus la netrebniciile sale. Rușii nu par a se simți vinovați nici de Stalin, nici de colonizarea Europei de Est, nici de victimele nenumărate ale Gulagului, ale Ucrainei înfometate sau ale proceselor politice. Probabil că nu acesta este exemplul cel mai bun de urmat. Și totuși, fără capacitatea unei regenerări vitale, fără încredere în *virtuțile* sale, în onorabilitatea sa, nici un popor nu poate conlucra echitabil cu celelalte. Un popor adumbrit de vinovăție nu poate fi un mare model de cultură și nici un partener *responsabil* pe scena politică mondială. În ciuda aparențelor, culpabilitatea inhibă sau, în orice caz, atenuează responsabilitatea. Cine e *oricum* vinovat, vinovat *din principiu*, se poate dispensa de a mai reflecta lucid asupra rostului propriu în comunitatea planetară. Timiditatea reacției, glasul scăzut, dezimplicarea precaută riscă să devină pentru vinovatul „profesionist" o a doua natură. El nu-și mai pune problema unei reparații *active* a greșelilor sale, ci preferă să stea în penumbra unei melancolice abțineri de la faptă. Această automarginalizare este, psihologic, foarte periculoasă. La un moment dat, ea poate produce tocmai efectul pe care îl evită. Ținut sub presiunea unei vinovății perpetue, cel vinovat acumulează resentimente, dezvoltă lent un complex de victimă

și, la limită, explodează răzbunător, repetînd erorile pe care ar fi trebuit să le expieze.

Pentru a-și regăsi statutul de model cultural (deși s-ar putea ca lumea de mîine să nu mai fie o lume a „modelelor" regionale), Germania trebuie, prin urmare, să înceteze a mai rechiziționa în „beneficiu" propriu „păcatul originar" în varianta lui modernă: crima de război și discriminarea rasială. Ea trebuie să se raporteze mereu la păcatele sale, dar nu ca la materia unei condamnări ireversibile, ci ca la o cădere care trebuie, clipă de clipă, răscumpărată. Ceea ce îi cerem, în definitiv, e să găsească, în intervalul dintre vinovăție nevrotică, nesimțire și aroganță, postura — salvatoare — a *normalității*.

O a doua problemă a crizei germane depinde de rezolvarea primeia: e vorba de *reașezarea unei distanțe convenabile între politică și cultură*. Această distanță și-a pierdut măsura corectă tocmai datorită înțelegerii greșite a sensului culpabilității. De teama unei opțiuni intelectuale care să poată fi taxată drept „recidivă" ideologică vinovată, mediile universitare germane preferă opțiuni cosmetice „garantate" politic și moral, chiar dacă nu întotdeauna autentice. Apar, astfel, alternative gata făcute, cu soluție previzibilă. E recomandată frecventarea Școlii de la Frankfurt, dar e mai puțin recomandată frecventarea lui Heidegger. E valabil Freud, e mult mai puțin valabil Jung. Cutare scriitor e repede iertat pentru excesele sale stîngiste, cutare altul capătă pentru alunecările sale de dreapta un permanent vot de neîncredere. Despre Hans Sedlmayr — simpatizant al dreptei — e bine să nu prea vorbești, în ciuda excelentei sale prestații de istoric de artă. Exemplele pot continua la nesfîrșit. Eroarea politică e în mod curent convertită în carență profesională. Germania se simte stingherită de cîteva dintre figurile ei cele mai impozante, așa încît se naște situația paradoxală a unei mai calde recepții a acestora în străinătate decît în țara lor. Dorim să fim bine înțeleși: nu socotim că derapajele existențiale și politice ale unui om de cultură trebuie trecute cu vederea. Credem însă că orice om de cultură are dreptul să-și vadă opera plasată la locul ei, indiferent de contextul impur care a însoțit-o — eventual — în imediatul istoric. Credem că nu putem excomunica poemele de dragoste ale lui Aragon în numele mizeriei interioare care l-a făcut să prelungească pînă la absurd condiția de

apologet al Sovietelor. La fel, credem că Wagner se poate mîntui prin muzica lui, chiar dacă ideologia lui a putut fi blamabilă. Din păcate, omul e construit în așa fel încît să-și poată pierde sufletul fără să-și piardă talentul. Și ar fi prezumțios din partea noastră să manevrăm prea tranșant litigii atît de delicate. Germania — și nu numai ea — trebuie să recupereze liniștea necesară pentru a distinge nepătimaș între calitatea unui om și calitatea performanței sale. Numai de la înălțimea unui asemenea calm disociativ ea își va recăpăta demnitatea și farmecul, asumîndu-și, deopotrivă, valorile limpezi și pe cele crepusculare, sublimitățile și tragedia, candorile și demonismele.

În *Ideen zu einer allgemeinen Geschichte in weltbirgerlicher Absicht* (1784), Kant deosebește semnificativ între două concepte care vor face carieră în veacurile următoare: *Kultur* și *Zivilisiertheit*. *Kultur* se referă la valorile de adîncime, nefalsificate de conjuncturi și convenții, de precauții și prejudecăți. *Zivilisiertheit* circumscrie, dimpotrivă, rigoarea (și salvarea) aparențelor, onorabilitatea exterioară, eticheta. Kant se pronunța categoric pentru *Kultur*. Ar fi păcat ca Germania de azi, în dorința de a face proba unei cuminții de circumstanță, să opteze, sinucigaș, pentru *Zivilisiertheit*.

Dilema, nr. 87, 9 – 15 septembrie 1994

O scrisoare (care trebuia) pierdută

Avem rareori ocazia să lăudăm Guvernul. De aceea, cînd o asemenea ocazie se prezintă, cred că trebuie să reacționăm fără echivoc, cu bună-credință, așa cum o facem și cînd opinia noastră e negativă. În scandalul iscat de numirea noului ambasador american la București, Guvernul a știut să se poarte *normal* și *consecvent;* și-a confirmat declarațiile făcute Statelor Unite cu privire la noul lor reprezentant în România și a dezavuat ieșirea isterică a cîtorva parlamentari, al căror zel național a mers pînă la caricatură. Costul politic al acestei acțiuni guvernamentale e foarte ridicat. În consecință, ea trebuie cu atît mai mult să fie semnalată ca lăudabilă. E, poate, pentru prima oară cînd Guvernul Văcăroiu ia o decizie de dragul strictei *corectitudini,* sfidînd calculul politic de conjunctură. Sigur că nici un guvern inteligent nu s-ar putea situa de partea lui Simeon Tatu (despre care mi se tot spune că ar fi preot) împotriva Statelor Unite ale Americii. Dar am văzut, din păcate, destule mișcări neinteligente ale Executivului nostru, ca să mă bucur sincer la primul semn de „dezgheț". O consecință a strategiei politice deficitare a partidului de guvernămînt este, de altfel, chiar actuala criză. PDSR-ul nu face acum decît să repare, atît cît se poate, un viciu anterior de gîndire politică. Cînd faci alianță cu un partid care a dat, în timp, nenumărate probe de naționalism nătîng, de moralitate dubioasă, de abuz demagogic, un partid pe care atîta lume, în țară și în străinătate, îl califică drept „extremist", e bine să știi la ce să te aștepți. Domnul președinte Ion Iliescu va trebui, probabil, să reevalueze formula „excese verbale" (adică *doar* verbale) cu care a încercat să atenueze gafele de comportament ale noului aliat la guver-

nare. În fond, ce poate fi o scrisoare, chiar și una adresată Senatului american? Ce altceva decît, în cel mai rău caz, „un exces verbal"? Dar cu ce preț? Cu ce consecințe? În politică nu există „excese verbale" scuzabile. Discursul politic, chiar cînd e pur verbiaj, e un *act* politic și, în orice caz, un *simptom* politic. Sub el se ascunde fie agresivitatea reală, fie tupeul, fie găunoșenia. În aceste condiții, a spune „să nu ne luăm după vorbe" e o imprudență. Trebuie să te iei după orice, după orice expresie a derapajului ideologic, moral și retoric. *Toate* sînt semnificative. Considerînd cu atenție penibilul incident de săptămîna trecută, Președinția și Guvernul vor reflecta, sper, mai riguros și asupra altor posibile alianțe viitoare cu formațiuni politice ale căror manifestări la nivelul limbajului și al atitudinii țin de suburbie, cînd nu direct de psihopatie. Evident, știu cu ce argumente se apără, la limită, Guvernul de infamantele sale complicități: n-a avut de ales, a fost „împins" să și le asume pentru a-și asigura majoritatea parlamentară. Admit că Opoziția, blocată în postura — de tradiție țărănistă — a rezervei critice, n-a apelat prea mult în ultimii ani la imaginație: ea nu și-a pus problema de a valorifica în beneficiul propriu precaritățile coaliției guvernamentale. Pe de altă parte, imaginația nu e nici pentru reprezentanții Puterii o înzestrare caracteristică. Ei se grăbesc să ia drept fatalitate un pact politic prost negociat și, ceea ce e mai grav, nu reușesc să-și ascundă o anumită simpatie de substrat față de sudoarea neaoșă a patrioților de operetă.

Scrisoarea parlamentarilor mioritici, care a dat atîta bătaie de cap ministrului nostru de externe și întregului Guvern, ar trebui cercetată ca un sindrom morbid plin de învățăminte. Iată trei dintre ele:

1 Întrucît semnatarii scrisorii aparțin unor formațiuni politice cu ideologii divergente, rezultă că platforma nervozității șovine poate încuraja o aglutinare politică pe care nici o altă platformă nu o îngăduie. Dacă există un „consens" (latent), un germen de reconciliere pe scena noastră politică, acesta pare să fie naționalismul rudimentar, xenofobia crasă, aflate la pîndă chiar și „în cele mai bune familii". Dacă un „liberal '93" (cu trecut PAC), un țărănist, un pedeserist și un peunerist pot să treacă peste tensiunile dintre ei (ceea ce n-au făcut cînd erau în joc cauze mai înalte) de îndată ce trebuie dat la cap

unui ambasador american de origine evreiască înseamnă că în această zonă trebuie să căutăm eventualele motivații ale unei eventuale pupături generale. Aici e românul sensibil! Aici se face el frate cu toți ceilalți români, mai mult sau mai puțin onești. Să nu ne lăsăm înșelați: nu avem de-a face cu un consens al iubirii de țară, ci cu unul al urii, al inamicului comun, al „străinului" rău, care atentează la străvechea noastră virginitate.

2 Cine cîntărește consecințele pe care scrisoarea parlamentarilor le-ar fi putut avea pentru România, pentru destinul ei politic și economic, pentru șubreda ei imagine internațională realizează neîntîrziat că naționalismul gregar e *nepatriotic*. În definitiv, singura măsură dreaptă a iubirii de țară e binele pe care ea îl poate stîrni, contravaloarea ei în cîștig național. Dacă, dimpotrivă, animați de un șovinism visceral, confiscați de voluptatea zbieretelor patriotice, nu reușim decît să ne facem țara de rîs, să o condamnăm la izolare și sărăcie fudulă, atunci ne comportăm ca niște dușmani, ca niște scandalagii iresponsabili, de care țara are a se lepăda. (Vezi Caragiale, teribilul, enciclopedicul, inevitabilul: „...șovinismul este caricatura patriotismului".)

3 A fi om politic, membru activ al unui partid și al unui parlament — iată titluri care presupun (sau ar trebui să presupună) oarecare dibăcie, oarecare simț al realului. Faptul că semnatarii scrisorii buclucașe nu și-au dat seama de enormitatea gestului lor e o dovadă de diletantism, de incapacitate civilă, peste care cu greu se poate trece. Pînă și cea din urmă dintre gospodine ar fi reflectat mai mult înainte de a-și da în petec. Cu atît mai mult un adevărat „om de stat". În greaca veche, cel aflat la antipodul „personajului public", la antipodul celui care are simțul comunității și înțelege să o slujească, se chema *idiótes*. *Idiótes* e „particularul", cel care stă deoparte, care nu se amestecă în treburile Statului. Nu putem contempla tragicomedia „epistolarilor" dîmbovițeni fără a constata că există o repartiție echitabilă a „idioților" în toate partidele. Și că nici unul dintre ei nu-și onorează numele. Dacă și l-ar onora, dacă ar fi „idioți" autentici, ar sta la o parte, nu s-ar mai amesteca în trebile publice și ne-ar scuti de nevricalele lor de provincie.

P.S. Guvernul pare foarte mulțumit că pînă și acei membri ai săi care aparțin PUNR-ului s-au dezis de propriul partid. Pe mine, această „fermitate" a atitudinii nu mă convinge. Ea arată doar că unii țin mai mult la calitatea de „ministru" decît la aceea de „membru de partid".

Dilema, nr. 90, 30 septembrie – 6 octombrie 1994

Jurnal american

Berkeley, 10 octombrie 1994

Sînt de o săptămînă la Berkeley și nu mă simt deloc îndemnat să fac comentarii „europene" despre America. Prin „comentarii europene" înțeleg un fel de bășcălie blazată, în care înțelepciunea bătrînească se combină cu obtuzitatea. În general, vizităm America adoptînd un stil ironic, de funcționari superiori în inspecție. Știm, firește, că vom întîlni lucruri mirabile, că vom avea de-a face cu o „altă lume", dar știm tot atît de bine că americanii sînt cam „naivi", că modul de viață american e cam frust, că „ne-au furat creierele", că în anumite cartiere e bine să nu umbli noaptea ș.a.m.d. Europa se teme de americanizare ca de o nouă formă de barbarie, ca de o specie a regresiei mentale. În felul acesta, ea ratează simultan două ținte: nu pricepe nimic din anvergura *simbolică* a prezenței americane în istoria contemporană și pierde din vedere propriile sale barbarii și regresii. Răul e mereu dincolo de Ocean. La noi, pe vechiul continent, totul e în regulă... Am reușit, cu alte cuvinte, să facem din Statele Unite substanța unui complex european de superioritate, deopotrivă inelegant și nerentabil. Am cîștiga mai mult dacă ne-am strădui să citim în *actualitatea* americană întruchiparea anticipativă a ceea ce, în lumea noastră, e încă pură *virtualitate*. America e, deocamdată, cel mai consistent *proiect* al umanității. Pe teritoriul ei se desfășoară un formidabil „război nevăzut", al cărui rezultat imprevizibil ne privește pe toți în cel mai înalt grad. A eluda cu un soi de suficiență turistică acest război e a fi insensibil la semnele timpului, a trăi istoria ca pe un joc fără miză. Care e miza în cazul de față? Nici mai mult, nici mai puțin decît reîntemeierea metafizică a *libertății* umane și — corelativ — o nouă formulare a problemei *răului*. Neîndoielnic, acestea sînt și marile teme ale civilizației europene. Dar ceea ce pentru europeni a devenit *temă*, dezbatere speculativă, virtuozitate culturală, pentru americani e realitate imediată. Ei *duc* un război pe care noi nu mai putem decît să-l *comentăm*. Și asta tocmai pentru că ei sînt „naivi", pentru că modul lor de viață e „frust", pentru că „n-au istorie". Americanii au recuperat pentru noi *inocența luptei*. Pînă și „adversarul" e inocent. S-ar spune, aproape, că *aceasta* este noua lui strategie. În America se vede mai limpede decît oriunde că noua mitologie a veacului nu se mai bizuie pe confruntarea geometrică între binele îngeresc și răul perfid, ci pe o dispută în care binele și răul folosesc aceeași armă: inocența.

Întrucît și binele și răul practică inocența, *aceleași lucruri* pot apărea, în ambianța americană, drept simultan bune și rele. Riscul inocenței e de a se dispensa prea lesne de exercițiul discernămîntului. Conștienți de acest risc, americanii au din cînd în cînd accese compensatorii de rigoare: prohibiția, interdicția fumatului, dramatizarea „șicanei sexuale" *(sexual harassment)*, exigențele „corectitudinii" politice *(political correctness)* etc. În toate aceste cazuri ies la iveală mai curînd *reguli* stricte, decît *criterii* reale. Cînd inocența recurge prea apăsat la spiritul critic, rezultatul e o formă sau alta de fanatism. Caracteristic însă pentru fanatismul care însoțește uneori conflictul de idei din mediile universitare americane e că el nu se hrănește atît din separația draconică a binelui de rău, cît din relativizarea acestei separații. Pînă la urmă, nu se mai discută despre bine și rău, ci despre *legitim* și *nelegitim*. Ceea ce în mod tradițional e socotit drept rău poate fi legitim, după cum ceea ce în mod tradițional trece drept bun poate fi lipsit de legitimitate. Așa, de pildă, a fi homosexual (lucru „rău" din unghi „conservator") e o „opțiune legitimă". A fi curtenitor cu femeile (lucru „bun" pentru „eticheta" curentă) e un comportament nelegitim, care poate leza demnitatea „victimei". Substratul acestor eforturi de a elabora o altă geografie a culpei morale și sociale e, evident, pasiunea *egalitară:* homosexualul trebuie tratat la fel ca heterosexualul, femeia trebuie tratată la fel ca bărbatul. Pe de altă parte, noua etică exaltă pînă la demagogie prestigiul *diferenței:* diferența trebuie nu

pur și simplu tolerată, ci *respectată*, confirmată în unicitatea sa. A vorbi în acest context de *uniformizare* rasială sau etnică, a nu încuraja autonomia minorităților (de orice fel), dreptul lor la specificitate inconfundabilă — iată atitudini blamabile în chip necondiționat. Prin urmare, e bună și egalitatea, e bună și diferența. Mai exact, egalitatea poate fi și bună (ca „ștergere a diferențelor" de tip discriminatoriu), și rea (ca ștergere a diferențelor „legitime"). La fel, diferența poate fi și bună (ca afirmare a dreptului de a fi „altfel"), și rea (ca sursă a diferitelor forme de exclusivism). Teoretic, asemenea nuanțe sînt plauzibile și nevinovate. Practic însă, ele sfîrșesc prin a provoca perplexitate și haos. În vreme ce principiul egalitar îți interzice să fii curtenitor cu femeile, principiul diferenței legitime îngăduie și chiar recomandă omagierea curtenitoare a diferenței cu pricina. Și cum să respecți un homosexual atît pentru că e ca tine, cît și pentru că nu e ca tine? Îl tratezi ca și cum n-ar fi homosexual? Îți va reproșa că nu ești cuviincios cu opțiunea lui. Îl tratezi firesc, drept ceea ce este? Te va acuza de subtexte discriminatorii.

Într-o ambianță în care *toată* lumea e inocentă și e gata să cultive „corectitudinea politică", raporturile umane riscă să se blocheze sau să devină ipocrite. Și trebuie să mulțumim americanilor pentru acest *reînceput* de înțelepciune...

Berkeley, 17 octombrie 1994

Pasiunea egalitară care a contribuit la un intens cult al *diferenței* provoacă o sumedenie de confuzii și dileme nu numai în teritoriul minorităților sexuale, ci și în acela al minorităților etnice. Pentru profeții „multiculturalismului", componenta cea mai semnificativă a individului e „subgrupul" din care fac parte: o *anumită* nație, o *anumită* rasă sau clasă, un *anumit* sex, dacă nu chiar un *anumit* mod de a practica sexul. A fi negru sau „latino" (adică hispanizant), sau evreu — sînt determinări *decisive*, care trebuie considerate cu maximă solicitudine. John Searle, profesor de filosofie la Universitatea din Berkeley, vorbește de o galopantă depreciere a „universalului" în universitățile americane: cultura „liberală" a generațiilor anterioare încuraja o solidaritate intelectuală extinsă la nivelul *întregii* comunități umane. Acum, fiecare e încurajat să-și valorifice diferența, să se definească în primul rînd prin afi-

lierea sa la un „subgrup". E însă foarte greu să găsești justa proporție dintre dreptul legitim de a fi *altfel* și orgoliul identității-unicat. Dacă „subgrupul" tău etnic e atît de important, deci „specificul național" e nota esențială a discursului și a destinului tău, cum să eviți naționalismul, refuzul oricărei „integrări", mîndria de a fi „intraductibil"? Cultivarea propriei specificități nu poate duce la excese naționaliste — mi se va spune — cîtă vreme admite specificitatea altora. De acord: dar asta se întîmplă numai în cazurile fericite. În genere însă amorul față de tribul propriu nu e pasul cel mai direct către deschidere cosmopolită. Exaltarea „diferenței specifice" tinde mai curînd să întunece autoritatea „genului proxim". Care va să zică, dilemă! Mexicanului din California i se cere să fie *foarte* mexican, dar nu *prea* mexican. I se mai cere să creadă că cel mai grozav lucru din lume e să fii mexican (Searle citează declarația unei profesoare de la altă universitate californiană, potrivit căreia „evenimentul cel mai însemnat al vieții ei e acela că s-a născut femeie"), dar să creadă totodată, cînd stă de vorbă cu un japonez, că cel mai grozav lucru din lume e să fii japonez. Totul culminează într-un soi de babilonie veselă, în care autenticitatea a ceea ce simți e demolată în numele corectitudinii a ceea ce *trebuie* să simți. Numai că, în domeniile în care nu există reguli de tip aritmetic sau gramatical, corectitudinea nu e măsurabilă. Asta e marea problemă a „corectitudinii politice": ea încearcă să găsească criterii cantitative pentru realități diafane. Și devine, astfel, o „birocrație a binelui", cum o numește Richard Bernstein într-o carte polemică apărută de curînd, sub titlul *Dictatura virtuții, a multiculturalismului și bătălia pentru viitorul Americii*. Bernstein se înșală: în joc e viitorul întregii planete.

Dacă mă gîndesc bine, problema „a fi *unic laolaltă* cu alții" (unici și ei) e veche: e problema vieții religioase. Creștinismul, de pildă, afirmă simultan *unicitatea persoanei* și *eficacitatea duhului comunitar*. Dar ezit, aici, să discut în termeni ca aceștia. Mi s-ar sugera că șubreda mea „corectitudine politică" e mai șubredă decît e cazul. Căci, — iată o nouă dilemă! — deși în lumea americană ești înconjurat de o năucitoare diversitate de „soluții" religioase (care mai de care mai exotice și mai heterodoxe), în mediile universitare (la Berkeley

mai cu seamă) sună prost să fii religios. Mi se explică de la bun început că la Berkeley nu există un „departament de istoria religiilor". E o mîndrie locală, legată de însuși actul de constituire a Universității (în a doua jumătate a secolului trecut). Berkeley s-a născut într-o atmosferă seculară, liberală, „ateniană" (cum îmi spune unul dintre profesori). Socrate pare să fi fost — în acest caz — prima victimă a „corectitudinii politice", pe vremea cînd „fantoma" ei bîntuia „democrația greacă". Probabil că vorbea prea mult despre zei...

La Berkeley, mai mult decît în alte universități americane, ștaiful vestimentar nu e bine văzut. Cu excepția unor împrejurări ieșite din comun (vreo conferință publică, vreun dineu simandicos), profesorul va adopta un deghizament sportiv, „informal", care să nu-l deosebească deloc de studenți. Cu alte cuvinte, obligatorie e *contrauniforma*. La fel trebuie să fie și comportamentul curent: nonșalant, fără protocol, valorificînd la maxim tutuiala. Politețea îți impune să-ți ceri scuze tot timpul, în orice caz ori de cîte ori prezența ta se detașează de rest (vrei să schimbi locul, să te strecori spre un raft de cărți, să pui o întrebare etc.). Pe de altă parte, orice gest care ar putea trăda un simț excesiv al ierarhiilor sau o manevră curtenitoare față de „celălalt sex" e taxat prompt drept vetust sau „sexist". Ți se atrage atenția că „ești la Berkeley". Se subînțelege că ești într-un loc unde stilul burghez nu ține: nu te ridici în picioare cînd intră în cameră o doamnă sau cînd se ridică ea însăși în picioare, nu ceri voie să rămîi în cămașă și nu-ți permiți să faci complimente, mai ales în perimetrul unor relații de serviciu. Ești la Berkeley. De curînd, profesorul Long de la clasice a fost admonestat pentru că și-a caracterizat o colegă de catedră ca fiind o persoană fermecătoare *(charming)*. Caracterizarea a părut unora (mai ales femei...) de un erotism intolerabil.

Într-un anumit sens, ne izbim iarăși de exigențe contradictorii: gesticulația cuviinței tradiționale e destituită ca reacționară, discriminatorie în stil „macho" (cînd ești prea amabil cu o femeie, o tratezi de pe poziții de „putere" condescendentă), dar, pe de altă parte, ești invadat de o garnitură secundă de interdicții de natură să-ți inducă o prudență perpetuă și să inhibe orice impuls al imaginației. Trebuie să

fii în același timp destins și crispat, mereu gata să te relaxezi, dar mereu pîndit de rigorile unui cod imprevizibil.

Încercuit de atîtea finețuri „ecologice", simt uneori, în colțul buzelor, o grimasă de fanariot...

Chicago, 24 octombrie 1994

Ar fi la fel de neîntemeiat să se creadă că „dictatura" corectitudinii politice domină America, pe cît ar fi de neîntemeiat să se creadă că regulile stricte impuse fumătorilor americani au suspendat pretutindeni fumatul. În America, fumătorii continuă să fumeze. Mai puțin confortabil, mai acrobatic, mai crispat, dar, în același timp, cu obstinația suplimentară pe care o stimulează sentimentul persecuției. La fel, *etica susceptibilității extreme* propusă de partizanii „corectitudinii politice" e o „modă intelectuală" foarte vie, dar departe de a fi unanimă. Exemplară, în America, este tocmai diversitatea *reală* a opiniei, dinamismul disputei. Ceea ce la Berkeley pare să se fi impus cu oarecare autoritate îi poate lăsa indiferenți pe cei de la Chicago. Dar nici la Berkeley nu există „consens". John Searle gîndește altfel decît Tom Laqueur, Bernard Williams nu e neapărat de acord cu David Cohen. Pe lîngă lucrarea lui Bernstein deja pomenită *(Dictatura virtuții)*, alte două cărți reușesc să „destabilizeze" eficient tabăra utopică a „specialiștilor în echitate". *Înțelepciunea dogmatică* a lui Russell Jacoby și *Cultura lamentației (Culture of Complaint)* a lui Robert Hughes. Ambele contestă „pioasele stupidități" ale noilor comisari culturali și demonstrează că, cel mai adesea, remediile propuse de terapeuții corectitudinii politice sînt mai rele decît boala însăși pe care vor să o curarisească.

Uneori ai impresia că excesele ideologiilor de ultimă oră nici nu sînt invenții autohtone, chiar dacă nicăieri în lume ele nu se exprimă cu o asemenea intensitate: un gazetar de la *San Francisco Examiner* (Gary Kamiya) e de părere — și nu e singurul — că temele „corectitudinii politice" s-au născut prin politizarea filosofiei „deconstrucției", venită de peste Ocean. Michel Foucault și Derrida se bucură într-adevăr, cel puțin la Berkeley, de un succes neverosimil. Ei sînt aceia care, secondați de vedete locale (ca Rorty, de pildă), au pus în criză conceptul „obiectivității" (întotdeauna „interesată"), deschizînd

calea unui „multiculturalism" în care nimic nu e de fapt „mai bun" decît restul lucrurilor, nimic nu poate constitui un criteriu valid pentru ierarhii morale și intelectuale definitive.

...Iată încă o dovadă că Statele Unite își asumă războaiele lumii europene și ale lumii, în genere, cu un patos care dă de rușine toate blazările noastre. Americanii au curajul candid de a încerca *să trăiască*, să transforme în *experiență* ceea ce pentru metafizicienii europeni e simplă jonglerie mentală. Și dacă, aplicate, ideile „noastre" produc mai curînd confuzie, cu atît mai rău pentru ele.

Într-o librărie răsfoiesc un album de fotografii interbelice. E vorba de mediile artistice pariziene și mai ales de un model celebru, Alice Ernestine Prin, zisă Kiki, iubită și desenată de mai toate geniile epocii. În nenumărate imagini de cafenea și de atelier, Kiki își expune farmecele fără economie și fără prejudecăți. Neîndoielnic, era o femeie „emancipată", gata să practice *sexual harassment* și ca „victimă", și ca „agresor". Mai poate exista, în lumea de azi, un asemenea personaj?

Mai există Kiki? Bineînțeles. Și se poartă la fel, chiar dacă invocă alte motivații, chiar dacă e feministă și „deconstruiește" tot ce atinge. Kiki e deșteaptă. Nu e apocaliptică, nu ia în serios gîlceava intelectualilor. Iar dacă, din cînd în cînd, adoptă o postură doctrinară e numai de dragul amuzamentului: ea știe că, asezonată cu un dram de ideologie, grația nativă capătă un ce fatal, căruia nici un teoretician nu poate pentru ca să-i reziste...

Los Angeles, 31 octombrie 1994

„Cînd există *calitate*, singura problemă e *cantitatea*" — obișnuia să spună Constantin Noica pentru a stimula hărnicia cîte unui discipol lipsit de zel. Cînd însă există, ca în America, și calitate și cantitate, problema e *proporția* lor, măsura. Cantitatea poate asfixia calitatea, o poate face *sătioasă*, indigerabilă. Splendoarea unei orhidee devine, prin amplificare, terifiantă. Cantitatea provoacă o „ieșire din scară" a calității, o monstruoasă *dilatatio* care, în loc să încurajeze consumul, îl inhibă.

Calitatea americană e erodată de inflația cantității. Ceri un pahar de lapte și capeți o jumătate de litru. Ceri un sandviș și capeți un bloc alimentar compact, fără legătură cu dimensiunile unei mușcături normale. O pizza „medie" e gigantică, una mică e medie, iar una „mare" e cît spinarea lui Sylvester Stallone. Orice „porție" e o desfrînare; în plus, e înecată de anexe obligatorii, combinînd fără prejudecăți mirodenii și sosuri nu neapărat congruente. Tacit, predomină *moalele:* pîinea e afînată pînă la inconsistență, sandvișul tinde să aibă omogenitatea suspectă a unei substanțe gata mestecate. Se bea mult lapte, bere fără alcool, cafea slabă. Se abuzează de gheața pisată, care transformă lichidele într-un soi de lavă rece, paralizantă pentru tot traiectul deglutiției. Sînt la modă alimentele castrate: ouăle fără colesterol, alcoolurile fără alcool, dulcele dezaharat, cafeaua decofeinizată, lactatele fără grăsimi. Calitatea — în aceste cazuri — strălucește prin negativitate: e o valoare a insuficienței. Pentru a deveni inofensiv, alimentul e transformat în propria lui aparență, într-o iluzie. Se întreține astfel o nouă subversiune a cantității: dacă ceea ce mănînci e „curățit" de orice componentă dăunătoare, atunci ești liber să mănînci *oricît*, fără riscuri. Am putut constata, mai ales la femei, o variantă insolită a obezității: o obezitate obținută prin dietă, abundentă și flască, masivă și atonică: apogeul gonflației fără calorii. Corpul pare alcătuit din două conuri cu bazele unite: un titirez atins de steatopigie, o reactualizare a Venus-urilor preistorice, de la Lespugne și de la Willendorf. Morfologic, nu pot să nu evoc siluetele duhurilor numite de tradiția hindusă *preta:* întruchipări postume ale lăcomiei, cu trupul enorm și gura mică, așa încît nutriția să rămînă mereu sub nivelul apetitului și al capacității abdominale.

...Dar orice ai spune răutăcios, despre America este nedrept. Recitesc rîndurile de mai sus și îmi dau seama cît de nedrept am fost cu pescăria de la San Francisco sau cu vinurile californiene, cu sucurile proaspete de piersici, struguri și ananas, cu *steak*-urile roz, cotletele de miel și omletele cu brînză olandeză.

Ca să nu mai vorbim de grația „multiculturală" a feminității americane, supraviețuind neatinsă, dincolo de toate dietele.

Nu poți contempla Downtown-ul marilor așezări americane (la New York, Chicago, Los Angeles sau San Francisco)

fără o *înfiorare* escatologică. Aglomerarea de zgîrie-nori translucizi, jocul îndrăzneț al volumelor, cristalinitatea ansamblului sînt de o frumusețe *înfiorătoare*. S-ar zice că *ai* dinainte o arvună a Ierusalimului ceresc, o anticipare terestră a cetății finale: splendoare minerală, verticalitate, strălucire. Pe de altă parte, simți în chiar tentația acestei analogii un risc al diversiunii, o posibilă capcană a spiritului: în admirabilele prisme diamantine ale Downtown-ului nu locuiește *nimeni:* orașul e rezervat muncii, existenței mecanice, rutinei. E frumos și înspăimîntător ca o Apocalipsă...

Dilema, nr. 92, 14 – 20 octombrie 1994;
nr. 93, 21 – 27 octombrie 1944;
nr. 94, 28 octombrie – 3 noiembrie 1994;
nr. 95, 4 – 10 noiembrie 1994

Cîteva specii de imbecili

Ca și moartea, imbecilitatea e democratică: nu distinge între săraci și bogați, între prostime și aristocrație, între est-europeni, vest-europeni și americani. Cu alte cuvinte, întîlnești imbecili peste tot și la toate nivelurile. Imbecilitatea are imaginație: ea valorifică în chip diferențiat resursele de întunecime ale fiecărui individ și ale fiecărei națiii, așa încît rezultatul să fie sau să pară multicolor.

În latura ei cinică, nocturnă, orice călătorie este o explorare a imbecilității universale: descoperi neîncetat noi variante și le percepi mai limpede pe cele de-acasă. Din America, de pildă, *imbecilul român mediu* se vede foarte bine decupat, ca o umbră chinezească perfectă, ca o efigie. El strălucește prin cîteva indemolabile certitudini: e sigur că e deștept, e sigur că vreme de cinci sute de ani a apărat Occidentul de turci și e sigur că e victima unei conspirații mondiale. Imbecilul român mediu se identifică intim cu toate gloriile neamului. *El* a cîștigat la Călugăreni, *el* a murit la Mărășești, *el* i-a bătut pe americani la fotbal. Ca atare, pretinde un respect unanim, necondiționat. Are aerul că e credincios; în realitate, mai mult decît să creadă în Dumnezeu, el e ocupat să demonstreze că Dumnezeu crede în el, în el mai mult decît în alții. Cum altfel s-ar explica virtuțile excepționale cu care a fost dăruit? E un unicat prețios, într-o lume de moftangii. Asta nu înseamnă că imbecilul român mediu nu are și oarecare insatisfacții: în perioada de tranziție mai cu seamă, el percepe dezghețul ca pe o disoluție. E trist că nu se conservă „realizările" anterioare („rod al muncii și suferinței noastre") și reușește să intoneze un ce ironic ori de cîte ori se referă la „privatizare" (și „privatizați"), „democrație", „economie de piață" sau

„FMI". Imbecilul român mediu declară frecvent că „orice s-ar zice, Ceaușescu a fost un patriot" și că Vadim Tudor „o fi cum o fi, dar în chestia ungurească are dreptate". În aceeași suită de convingeri se mai pot cita fraze de genul: „Casa Poporului e o dovadă a creativității naționale", „Iliescu e prea moale" sau: „Eram șef de serviciu și am ajuns taximetrist". Evident, citind aceste rînduri, imbecilul român mediu nu înțelege de ce e socotit imbecil.

Există, se subînțelege, și *imbecilul superior:* el se recoltează, în genere, dintre intelectuali și preferă demagogiei patriotarde delirul egolatru. Imbecilul superior se simte un erou al eticului, un inspirat, un om al misiunii. El confundă subtilitatea mentală cu acțiunea politică și își ia reveriile drept soluții constituționale. Cînd constată că utopia sa nu e împărtășită de masse, că Montaigne n-are succes la Pașcani, e dezamăgit și acuză de imbecilitate massele și Pașcanii. Imbecilul superior crede sincer că toți cei care-l contestă sau au alte păreri decît el sînt imbecili. El mai crede că intransigența opozantă postrevoluționară e suficientă ca să ne facă să uităm dizgrațioasa lui cuminție prerevoluționară. Imbecilul superior e un campion al nesincronizării, al inadecvării, al suficienței lunatice. Adeseori, sub aparența sa fragilă și romanțioasă se ascunde o dezmățată poftă de putere, pofta de putere a imbecilului de rînd...

Dar să nu fim vanitoși. Să vorbim și de imbecilii altora. Există, de exemplu, *imbecilul mediu american:* se declară libercugetător și crede în fantome, consacră chifteaua fără mirodenii drept vîrf al artei culinare, bea lapte la friptură, crede că tot ce se spune la televizor e „științific" și că nu America a fost descoperită de europeni, ci viceversa.

Mult mai interesanți sînt însă *imbecilii americani superiori.* Am cunoscut cîțiva, întruchipați în profesori universitari, de preferință politologi. Ei au o sumedenie de păreri uluitoare: califică dezastrul comunist drept un „experiment istoric interesant", descalifică drept răuvoitoare invocarea Gulagului în contextul unei analize „obiective" a stalinismului, refuză să admită că țările est-europene au trăit sub sisteme politice totalitare. La urma urmelor, comunismul nici n-a fost așa rău (dovadă că în fostele țări comuniste comuniștii sînt realeși de „popor" drept cîrmuitori legitimi și credibili). Stalin, la rîndul lui, a fost un personaj extrem de „complex": e rușinos, intelectualmente, să-l compari cu Hitler. Nici Ceaușescu nu trebuie demonizat abuziv: în unele privințe, Ronald Reagan s-a dovedit mai dăunător. Imbecilul american superior nu citește decît Derrida și crede că îi flatează pe muzicanții polinezieni dacă îi compară cu Mozart. De altfel, modul în care un asemenea imbecil înțelege să-și manifeste „deschiderea" intelectuală, lipsa nobilă de prejudecăți e mai curînd jignitor pentru cei cu deprinderi „convenționale": manierele curtenitoare sînt suspectate de „condescendență", declarația de amor e un act terorist, de „macho" discriminator. Aparținătorii „pieilor roșii" trebuie numiți *native americans* dacă nu vrei să treci drept rasist, negrii trebuie numiți *african-americans* (ceea ce creează senzația că a pomeni de culoarea pielii e a pomeni un detaliu infamant). Dacă vrei să invoci un gras, îl vei defini ca *horizontally challenged* (greu de tradus: „solicitat pe orizontală", „pus la încercare pe orizontală"?). Cineva prea înalt e — după același tipic — *vertically challenged*. Teama (psihanalizabilă) de a nu leza susceptibilitățile minorităților a creat — pe lîngă asemenea forme de păsărească — noi și paradoxale minorități, net dezavantajate: minoritatea fumătorilor, „minoritatea" heterosexualilor, minoritatea albilor ș.a.m.d.

Din fericire, America depinde în mai mică măsură de imbecilii ei decît depindem noi, deocamdată, de imbecilii noștri. E însă un fapt că există o internațională a imbecilității, în care riscăm să intrăm mai repede decît în Europa...

Dilema, nr. 96, 11 – 17 noiembrie 1994

Spre Europa, cu spatele...

În concepția statului comunist, politica externă e o (mai mult sau mai puțin) complicată manevră de camuflaj: trebuie să faci în așa fel încît să nu transpară în afară ceea ce se petrece înăuntru. Diplomația e echivalentă, așadar, cu înșelătoria, iar patriotismul profesionist, cu talentul de a difuza în străinătate o imagine *mincinoasă* a patriei, un *fals* propagandistic, la adăpostul cărora Puterea să-și îngăduie cele mai sordide abuzuri interne. Nu sîntem naivi: și țările necomuniste cultivă viclenia diplomatică. Dintotdeauna politica externă s-a bizuit pe o rețea de abilități, a căror țintă a fost manipularea împrejurărilor în beneficiul țării proprii. Țările necomuniste au sfîrșit însă prin a înțelege că, pe termen mediu și lung, e mai rentabil să nu oferi străinătății o imagine pentru care n-ai acoperire internă. În plus, ele nu confundă beneficiul țării cu beneficiul unui regim, al unui partid unic sau al unui grupuscul prepotent.

La noi supraviețuiește însă, din păcate, o strategie duplicitară, la limita schizofreniei. Nu realizăm că spectacolul coerenței între afacerile dinăuntru și cele din afară e infinit mai convingător decît acela al șmecheriei agresive. Nu realizăm că cea mai bună *imagine* a țării o dă buna (și transparenta) ei așezare interioară. Pe acest blocaj se întemeiază unul dintre cele mai stupide poncife ale nostalgicilor: Ceaușescu a greșit în politica internă, dar a dus o politică externă remarcabilă. E ca și cum ai lăuda pe cineva că, în timp ce își otrăvește familia, face o bună impresie în societate. Performanța lui Ceaușescu n-a fost, în cel mai bun caz, decît aceea de a fi păcălit lumea (o performanță care nu i-ar fi reușit, de altfel, dacă „lumea" n-ar fi fost — să mă ierte cătrănitul meu amic, marele european S. Damian — atît de ușor de păcălit...).

Ce se întîmplă cu noi astăzi? Indiscutabil, politica noastră externă are opțiuni rezonabile. De voie, de nevoie, ne declarăm dornici de integrare europeană și, oricît ar agita cîrcotașii chestia pieților noastre din Orientul Apropiat sau desuetul tratat cu rușii, trebuie să admitem că strugurii la care poftește Guvernul sînt Consiliul Europei și NATO. Problema e alta: guvernanții întîrzie să priceapă că bătălia pentru integrare nu se dă la Strasbourg sau la Bruxelles, ci în țară, în spațiul uzat al întreprinderilor, ogoarelor și instituțiilor democratice din România. În spațiul *acesta* trebuie să se întîmple ceva *decisiv*, în spațiul *acesta* ni se hotărăște soarta. Și, dacă lucrurile demarează convenabil înăuntru, integrarea noastră în toate tipurile de asociere europeană va surveni de la sine, ca o consecință firească. Noi însă vrem să începem cu sfîrșitul, sub blestemul tradițional al formelor fără fond. Noi cultivăm, în trebile interne, vagul, ezitarea, arbitrarul și inerția, iar dinaintea tejghelelor din afară defilăm țanțoși, cu mușchi de parafină și ocheade aprige.

Care să fie explicația? Neocomunismul? Păcatele restaurației? Eu unul m-am cam plictisit de „gata-făcutul" acestor formule, a căror repetare maniacală a devenit pentru mulți dintre opozanții noștri singura formă de combativitate politică. Nu cred că eșecul nostru e efectul direct al unei *ideologii* vicioase. Cred că e vorba mai curînd de *psihologie*, de un eșec ale cărui motivații sînt, care va să zică, dacă putem pentru ca să ne exprimăm astfel, *abisale:* se pierd în negura subconștientului. În alți termeni, am putea vorbi de o *problemă de cadre*. Integrare europeană, democratizare, privatizare, liberalizare, toate sînt minunate și stau pe buzele tuturor. Dar se pune întrebarea *cine* le face, pe mîna cui a încăput „implementarea" lor? Or, e limpede că evoluția noastră politică e de așa natură, încît, „agenții" europenizării sînt, prin structură, prin educație, prin deprindere, personaje care nu dau doi bani pe Europa. Sîntem conduși de oameni pe care împrejurările, contextul, spiritul vremii, geopolitica, interesul financiar și alte asemenea belele îi obligă să lucreze împotriva convingerilor lor intime. Ei iubesc cîrnatul și trebuie să pledeze pentru sparanghel, le place mirosul de bodegă și trebuie să se declare admiratori ai Luvrului. În fibra lor cea mai adîncă, ei detestă exigențele democratice apusene, cosmopolitismul, valorile

inteligheniei universale. Cînd aud de „străini", ceea ce le înflorește spontan pe limbă e înjurătura. Pe scurt, ei trăiesc o deșirantă, schizoidă criză comportamentală. *Fac prost ceea ce fac pentru că o fac fără convingere:* o fac cu inimă rea, ipocrit, de ochii lumii, fără vigoarea unei angajări autentice. Nu sînt neapărat rău intenționați. Sînt depășiți, puși să joace un rol care le repugnă. Firi statice și retrograde, ei trebuie să mimeze dinamismul, elasticitatea, orientarea reformatoare. Firi provinciale, ei trebuie să facă elogiul metropolei. Dansatori pasionați de Perinița, ei trebuie să se prefacă, hotește, că adoră menuetul. Revoluția a fost, într-un fel, marea lor șansă, dar și supremul lor ghinion. Iar noi participăm la ghinionul lor, condamnați, cum sîntem, să fim conduși spre Europa de un comando mai curînd „siberian", descumpănit, frustrat, costumat după o modă indigestă. Avînd de ales între faliment și reînviorare, Guvernul înclină, evident, spre oxigenul capitalist, dar o face cu mari reticențe și cu psihanalizabile neliniști: „mai nu vrea și mai se lasă". Retorica lui europeană e chinuită, contrafăcută. Chiar și eventuala lui bună intenție e subminată de o limită constitutivă greu de înlăturat. Un vechi protocronist nu poate — chiar dacă vrea — să facă politică culturală sincronică. Un vechi șef de cadre nu poate — chiar dacă vrea — să gîndească în spirit democratic. O veche slugă nu poate avea — chiar dacă vrea — măsura reală a libertății.

În asemenea situații, nu te poți salva decît prin *onestitate:* ieși din rînd, recunoști că nu poți acționa eficient împotriva propriei tale naturi și îi lași și pe alții să încerce. Dar, dacă poți face dovada unei atare onestități, aproape că îți cîștigi dreptul de a încerca tu însuți încă o dată. Să nu ne facem totuși iluzii: deocamdată avansăm spre Europa somnambulic, cu spatele, incapabili să ne dezlipim ochii de imaginea încă nevindecatei noastre scleroze.

Dilema, nr. 102, 23 – 29 decembrie 1994

Între tigru și vînător

Împreună cu o echipă de jurnaliști (din care nu înțeleg cum am ajuns să fac parte), am întîlnit săptămîna trecută trei reprezentanți ai Pactului Nord-Atlantic. Era o întîlnire „de lucru", una dintre multele, de toate felurile, pe care cei trei le avuseseră sau urmau să le aibă în două zile de program compact, la sfîrșitul căruia trebuia să-și facă o idee despre reacțiile diferitelor categorii de români față de perspectiva aderării la NATO. Lăudabil scop, șubrede mijloace! O parte dintre noi a tăcut mîlc, cîte unul a vorbit în bobote, abia dacă vreo doi sau trei au putut spune ceva articulat. De fapt, nu eram pregătiți pentru o discuție serioasă. Și nu-mi fac iluzia că celelalte întîlniri ale distinșilor oaspeți (cu reprezentanți ai Opoziției, ai guvernării, ai Bisericii etc.) au fost mai reușite. Am plecat cu sentimentul inconfortabil că probleme esențiale ale trebilor țării, angajamente decisive ale statului se dezbat într-o atmosferă de protocol diletant. Lucrurile se expediază mecanic, funcționărește, așa încît totul depinde de vagi directive de cabinet și de „inspirația" întîmplătoare a cîte unui interlocutor mai vioi. În plus, cel mai vioi nu e întotdeauna nici cel mai inteligent, nici cel mai plin de tact. E limpede, pe de altă parte, că pînă și reprezentanții elitelor politice sau ai personalităților publice (ca să nu mai vorbim de „România profundă" cu care ne întristează mereu domnul Gaiță) sînt rareori informați temeinic asupra subiectelor pe care le discută. Ei se bizuie, mai curînd, pe simțul comun și pe informația de primă instanță, livrată de titlurile marilor cotidiene. Pentru un schimb de păreri consistent și eficace e cam puțin. Mă simt însă obligat să adaug că și reprezentanții Pactului Nord-Atlantic mi-au lăsat o impresie stranie. Ei erau, desi-

gur, mai bine instalați în pielea lor decît noi. Rutina lor era mai bine distilată, „lemnul" limbajului lor era mai aromat, dexteritatea lor comportamentală, mai bine exersată. Dar ceva în discursul lor suna fals sau, în orice caz, confuz. Și asta nu pentru că practicau în mod voit eschiva diplomatică, ambiguitatea prudentă a politichiei subțiri, ci pentru că vorbeau în numele unei instituții aflate în criză. Problema convorbitorilor noștri era să combine în mod plauzibil argumentele unui proiect militar cu o retorică a păcii universale. Ei se străduiau să construiască o pragmatică a organizării armate pe o teorie a absenței dușmanului. NATO vrea să asigure securitatea mutuală a membrilor săi împotriva unui inamic pe care, din motive tactice, diplomatice, psihologice, democratice etc., îl descrie ca pe un prieten. Rusia, respectiv CSI, nu mai e pentru noi ceea ce era înainte de Gorbaciov — spun războinicii apuseni. Vedem în ea mai curînd un aliat, un partener, un colaborator la menținerea echilibrului mondial. Prin urmare, NATO nu mai poate fi o alianță bătăioasă, legitimată de agresiunea latentă a adversarului. Trebuie să fie altceva. Ce? Ajuns în acest punct, discursul nord-atlantic capătă accente de lirism meridional. Wagner devine Rossini. Înarmarea nu mai e o necesitate strategică, ci un soi de coregrafie comemorativă. Exercițiile de luptă, manevrele în teren, mișcările de trupe sînt un joc, o estetică a musculaturii inutile, o gratuitate. Nu se va trage nici un glonț, nu va curge nici o picătură de sînge. Cititorii noștri își amintesc, desigur, că una dintre formulele scutirii de serviciul militar sună astfel: „inapt în timp de pace, apt necombatant la război". Cam așa ceva tinde să devină NATO, dacă persistă în „abilitatea" retorică de-acum. Între timp, rușii nu se irosesc în gesturi ipocrite: ministrul apărării îl înaintează în grad pe Jirinovski, care de-abia așteaptă să mănînce Europa pe pîine, Kozîrev negociază în Iugoslavia de pe poziții autoritare, de mare putere, oștile lui Elțîn devastează Cecenia, Armata a 14-a ocupă Transnistria, ambasadorii ruși pledează vehement, ori de cîte ori au prilejul, împotriva intrării în NATO a fostelor „surori" de la Varșovia. Pe scurt, noii „prieteni" ai Pactului Nord-Atlantic nu fac eforturi speciale să pară prietenoși. Ca de obicei, democrațiile occidentale fac piruete galante dinaintea unei stihii brutale, fără prejudecăți „umaniste". E înduioșător și ridicol. Cei

care au putere se poartă ca și cînd n-ar avea-o, iar cei care nu mai au putere se poartă ca și cînd o au. America și Europa de Vest au trăit decenii întregi sub forța de intimidare a *structurilor totalitare* din URSS. Acum, ele se pregătesc să trăiască sub teroarea *haosului posttotalitar* din CSI. Un bloc monolitic e înlocuit de un vid exploziv. Dar efectul pare să fie același. În anii '80, Soljenițîn a încercat — cu rezultate modeste — să destrame „confortul euforic" în care dormita politologia occidentală. El cerea marilor puteri un spor de intransigență față de comunism, dublat de un spor de simpatie pentru poporul rus. În anii '90, Soljenițîn e depășit: comunismul s-a fisurat, iar el, marele scriitor disident, s-a putut întoarce acasă. În mod ciudat, vocea lui se aude însă tot mai rar. Minunata, grandioasa, teribila „maică Rusie" pare să-l fi reabsorbit în metabolismul ei geros, în eternul ei viscol istoric. Împotriva lui Soljenițîn se afirmă mai curînd dreptatea lui Berdiaev, care, în *Ideea rusă*, deosebea comunismul internațional, de tip marxist, de comunismul leninist și stalinist, care e un fenomen tipic rusesc. Iar ceea ce a dat comunismului tenta inconfundabilă a mesianismului rus nu va dispărea o dată cu comunismul, ci va subzista în forme insolite în anticomunism, în neocomunism, în naționalismul ateu sau în cel ortodox. Față de misterul acestei proteice vitalități, bunele maniere occidentale păcătuiesc printr-o deprimată paloare. Cît despre noi, cei așezați de Dumnezeu sub nara chitului, nu putem decît să ne înfricoșăm de calmul, de încetineala, de politețea „matură" cu care sîntem consultați asupra dorinței noastre de a fi sau nu protejați de NATO. Rumegăm mioritic între tigru și vînător. Preferăm, firește, vînătorul. Cu condiția să nu ne explice că tigrul e un pisoi cumsecade, de care trebuie să ne apărăm prin „parteneriat". Din punctul nostru de vedere, între a pieri în război sau a fi devorați în timp de pace, diferența e neglijabilă.

Dilema, nr. 118, 14 – 20 aprilie 1995

De la „Europa liberă" la „Europa unită"

Aici, în Răsărit, am trăit cîteva decenii sub fascinația „Europei libere". Lumea era împărțită în două: de o parte noi, lipsiți de libertate, ocupați de o țară și de o ideologie străine, desfigurați de abuzul capacităților noastre de supraviețuire (prin evaziune, acomodare sau schizofrenie), de partea cealaltă „lumea liberă", normală, destinsă, „perfectă", tărîm al tuturor utopiilor. Ne obișnuiserăm cu această ruptură pînă într-atît, încît ea nu mai însemna pentru noi o realitate istorică, ci una naturală: era destin, era substanța însăși a vieții noastre.

După 1989, toate reflexele, toate achizițiile noastre defensive s-au dereglat. Lumea din jur s-a realcătuit după alte criterii, au apărut alte concepte-cheie, s-a născut o nouă retorică. „Europa liberă" pare a fi devenit un spațiu omogen în care există, firește, veterani și nou-veniți, dar în care nu mai încap decît diferențe de grad, nu și diferențe de natură. Libertatea a devenit plată, ba uneori, în efectele ei colaterale, dubioasă. Massa umană a Estului european descoperă că, în definitiv, nu e mare chilipir să fii liber: să poți înjura nepedepsit Guvernul, să poți călători, să poți tipări orice sau să faci grevă. Alte valori, alte fantasme au devenit infinit mai interesante: averea, cariera politică, lumea largă cu toate ispitele ei.

Iar exigența cu care ne întîmpină Occidentul nu se mai numește *Europa liberă*, ci *Europa unită*. Nu mai stăm cu urechea lipită de Radio München, ci cu ochii ațintiți pe Strasbourg și Maastricht. Ascunde această exigență, această reorientare a aspirațiilor noastre o nouă segregație? Recuperați ca ființe libere, vom fi iarăși scăpați din mînă din cauza inaptitudinii noastre de a ne integra, de a participa la comunitatea demo-

crațiilor apusene? Neîndoielnic, riscul unei noi marginalizări există. S-ar putea să fim victimele unei proaste investiții a libertății, să ne trezim fără căpătîi, la îndemîna oricărui nefast accident istoric. Libertatea este, încă din Paradis, o virtute cu două tăișuri: poate duce spre bine și spre rău, deopotrivă. Administrarea ei corectă presupune o armonie stabilă între noroc și înțelepciune. Iar înțelepciunea, în toate variantele ei, e o doctrină a unității. Prin urmare, ne vom sluji cum se cuvine de libertate, dacă ne vom angaja de partea spiritului comunitar, dacă vom opta pentru participare la coerența organică a Europei.

Există o diferență esențială între libertate și unitate. Cea dintîi *ți se dă* (sau ți se ia), cea de-a doua trebuie *dobîndită*. Faptul că la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial ne-am văzut privați de libertate printr-o decizie nelegitimă nu ne poate fi pus în sarcină. Am fost materie de negociere, spațiu de manevră, aluat al conjuncturilor. Dar, dacă, după căderea cortinei de fier, după destrămarea dictaturii, ne vom vedea excluși din confreria națiunilor civilizate, refuzați de cei care întruchipează principiul unității europene, vina va fi *a noastră*. Nu vom mai fi loviți de soartă, ci de propria noastră nedemnitate. Din oropsiți ai vremurilor, vom ajunge „proștii tîrgului", predestinați să dispară lent sub ridicola lor fudulie. Dinaintea libertății pierdute, nu poți mobiliza decît întregul tău capital de *speranță*. Dar dinaintea unității la care ești invitat, trebuie să mobilizezi o tenace *voință de unitate*, un masiv capital de energie ofensivă.

Partea curioasă a crizei noastre de azi e că ceea ce ne împiedică să ne orientăm mai decis spre integrarea europeană, spre unitate, e tocmai orgoliul libertății noastre proaspăt recucerite. Cu alte cuvinte, resimțim Europa *unită* ca pe o amenințare, ca pe o subversiune la adresa Europei *libere* în care, de bine de rău, am început să ne recunoaștem. Ni se sugerează adesea — iar noi sîntem gata să preluăm fără ezitare asemenea sugestii — că prețul pe care îl avem de plătit pentru a fi asimilați „la centru" e autonomia noastră, originalitatea noastră, sarea și piperul națiunii noastre. A intra în comunitatea europeană e a intra la stăpîn, a te lăsa „manipulat" de Fondul Monetar Internațional, de felurite mafii transnaționale, federaliste și neoprotestante. Cu o asemenea psihologie

de tîrgoveț care se teme să nu fie tras pe sfoară nu e de mirare că ne mișcăm stîngaci, neconvingător, provincial. Nu e mai puțin adevărat că și Europa comunitară trebuie să țină cont, dacă e matură și voitoare de bine, de traumele și susceptibilitățile noastre: să ne ia mai cu binișorul, să nu ne taie elanul și cheful, să nu ne asuprească belferește cu rețete prefabricate. Europa unită trebuie totuși să nu fie altceva decît încununarea Europei libere. La rîndul nostru, avem de depășit puzderia de prejudecăți, crispări și idiosincrasii pe care ni le-au inoculat obsedantele decenii totalitare. Trebuie să batem la porțile Europei unite cu îndrăzneală și cordialitate. Numai unui înotător nevrotic îi poate trece prin cap că, aruncîndu-se în valurile mării, riscă să se transforme în apă...

Dilema, nr. 124, 26 mai – 1 iunie 1995

Beratzhausen

Beratzhausen este un sat bavarez de cinci mii de suflete, așezat între Regensburg și Nürnberg, într-un splendid peisaj, la fel de „mioritic" ca orice peisaj mioritic de la noi și de aiurea. Localnicii au trimis în România, după revoluție, mai multe convoaie de ajutor și au propus unor artiști români de prima mînă să lucreze pentru un timp în satul lor, ca invitați ai Primăriei și ai unui Kuratorium local pentru cultură europeană. Rezultatul: în 1991, a avut loc la Beratzhausen o săptămînă artistică germano-română. În 1992 — un simpozion de sculptură românească. Din 1993 și pînă azi funcționează vara, sub același patronaj, o Academie de Pictură cu profesori români (Ion Stendl și Constantin Flondor) și cu studenți din toată Germania. Anul acesta, în iulie, comunitatea bavareză a organizat un simpozion internațional de artă concretă, cu participanți din Olanda, Belgia, Germania, Franța, Elveția, Italia, Polonia, Cehia, Austria, Ungaria și România (Ștefan Sevastre). Pentru un român însă, descoperirea cea mai neașteptată e puzderia de opere de artă românești existente în curți, case și instituții. În mijlocul satului, pe malul unui fir de apă, te poți plimba printr-un parc de statui semnate de Mihai Buculei, Napoleon Tiron, Liviu Russu, Dumitru Șerban, Aurel Vlad. O clădire veche de patru sute de ani e decorată cu uleiuri de Stendl și Flondor. În fața școlii comunale, un Pantocrator de Buculei, la cimitir — în amintirea soldaților germani căzuți în război (!) — o cruce comemorativă de Buculei și Aurel Vlad, pe zidul Bisericii „Maria Hilf", un însemn votiv pe care stau șase nume de sculptori români. În grădinile lui Hans Beer și Karl Mosner — lucrări de Napoleon Tiron. Acasă la Peter Schaaf și la Thomas Reindl —

lucrări de Dumitru Șerban. Walter Flick are o lucrare de Liviu Russu, Reinhard Rauner — una de Aurel Vlad. Buculei e prezent, de asemenea, și în gospodăria lui Wilhelm Menzel și a lui Max Hackel. Această înșiruire de nume sună, poate, fastidios. Dar n-am scurtat-o din două motive: întîi pentru a savura, o dată mai mult, amestecul exotic de apelative românești și nemțești reunite cordial în aceeași ogradă și apoi pentru că miracolul întîmplării pe care o relatez nu e al unor instituții solemne, al unor comisii, asociații, fundații și comitete, ci al unor oameni concreți, cu individualitatea lor distinctă, cu inițiativa lor liberă, cu sensibilitatea lor, cu banii lor. Cînd spun „miracol", nu mă simt vinovat de exaltare. Înlocuiți Beratzhausen cu un nume de mică așezare românească și veți vedea că am dreptate. Gîndiți-vă că s-ar putea vorbi de un Kuratorium pentru cultură europeană la Botoșani sau la Lehliu, sau la Pipirig. Gîndiți-vă că în sate ca acestea ați descoperi sculpturi moderne subvenționate de țărani, că școala generală din Potigrafu ar achiziționa — pentru decor — o lucrare a unui celebru artist de la Berlin. Or, — proporțional vorbind — tocmai asta se întîmplă la Beratzhausen. Pentru asemenea năzdrăvănii, și pentru altele, Consiliul Europei a conferit comunei bavareze Diploma Europeană și Steagul European. E o formă de integrare, de colaborare a marginii cu centrul, a mîndriei locale cu deschiderea spre lume care trebuie să ne dea de gîndit.

Experiența Beratzhausen-ului dovedește că o comunitate restrînsă poate dobîndi profil european și recunoaștere europeană fără mari mijloace, cu condiția să aibă idei expresive și generoase și energia de a le întruchipa. Evident, pentru a se dedica unor proiecte umanitare sau culturale, comunitatea cu pricina trebuie să fie înstărită, să nu aibă grija subzistenței. Beratzhausen era sărac în anii '50 și prosper la mijlocul anilor '60. În 1975 a putut începe să se comporte ca un partener al lumii. Dar pentru asta bunăstarea n-ar fi fost de ajuns. Locuitorii satului trebuiau, în plus, să poată privi dincolo de orizontul bunăstării, să fie disponibili și orgolioși. Disponibili, adică atenți la sunetul veacului și la oferta circumstanțelor. Orgolioși, adică dornici să facă istorie, să dubleze bunăstarea prin prestigiu. Mai trebuiau să fie cuviincioași și inteligenți. Să nu încerce a se impune prin propagandă, ci prin faptă.

Nu cred că s-a vorbit vreodată, pe coclaurii de pe valea Laaber-ului, despre necesitatea de a salvgarda „imaginea Beratzhausen-ului", nu cred că există un *lobby* beratzhausenian la Strasbourg sau la Bruxelles și nu cred că membrii consiliului local și-au trimis peste tot iscoade și ambasadori care să laude realizările satului și să camufleze rușinile lui. Nu cred nici că jumătate din populația din Beratzhausen înjură cealaltă jumătate, că fiecare încearcă să se descurce pe cont propriu și pe socoteala celorlalți. Mi se spune că nu există, în comună, nici un post de poliție. Cel mai apropiat e la douăzeci de kilometri și șomează... Dar nici toate acestea n-ar fi de ajuns dacă oamenii s-ar simți cu mîinile legate. E nevoie de autonomie locală, de o gestiune descentralizată a avutului obștesc. Există un impozit comunal pe care organele locale îl distribuie după buna lor chibzuială: își pot permite să fie darnici, își pot permite să aibă imaginație. Rețeta succesului e încă și mai complicată: mai e nevoie și de o sumedenie de oameni de ispravă, capabili de entuziasm, de efort voluntar, de hărnicie tonică. Și iarăși îmi vine să dau nume, pentru că purtătorii lor sînt sarea nutritivă, lutul formativ al performanței de care vorbim. Mai întîi Josef Betzold, președintele Kuratorium-ului pentru cultură europeană, omul cheie, vital, cald, plin de idei și de mîndrie autohtonă, gata să-și utilizeze timpul, banii, familia și prietenii, pentru un proiect izbutit. Apoi echipa sa: Georg Thaler, Ernst Schmidt, Josef Hauser, Michael Eibl, Margret Schmeidel, Christa și Georg Rappl, Alois și Resi Dürr, Anton Seitz, Xaver Lehner. Nici alții, de la primarul cooperant (Hermann Lassleben) la pastorul catolic (Muhlbaner) și cel protestant (Lehner) — ambii pre-numiți Max, de la simpaticul Franz Padberg (cu mustăți chesaro-crăiești), care livrează fructe, la Siegfried Frauenknecht, care dă de mîncare, de la Maria Gabler la Renate Bäumer. La cei vii, se adaugă, firește, și aroma cîtorva repere vechi, de natură să ilustreze o (stimulatoare) tradiție. În secolul al XVI-lea a trăit, la Beratzhausen, Argula, Freifrau von Stauff, care avea curajul să vorbească — în vremuri tulburi — despre necesitatea toleranței religioase. Paracelsus a trecut și el pe aici, găsind răgazul și atmosfera necesară pentru a scrie o carte. Așa se alcătuiește destinul unui loc. Și panașul lui. Așa se asigură continuitatea fertilă a unei comunități. Artiștii ro-

mâni au profitat de virtuțile acestei comunități în chip exemplar. Au lăsat o bună amintire, ceea ce iarăși mă pune pe gînduri apropo de integrarea europeană. Trebuie să reflectăm nu doar la integrarea instituțională, administrativă, dictată de interese și termene impuse „de sus", de la centru. Trebuie să ne gîndim și la o integrare „de jos", de la om la om, prin subversiunea superioară a calităților personale. Cînd cutare „simplu cetățean" din Beratzhausen îmi vorbește cu lacrimi în ochi de Napo sau de Buculei, cînd Richard și Rosemarie Schwarz îmi arată nostalgic camera de oaspeți în care e găzduită de obicei familia Stendl, cînd mi se vorbește de nobila salahorie a sculptorilor români care lucrau zi-lumină, în arșiță, sub ochii gazdelor lor („asemenea lucrători aș vrea să am", îmi spune un fermier căruia nu i-a vorbit încă nimeni de lenea românească...), îmi spun că prestația prietenilor mei plasticieni e cu zece clase peste aceea a delegațiilor noastre parlamentare care voiajează afon prin capitalele Europei.

Pe scurt: modelul suedez? Modelul japonez, american, elvețian? A se slăbi! Propun unul mai la îndemînă: modelul Beratzhausen...

Dilema, nr. 135, 11 – 17 august 1995

IV

PATOLOGIE PRE – ȘI POSTREVOLUȚIONARĂ

„Era mai bine înainte..."

Au început să se audă voci nostalgice. La nici doi ani după dispariția lui Ceaușescu, le e dor, unora, de o stare de lucruri care nu s-a putut curma decît cu sînge. „Era mai bine înainte..." — se grăbesc să spună oameni care „înainte" nu spuneau că e bine decît dacă li se ordona, resemnîndu-se să spună că e rău doar după ce acopereau telefonul cu perna. „Era mai bine înainte..." Faptul însuși că putem gîndi asta arată cît sîntem de puțin pregătiți pentru aerul tare al normalizării. Ne e dor de aburul sulfuros al disciplinei de partid, de cele două ore de televiziune omagială, de ordinea polițienească care nu amnistia decît criminali de drept comun, de *Scînteia*, de stadioane în care oamenii scriau lozinci cu trupurile lor, de aplauzele comandate, de sistematizările care ne împuținau trecutul, de ogoarele pe care făceau agricultură copiii noștri. Ne e dor de delirul acela în care elevii trebuiau să devină țărani, țăranii — proletari, proletarii — activiști, activiștii — intelectuali, pentru ca intelectualii, la rîndul lor, să închidă cercul, devenind copii, tutelați ideologic, „tolerați" ca pitorești (sub jurămîntul cuminteniei), cînd nu erau convinși să intoxice lumea cu imnuri despre fericire.

Cum e cu putință o astfel de anamorfoză, o asemenea schimonosire a memoriei? Căci am ajuns să spunem nu doar că brînza era mai ieftină (deși pentru a o avea o plăteam la negru, la preț de speculă), dar că era plin de brînză, că se găseau de toate, peste tot, de la chiloți pînă la cartofi. Cum e cu putință? Firește, nu mă pot abandona acum unor analize îndelungi și subtile; inventariez, în fugă, doar trei explicații posibile:

1 Prostia. Sfînta prostie — „prostia omenească" pentru care lucrul cunoscut, chiar dacă rău, e mai confortabil decît aventura de a reîncepe. Prostia omenească pentru care „obișnuința", oricît de sordidă, e ozon pur, în vreme ce noutatea e asfixiantă. Prostia omenească care preferă să fie dirijată, decît să aibă răspunderi riscante. Prostia omenească dispusă să trăiască în cultul salamului, chiar dacă asta se plătește cu pierderea identității. Prostia omenească, în sfîrșit, care se miră, zoologic, că trecerea din Infern în Purgatoriu nu se obține printr-o scamatorie de-o clipă.

2 Reaua-credință. Pofta dezmățată de a aduna capital politic măsluind faptele și conștiințele, pofta de a recupera privilegii pierdute, cinismul de a-l găsi mai vinovat pe cel care nu reușește să repare, decît pe cel care a stricat.

3 Demonul nostalgiei. Instinctul general uman de a recupera trecutul, orice trecut, ca pe o valoare tezaurizabilă. Răul devine în amintire vag euforizant. Dramatic cîtă vreme e actual, el devine pentru memorie epic și liric. Spitalizații își povestesc cu un fel de tandrețe masochistă spitalizarea, soldații în termen cei mai nevrotici își povestesc cu delicii armata, pușcăriașii vorbesc de pușcărie ca de o culminație a performanței lor existențiale. În sfîrșit, „a fi făcut războiul" e, pentru veterani, după decenii, o zonă de roz tineresc, o mîngîiere prepostumă. *A suferi* e un coșmar, dar a fi suferit e un capital de duioșie... Pînă la un punct, evoluția aceasta e sănătoasă. Ea face trecutul suportabil, închide rănile. Dar, dacă efectul e monumentalizarea trecutului, legitimarea lui, sîntem în plină derivă...

Vreau să spun prin aceasta că astăzi totul e în regulă? Nu. Multe nu sînt în regulă. Dar asta nu înseamnă că, aflați în convalescență, trebuie să jinduim după boală și că, printr-un abuz al nerăbdării, avem dreptul să parcurgem cu o viteză irațională intervalul dintre speranță și dezamăgire. Acum, lumea românească e plină de *rele*. Dar înainte era o lume a *Răului*. Iar Răul e viclean: viclenia lui esențială e să te convingă că moartea e o formă de ordine, că somnul e o garanție de securitate, că orizontala oferă stabilități pe care verticalitatea nici nu le visează. A spune acum că „era mai bine înainte" e a prefera unitatea de monolit a Răului relelor multiplicate cu care ne confruntăm. Înseamnă a te ticăloși. Și

tocmai acesta e lucrul cel mai întristător. Căci sub imperiul Răului găseam cu toții argumente ale solidarității, ale efortului gratuit, ale speranței... În vreme ce acum sîntem divizați, „ideologizați", sceptici, îndîrjiți, infectați de un virus războinic. Că nu era mai bine înainte sînt sigur. Dar mă întreb uneori dacă noi, fiecare în parte și toți laolaltă, nu eram mai buni decît sîntem acum.

Literatorul, nr. 1, 1991

Patriotismul școlar

În materie de patriotism, nu există pe băncile nici unei școli elevi buni și elevi proști. Pînă și corijenții la istorie trăiesc *istorisirea* trecutului național cu patosul inocent cu care orice copil reacționează la legendă. Cine n-a pălit încă din cursul primar auzind despre sinuciderea lui Decebal? Cine n-a trăit momente de identificare pioasă cu îndrăznelile de Făt-Frumos ale lui Mihai Viteazul (detestîndu-i, firește, pe felonii săi asasini), cine n-a urmărit — cu o candoare partizană — luptele dintre „ai noștri" și „cotropitori", isprăvile lui Ștefan cel Mare (cu drama Războienilor), iscusința militară și politică a lui Mircea cel Bătrîn (de sfatul căruia „n-au ascultat" oștirile apusene adunate la Nicopole), cine, în sfîrșit, poate pretinde că, în fibra lui intimă, nu subzistă încă, mustind de emotivitate, „Pe o stîncă neagră...", „De din vale de Rovine", „Plecat-am nouă din Vaslui...", „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie..." și atîtea alte sintagme inimoase, în care Posada, Rovine, Peneș Curcanul, Plevna, Mărășești, polonii, muscalii, nemții și turcii, mai ales turcii, stau laolaltă, gata să refacă oricînd, la cel mai mic semn al memoriei, „tabloul vivant" al gloriei autohtone. În acest univers ne-am format cu toții și în universuri de același tip se formează toți copiii lumii. Pînă la o anumită vîrstă, totul e bine. Vine însă o vreme în care a rămîne blocat la acest nivel al iubirii de țară e totuna cu a dori să te joci pînă la adînci bătrîneți de-a uliii și porumbeii. Vine o vreme cînd emotivității copilărești trebuie să i se adauge sentimentul matur, cultura temeinică, dragostea de adevăr. Încet-încet, descoperi în Eminescu pagini mai puțin festive și mai puțin complezente decît cele din *Ce-ți doresc*

eu ție..." Descoperi, de pildă, în publicistica lui un text ca acesta: „Dar domnilor! mi-e rușine să fiu român! Dar ce fel de român? Român care vrea a-și fi însușit monopolul, privilegiul patriotismului și-a naționalității — așa român de paradă mi-e rușine să fiu. Naționalitatea trebuie să fie simțită cu inima și nu vorbită *numai* cu gura. Ceea ce se simte și se respectă adînc se pronunță arareori !" Tot astfel, poți descoperi (dacă ai obiceiul cititului, desigur) pasajele îndurerate ale lui Cantemir despre moldoveni, șarjele lui Caragiale despre „românii verzi", spiritul critic al lui Titu Maiorescu, amărăciunile lui Emil Cioran. Te întîlnești, apoi, cu isteriile legionare și cu demagogia comunistă, ambele abuzînd de ideea națională ca de o monedă ieftină, cu succes electoral garantat. Pe acest fundal, nu-ți rămîne, dacă ești om cuminte, decît să te gîndești de zece ori înainte de a vorbi despre „patrie". Și asta nu pentru a nu te compromite pe tine, ci tocmai pentru a nu o înjosi pe dînsa. O astfel de precauție nu semnifică diminuarea sentimentului patriotic, ci sporirea răspunderii naționale. Începi să-ți iubești țara *ca un adult* și ca un partener dezinteresat. Căci a-ți iubi țara numai pe bază de argumente colosale, a-i acorda amorul tău zgomotos numai dacă ea îți livrează, în schimb, o cantitate suficientă de „eroi", de „măreție", de „pagini glorioase", e a face negustorie. Iubirea adevărată nu recompensează performanțe. Se bucură de ele, dar rămîne nealterată în absența lor. Iubirea adevărată nu e scutită de dezamăgiri, de neputințe, de nevroze. Important e că nu se lasă niciodată dislocată de aglomerarea lor. Iubirea de țară e o înzestrare *firească* a sufletului, atașat de mediul nașterii sale, așa cum e atașat de trup. Tapajul patriotard e altceva: un (discutabil) gen literar în cel mai bun caz, o șmecherie politică alteori sau, și mai rău, un afect rudimentar, suficiența tîmpă, provincială, a mitocanului fudul. Avem nevoie de așa ceva? Are România nevoie de tagma „zbierătorilor și dibacilor" de care era excedat Ion Ghica încă din zorii istoriei ei moderne? Ne putem permite, oameni în toată firea cum sîntem, să gîndim și să ne manifestăm ca niște școlari întîrziați? Răsfoiesc din cînd în cînd unele publicații neaoșe și privesc — tot mai rar — dezbaterile parlamentare. Sînt momente cînd mă cuprinde o spaimă tragicomică: îmi închipui

că, într-o zi, s-ar putea să vedem pe Dealul Patriarhiei grupuri răzlețe de deputați și senatori fugărindu-se înfierbîntați, ca în recreația mare, pentru a decide o dată pentru totdeauna care pe care: leșii sau moldovenii, turcii sau plăieșii, dacii sau romanii? Ulii sau porumbeii?

Expres, 1991 (reluat în *Dilema*, nr. 158, 19 – 25 ianuarie 1996)

Johnny Răducanu la șaizeci de ani

Johnny Răducanu face parte dintre puținele personaje ale jurnalului meu de la Tescani. Ne știam dinainte, dar am fost mișcat să-l văd apărînd, pentru o scurtă vacanță, într-un loc oarecum minat, cum era Tescaniul atunci. Nu făcea nici pe curajosul, nici pe subversivul, nici pe amicul compătimitor. Era destins, firesc, volubil, avea un fel tonic de a simplifica lucrurile și juca perfect rolul unui *guru* bulevardier, histrionic și cordial, sigur pe judecățile și afectele lui: un om policrom pînă la împestrițare, dar nu mai puțin un om „dintr-o bucată", ca acei demoni extrem-orientali care ascund sub grimasele lor complicate cîteva virtuți elementare și o inimă bună...

În fiecare zi Johnny voia să-mi dea cîte ceva din avutul lui: o pereche de bascheți, o cutie cu zaharină, un deodorant, o sticlă cu vin și tot felul de alte lucruri pe care le oferea cu aerul că a găsit în sfîrșit ocazia de a scăpa de ele. Acest lanț de generozități a culminat cu un dar suprem: o scurtă introducere în istoria jazului, pe care Johnny se angaja să o ilustreze, la pian, de-a lungul cîtorva „prelegeri". La prima lecție m-am prezentat cuminte, înarmat cu hîrtie și creion, gata să-mi iau notițe. Mai întîi, postura aceasta școlară l-a încurcat puțin pe profesor: era în același timp consternat de atîta seriozitate și mîndru că a trezit în mine „elevul". A avut, de aceea, un demaraj ușor crispat. E greu să ți-l imaginezi pe Johnny practicînd istoria academică. A făcut totuși un scurt efort, dar a trecut destul de rapid spre fantezie muzicală și poantă, a improvizat, și-a valorificat toate resursele de farmec personal și a sfîrșit prin a cînta pur și simplu, mulțumindu-se cu un comentariu mut sau semiarticulat: se acompania singur, cu un fel de zumzet al respirației care anticipa, punea accente,

însoțea — ca un murmur de satisfacție — discursul sonor. La răstimpuri, cînd fraza muzicală atingea un punct nodal, un episod „de finețuri", un pasaj memorabil, Johnny îmi azvîrlea complice o privire exoftalmică, uimită, tandră și hoață; omul de lume și de chef colabora perfect cu profesionistul.

Socotesc și azi că am avut noroc să pot beneficia în acele zile, într-o lume care se destrăma spasmodic, de o asemenea nobilă evaziune. Lucrurile au mers foarte departe: Johnny a ținut la un moment dat să-mi testeze aptitudinile vocale și pînă la urmă am petrecut două nopți compacte cîntînd (cu el ca pianist) romanțe antebelice. Johnny s-a comportat ca un tehnician plin de scrupule: a gîndit suita optimă a repertoriului (care începea, inevitabil, cu „La Bacău, la Bacău într-o mahala..."), am făcut repetiții, m-a învățat mici trucuri, mi-a uns gîtlejul cu „alifii" etilice și a imprimat apoi rezultatul pe o casetă. O copie a ajuns în domiciliul forțat al lui Dinescu, care — din cîte am aflat ulterior — o asculta cu regularitate, tînjitor și trist, cu dricul Poliției la poartă... Mai tîrziu, o bandă de mici spărgători i-au intrat în casa cea nouă din Bulevardul Aviatorilor și i-au furat, între altele, și caseta cu pricina. Tîlharii beneficiază astfel de o imagine insolită a României prerevoluționare: totul se prăbușea, veneau zile sîngeroase și tulburi, în vreme ce, într-un sat din Moldova, un jazist profesionist și un exilat de ocazie cîntau, mai în glumă mai în serios, *Am iubit doi ochi albaștri* și *La umbra nucului bătrîn*. Descopeream astfel, datorită lui Johnny, aspectul lumesc și minor al istoriei. Și nu știu dacă am cîștigat cu adevărat ceva cînd, după decembrie 1989, am devenit cu toții solemni și gravi, luînd istoria foarte în serios, mai în serios decît ne-ar fi îngăduit-o sufletele noastre obosite.

22, nr. 47, 29 noiembrie – 6 decembrie 1991

Eminescu și recitatorii

Lui Geo Bogza

G. Călinescu povestește (după *Amintirile* lui Ștefanelli) cum foarte tînărul Eminescu, la sfîrșitul unei reprezentații a trupei de teatru Tardini, „se opri într-o poziție melodramatică în fața unui prieten și cu glas declamator îi zise: «Ah, ești un laș și te voi pălmui!»". Prietenului fistîcit i-au trebuit cîteva secunde pînă să înțeleagă, în rîsul general, că e vorba de o glumă. Dincolo însă de gluma amicală, putem bănui și o oarecare intenție parodică a poetului față de sunetul grandilocvent al textului dramatic și al jocului actoricesc. Oricum, pornind de la această anecdotă, avem dreptul să ne întrebăm cum s-ar fi manifestat Eminescu dacă și-ar fi auzit versurile în „interpretarea" trupelor de azi.

În ce mă privește, mărturisesc că, de mai mulți ani, sînt chinuit pînă la depresie de aproape tot ce aud și văd în feluritele spectacole comemorative. Am parcurs toate treptele iritării: stupoare, rîs isteric, furie, sudoare rece, stînjeneală, milă, dezgust, tînjală, apostazie, mă rog, tot ce se poate închipui ca reacție față de o monstruoasă inadecvare. Sînt tentat să construiesc o adevărată tipologie a acestei inadecvări. Iată, mai întîi, *recitarea lîncedă*, convalescentă. Actorul (în acest caz, mai degrabă actrița) vine la rampă cu pași debili, privește compătimitor spre public și i se adresează umed, ca o soră de caritate îngrijorată. Tonul e neurastenic: lirismul e înțeles ca un amestec de indispoziție, înțelepciune virginală și memorie tulbure. E ca și cum Eminescu ar fi versificat melancolia erotică a mai multor generații de mătuși, dacă nu a mătușii arhetipale. Atmosfera e, firește, visătoare și amară.

Privirea e cețoasă, lacrima lucește indecis în colțul ochilor. Totul respiră un aer de azil, de neconsolare intratabilă, cu complicații biliare.

La antipodul acestei performanțe stă *recitarea atletică*, glasul viril, virtuozitatea pulmonară. Eminescu devine o fiară, un mascul decis, capabil de sonorități acute, ofițerești, și de mormăieli senzuale, toate zvîrlite printre dinți viguroși și cinici. Desigur, procedeul se potrivește mai ales versurilor războinice, dar poate fi adaptat și celor satirice; la limită, el e utilizabil și pentru declamarea unor personaje mai arțăgoase din proza politică.

Și lirismul bolînd și cel de campanie au încă scuza de a rămîne în limitele unei inocente impulsivități. Dar mai există și *recitarea de tip filosofic*, cu cel puțin două variante: una sfătoasă, academică, cealaltă maniaco-depresivă, intensă, de o anxietate pîrjolitoare. Amîndouă aduc în discuție virtuțile actorului care gîndește... În cazul dintîi, gîndirea e solemnă, solid bătrînească. Textul eminescian e partitura unei dăscăleli baritonale, cu un braț de ochelar dus spre buze și cu o carte pe genunchi. Dramatic e însă celălalt stil, cel al reflexiei galopante, al unei febrile indigestiuni mentale. Am văzut, în această privință, lucruri ametitoare: actorul apare pe scenă hăituit de concepte, vorbește precipitat, respiră greu și scuipă abundent. Are aerul că nu reproduce un text, ci îl fabrică pe loc, într-o agitațiune care macină nervii întregii asistențe: cuvintele nu-i vin sau, dimpotrivă, îl năpădesc torențial, urletul alternează inexplicabil cu șoapta, ochii se închid comatos sau se holbează ca de dambla. Nu poți, privind, decît să te simți indiscret: ai nimerit peste cineva care tocmai își pierde mințile; timpul crește în urma lui, se întunecă. Față de un asemenea spectacol, orice alt tip de recitare devine acceptabil. *Recitarea exegetică*, de pildă, aparținînd, de regulă, cuiva care are o *viziune* despre Eminescu. Misiunea actorului-exeget e tocmai aceea de a ne împărtăși această viziune: el trebuie să ne învețe ceva, să ne explice că Eminescu nu e ce credem noi. De fapt, nu ni se mai spune un text, ci un subtext: logica versurilor e mereu alta decît cea prozodică. Se fac pauze abile, pline de înțelesuri (un fel de note de subsol mute), se pun accente misterioase și se sugerează nuanțe sibilinice la care — în platitudinea noastră școlară — nu ne-am fi gîndit niciodată...

Ceea ce au în comun toate speciile de recitatori invocate este, în ciuda aparențelor, *indiferența* față de Eminescu. Pentru ei, ca și pentru mulți dintre noi, el nu e decît un pretext gras al exhibării de sine. De aceea, felul în care îl sărbătorim pe Eminescu nu diferă deloc de felul în care îl recităm: gălăgios și retoric, după modelul unei chermeze promiscue, în al cărei abur fiecare își dă în petic. Toți îl sărbătorim ca pe un precursor al micilor noastre obsesii și al firavelor noastre ideologii. Îl sărbătorim apăsat în ianuarie, ca să-l batjocorim prin tot ce facem zi de zi, în lunile celelalte. Îl sărbătorim într-un soi de falsă unanimitate, ca și cînd toți îl iubim la fel și pentru aceleași motive. Îl sărbătoresc mai ales cei pe care el i-a detestat: răii și famenii, panglicarii în ale țării, cei cu evlavie de vulpe, fonfii și flecarii. Îl sărbătorim toți, cu un zel idolatru, ne oblojim mizeriile lîngă templul lui și îi stricăm liniștea cu festivitățile noastre dulcege. Nu ne mai e rușine de Eminescu! Iar nerușinarea aceasta nu se va vindeca decît după ce vom avea cuviința unui 15 ianuarie tăcut, rece, purificator.

Dilema, nr. 2, 21 – 27 ianuarie 1993

Cum citim ziarele

Există *convingeri* politice și *opinii* politice. Convingerile politice aparțin oamenilor cu vocație politică și cu biografie politică. Mai puțin numeroși decît ne închipuim, oamenii aceștia au ajuns la consecvența și fermitatea *convingerii* printr-o preocupare pentru politic implicînd, deopotrivă, studiu, reflexie și acțiune. Opinia politică e o realitate mult mai largă și mult mai puțin pretențioasă. Toți (sau aproape toți) avem opinii politice și, în genere, ni le formăm citind ziarele, reacționînd, așadar, la ceva care *ni se dă*. Din păcate, între „convingere" și „opinie" se fac frecvente confuzii. De regulă, purtătorii de opinie se iau (și sînt luați) nu o dată drept oameni de convingere. Ei afișează, în dezbatere, competențe, pasiuni și experiențe care, în realitate, le sînt străine. Opinia poate fi autentică sau nu, poate fi ingenioasă sau tîmpă, temeinică sau superficială, dar e întotdeauna *amatorism* politic, recoltă — mai mult sau mai puțin întîmplătoare — de „idei" politice, rumegate în funcție de înzestrarea și de amplasamentul social al fiecăruia. Nu vrem să spunem că din lectura ziarelor nu se pot recolta *decît* opinii, *simple* opinii. Profesionistul știe să extragă din ele substanța de care are nevoie pentru a-și nutri convingerile și pentru a-și revizui strategiile. Problema e *cum* citim ziarele. Or, cei mai mulți dintre noi nu le citim profesionist; nu le citim nici măcar atent; le citim în așa fel, încît rezultatul lecturii nu poate fi decît inconsistent și mărunt conjunctural. Să facem, în loc de demonstrație, un rapid inventar al momentelor pe care le dedicăm îndeobște lecturii. Căci, inevitabil, *cum* citim depinde de *cînd* citim ziarele.

Întîi le citim în drum spre slujbă. Le pescuim de pe prima tarabă ieșită în cale și le răsfoim mahmur, sub impulsul unei

curiozități difuze, dar, mai ales, din dorința de a „scurta" timpul petrecut în metrou, tramvai sau autobuz. Lectura e, de fapt, un semisomn, în care se amestecă indispoziția provocată de perspectiva unei „noi zile de muncă", inconfortul transportului și cumulul cîtorva mici iritări de parcurs (individul care îți citește peste umăr, bătrîna căreia ar trebui să-i cedezi locul etc.). Aceeași tipologie a lecturii se reface pe drumul de întoarcere de la slujbă, cu unele nuanțe distinctive: lehamitea de după rutina zilnică, foamea, perspectiva necazurilor domestice sau, dimpotrivă, satisfacția zilei de lucru încheiate. Între cele două drumuri, mai există lectura furtivă, în orele de program, un mod, între altele, de a-ți amîna sau suspenda obligațiile. Rezumînd, e limpede că cititul jurnalelor în prima parte a zilei e marcat de fragmentarism și umoralitate. Citim pe apucate, pe sărite, și proiectăm asupra lecturii hazardul unor crize psihofiziologice trecătoare.

Urmează, acum, marea orgie de presă a siestei! Ziarul e un corelativ al papucului și cafelei, un camuflaj nobil al digestiei. Cu pleoapele grele, impregnate de reverii calorice (eventual cu o scobitoare în colțul gurii), capul familiei „se documentează". Cititul se întrepătrunde misterios cu insondabile procese organice. „Bolul" informațional se prelucrează la nivel de intestin, creierul distinge cu greu între nedumerire politică și crampă abdominală. Fulgurantele întreruperi ale stării de veghe, demnitatea aparentă pe care o dă stupoarea postludică și relaxarea subită a tututor funcțiunilor mentale și trupești conferă lecturilor de după masă un ce oniric, un echivoc suprarealist, încununat, de obicei, printr-o scurtă înjurătură recuperatoare (adresată lor, politicienilor și ziariștilor), urmată de o adormire ostășească. O îmbinare caracteristică de zel cetățenesc și euforie fiziologică se exprimă și în cititul ziarelor în timpul mesei sau la closet. Nu e clar ce este esențial și ce este accidental, *ce* este anexa *cui*, dar în ambele cazuri survin subtile transferuri între realități disparate, cu consecințe imprevizibile asupra obiectivității informației...

Cum citim, prin urmare, ziarele? Mai întotdeauna în intervalele *secundare* ale zilei, în acel registru al vieții care se cuplează cu *loisir*-ul, cu destinderea, cu atenuarea vigilenței intelectuale. Le citim ca și cînd nu le-am lua prea în serios, le acordăm mai puțină atenție decît hobbyurilor noastre și le

tratăm cu mai puțină rigoare decît cea investită în partidele noastre săptămînale de bridge sau de table. Constatarea aceasta n-a întîrziat să-i neliniștească pe politologi. Căci din *opinii* formate la capătul unui *asemenea* mod de frecventare a ziarelor se constituie opinia publică, reactivitatea politică a massei și, în ultimă instanță, *votul* țării.

Discuțiile noastre în contradictoriu, opțiunile noastre ideologice, participarea noastră la tot ce se întîmplă, felul cum înțelegem manevrele guvernamentale, pe scurt, întregul nostru comportament civic și electoral se naște ca efect al unui *loisir* rudimentar: cititul infrarațional al ziarelor. Cu cît le citim mai „destins", cu atît sîntem mai manipulabili. De aceea, maturitatea politică a unei țări și răspunderea politică a oricărui locuitor al țării ar trebui să înceapă de aici: de la cum citim ziarele. E drept, asta nu e — cum s-ar părea — numai treaba cititorului. Căci citim ziarele și în funcție de *felul în care sînt scrise*. Dar asta e altă problemă, la care e preferabil să răspunzi nu comentînd isprăvilor altora, ci riscînd o ispravă proprie.

P.S. Ecourile provocate de apariția primelor două numere din *Dilema* sînt de natură să contrazică, întrucîtva, tezele enunțate mai sus. Revista pare a fi fost citită — mai ales de confrați — cu o acribie mînăstirească, într-un spirit de neadormită exigență. Rezultatele s-ar rezuma astfel: a fost odată o țară în care apăreau sute și sute de publicații, care de care mai îmbîrligate și mai războinice: frumoase la chip, cuviincioase la vorbă, iubitoare de adevăr și nepărtinitoare; toate slujind dreptatea, pe banii nimănui sau ai unor arhangheli. Și iată că dintr-o dată, în această grădină înmiresmată apăru o schimodie, o stîrpitură, un avorton de revistă pe nume *Dilema*. Toată întunecimea Iadului s-a adunat sub ridurile ei: înfățișarea cea mai urîtă, motivațiile cele mai dubioase, finanțele cele mai puturoase și politichia cea mai hoață. FDSN-ul simte în *Dilema* otrava perfidă a Opoziției. Cutare literat vede în ea organul camuflat al PAC-ului, FSN-ului și monarhiei. Din contră, PAC-ul, FSN-ul, monarhia zîmbesc sibilinic: ei știu că sîntem ai FDSN-ului și ai lui Iliescu. Și ai lui Măgureanu. S-ar zice că am creat o „dilemă" din care nu putem ieși... nevătămați.

Dilema, nr. 3, 28 ianuarie – 3 februarie 1993

Despre mitocanul care nu e totuna cu țoapa

Confundăm mitocanul cu țoapa. Țoapa e o categorie formală. Ține mai curînd de înfățișare, de ambalaj. Țoapa „își pune țopi", adică abuzează de ornamentică, și țopăie, adică se mișcă strident și discontinuu, călcînd convențiile nu din nonconformism, ci din proastă creștere. Țoapa e carentă la nivelul bunului gust și al educației. Nu știe să se poarte și nu știe că nu știe să se poarte. La limită însă, țoapa poate fi „diminuată", „salvată" printr-o pedagogie asiduă și răbdătoare. Eliza Doolittle poate deveni Mrs. Higgins. Există o candoare a țoapei, o anumită naturalețe a prezenței ei, care amuză mai mult decît irită. Mitocanul e altceva: e un tip uman elaborat, coerent și stabil. Țoapa nu e decît un fel de a fi. Mitocanul e expresia unei *Weltanschauung*, a unei ideologii care aspiră, adesea, la demnitatea sistematică a filosofiei. În felul lui, mitocanul e un gînditor: are, mă-nțelegi, filosofia dumisale, „are o teorie" despre orice împrejurare; cultivă sentința, cumpără (și citește) culegeri de maxime și e deținător de cărți (lucru pe care îl proclamă cu mîndrie, specificînd, de regulă, *numărul* lor). Mitocanul e om serios. El are convingeri, principii, certitudini. Îi place să peroreze, să-ți împărtășească din înțelepciunea spre care l-a condus „școala vieții". E, prin definiție, *adult:* nu-l poți păcăli, n-ai ce să-l înveți, nu mai are iluzii copilărești.

Metafizic vorbind, mitocanul e *imanentist*. Nu crede în lucruri care nu se văd, nu poate fi amețit cu baliverne. Transcendența lui e imediatul. Doar din cînd în cînd, în momente de transport liric, admite că „trebuie să existe ceva, o forță" care a produs universul. „Forța" aceasta însă e — atitudine tipic filosofică — o simplă problemă de cunoaștere: nu obligă

la nimic în plan existențial. Evident, mitocanul merge la biserică. Dar o face pentru a-și disciplina familia și pentru a-i onora pe strămoși. Cu alte cuvinte, mitocanul merge la biserică din simț civic și din patriotism...

În viața de toate zilele, mitocanul ne apare ca un *întreprinzător* vivace, dublat, în profunzime, de un *sceptic* indemolabil. E întreprinzător *pentru că* e sceptic: nu se împiedică în criterii absolute, în coduri preexistente, în rigori *adăugate* realului. Scepticismul acesta pragmatic nu intră în contradicție cu „principiile" și „certitudinile" mitocanului. El are principii *de moment* și certitudini *flexibile:* oricînd reformulabile, adaptate la necesități ferme și suple deopotrivă. Principiile sînt, pentru mitocan, mai mult o chestiune de estetică decît una de etică. Principiile sînt bune, dar viața e altceva — iată un solid principiu mitocănesc. Certitudinile metafizice ale mitocanului sînt și ele distincte de regulile comportamentului său. Ceea ce nu înseamnă că mitocanul e un schizofrenic. El e duplicitar, dar *nedilematic*. E o ființă armonioasă, un agregat bine sudat, egal cu el însuși, de la ghiul pînă la idei, de la emoții pînă la șosete.

Mitocanul e *nesimțit* și *sentimental*. Nesimțit: toate afectele îi sînt paralizate de instinctul supraviețuirii. Nu e în pericol să vază enorm și să simtă monstruos: vede mărunt și simte strictul necesar. Singurele lui senzații puternice sînt — pe lîngă apetiturile ancestrale — sughițul, degonflația (sub toate formele ei) și mîncărimile de tot soiul. Mitocanul e însă sentimental. Sub desenul cubic al filosofiei sale, sub solemnitatea lui „matură", zace un suflet cald. Duios cu sine, intoxicat de propria lui „omenie", mitocanul arborează frecvent privirea lichidă, iar la chefuri și înmormîntări se zguduie de plîns.

Mitocanul are *simțul onoarei:* „nu permite", „nu e el omul care", „nu se coboară". E ușor de ofensat, știe să-l „ignore" ostentativ pe preopinent, cere și își dă cu protocol cuvîntul de onoare.

Mitocanul are *cultul frumosului,* practicat însă ca o obsesie a *stilizării*. Nimic din ce *e dat* în chip nemijlocit, nimic spontan nu e acceptat ca atare. Totul trebuie „aranjat", ajutat, *camuflat* printr-o puzderie de adaosuri. Dintre științe, mitocanul preferă *istoria*. Istoria e o adevărată sinteză a pasiunilor sale: precizie (cifre!), patos național (eroi!) competență militară (lupte!), jubilațiune sportivă („ai noștri" — „ai lor") și zel politic (conspirații, tratate, jocuri de partid etc.).

Una dintre calitățile mitocanului e că are *gustul ierarhiei*. Îi plac șefii, respectă Puterea, „nu luptă contra Guvernului". De bombănit însă bombăne. Pentru că *simțul lui critic* e veșnic treaz, pentru că nu acceptă să se lase prostit, pentru că, orice s-ar zice, „așa nu mai merge". Gîndirea politică a mitocanului se concentrează, toată, în acest paradox: potentatul e, în același timp, ales și înjurat, Puterea e, în același timp, susținută și sabotată. Față de asemenea complexități, cît de frustă, de inofensivă, de solară ne apare țoapa. În plus, cum spuneam la început, ea e educabilă. Mitocanul, dimpotrivă, e imun la orice manevră didactică: e rezistent, inamovibil, statuar. O fatalitate.

...Subiectul e, firește, inepuizabil. Dar există și soluții rapide, mai eficiente decît frugalul nostru efort analitic. În *Cam tîrziu...*, Caragiale rezolvă totul prin cele trei formule îngînate stereotip de Costică Panaite: *Ei, aș!* (scepticism, stupoare disprețuitoare dinaintea opiniei divergente), *Parol?* (incredulitate, invocarea promptă a cuvîntului de onoare), *C-ești' copil?* (fudulie adultă, invitație subiacentă la „seriozitate").

— Merită să vorbim atîta despre mitocan?

— Merită, căci e ubicuu și victorios.

— Ei, aș!

— Dar în fiecare dintre noi dormitează o oarecare sămînță de mitocan.

— Parol?

— Ca să nu mai vorbim că, mărturisit sau nu, mitocanul ne e, uneori, simpatic.

— C-ești' copil?

Dilema, nr. 16, 30 aprilie – 6 mai 1993

Patologie totalitară

I

Aud că, sub auspiciile Academiei Române, a luat naștere un institut pentru cercetarea perioadei totalitare. Un asemenea institut nu poate fi decît arhiva unei traume. Dar proiectele lui ar putea include și o temă ceva mai tonică: inventarul și analiza *tehnicilor de supraviețuire* născute prin reacție, de-a lungul a peste patru decenii de încarcerare.

Să ne aducem aminte. Ani de-a rîndul ne-am salvat citind și recitind Ilf și Petrov: știam pe dinafară pasaje întregi și suportam mai ușor aberația zilnică identificînd în ea modelul sovietic din *Vițelul de aur* sau din *Douăsprezece scaune*. O euforizantă lectură compensatoare — uitată, din păcate — ne-au oferit, la un moment dat, textele lui Monciu-Sudinski, un soi de reportaje inventate, pline de mizeria și de poncifele cotidiene, în așa fel încît, parcurgîndu-le, ni se părea că întîlnim o variantă contemporană a lui Caragiale: un Caragiale însă emaciat, expresionist, inapt să se mai amuze pînă la capăt. Ne-am salvat, alteori, prin filme rusești, prin cîte un spectacol „riscat", în care se întîlneau, complice, „șopîrlele" scenariului, jocul aluziv al actorilor și „toleranța" perfidă a cenzorilor, prin cîte un roman „curajos", prin cîte o tabletă de Geo Bogza, prin banc, prin înjurătură, prin ședințe de învățămînt politic vag subversive, mă rog, prin tot soiul de subterfugii, supape și ocolișuri care să dea, în plină catastrofă, senzația unei minime normalități, a rezistenței posibile, a respirabilului.

Uneori însă ajungeam să găsim voluptăți în confruntarea directă, neprelucrată, cu anomalia. Învățaserăm să savurăm

enormitatea, să degustăm oroarea cu un rafinament obosit, alexandrin. Mi-aduc aminte, de pildă, că o bună bucată de vreme am reușit să-mi întrețin buna dispoziție răsfoind lucrările „filosofice" ale cuiva despre care nu știam decît că era șef de catedră la Academia „Ștefan Gheorghiu". Mi-au picat în mînă întîmplător (se intitulau *Răgazul gîndirii, Lumea în gîndire, Replici* etc.) și — ca să zic așa — m-au subjugat definitiv, după numai cîteva pagini. Nu mă mai puteam sustrage abisului lor, nu-mi puteam lua ochii de la monumentala, inimitabila, formidabila lor stupiditate. Frizau capodopera. Mă delectam, împreună cu cîțiva prieteni, pînă la nevroză. Fiecare nouă, masochistă lectură revela comori mereu proaspete, culmi de mitocănie pioasă, de haos intelectual, de patologie stilistică. Erau, de-a lungul a sute de pagini, aforisme, citate comentate, cugetări fabuloase, pe toate temele cu putință. Am avut, în cîteva rînduri, ispita de a parodia. Am organizat un concurs (împreună cu Gabriel Liiceanu, cu Sorel Vieru și cu Thomas Kleininger), încercînd să imităm cît mai bine „aroma" autorului, codul lui. Ne-am dovedit cu toții inepți, lipsiți de har, incapabili să ne apropiem, fie și timid, de performanța maestrului. Capacitatea lui de a ne stupefia, de a ne umili cu metabolismul delirant al gîndirii lui se dovedea infinită. Fenomenul era într-adevăr unic. Cărțile cu pricina apăreau în edituri de prestigiu, cu prefețe omagiale, semnate de publiciști notorii. Bănuiesc că tirajele erau consistente și că se găseau destui cumpărători pentru a le epuiza. Îmi era limpede atunci, cum îmi este și acum, că nici o editură din lume nu și-ar fi îngăduit să publice asemenea texte deopotrivă subculturale și necomerciale, că mă aflam, prin urmare, dinaintea unui accident specific al universului totalitar. Aveam de-a face cu un succes al „omului nou", cu instalarea pletorică — și într-un fel inocentă — a unei vietăți fruste între rafturile bibliotecii. Prezumția parvenitului, sechelele limbajului de partid și tupeul strident al semidoctului colaborau spectaculos pentru a da naștere unui discurs care, analizat cu atenție, dă măsura exactă a drăcoveniei prin care am trecut cu toții și de care n-am scăpat, din nefericire, nici astăzi. Căci „intelectualii" de tip nou sînt legiune: vitali, adaptabili și agresivi, ei populează impenitent Parlamentul, feluritele formațiuni politice, gazetele de toate culorile și ne in-

toxică solemn cu verva lor zoologică. De aceea, ar putea fi util să aruncăm o privire îndărăt, spre prototip. Descrierea hilarei lui monstruozități rămîne, încă, o tehnică de supraviețuire. Deschidem, așadar, o *fișă clinică* sumară pentru a consemna simptomele unei maladii culturale insidioase, căreia totalitarismul i-a dat dimensiuni impozante: e ceea ce s-ar putea numi *spiritualizarea prostiei*. Ea se naște în punctul de întîlnire al unei naturi primare cu fascinația inadecvată a ideii și cu stereotipiile unei ideologii. Bouvard și Pécuchet devin membri de partid și dascăli ai națiunii. Mitică citește și comentează pe Kant în lumina materialismului dialectic. Lăsați să se zbenguie printre cărți, pacienții noștri își slăbesc cureaua, își dau pălăria pe spate și pășesc în ciorapi pe cîmpiile metafizicii. Se simt bine. Se simt mai buni. Se simt datori să-i învețe și pe alții. Și atunci, materia lor cenușie în ebulițiune secretă apoplectic cugetări. În cazul omului meu de la „Ștefan Gheorghiu", ele sună astfel: „La unele popoare, amorul umple un gol, la altele, o văgăună". Sau: „Cineva asemuia cerul cu o oală întoarsă; depinde nu de cer, ci de oală". Sau încă: „Un om de cultură este mai reținut, un prost, mai deținut". Sau: „Viciul e o buruiană ce consumă ilicit oxigenul vieții". Sau, în sfîrșit: „Cît de frumos și gingaș se exprimă profundul cugetător român Al. Vlahuță, zicîndu-le confraților săi: «Cea dintîi și cea mai de căpetenie datorie a unui om cinstit e să ne spună adevărul inimii lui». Dar cîți s-au aplecat asupra acestei probe? Cîți și-au făcut «electroiubiriograma» lor de adevăr?" Dar să nu anticipăm. Pentru a alcătui o fișă clinică, trebuie să procedăm ceva mai sistematic.

II

Intelectualul de tip nou abordează faptul de cultură cu o solemnitate superstițioasă. El citește ca la cincisprezece ani pentru a culege citate și se simte obligat să decoreze numele tututor autorilor invocați cu epitete tandre, respectuoase sau triumfale, după cum i se pare că este cazul. Așa se face că, răsfoind *Lumea în gîndire* (sursa simptomatologiei pe care încercăm să o schițăm), întîlnim nu pur și simplu mari figuri literare și filosofice, ci o galerie de bibelouri fardate gros,

năclăite într-o retorică servilă, cînd nu e vertiginos elucubrantă. Unele „ornamente" au aerul sfios și nătîng al amabilității de circumstanță: La Fontaine devine „elevatul La Fontaine", Arghezi — „neobositul Arghezi", Sofocle — „unicul Sofocle". O soluție frecvent adoptată e platitudinea indicativă: „italianul G. Papini", „iluministul Diderot", „renascentistul Machiavelli", „originalul american Mark Twain". La limită, se recurge la stupori școlare („vestitul B. Pascal") sau la colocvialități duioase („bătrînul Eschil"). Mai există și varianta reținut patriotică („Gala Galaction al nostru"), cea sentimentală („neuitatul Ibsen") sau aceea a admirației analitice: „scăpărătorul Călinescu", „savurosul Caragiale". Toate acestea însă sînt încă digerabile la nivelul banalității ceremonioase. Dar, încet-încet, lucrurile alunecă spre neliniștitoare originalități. Nu pricepi, de pildă, pe ce se bazează calificative de tipul: „meticulosul R. Martin du Gard", „sarcasticul Romain Rolland", „mult prea certatul cu fericirea T. Arghezi" sau „cumpătatul Horațius". Iar cînd dai peste „nederanjabilul Caragiale", imaginea tradițională a lumii începe să se tulbure... Față de asemenea năucitoare asocieri, formule ca „subtilul și inteligentul La Bruyère" sau chiar „scrupulosul La Bruyère" (e drept, undeva se vorbește și de „scrupulosul Lăncrănjan") par culmi ale bunei-cuviințe. Cînd e vorba de femei, intelectualul „nostru" devine galant: „fermecătoarea George Sand", „ultrasensibila George Sand". Emoționante — prin inocență — sînt, pe de altă parte, unele descoperiri comunicate cititorului pompos și totuși confidențial ca niște „secrete de breaslă": „marele jurist grec, autor de cunoscute legi, Solon", „originalul poet și filosof T.Lucretius Carus", „prozatorul de real talent Tacitus" (se remarcă tonul protector, aspectul de încurajare didactică al formulei), „scriitorul de probat talent George Bălăiță", „criticul de înaltă talie G. Ibrăileanu", „cunoscutul cugetător grec Democrit", „talentatul scriitor român Ion Ghica". Survin, firește, și unele crize de inspirație. La un moment dat, Romain Rolland pare recalcitrant la orice caracterizare. Nu-ți rămîne decît să-l semnalezi ca pe „compatriotul lui Robespierre", lăsîndu-l pe cititor să găsească sensul acestei apropieri. Michel de Montaigne este „ctitorul atîtor cugetări", Th. Dreiser este „unul dintre marii maeștri ai Cetății talentului", Delavrancea e „marele bărbat al

condeielor române", iar Bertrand Russel — „marele stejar al filosofiei engleze". Printre atîtea celebrități își face loc și Nicolae Ceaușescu, recomandat ca „un distins bărbat al țării". Entuziasmul provoacă adesea hiperbole ametitoare. H. Sienkiewicz e cineva „care avea să răscolească lumea cu lucrări de geniu". Ion Dodu Bălan „caută totdeauna lama adevărului (!) în nevăzutul lucrurilor". Dumitru Popescu, „în maniera sa sobră și reținută", merge și el pînă la „lama adevărului". Mai rezervat se comportă autorul *Lumii în gîndire* cu N. Iorga: „Cu toată afecțiunea pentru tot ce ne-a lăsat N. Iorga, nu pot să-i subscriu (sic!) părerii că..." În alt loc, Iorga e obiectul unor fine disjuncții ierarhice: el e „*decan* al cugetărilor și aforismelor românești", dar „*rector* al celor istorice". G. Călinescu beneficiază de apelative impenetrabile: e „maurul literaturii noastre" sau „mare chirurg în cultura românească". Dar e mai mult decît atît: e „un suflet infinit, într-un corp delimitat". Voltaire e „demiurgul ironiei iluministe". Secretul lui constă în faptul că „din filosofie s-a născut, cu ironie s-a hrănit și cu persiflare s-a impus". Portretistica practicată de ingeniosul nostru pacient atinge pe alocuri demnitatea enigmei: cine e „profesoara pe spații largi ale cetății literelor"? Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Cine e „discretul om de simț adînc prelungit în spații și psihologii mitologice"? Octavian Paler. Și, mai ales, cine e „filosoful pe care nu știu ce resort mă îndeamnă a-l asemui atît cu Descartes, din cultura mondială, cît și cu D.D. Roșca, din cea românească"? Cine altul decît Dumitru Ghișe?

Înconjurat de atîtea fantoșe în deghizament de paradă, intelectualul de tip nou e, în sfîrșit, pregătit să-și etaleze dexterițățile: va selecționa citate edificatoare, le va comenta iluminat (și nu o dată sibilinic) și, în cele din urmă, va elabora el însuși ample cugetări memorabile, hrană spirituală pentru cei flămînzi, din prea plinul obnubilării sale.

III

Pentru autorul *Lumii în gîndire*, a fi intelectual înseamnă a frecventa marile spirite cu un respect subaltern sau cu tupeul inconștienței. Înainte de a extrage un citat memorabil, omul

nostru își impune un protocol mieros în jurul sursei. Cel citat e îngropat în epitete năstrușnice, pendulînd — cum am văzut — între platitudine crasă și mister suprarealist. Caracteristică e însă și formula care *introduce* citatul. Ea își propune, în genere, să adauge încă un strat de vopsea festivă peste portretul celui invocat și, eventual, să anticipeze asupra calității (= justeții) filosofice a textului ce urmează a fi oferit cititorului. Vrei, de pildă, să-l citezi pe Mihai Beniuc? Formula introductivă va suna astfel: „Din interiorul unui focar de inteligență, Mihai Beniuc, disociind și asociind, ne *avertizează că*...". Desigur, există și variante mai sobre: „A.P. Cehov ne *avertizează* și cu dibăcie și cu ironie că..." (E semnificativă tema „avertismentului": din alte pasaje, aflăm că și Stendhal avertizează, și Seneca, și Taine. Pentru intelectualul de tip nou, lumea spiritului e plină de pericole preponderent ideologice: trebuie, prin urmare, să o parcurgi „avertizat", cu conștiința „votului de blam" oricînd posibil.) De altfel, punînd laolaltă „manierele" atribuite de pacientul nostru gînditorilor lui preferați, obținem o atmosferă de ședință principială și un ton de proces-verbal: „Cehov *apreciază* cu justețe și optimism", „G. Enescu ne *înștiințează*", „Montaigne *opinează*", „H. Spencer *precizează*" („și spune textual"), „G. Călinescu *declară*" (alteori „apreciază"), „R. Martin du Gard *este de părere* că", „J.W. Goethe *ne asigură*" (și „V.G. Belinski ne asigură"), „Aristotel *consideră* că..." (O. Wilde, mai deștept, „consideră perspicace"), „V. Hugo *ne încredințează* că...", „Cezar Petrescu *afirmă* cu justețe", „Alexandru (sic!) Dumas *atenționează*" (ca și J. Renard, care „ne atenționează cu acoperire"), d'Holbach *relevă*, „La Rochefoucauld *sesizează*", „Helvétius *spune cu toată francheța*", „Lessing *e pătruns de ideea* că...", Diderot și A. de Saint-Exupéry *„sînt convinși că..."*, „G. Ibrăileanu *ne povățuiește*" și „se încumetă să conchidă", „M. Ralea *conchide sintetic*", după ce Esop *„afirmă limpede* că...", iar N. Ceaușescu *„cheamă"*. Invariabil, apar și accente de triumfalism pionieresc: „Ioan Grigorescu exclamă cu mîndrie și adevăr", „I.D. Bălan relevă cu mîndrie", „A. N. Tolstoi constată cu mîndrie", „R. Tagore rostește cu mîndrie", „Petru Groza exprimă cu entuziasm". Alteori însă, tonul e rezervat („Racine caută a ne convinge că...") sau chiar mustrător („Camil Petrescu se cam grăbea afirmînd că..."). Nu este

exclusă nici o anumită, demnă neutralitate („Shakespeare zice", „N. Iorga glăsuiește", „J. Renard generalizează", „Dumitru Popescu raționează", „G. Călinescu postulează"). Accidental, întîlnim reflexe de comentator sportiv: „Cugetarea de zile mari a neîntrecutului Shakespeare", „Sextus Empiricus ajunge la o cotă înaltă a adevărului sesizînd că..." Cu ce încă se mai ocupă „corifeii"? Ei bine, H. Taine „ne calmează", Dante Alighieri „ne vestește pilduitor", Euripide „meditează sugestiv", La Bruyère „e pătruns că...", G. E. Lessing „se deconfiază în fața semenilor lui", Hacob Paronian „opinează original", „G. Ibrăileanu notează cu justețe tristă". Despre M.P. Musorgski aflăm că „gîndea corect" („Corect gîndea M.P. Musorgski zicînd că..."), despre Lessing, doar că „gîndea". Unii autori cultivă precauția: „Lui O. Wilde i se părea că...". Alții sînt strict obiectivi („H. Avakian notează cu justețe că...", „Montesquieu avea să observe că..."), alții fermi („J. Renard declară sentențios"), alții vag hoțomani (G. Călinescu „spune perspicace"), alții, în sfîrșit, necruțători: „Gînditorul rus Herzen formula gîndul tăios că...", „Chamfort spune strașnic". Din cînd în cînd, sub abia suportabile tensiuni lirice, citatul e introdus cu o imensă cheltuială de gingășie: „R. Tagore pictează iubirea pe tavanul dorului zicînd..." O performanță de imprevizibil e, la un moment dat, „pregătirea terenului" pentru un fragment din Rebreanu: „Nu știu cît de bine va fi înțeles marele romancier Liviu Rebreanu arta militară (...), dar nu mă îndoiesc de arta românească".

Ar fi interesant să sistematizăm cît de cît și modulațiile infinite ale relației dintre autorul nostru și citatele pe care le propune. Deseori, aceste citate sînt simple *ready-made objects*, obiecte găsite și livrate ca atare, fără comentarii. Alegerea e însă de așa natură, încît cel citat se contaminează de aura ineptă a „citatorului" (un exemplu, între altele: „Shakespeare zice: «Poți zîmbi și iar zîmbi și totuși fi mișel»"). Cînd apare, comentariul capătă forme dintre cele mai neașteptate: de la exaltare orgiastică (după un pasaj despre mămăligă al lui G. Călinescu: „Cîtă diversitate în armonie, cîtă armonie în diversitate. Cîtă poezie a poeziei, cîtă poezie a durerii. Cît optimism, ce chemare!") pînă la divagația inexplicabilă („Pentru Heine: «Proștii cred că pentru a cuceri Capitoliul trebuie să ataci mai întîi gîștele». O formă mai originală de a

sufla în iaurt"). Comentariul ezită adesea între exclamativ și interogativ. Exemple: „Eugen Simion crede că «viața e o cucerire incertă». De ce să nu-i dăm noi puțină certitudine?". Sau: „Dacă Dante Alighieri în a sa *Divina Comedie* consideră că... (urmează un citat oarecare), de ce unii țin morțiș să-l contrazică?" Ciuda față de cei care l-ar putea contrazice pe marele autor citat face loc, alteori, unei vagi iritări față de autorul însuși: „Vrem sau nu, Petrarca are dreptate" (urmează citatul). Nu o dată comentariul are onestitatea de a semnala nedumeriri, stupori sau chiar scurte episoade de colaps mental: „Nu știu exact ce a vrut să exprime Marcus Aurelius prin cuvintele...", „Nu știu exact ce-l făcea pe Arghezi să considere că...", „Ce-a vrut să înțeleagă Anaxagora prin aforismul «Omul e inteligent pentru că are o mînă» (sic!) e greu de știut exact", „Nu știu dacă chiar «peste tot stăpînește aparența», cum este convins Xenofon din Colofon (sic!), dar ea, oricum, ocupă un prea larg spațiu sub soare". Există și comentariul „de adeziune", dispus chiar să amplifice textul citat: „«Nu cunosc nici o operă mare născută din prudență» — ne mărturisește Octavian Paler. (Și acum comentariul): Și nici n-o să cunoaștem." Adeziunea poate avea accente amar pedagogice: „«Numai nebunii își așază fericirea mai presus de puterile lor» era convins Anatole France. Și cîți nu și-o așază și astăzi?" Spectaculoase sînt și comentariile șugubețe, dezamorsînd prezumtive procese de intenție: „Nu! De păcălit n-a vrut, gîndesc, să păcălească pe nimeni V. Hugo zicînd... (urmează citatul). De dezamăgit însă, da!" O serie aparte o constituie *malentendu*-urile (uneori monumentale). Versul celebru al lui Horațiu: „Nu voi muri pe de-a-ntregul..." e interpretat, de pildă, ca expresie a unei „încăpățînări bărbătești" și a „perseverenței".

Să rezistăm totuși ispitei de a ne cufunda pînă la reverie în vidul aglomerat, inepuizabil, al autorului nostru. Să încheiem în apoteoză, cu cîteva panseuri originale, simple grăunțe în oceanul fanteziei sale. Le vom prefera, din motive de spațiu, pe cele concepute în variantă laconică:

1 Enunțuri absolute: „Salpetrul nu se găsește pe toate drumurile", „Fericirea e totdeauna relativă", „Nu tot ce flutură e steag".

2 Analogii amuțitoare: „În rouă, floarea se simte ca mierla în grîu", „O floare în mînă — o idee mai mult în cap".

3 Mistere: „Unele femei se fac că nu înțeleg ceva, altele nu se fac", „A citi ce-ți cade în mînă e una. A citi numai ce-ți cade, altceva."

4 Jocuri muzicale: „Stilul e omul, trilul e pasărea", „Unele văi au lei, altele zei".

5 Figuri ale inversării: „Cultura moartă e una, moartea culturii e alta", „Nu fericirea îl caută pe om, ci invers".

6 Taxinomii insolite: „Războaiele sînt de două feluri: înțelese și declarate".

7 Inanalizabile: „Savantul e fericit cînd se simte copil, copilul e savant cînd nu se simte fericit".

...Și cîte și mai cîte, care de care mai teribile în *furor*-ul lor speculativ. Sîntem dinaintea unui autor neantologibil: nimic nu poate înlocui mersul direct la textul integral, operațiune față de care rapida noastră „fișă clinică" nu e decît o palidă arvună. La sfîrșit, după ceasuri întregi petrecute cu „măiastra carte" pe genunchi, te vezi cuprins, fatalmente, de un soi de „ură-amor": ești exasperat și moleșit, astenic și iertător. Pacientul e, în definitiv, cineva care trăiește impur și inadecvat o aspirațiune benignă. În plus, e cît se poate de amuzant. Dar te uiți în jur și vezi că tipul acesta uman proliferează; e victorios: îl identifici în CNA (la vîrf), în Parlament, în presă, în felurite asociații, fundații, consilii, comisii; te chinuie la cîte o ședință, îți strică cheful la cîte un chef, te face să detești cărțile, ideile, înțelepciunea. Ți-l poți închipui prezidînd duminica prînzul familial și otrăvind totul cu aforisme, în admirația (fie și trucată) a comesenilor.

...Iar dacă te îndeletnicești cu scrisul, ai dintr-o dată, în preajma acestui personaj, intuiția iadului: vei scrie o carte, două, și, post-mortem, vei fi mestecat, înghițit și digerat în pîntecul placid, dar tenace al unui monstru binevoitor. Un singur lucru te-ar putea salva: intelectualul de tip nou să adopte obiceiurile intelectualului de tip vechi: să intre, adică, în politică și, ca urmare, să citească mai puțin, să vorbească mai mult și să nu mai scrie deloc.

Dilema, nr. 17, 7 – 13 mai 1993;
nr. 18, 14 – 20 mai 1993;
nr. 19, 21 – 27 mai 1993

Patologie pre- și postrevoluționară

Dacă ni s-ar îngădui un pasager acces de cinism, am spune că, în decembrie 1989, poporul român a reușit să schimbe o nevroză prin alta. După patruzeci și cinci de ani de *neurastenie*, am făcut cunoștință, la capătul unui scurt episod euforic, cu *isteria*. Am fost, într-adevăr, neurastenici, *clinic* neurastenici: trăiam zi de zi în penumbra unei anxietăți difuze, eram depresivi, pendulînd între abrutizare și deznădejde. Frustrați în permanență trupește și sufletește, insomniaci, în disjuncție cu noi înșine, ne simțeam, pe toate planurile, epuizați, devitaminizați, neoxigenați. Subzistam molatic într-o ambianță în același timp rigidă și arbitrară: o oaste costelivă de cavaleri ai palorii, scuturați din cînd în cînd de orgoliul singurătății sau de cîte un puseu de speranță. Pe acest fundal s-a auzit, deodată, o neașteptată explozie: neurastenia s-a risipit ca prin farmec și am devenit pe nepusă masă isterici. Eram palizi și ne-am trezit stacojii, apoplectici. Simptomele tradiționale ale isteriei ne-au invadat în cascadă, mutînd centrul de greutate al maladiei noastre de la cap la viscere. Ne-am văzut cuprinși de o surescitare pubertară, de agresivități necontrolate, de țipete și grimase expresioniste. Trăim spasmodic, alternînd ipohondria cu resentimentul extins la nivel planetar. Am înlocuit oboseala prin neodihnă, excesul prudenței printr-un exces al dezinhibării. Neurastenici, exprimam mai puțin decît se formula tacit înlăuntrul nostru. Isterici, exprimăm mai mult decît putem acoperi prin articulare mentală, prin conținut interior. Patologia tăcerii a făcut loc jubilației de a vocifera. „Dar era normal să fie așa" — se va spune. Eram prea bolnavi ca să recuperăm sănătatea într-o singură clipă. Firește. Orice boală e, în definitiv, „nor-

mală", adică explicabilă ca ilustrare a unei „norme" biologice infailibile. Întrebarea este însă *cînd* și *cum* „norma" aceasta se va autoregla; cînd și cum ne vom însănătoși? Nu sîntem prinși cumva într-o rețea de nuclee infecțioase care se stîrnesc și se potențează reciproc? Nu riscăm să sucombăm într-un proces degenerescent fără soluție? Cu ce scenarii de evoluție posibilă ne-am putea confrunta?

Mai întîi, am putea *recădea în neurastenie*. Șubrezîți de prea multă agitație, măcinați de dezamăgiri, răgușiți de prea multe injurii și interjecții, am putea reintra pe nesimțite în metabolismul, îndelung exersat, al resemnării. Deja am învățat să organizăm semigreve, greve ornamentale, care au aerul unui protest și eficacitatea (nulă) a unei promenade. Guvernanții dau deja semne de indiferență față de bombănelile presei, după cum jurnaliștii dau semne de complezență față de bîlbîielile Puterii. Ceea ce sub Guvernul Roman provoca un miting, sub Guvernul Văcăroiu abia dacă provoacă un pamflet bășcălios, dacă nu o simplă caricatură. Cu un minim tratament, cu o injecție bine plasată, conținînd un extras de frică, dezabuzare și neîncredere, isteria se poate reconverti în neurastenie, vacarmul se poate transforma iarăși în somnolență.

O altă variantă ar fi *acomodarea la isterie*. Cu alte cuvinte, am putea deveni sud-americani. Ne-am instala voluptuos într-un soi de neliniște carnavalescă, ne-am deprinde să savurăm dezastrul și să valorificăm haosul. Scandalul ar putea deveni un sport, surescitarea, un erzaț de vitalitate. Există deja români pentru care tranziția — cu împestrițarea ei — e rentabilă. Nebulosul și spasmodicul capătă uneori statut de „normalitate". Înțelepciunea e, adesea, disprețuită în numele temperamentului, după cum deliberarea e subminată de radicalisme agitatorice.

A treia variantă: neurastenia poate fi dislocată și isteria poate fi disciplinată prin soluția unui *regim de mînă forte*. Pe scurt (și pe urmele lui Caragiale), „o tiranie ca-n Rusia". O asemenea soluție nu ne-ar însănătoși, dar ne-ar transforma din bolnavi inutilizabili, în *bolnavi funcționali*. Am intra în dezordinea eficace a organizării. Am fi siliți să ne comportăm ca niște „neurastenici isterizați". Și, pentru o asemenea evoluție, avem indicii favorizante: populația, exasperată de nereguli, confuzii legislative și demagogie politicianistă, a început să dorească intervenția dură a „organelor competente" și să evoce nostalgic „disciplina" ceaușistă. Unii își imaginează salvarea sub chipul unei dictaturi militare, alții reabilitează drasticele sublimități ale frazeologiei legionare. Mulți dintre cei tineri și foarte tineri răspund la felurite anchete prin discursuri ferme despre *ordine* și *intransigență*.

Ce alte soluții ne mai putem imagina? Cum se vede, n-am reușit să aproximăm, pînă acum, decît variante negative. Și ne temem că ele nu epuizează imaginația răului. Ne temem, așadar, de *acele* variante negative la care *nu* ne-am gîndit, pe care *nu* le-am anticipat, dar care nu sînt, prin aceasta, mai puțin plauzibile. Ne temem de acele variante negative față de care neurastenia, isteria și regimul autoritar să apară drept convenabile, *preferabile* deci, prin previzibilitatea lor.

Cît despre soluțiile bune, care să garanteze depășirea multicolorei noastre morbidități și să inducă o stare de sănătate reală, ele mi se par deocamdată mai degrabă de competența *proniei* cerești decît de aceea a specialiștilor în *prognoză*. Pentru ca asemenea soluții să capete corp, ar fi nevoie, cred, de colaborarea a două specii de oameni: politicieni suficient de inocenți și de tonici ca să aibă încredere în *posibilitatea* soluției, pe de o parte, și, pe de altă parte, o populație care să aibă încredere în Dumnezeu și *să se lase mobilizată* de această încredere. În rezumat: politicieni curajoși și un popor activ și cucernic! Sînt prea vag? Păcătuiesc prin metaforă diafană și abuz pravoslavnic? Se prea poate. Tocmai de aceea mă grăbesc să declar că cine va veni cu o viziune mai geometrică și cu un pragmatism mai elaborat și mai productiv are de pe acum votul meu la viitoarele alegeri.

Dilema, nr. 25, 2 – 8 iulie 1993

Idolatrie

Nu demult, la o emisiune literară a Televiziunii, un filosof și un pictor au discutat — în contradictoriu — despre Petre Țuțea. Disputa rezulta din împrejurarea că, pentru filosof, Țuțea apărea ca o mare figură a *oralității* românești, cu rezultate neinteresante în planul operei scrise, în vreme ce, pentru pictor, scrierile lui Țuțea egalau — chiar dacă în altă tonalitate — înălțimea oralității lui. O chestiune de gust — s-ar spune la prima vedere. Dar e, nițeluș, și o chestiune de autoritate: se presupune că un filosof și un om al scrisului are instrumente mai adecvate decît un pictor pentru a judeca performanța unui text filosofic. De altfel, pictorul însuși a admis, la început, că i se pare „ridicol" să contrazică un profesionist. După care l-a contrazis. Mai mult: a calificat părerea preopinentului său drept „vexantă". Ceva din sminteala României de azi se exprimă foarte lămurit în această dispută. Mai întîi, o nepermisă confuzie a competențelor: ceea ce, ca simplă *opinie*, poate avea o anumită legitimitate se dilată fabulos, pînă la a se impune celorlalți cu aroganța unei dogme. Priceperea fiecăruia devine universală: politică, economică, metafizică, artistică. Democrația pare a nu fi altceva decît dreptul egal al tuturora de a se pronunța despre orice: un „ascultă-mă pe mine" practicat la scară națională. Tot românul intră în pielea Conului Leonida și așteaptă de la concetățenii săi replica Efimiței: „Ei, bobocule, apăi cum le știi dumneata toate, mai rar cineva!" În al doilea rînd, se constată că deriva aceasta a competențelor are drept corolar o creștere a *irascibilității:* cine nu-mi recunoaște priceperea mă jignește; opinia celui care mă contrazice e „vexantă" (competența adevărată acceptă mult mai ușor contestația decît cea improvizată, care defilează bățos pe scena publică, sigură și mîndră de sine). În al treilea rînd, există o tendință generalizată de a transforma oamenii și ideile în *idoli*. Dacă ne place Țuțea, atunci el ne place *în chip absolut:* marile lui calități îi anulează toate fisurile, verva formulărilor lui ne determină să-i omagiem sforăitul: cum poate un personaj atît de impresionant să nu fie perfect și cînd doarme?!

Ca unul care l-am cunoscut și l-am admirat pe Petre Țuțea simt, de mai multă vreme, nevoia să-l apăr de o posteritate tot mai inadecvată, isterică, grav deformatoare. Petre Țuțea era cu mult *peste* portretul idolatru pe care i-l confecționează unii: era un om *viu*, liber, așadar, de orice schematism militant, era un om *delicat* (sub aparența unei radicalități rurale), era un om plin de *umor*, atent la *nuanțe* și, în adînc, *nemulțumit* de sine și de destinul său: histrionismul său era, între altele, nevoie de confirmare publică, de „ecou" justificator. Știa foarte bine că scrisul nu e vocația lui: „vocația mea e de legiuitor" — spunea adesea. „Scriu din cauza comuniștilor, care nu m-au lăsat să-mi împlinesc vocația reală." Viața — atît de nenorocoasă — a acestui om minunant a culminat cu două ghinioane lamentabile, pline de consecințe nefaste: i-a fost hărăzit să ajungă un personaj „mediatic" în faza *crepusculară* a evoluției sale, pe un fond de uzură fizică și psihică greu de compensat fie și printr-o excepțională înzestrare nativă. Și — ceea ce e încă și mai grav — a fost preluat, monumentalizat și popularizat de semidocți, de spirite mediocre și ancilare, scuzabile, în cel mai bun caz, prin bine intenționata lor „candoare". Țuțea uimea prin „cît de multe" știa, mai ales pe cei care știau foarte puțin. În realitate, nu întinderea informației era partea lui tare, ci asumarea ei, experiența viguroasă a ideilor bine digerate și organizate în jurul unei *opțiuni*. Ca și Cioran, ca și Nae Ionescu, Țuțea trata ideile ca pe niște *viețăți:* le înfrunta curajos sau le invoca tandru, curtenitor, după un protocol care combina ironia cu grația. Pînă și angajarea lui creștină, pe care o trăia în afara oricărei negocieri, evita solemnitatea geometrică, tonul previzibil al predicii. Era limpede că *spiritul* însemna pentru el mai mult decît *spiritualitatea*: mai exact, că îl plictisea convenția — fără de duh — a stilului „duhovnicesc". „Am un mare păcat — mi-a spus pe un pat de spital, ultima oară cînd l-am întîlnit —

îmi place inteligența. Cînd văd un om inteligent, mă simt de parcă aș face o baie...!"

Nimic mai grosolan, mai imoral, mai lipsit de pietate decît să reduci splendoarea unei asemenea minți la o frazeologie monotonă, de propagandist. Nimic mai ucigător decît să-i înalți o statuie înjumătățită. Să consemnezi declarațiile lui despre „românul absolut" și să treci sub tăcere uriașele lui dezamăgiri: „înseamnă că am stat treisprezece ani în temniță pentru un popor de cretini" sau „nu mă consolează de faptul că sînt român decît Eminescu, Blaga, Nae și răcoarea cîtorva biserici", sau, explicit pînă la apostazie, „Balcanii sînt curul Europei". Îl adora pe Eminescu, desigur („sumă lirică de voievozi"), dar există o casetă video pe care îl auzim și îl vedem spunînd: „Nu Eminescu a făcut România, ci Brătienii." Cît despre credința lui Țuțea în Dumnezeu, ea avea măreția unei lupte de fiecare clipă, întețită dramatic în preajma morții. Ar fi multe de spus despre asta, după cum ar fi multe de spus și despre spectaculoasele *enormități* ale lui Țuțea: de la bunele cuvinte scrise, cîndva, (dacă nu mă înșală memoria) despre Aurel Baranga, pînă la elogierea lui Ceaușescu ca „patriot". Petre Țuțea avea o personalitate prea puternică pentru a ceda consecvențelor de duzină: putea fi nedrept, excesiv (uneori doar de dragul efectului) sau, dimpotrivă, neașteptat de acomodant. Cine îl iubește cu adevărat nu are trebuință de un chip idealizat, nu-și explică iubirea printr-un obelisc de superlative. Ca orice om întreg și exemplar, Petre Țuțea nu e „cel mai", e *unic*. A-l închide într-o ideologie și a-l îneca într-un cult e a transforma o icoană într-un idol. Pictorul de care vorbeam la început știa, cîndva, să explice cu o miraculoasă subtilitate deosebirea dintre cele două tipuri de imagini. Dar s-a lăsat furat, o clipă, de spiritul timpului, riscînd să-i pregătească lui Petre Țuțea a doua moarte...

Dilema, nr. 27, 16 – 22 iulie 1993

Petre Țuțea – un țăran imperial

Constantin Noica mi-a povestit că în închisoare, la un interogatoriu care se prelungea peste măsură, anchetatorul a sfîrșit prin a proclama răstit, cu titlu de avertisment: „Ascultă, eu l-am anchetat și pe Țuțea!" Era pentru el o dovadă de extremă competență, o încununare profesională de tipul doctoratului, o probă supremă. Călăul se legitima prin anvergura victimei.

În anii care au urmat, anvergura victimei a continuat să stimuleze vigilența călăului. Petre Țuțea continua să fie supravegheat, anchetat și percheziționat periodic, deși recuperase statutul de „om liber". Ce putea să-l facă atît de periculos? Cum reușea bătrînul acesta să neliniștească în asemenea măsură structurile — atît de stabile totuși — ale Puterii? Se temeau de inteligența lui? De umorul lui? De popularitatea lui? Probabil. Dar mai trebuie să fi fost ceva. Cu un instinct care nu le lipsea, anchetatorii simțeau că Petre Țuțea este dușmanul absolut, dușmanul în ipostază chintesențială: el întruchipa într-un dozaj unic credința în Dumnezeu, firescul ideilor, hazul enorm al formulării, pe scurt, tot ce era mai greu de clintit din sufletul național.

De o parte Puterea, nelegitimă, schimonosită și schimonositoare, de cealaltă, un gentilom valah, un Chesterton cîmpulungean, un țăran imperial, fără frică și fără finețuri psihanalitice.

Nu se poate spune că Petre Țuțea a dus cu Puterea un război din care a ieșit învingător. Căci el a început prin a fi învingător și a dus războiul cu grația suverană a celui ce nu poate pierde.

Cum să piardă o victimă, pe care călăul însuși o admiră?

România liberă, 21 ianuarie 1990

Limbaje de lemn

Se numește „limbaj de lemn" o specie a limbajului din care vorbitorul e absent. Întrucît și mesajul și formularea lui sînt *integral* previzibile, „emițătorul" nu mai e decît un loc de pasaj, un instrument acefal, care nu participă la ceea ce emite. Proliferarea limbajului de lemn semnalează o multiplă și ireversibilă necroză: cuvintele se usucă, ideile îngheață, oamenii împietresc. Faptul de a comunica își pierde sensul, exercițiul gîndirii e suspendat. Efectul e, simultan, comic și înfiorător: viața cade în stereotipie, microfonul îl devorează pe orator, scena își înghite actorii. Limbajul de lemn e expresia „obiectului" din noi, discursul acelei părți din alcătuirea noastră în care s-a instalat moartea. Campionii limbajului de lemn nu mai trăiesc în ființa limbii, ci în spectrul ei: strecurați furtiv în corpul neînsuflețit al cuvintelor, ei adoptă parodic o gesticulație pentru care nu au substanță; cuvîntul, această apoteoză a *persoanei*, devine impersonal.

Văzut astfel, limbajul de lemn nu se reduce la accidentul istoric al jargonului de ședință. El nu e doar produsul „lingvistic" al ideologiilor totalitare. Limbajul de lemn — ca îndepărtare de metabolismul viu al Cuvîntului — e, nici mai mult, nici mai puțin decît emblema omului căzut, chipul vorbit al păcatului originar. Limbajul de lemn e la antipodul limbii care se aude în Paradis, e opusul a ceea ce anumite tradiții numesc „limba păsărilor". Prin urmare, „fenomenul originar", „modelul" limbajului de lemn e, probabil, discursul șarpelui la urechea Evei. Discursul acesta a inventat *păcatul* ca limbaj de lemn al simțurilor, *conceptul* ca limbaj de lemn al spiritului și *remușcarea* ca limbaj de lemn al iubirii. Și ce altceva înseamnă pasiunea christică decît efortul de a recupera vitalitatea

cuvîntului, energia lui primordială. *Cuvîntul înviat* — iată sfîrșitul limbajului de lemn și al *vieții de lemn* la care ne-au condamnat strămoșii.

Spun toate astea pentru că mă plictisește suficiența noastră cotidiană, cea care ne determină să-i judecăm prea ușor pe alții și să încheiem prin disjuncții rudimentare orice dezbatere adevărată. Spiritul *Dilemei* se definește, în fond, printr-o perpetuă insurecție împotriva limbajului de lemn, a gîndirii de lemn, a moralei de lemn. Limbajul de lemn e, cum am văzut, o problemă metafizică, o dramă a condiției umane, înainte de a fi un oarecare semn politic: semnul criptocomunismului victorios. Așa se și explică de ce opunîndu-ne „lemnului" de la putere inventăm somnambulic noi și noi forme de monotonie, *reacții de lemn* la o guvernare de lemn. Există, firește, o terminologie repetitivă a Puterii și a aliaților ei: „consens" (adică o Opoziție care să nu se mai opună), „nu tot ce-a fost înainte e rău", „nici capitalismul nu e o soluție", „nici asasinarea lui Kennedy nu e elucidată", „și în America agricultura se face pe bază de asociere", „conform Constituției țării", „privatizarea nu e un scop în sine", „mulți securiști au fost patrioți", „istoria grea a poporului român", „nu ne vindem țara" etc. Există însă și o tematică repetitivă a Opoziției: „totul e manevrat de Securitate", „nu s-a schimbat nimic", „e mîna KGB-ului", „verticalitate morală", „tradițiile României interbelice", „alegeri manipulate", „jos comunismul !", „jos Iliescu !" etc. Există, de asemenea, un inventar comun, la care recurge și Puterea, și Opoziția: „reformă", „protecție socială", „deasupra intereselor de partid", „programul de guvernare", „să scoatem țara din impas", „eradicarea corupției", „în țările cu vechi tradiții democratice", „tinerii care s-au jertfit" ș. a. m. d.

Dar să nu ne închipuim că limbajul de lemn ține doar de patologia fostelor țări comuniste. Există un limbaj de lemn al Comunității Europene: „casa noastră comună", „șansa țărilor mici", „la o oră de zbor de noi are loc un măcel", „soarta minorităților", „protecția mediului", „beneficiile democrației", „dreptul la diferență", „dialog", „umanism" etc. Nu vrem să spunem că, în sine, problemele minorităților, ale ecologiei și ale instituțiilor democratice sînt caduce. Avertizăm însă asupra riscului care le pîndește datorită unor abuzuri de

„formulistică". Inflația „meselor rotunde", a „colocviilor" zonale sau europene, a „dezbaterilor" televizate sfîrșește prin a castra totul. Evenimentul devine rutină, schimbul de idei devine protocol pur, soluțiile rămîn strict decorative. Cuvinte-cheie, cuvinte prețioase sfîrșesc prin a nu mai însemna nimic. Spectacolul lumii devine agasant, festiv, retoric. Limbajul de lemn se instalează pretutindeni, curățind terenul de orice urmă de autenticitate.

Limbaje de lemn în sfera politicului, limbaje de lemn neaoșist, limbaje de lemn europene. Dar nu numai atît: limbaje de lemn „general-umane", eterne, fatale: limbajul de lemn al generațiilor bătrîne față de cele tinere, dar și al tinerilor cu privire la bătrîni; limbajul de lemn al soacrei, al nurorii, al soților și al burlacilor, limbajul de lemn al feminismului, al homosexualilor și al heterosexualilor, limbajul de lemn al Bisericii, al boemei, al apoliticilor, al îndrăgostiților, al vigilenței, al toleranței... Limbajul de lemn cel de toate zilele, al mizeriei la care e supus neîncetat Cuvîntul din noi, al lipsei noastre de imaginație.

La stop, doi copii vor să spele parbrizul unui automobil. „Clientul" îi oprește. Copiii insistă, clientul îi repede.

— Comunistule! strigă spălătorii de parbriz supărați, cînd mașina se pune în mișcare.

— Copii de securiști! răspunde peste umăr clientul recalcitrant.

Și injuria și replica sînt rapide și definitive. Săbiile de lemn se mînuiesc mai ușor decît săbiile adevărate.

Dilema, nr. 28, 23 – 29 iulie 1993

August '68

CONSENS. La moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, toată lumea aștepta cu o firească nerăbdare profilarea urmașului. Se știa că principalul vorbitor al ceremoniei funebre are toate șansele să devină șeful statului. Și, într-adevăr, cel care s-a apropiat de microfon și a rostit cu un accent fatidic (devenit apoi proverbial) „iubite tovarăș și pretin" s-a instalat curînd, cu un aer nătîng și mai curînd benign, în scaunul vacant. A fost nevoie de cîțiva ani ca să ne dăm seama că oratorul gîngav, despre care — pînă la preluarea puterii — nu se știau prea multe, era, din fire, departe de a fi nătîng și încă și mai puțin benign. În 1968, cînd armatele Pactului de la Varșovia (minus cele românești) au intrat în Praga, încă proaspătul *secretar general* a atins performanța supremă a carierei sale politice. Într-o *adunare populară* simetrică prin amplasament și amploare cu cea care avea să-i fie fatală douăzeci și unu de ani mai tîrziu, Ceaușescu a reușit să zgîndărească la nivel de massă un afect de negîndit cu o zi mai devreme: *solidaritatea cu puterea comunistă*. A fost discursul lui de-atunci pură inconștiență? A fost un prim semn de delir mesianic? Sau o ultimă urmă de bun-simț patriotic? Fapt e că, speculînd rusofobia autohtonă, instinctul național de conservare și speranța unei schimbări în bine (chiar dacă *înăuntrul sistemului*), Ceaușescu a izbutit, pentru cîtăva vreme, să adoarmă resentimentele anticomuniste ale populației și să-și creeze portretul unui conducător iubitor de țară și neconvențional ideologic. S-au găsit naivi — unii dintre ei foști deținuți politici — care să ceară intrarea în partid! Retorica momentului era de tipul: „o fi el comunist, *dar*..." (pe dos decît astăzi).

Ca orice ispravă născută pe un fundal confuz și impur, isprava românească din august '68 a stîrnit pînă la urmă o sumedenie de neînțelegeri și distorsiuni. *Ceaușescu* n-a știut să valorifice consimțămîntul popular obținut; în loc să persevereze *în spiritul* de radicalitate și de reformă al „marelui" său gest, el l-a transformat într-un capital politic perfid, *la adăpostul* căruia să înceapă organizarea unei dictaturi personale. Tot ce s-a întîmplat în țară după 1971 a fost, în definitiv, un mod de a adumbri și de a submina „ieșirea" euforică din 1968. (Nu întîmplător discursul „de-atunci" al lui Ceaușescu se putea consulta — chiar pe vremea lui — numai la fondul de presă *secret*.) „Poporul" n-a înțeles nici el mare lucru. Și-a făcut iluzia că, la o adică, „interesele partidului" pot coincide cu ale țării și cu ale omului obișnuit. Comunismul a părut, o clipă, respirabil, iar Ceaușescu a putut fi „asimilat" de jargonul străzii sub numele de *nea Nicu*, un apelativ nepermis de acomodant. Cît despre *Occident*, el a început să confecționeze pripit mica legendă a „abilei" politici externe românești, cu un Ceaușescu „independent" de ruși și ca atare prizabil pe la ceremoniile curților europene.

Un consens de *malentendu*-uri. Și, în timp ce pe scena internațională președintele României se lansa ca „mediator" eficace și ca soldat util al flancului sud-est european, în țară el desăvîrșea fără sprijin rusesc o operațiune de desfigurare, care lui Husak nu-i reușea pe deplin în Cehoslovacia ocupată. România începea să paralizeze lent, sub impactul unei „originale" autoinvazii.

INTELECTUALII. Cehoslovacia lui 1968 s-a identificat, pentru mine, încet-încet, cu proza lui Milan Kundera. Datorită ei, tragedia a căpătat un farmec inavuabil: farmecul Pragăi pîngărite, al convalescenței care se alimentează din uitare, al supraviețuirii firești și insuportabile. Și, mai ales, farmecul acelor personaje care își găsesc rostul în *marginalitate:* oameni liberi pentru că au devenit marginali, bucuroși de viață pentru că au devenit marginali, recuperînd prestigiul „centrului" prin asumarea intensă a periferiei. „Ești ceea ce rămîne din tine cînd lumea te-a desființat." Mii de scriitori, medici, profesori universitari, gazetari — pe scurt, mii de intelectuali cehi și slovaci devin șoferi, spălători de vitrine, agricultori, transfugi sau șomeri. E imposibil să nu te gîndești că aceste

cîteva mii de „declasați" au devenit destinul însuși al Cehoslovaciei. Diferența de azi dintre Cehoslovacia și România, dintre Europa Centrală și cea Sud-estică, dintre Charta '77 și episodul Goma, dintre Havel și Iliescu, dintre „revoluția de catifea" și „așa-zisa revoluție" nu e, în ultimă analiză, decît diferența dintre cîteva mii de intelectuali care rezistă măturînd strada și alte cîteva mii care „rezistă prin cultură". Radicalitatea celor dintîi produce tranziții de catifea, în vreme ce adaptările de catifea ale celorlalți sfîrșesc în răzmeriță sîngeroasă. Avantaje, dezavantaje, compensații, denivelări...

IMAGINEA ROMÂNIEI. S-a întîmplat să mă aflu în Praga la exact *un an* de la invazie. Am asistat la mari demonstrații comemorative și la reprimarea lor cu tancuri, bombe lacrimogene și cîini. În mijlocul acestui peisaj devastat, faptul de a fi român era perceput ca o garanție de noblețe: eram singurii nealiniați la agresiune. Doar în primele zile ale lui ianuarie 1990 am trăit, în alt plan, ceva asemănător. În patruzeci și cinci de ani am resimțit, așadar, mîndria plenară de a fi român de două ori; și de fiecare dată pentru rațiuni care nu țineau nici de vreo performanță intelectuală, nici de cine știe ce *lobby* „diplomatic", insidios și costisitor.

MAI '68 – AUGUST '68. Parisul și Praga. Doi poli ai unei lumi răsturnate și, în fond, două victorii ale lui Brejnev: Franța fără de Gaulle și Cehoslovacia fără Dubcek. În primul caz, procedeul a fost „baricada democratică", în cel de-al doilea — „ajutorul frățesc". *Studenți* manipulați (fie și numai de propria lor retorică, de răzgîiul lor ideologic) și *soldați* manipulați (fie și numai de propria lor ignoranță sau de barbaria politică a „superiorilor"). Și unii și alții exersînd în beneficiul generațiilor viitoare tehnica asasinatului inocent.

Dilema, nr. 32, 20 – 26 august 1993

Tristețea de a avea dreptate

Mizantropul — în variantă pură — e, bineînțeles, o abstracțiune. Nimeni nu detestă într-atît specia umană, încît să nu se prefere măcar pe sine. Și rareori cei care practică retorica mizantropiei sînt, în fapt, la „înălțimea" retoricii lor. Pentru a fi un mizantrop adevărat, fără fisură, trebuie mai curînd să fii plasat în afara umanității: ca îngerul căzut, de pildă, al cărui nume ebraic (Satan) înseamnă „adversarul", „dușmanul"; nu al Demiurgului (căruia îi e subordonat), ci al omului. Numai Demonul e, așadar, mizantrop. Oamenii au doar *accese* de mizantropie, rezultînd fie din hazard umoral, fie din proasta digerare a unor crize existențiale, fie dintr-un mod greșit de a înțelege natura însăși a omului.

Alceste, personajul lui Molière, ilustrează cea de a treia variantă: mizantropia lui nu e ură, ci iubire prost așezată, exigență care se intensifică pînă la incomprehensiune. E forma cea mai nocivă (și foarte frecventă) a mizantropiei: ratezi întîlnirea cu aproapele tău, cu ființa lui concretă, particulară, în numele unei teorii a omului generic. Te interesează *conceptul* de om sau gloria vagă a „umanității" și întorci spatele omului viu, celui cu care conviețuiești zilnic. Mizantropul e, în acest caz, un utopic. Pentru el, omul nu e un partener, ci o categorie. Și, de dragul categoriei, el sacrifică partenerul. Mizantropi sînt toți cei care iau *persoana* umană drept materie primă a unor proiecte abstracte, toți cei care combină un fanatic meliorism de principiu cu un total dispreț pentru valorile imediate, toți cei care, în sfîrșit, înalță paradisuri viitoare pe infernul prezentului. Mizantropia e o demagogie a „umanității" și a „generațiilor de mai tîrziu", născută pe socoteala omului individual și a generațiilor de azi. Mizantropia e

transformarea omului individual în *instrument* sau în etalon statistic al unui program transindividual, care trebuie realizat *cu orice preț:* cu prețul însuși al omului...

Evident, Alceste nu merge atît de departe. Ieșirile sale mizantropice pot fi legate și de firea lui bilioasă (incriminată ca atare de flegmaticul Philinte), și de lipsa de măsură a juvenilității. El nu știe să fie „înțelept cu sobrietate". Sinceritatea lui e un abuz al sincerității, intransigența lui e un exces al intransigenței: îi judecă pe toți, nu iartă pe nimeni. (A fi neiertător i se pare definiția însăși a iubirii: „on n'a vu jamais un amour si grondeur" — va spune, excedată, Célimène.) Didactic mereu, indignat mereu, Alceste ar trebui să le fie tuturor antipatic. Și totuși le e drag multora: lui Philinte în primul rînd, dar și femeilor: Célimène, Eliante, Arsinoé. Le e drag pentru că, în definitiv, *are mereu dreptate*. Dar o dreptate barbară, mohorîtă, minerală, în care nu e loc nici pentru milă, nici pentru umor. Mizantropia e *tristețea de a avea dreptate* cu privire la omul generic, fără a înțelege nimic din omul individual. Nu prin Philinte, a cărui toleranță e uneori vecină cu indiferența, trebuie corectat Alceste, ci prin Montaigne: „J'aime une sagesse gaye et civile, et fuys l'aspreté des moeurs et l'austérité, ayant pour suspecte toute mine rébarbative... La vertu est qualité plaisante et gaye..." Bucuria virtuții — iată ceea ce scapă sermonizantului Alceste și tuturor acelora care asemenea lui văd în desăvîrșire o disciplină acră, făcută să usuce și să geometrizeze unicitatea miraculoasă a fiecărui om. Pentru a nu aluneca în mizantropie, exigența trebuie să învețe să ierte și să surîdă. Cum pare să surîdă Molière în culisele teatrului său și Demiurgul în spatele manevrelor păguboase ale Adversarului...

Dilema, nr. 39, 8 – 14 octombrie 1993
(scris înainte de 1989)

Lectură, exegeză, demascare

Am, cu privire la Mircea Eliade, o sumedenie de rezerve. L-am întîlnit în 1976, la Paris, și am fost mai curînd dezamăgit: își cita prea des propriile lucrări, era preocupat de amploarea notorietății sale și, în genere, îngăduise „carierei" academice și prestigiului profesoral să submineze autenticitatea căutării spirituale la care se angajase în tinerețe. Avea precauții conjuncturale, îmi explica de ce trebuie să citești anumiți autori, avînd însă grijă — dacă vrei să fii asimilat de cercurile savante — să nu-i pomenești, și se mîndrea juvenil că e tradus în optsprezece limbi. Constantin Noica ne citea uneori scrisorile primite de la prietenul său din Chicago și eram întotdeauna contrariați de platitudinea lor fudulă: ceva despre ultimele succese și ceva despre starea sănătății, totul pe un ton de proces-verbal egolatru. Maitreyi, venită în România la sfîrșitul anilor '70, după ce își reîntîlnise în America, după cincizeci de ani, „romancierul", declarase și ea că între tînărul indianist pe care îl cunoscuse la Calcutta și personajul important (*nothing but a VIP...*) de la Chicago nu mai era nici o legătură. Un destin mare, dar „mare" în altă cheie decît cea sub semnul căreia începuse — iată concluzia. Regretam sincer că un „mitolog" de anvergură sfîrșește cu un *manual* de istorie și cu contribuții de dicționar și constatam cu tristețe că, într-un film al lui Paul Barbăneagră dedicat maestrului, maestrul nu avea de spus nimic percutant, dincolo de un vag umanism „luminist". În momente de iritare critică, îmi spuneam că, în definitiv, Mircea Eliade va fi clasat, mai devreme sau mai tîrziu, ca un Max Müller al secolului al XX-lea. Nici mai puțin, dar nici mai mult. Cît despre literatura sa, nu mi-am

putut reține niciodată senzația că am de-a face cu ambiția, farmecul genuin și stîngăciile unui perpetuu debutant.

Dincolo de toate aceste rezerve, rezumabile în sintagma cioraniană a „istoricului religiilor fără religie", am știut întotdeauna că Mircea Eliade e o apariție fenomenală a veacului, că enciclopedismul său *copleșitor* impune cel puțin respectul și că la temelia efortului său neobosit de a sistematiza lumea sacrului stă o *transparentă* bună intenție: aceea de a aduce transcendența în dezbatere cotidiană. În bună măsură, lucrul i-a reușit, chiar dacă reușita s-a dovedit a fi cu două tăișuri și pentru el, și pentru obiectul său de studiu.

Pe acest fundal, două texte tipărite de curînd în Franța îmi apar ca inacceptabile: nu pentru că ofensează imaginea lui Eliade (sînt, cum am arătat, departe de idolatrie), ci pentru că ofensează buna-cuviință a oricărei exegeze *normale* și tulbură în chip grosolan ceremonialul minimal la care lumea culturii obligă. Cele două texte sînt semnate de Isac Chiva (*À propos de Mircea Eliade. Un témoignage)* și de Daniel Dubuisson *(Métaphysique et politique. L'ontologie antisémite de Mircea Eliade)*. N-am să fac aici analiză aplicată, n-am să răspund punct cu punct incriminărilor proferate de cei doi autori. Lucrul se poate face cu ușurință. Ceea ce mă interesează e o problemă de *atitudine*. Grav, din punctul meu de vedere, nu e că se scot la lumină părțile umbroase ale unei vieți și ale unei opere. Socotesc, dimpotrivă, că admirația nu e sănătoasă dacă se sprijină pe o diminuare a adevărului, că, prin urmare, nimeni nu trebuie scutit de privirea necomplezentă a spiritului critic, mai ales dacă, într-un moment sau altul, a cochetat cu Infernul. Grav este însă să transformi exigența morală și politică într-un desfrîu resentimentar, să încurci criteriile, să iei umori și frustrări private drept luciditate analitică, să te lași, pe scurt, orbit de întuneric, tot astfel cum se lasă admiratorii fanatici orbiți de lumină. „Quel est *le droit d'abus* de l'écrivain, fût-il célèbre" — se întreabă în textul său Isac Chiva. Dar ne putem întreba, la rîndul nostru, „quel est le droit d'abus de l'éxégète, fût-il justifié dans ses idiosyncrasies". De ce, condamnînd episodul gardist al lui Eliade, trebuie să-l declari „un poligraf mediocru"? Și cum să treci de la relatarea deviației ideologice a tînărului Eliade la concluzia că scrierile sale, în ansamblul lor, nu sînt decît „un concentrat de efecte schizoide ale

ultimei jumătăți de secol"? Cu ce acoperire îți îngădui să pui între ghilimele cuvîntul „savant" ori de cîte ori el se referă la Eliade, ca și cînd din împrejurarea că omul e amendabil moralmente rezultă în chip logic că, profesional vorbind, e un amator? Și cum să fii credibil cînd declari cu o sinceritate deconcertantă că scopul articolului tău e „să demistifici imaginea" unui fals „savant"?

La rîndul lui, Daniel Dubuisson se complace într-un rudimentar reducționism. A vorbi de „ontologie" în cazul lui Eliade e un exces. Cu atît mai mult e un exces a vorbi de o „ontologie antisemită". Iar a lua „reproșurile" eruditului față de „tradiția iudeo-creștină" drept antisemitism e la fel de îndreptățit cît este a le lua drept anticreștinism. Trebuie să-l citești pe Eliade *în transă*, în prizonieratul unei ranchiune nevindecabile, pentru a vedea în toate temele sale dezvoltări criptofasciste. Și trebuie să ai o imagine „realist-socialistă" despre om ca să-l percepi atît de „monolitic", să-l comprimi cu dezinvoltură sub semnul unui singur defect, să lichidezi bogăția unei vieți și șansa fiecăruia de a se modifica, în numele unei scheme. Se vede de la o poștă că nu de exegeză e vorba aici, ci de *război*. Un război care, vai, se poate legitima istoric și psihologic, un război pe care îl putem *înțelege* în motivațiile sale. Dar nu mai puțin un război, adică o *schimonosire* a firescului. Simți bucuria „demascării", iminența anatemei, nerăbdarea de a legifera interdicții. Pe scurt, simți atmosfera, din păcate încă familiară, în care ți-ai făcut liceul în anii '50 și '60. N-aveai voie să citești Iorga, Blaga, Octavian Goga, Ion Barbu, Eliade, Cioran, ca să nu mai vorbim de Nae Ionescu, de Crainic, Mircea Vulcănescu, V. Voiculescu și Noica (aflați în închisoare). Și de atîția alții. Lecturii i se interzicea să fie o bucurie. Trebuia să fie vigilență, separare a grîului de neghină, indispoziție justițiară. Nimeni nu socotea de cuviință să spună deschis că Goga a fost politicește o catastrofă, dar că e un poet înzestrat. Se prefera anularea poetului în numele erorilor lui civile. E ca și cum ți s-ar refuza dreptul de a citi *Odă în metru antic* din cauza articolelor naționaliste de la *Timpul*. Nu e de mirare că a apărut un alt tip de cititor și un alt set de valori. Cînd ai argumente să-l interzici pe V. Voiculescu, devii, inevitabil, frecventatorul lui A. Toma. Cînd îl cenzurezi pe Eliade sau pe Noica, te desfeți cu C. I. Gulian.

Prin reacție, și „tabăra cealaltă" a căzut rapid într-o paranoia simetrică. (Nu scăpăm, nu mai scăpăm odată de simetrii...) Mărturisesc, de pildă, că am transferat asupra literaturii și filosofiei lui Sartre toate nemulțumirile pe care mi le-a provocat imbecilitatea lui politică. Ani de-a rîndul nu m-am putut atinge de Dobrogeanu-Gherea sau am privit de sus Școala de la Frankfurt.

Dar cît timp vom persista intratabili în această mutuală intoleranță, în această inadecvare? Cît timp ne vom lăsa prostiți de ideologii? Și, mai ales, cît timp vom continua să ne ambalăm partizanatul în „obiectivitate"? Căci, iată, întîlnesc tot mai des oameni care, cu bune argumente, combat ideea unui „proces al comunismului", dar nu se neliniștesc dinaintea procesului neîncetat care se face celor marcați de tribulațiile dreptei. De aceea asistăm la un „proces" Heidegger, la un „proces" Eliade, la o harnică „despuiere" de dosare în zona devierilor dextrogire, dar nimeni nu se gîndește serios la un „proces" Marcuse, la un „proces" Althusser sau la deschiderea dosarelor „delicate" ale proletcultului convertit. Jean-François Revel are dreptate: a fi fost la stînga e scuzabil, a fi fost la dreapta e de neiertat. Mi se va spune (mi s-a spus) că e o gafă să vezi identitate între comunism și nazism. De acord. Nu e *identitate*. Dar să se admită că e o tragică, metafizică, fatală *corelație*. Și că numai cei care se vor putea ridica deasupra acestui sordid motor în doi timpi al istoriei contemporane vor putea trece mîntuiți în mileniul următor. Din fericire, unii au și făcut-o. În chestiunea Eliade, nu avem doar „mărturia" grimasantă a lui Isac Chiva. O avem și pe aceea nobil-recuperatoare a lui Gershom Scholem. Pentru a pune vremurilor un început nou, e mai mult decît îndestulător...

Dilema, nr. 42, 29 octombrie – 4 noiembrie 1993

Efectul usturoiului

Zilele trecute a avut loc la Budapesta un colocviu despre statutul culturii în societățile aflate în curs de schimbare. Era vorba, firește, despre țările Estului european, în mod special afectate în ultimii ani de transformări radicale, cu consecințe imprevizibile asupra tuturor instituțiilor. De schimbat, se schimbă în permanență *toate* tipurile de societate. Iar cultura e pretutindeni și dintotdeauna un mod de a obține stabilitatea spiritului pe fondul mișcător al contingențelor. Schimbările de-acum, de la noi, sînt însă rapide și intense. Ele erodează în chip dramatic calmul ideilor și impun nu un simplu efort de adaptare, ci o preocupare de reformă adîncă. Colocviul budapestan ar fi trebuit să se intituleze, mai bine, „Cultura în vremuri tulburi" sau, încă și mai potrivit, „Cultura în perioadele în care cultura nu contează".

Prima șansă a culturii în asemenea perioade derivă din decalajul subtil instalat în genere între mișcarea ei și cea a istoriei. Cultura nu e decît rareori strict contemporană cu ambianța care o însoțește. Ea e fie profetică, anticipativă, fie conservatoare, recuperatorie, rezistentă. Prin urmare, pentru cultură, crizele istorice sînt fie intuiții prospective, fie experiențe depășite, salvate prin comentariu. Criza imediată, prezentul efervescent nu intră în cîmpul ei optic decît accidental, în forme minore, gazetărești.

Pe de altă parte, e recomandabil să renunțăm cît mai repede la declarații globale și la termeni generici. Cultura nu e o vietate omogenă și previzibilă. Nu despre „cultură" trebuie să vorbim, ci despre diversitatea reacțiilor specifice ale *oamenilor de cultură*. Printre ei sînt unii care își văd de treabă indiferent de împrejurări și alții pe care împrejurările îi

marchează energic, deformator. Primii sînt campionii solitari ai propriei lor vocații, ceilalți sînt naturile agitate, participative, caracteristice „exponenților" angajați. Kant la o extremă, Marx la extrema opusă. După cum este imun la schimbare sau agent al schimbării, omul de cultură resimte diferențiat vacarmul epocii. A fi sau nu sensibil la acest vacarm e, pînă la urmă, o problemă de temperament. Dar, dincolo de variațiunile individuale, există cîteva constante. În perioadele cu ritm de transformare accelerat, anumite lucruri se schimbă *pentru toți*. Pentru intelectualii din Răsăritul Europei intră, de pildă, într-un inevitabil regim de schimbare: situația lor financiară (de regulă în declin), nimbul lor public (estompare a prestigiului, mutarea centrului de interes spre alt tip de „vedete"), funcția socială a îndeletnicirii lor (supapă de supraviețuire în trecutul apropiat, anexă de lux în economia de piață), raporturile cu mecenatul (trecerea de la cenzura ideologică la cea economică) ș.a. Există însă și date care rămîn *pentru toți* neschimbate: nevoia de succes (cu vanitățile ei aferente), blocajul dinaintea foii albe sau a pînzei încă neatinse, capriciile și truda creativității, „firea artistă", panica față de eventuala suspendare a harului, tensiunea vocației, privirea ațintită halucinatoriu spre steaua proprie. La prima vedere, ceea ce se schimbă sînt *accesoriile*, iar ceea ce dăinuie e *esențialul*. Dar accesoriile pot fi vitale, după cum esențialul poate fi desuet. Cînd trăiești lucrurile în nemijlocirea crudă a vieții zilnice, discernămîntul sec al intelectului nu e de foarte mare ajutor.

Una dintre schimbările spectaculoase (și insuficient cercetate) ale perioadei posttotalitare se referă, din punctul meu de vedere, la *destinul proiectelor culturale*. Înainte vreme, se cheltuia o enormă energie mentală în organizarea *posibilului:* făceam planuri și găseam puterea și voluptatea de a le face în însăși conștiința improbabilității lor. Era o bucurie vag masochistă să-ți închipui ce cărți ai putea scrie într-o lume liberă, ce programe editoriale ai putea înfăptui, ce cursuri ai putea ține. Certitudinea nerealizabilului funcționa euforizant, ca o toxină stimulatoare. Isprăvile reale se puteau înlocui prin construcții fantasmagorice, prin superfetația proiectelor. Iar culpa proiectelor neîmplinite revenea *integral* altora: cenzorilor, comuniștilor, Poliției... O asemenea aventură lăuntrică a devenit azi imposibilă. Nu mai are nici un haz să faci pla-

nuri dacă realizarea lor intră în sfera plauzibilului. Și, mai ales, dacă un eventual eșec rămîne în contul tău. Cînd proiectele își pierd iradierea utopică, ele cad în planificare: devin plicticoase sau nevrotice.

Se pune frecvent întrebarea dacă, în perioadele de schimbări radicale, omul de cultură are sau nu responsabilități. Dacă trebuie să suporte absent împrejurările sau să intervină. Problema aceasta nu e decît un aspect particular al problemei de principiu privind „rolul social al intelectualului". Soluțiile sînt, de obicei, monotone, contaminate de sărăcia lozincii. Există soluția „turnului de fildeș" (intelectualul atemporal), soluția „activistului" (intelectualul angajat) și soluția „agitatorului" (intelectualul răzvrătit, profesionist al negativității, bombă perpetuă anti-*establishment*). Propun o teorie mai flexibilă, valorificînd prin transfer *efectul usturoiului*. Cei care au de suferit de pe urma tensiunii arteriale știu ce miraculos efect regulator poate avea administrarea unei cantități convenabile de usturoi: dacă tensiunea e mare, usturoiul o scade; dacă tensiunea e scăzută, usturoiul o amplifică. O funcție analoagă ar trebui să-și asume în orice tip de societate cultura. În societățile somnolente, inerțiale, cu instituții paralizate și guvernanți corupți, cultura trebuie să acționeze trezitor, să provoace dinamismul conștiințelor, pe scurt, să fie insurgentă. Invers, în societățile isterizate, insomniace, scuturate de frisonul „revoluției permanente", șubrezite prin atomizare politică și dezordini civile, cultura trebuie să aducă echilibrul, armonia tonică, buna-cuviință pacificatoare. Omul de cultură trebuie să știe să aleagă oportun între ceasul smintelii și ceasul cumințeniei. El trebuie să adopte de la caz la caz postura *corectivului optim:* să dinamiteze rutina prin prospețime și să dezarmeze delirul prin bun-simț. Nu de o rețetă universală are nevoie, ci de imaginație și de curajul de a fi diferit, de a rămîne viu împotriva instinctului gregar. Orice alt program sucombă în ideologie.

Vorbim despre „societățile în schimbare" ca despre niște societăți bolnave, care creează dificultăți de tot soiul membrilor lor. Dar să ne amintim puțin cum arăta viața noastră într-o ambianță socială *neschimbătoare*, „stabilă", organizată

pînă la mortificare, cum era societatea socialistă. Era mai sănătoasă stabilitatea aceea? Era mai bună? Poate. În ce mă privește, prefer „mai răul" de-acum, cu primejdiile lui, cu farmecul lui destabilizator, cu nevoia lui acută de usturoi...

Dilema, nr. 64, 1 – 7 aprilie 1994

O dilemă: fotbalul

Am fost demascat. *Sportul românesc* din 9 iulie își informează cititorii, cu litere de-o șchioapă, că „Andrei Pleșu nu știe numele selecționerului". Tot necazul vine de la un interviu din *Evenimentul zilei*, în care George Pruteanu a avut cruzimea să reproducă o bîlbîială fatală a subsemnatului apropo de simpaticul domn Iordănescu: în goana formulării, i-am zis Iordă...cheanu, apoi... chescu, expunîndu-mă astfel stigmatului public. Cu o chestie ca asta — sînt perfect conștient — nu se glumește: poți să nu știi tabla înmulțirii, data bătăliei de la Rovine, categoriile lui Aristotel, distanța dintre Soare și Jupiter. Sau, din contră: n-ai decît să le știi. Dacă însă nu știi „numele selecționerului", nimeni nu te mai poate salva: ești o căzătură, un vîndut, un fandosit. Meriți să ți se spună „mă, animalule!", să fii dat pe mîna poporului suveran cu care nu vrei să compătimești, să fii lăsat fără galoane, fără charismă, fără electorat, fără dreptul de a mai apela la drepturile omului. Ești în situația lui Costăchel Gudurău și poți clama, o dată cu dînsul: „Viața, onorul nesigure", „Tremur viața me, nu mai putem merge cafine". Așa că mă grăbesc să-mi cer scuze. De fapt, știu numele selecționerului. Cum să nu-l știu? Cine nu-l știe? Mai mult: selecționerul mi-e drag. Povestea cu numele a fost o scăpare, un lapsus, o dandana. Merg și mai departe și spun: nu numai selecționerul îmi e aproape, ci și fotbalul (pînă la un punct). Vorba lui Kant: „Sentimentul umanității nu m-a părăsit pînă-ntr-atît!" Am urmărit *toate* meciurile României, ba chiar și bucățele din alte meciuri: m-au bucurat, m-am întristat, am avut emoții. Recunosc: nu sînt ceea ce se cheamă un microbist. Dar am totuși curiozități, temperament, afecte. Sînt recuperabil. Sînt gata să urmez exemplul

maestrului meu, domnul Constantin Noica, și să iau mai în serios jocul pe care specialiștii îl numesc, atît de inspirat, „jocul cu balonul rotund". Dar domnul Noica nu e singurul model posibil. Îmi amintesc de un interviu luat lui Emil Cioran, la Paris, de Gabriel Liiceanu. Cioran povestea cum, în copilărie, se împrietenise cu groparul din Rășinari, care îi dăruia din cînd în cînd cîte un craniu în loc de minge. „Așadar, aveați de mic o oarecare propensiune spre morbid" — sonda, analitic, amicul Gabriel. „Da' de unde! — replica Cioran. Pur și simplu îmi plăcea fotbalul!" Nu mă pot abține să nu suspin admirativ și nostalgic: „Ce generație!"

Mă simt atît de stingherit de insuficiența angajării mele sportive (deși în adolescență am practicat înotul și, pardon, boxul), încît aș vrea să ofer o minimă compensație, să contribui și eu, după puterile mele și cu modeste instrumente livrești, la consolidarea imaginii fotbalului în lumea de azi.

Aș începe prin a spune că momentul de culminație al acestui sport e legat de Florența clanului Medici. Sub numele de Calcio Fiorentino, fotbalul s-a impus, atunci, ca joc de Curte, ca serbare aulică. Prin urmare, prima lui conotație istorică este *noblețea*. Între secolele al XV-lea și al XVIII-lea i se dedică poeme, i se fabrică legende, i se elaborează reguli stricte. Documentele spun apăsat că nu oricine poate fi spectator al unui astfel de joc și că, mai ales, nu oricine poate să-l joace. Jucătorii legitimi trebuie să fie „non servi, non ignobili, non infami, ma soldati onorati, gentil'huomini, signori e principi". *Calcio* e, prin definiție, aristocratic. Cei mai buni *maestri di campo* primesc premii din mîinile unor cardinali. Ca tuturor marilor îndeletniciri renascentiste, jocului florentin i se găsește o impozantă ereditate: el ar proveni din latinul *harpastum* și din grecescul *sphaeromachia*. Simbolurile cele mai alese sînt mobilizate pentru a consacra prestigiul acestui sport. Mingea, devenită element de blazon al familiei Medici, e manevrată ca atribut solar, așadar, ca simbol al autorității supreme. Perfecțiunea sferică unește într-o semnificativă coerență mingea, mărul și cosmosul. Jocul mingilor e un joc planetar. Pe de altă parte, rostogolirea lor imprevizibilă, instabilitatea echilibrului lor evocă tema hazardului și a deșertăciunii. Fortuna și Vanitas sînt zeitățile tutelare ale fotbalului. Thomas Morus nu se sfiește să definească lumescul

drept *a footeball*. Aspectul solar, masculin al mingii rămîne însă predominant. Fotbalul capătă virtuți civilizatoare și terapeutice. O baladă engleză din secolul al XVII-lea îl recomandă ca remediu al melancoliei. O fantezie a aceluiași secol îi atribuie lui Amerigo Vespucci ideea de a-și fi pus echipajul să joace fotbal, demonstrativ, dinaintea regelui Angolei.

Încet-încet, o ușoară derivă își face loc însă în fastul baroc al acestui *topos*. Dintr-o competiție desfășurată — conform unei definiții din secolul al XVI-lea — „senza arme, piacevolmente, a fine d'onore", fotbalul ajunge să valorifice tot mai des virtuțile războinice. El oferă de la o vreme „quasi una imagine di vera battaglia". Publicul devine supraabundent și barbar. Mărturii seicentiste vorbesc despre „una infinità di spettatori", care privesc de pe acoperișuri și abuzează de tobe, trompete și fluiere. Devin necesare liste de interdicții disciplinare pentru cei care joacă, dar mai ales pentru cei care privesc. Lucrurile trebuie să fi arătat destul de rău către finalul veacului al XVII-lea, cînd cineva găsește de cuviință să noteze că virtutea cea mai utilă în materie de *calcio* este pacea interioară, controlul de sine al tuturor celor care participă la spectacol. Fără această virtute — spune textul —, competiția seamănă cu „turbarea unor animale smintite", dezonorîndu-i pe competitori și pe spectatori deopotrivă.

Inevitabile latențe de haos și de vulgaritate (uneori amuzantă, ca aceea a unor cîntece de carnaval care supralicitează jocul de cuvinte *palle* „mingi" și *palle* „testicule") vor fi existat de la bun început în practica fotbalului florentin, condamnat sever de Savonarola. Latențele acestea s-au dezlănțuit însă în timp pînă la a provoca o totală „proletarizare" a jocului. Contextul nobiliar inițial e uitat. *Calcio* devine, în secolul al XIX-lea, *soccer*. Fotbalul pare condamnat la involuție, datorită, poate, unui „păcat originar", pe care istoricii n-au întîrziat să-l dezvăluie. O sursă de la începutul secolului al XIV-lea pretinde că primii „fotbaliști" au fost o șleahtă de ucigași, care se distrau lovind cu piciorul (cam ca Emil Cioran în copilărie...) capetele desprinse de trup ale victimelor lor.

Ori de cîte ori fotbalul păstrează miesmele acestei obîrșii, ori de cîte ori plăcerea e înlocuită prin îndîrjire, omul de cultură are dreptul să întoarcă spatele. Dacă, la capătul unui meci, un jucător poate fi împușcat, dacă suporterii echipei

cîștigătoare vor să-i suprime pe suporterii echipei învinse (sau viceversa!), dacă populația victorioasă ia cu asalt, în stil bananier, ambasadele „dușmane", dacă isprăvile lui Hagi ne îndeamnă să urlăm atletic „noi sîntem români!" (ca și cînd e pericol să fim luați drept altceva), dacă toate acestea sînt posibile, atunci nu numai „numele selecționerului" poate fi uitat, ci numele însuși al fotbalului, cu toate vedetele, gloriile și nemerniciile sale.

P. S. Bibliografia minimală pentru adîncirea informațiilor de mai sus: Francis P. Magoun, *History of Football, From the Beginnings to 1871*, Bochum, 1938, și Horst Bredekamp, *Florentiner Fussball: die Renaissance der Spiele*, Campus Verlag, 1993.

Dilema, nr. 81, 29 iulie – 4 august 1994

Paradisuri artificiale

„Știi ceva? Eram mai fericit înainte!" — mi-a spus de curînd un bun prieten, poet însemnat și curajos, aflat, în 1989, printre puținii noștri disidenți radicali. Oarecum stingherit, oarecum temător, el avea aerul că se recunoaște înfrînt, laolaltă, de altfel, cu mulți alți români care — în ultimii cinci ani — au căpătat altceva decît au sperat.

Am încercat să recompun — nu fără iritare — anatomia aproximativă a acelei fericiri pe care o evoca nostalgic prietenul meu. Cum arăta, înainte de 1989, fericirea scriitorului român? Ea decurgea, mai întîi, dintr-o anumită *constantă financiară*. Din drepturi de autor, împrumuturi regulate și ajutoare sporadice se putea încropi o existență decentă, dacă nu chiar — în unele cazuri — confortabilă. Restaurantul Uniunii oferea soluții accesibile, casele de creație așijderea. Evident, nimeni nu huzurea. Dar un (mediocru) sentiment de protecție (interesată) din partea statului exista totuși: se putea trăi din scris sau *în contul* scrisului, ceea ce, astăzi, e mai puțin probabil. Uniunea Scriitorilor e în colaps, editurile nu-și mai permit să rişte tipărituri nerentabile, publicul s-a răcit și caută prilejuri de evaziune în alte direcții decît cele tolerate de opreliștile totalitare.

O altă sursă de „fericire" — pe lîngă amintita medie financiară — era *claritatea statutului*. Profesiunea de scriitor avea și în ochii Puterii, și în ochii cititorilor conture limpezi. Fie că erau recalcitranți, neutri sau acomodanți, scriitorii știau de la cine la ce să se aștepte. Acomodanții, compromiși în lumea culturii, erau despăgubiți de răsfățurile Puterii, recalcitranții, șicanați de Putere, erau despăgubiți prin adeziunea breslei, a publicului cultivat și, eventual, a străinătății. Iar neutrii erau, oricum, onorabili. În genere, scriitorul era un

personaj mai curînd simpatic, prizat pe linia pitorescului și lăsat din cînd în cînd să facă uz de „libertatea bufonului". În mediile intelectuale, el putea aspira chiar la un statut de vedetă. Ei bine, toată această configurație socială s-a surpat. În locul scriitorilor au trecut la rampă politicienii, gazetarii și întreprinzătorii. Taberele bine delimitate pînă mai ieri se întrepătrund după criterii imprevizibile: vechi recalcitranți au devenit acomodanți, vechi acomodanți au devenit recalcitranți, iar profesioniști neutri nu prea mai există. Cît despre Putere — deși continuă să fie flatată de colaborarea cîte unui condeier notoriu —, ea nu se mai ocupă cu persecuția: se mulțumește să ignore.

Mai existau însă și alte „fericiri": fericirea de a strecura un text prin furcile caudine ale cenzurii (uneori, cu echivoca ei consimțire), fericirea de a vorbi în doi peri, lovind într-un loc ca să crape într-altul, fericirea scrisului „cu cheie" și fericirea de a spune *printre rînduri* mai mult decît în rîndurile propriu-zise ale cărții. Jocul cu controlorii ideologici era palpitant și conținea o provocare stilistică nu lipsită de o perfidă dulceață. Din toate acestea n-a mai rămas nimic: breasla e stupefiată, incapabilă de a inventa un alt tip de ingeniozitate decît cea a subînțelesului și a aluziei abile.

Să nu uităm fericirea de a obține *cu greu* un pașaport și de a călători în transă, cu senzația că beneficiezi, poate pentru ultima oară, de un dar providențial. Și această fericire ne-a fost amputată: a devenit plauzibilă și deci banală.

În sfîrșit, la limită, se putea experimenta — pentru cine știa să îndrăznească și să-și asume un trai periculos — *fericirea de a fi victimă:* interdicția semnăturii, „interviurile" cu Securitatea și cu oamenii de partid, excomunicarea publică, amenințările, paza la domiciliu ș.c.l. Neîndoielnic, cine a trecut prin asemenea încercări nu le poate bagateliza: erau dure, otrăvitoare și fără final anticipabil. Dar știai, măcar, că te bucuri de compasiunea (fie și tacită) a multora, de ecoul internațional al gestului tău: erai preluat, încredințat grijii publice, apărat de energia diafană a eticului. Iată o sumedenie de privilegii defuncte. Astăzi, nu mai putem fi decît victime fără glorie. Răzvrătirile noastre rămîn fără ripostă și fără consecințe; în jurul lor nu mai simțim solidaritatea comunității, ci mai curînd lehamitea ei: „Mai scutește-ne, ne-am plictisit de hachițele dumitale!"

Dacă le recapitulăm cu atenție, toate fericirile de mai sus sînt fericiri ale strictului necesar, ale indigenței, ale negativității. Fericiri minimale, într-un context în care normalitatea trece drept utopie, iar absurdul drept normalitate. Comunismul a reușit să ne educe în așa fel, încît supraviețuirea *tolerată, simpla* supraviețuire să ni se pară totuna cu fericirea supremă. Pe acest fundal, prietenul meu putea să spună: „Eram mai fericit înainte", tot astfel cum, după o prea lungă detenție, ocnașul amețit de aerul tare al libertății poate, de asemenea să spună, „Eram mai fericit în pușcărie". Mai fericit, adică *mai adaptat, mai integrat* unei ordini care nu angajează responsabilitatea individuală. După decenii întregi de somn colectiv, în dormitoare cu tavanul jos și cu ferestre înguste, o noapte petrecută sub cerul liber te poate face nefericit sau, în orice caz, anxios: ești singur și fără adăpost, ești abandonat, lăsat în seama ursitei tale la care n-ai reflectat niciodată și pe care, de fapt, nici n-ai știut că o ai. Dar, în definitiv, — l-aș întreba pe prietenul meu — de ce ești brusc preocupat de problema fericirii? În perioada pe care o regreți nu erai fericit și erai gata să te mulțumești cu puțin. Faptul că acum vorbești despre fericire la trecut e mai curînd simptomul unei nevoi de fericire prezente decît descrierea corectă a vremurilor „de dinainte", cînd problema fericirii nici nu se punea. Las la o parte faptul că, din punct de vedere al rezultatului literar, „fericirea" scriitorului este o temă irelevantă...

Noutatea, marea noutate a vieții artistice de după revoluție, acea noutate pe care cei mai mulți o resimt încă drept „nefericire", este *experiența singurătății*. Oricît ar părea de ciudat, sub dictatură comunitatea scriitoricească era mai omogenă. Se vorbea și se tăcea despre aceleași lucruri, se trăia sub ghimpele unui destin istoric împărtășit de toți, se convietuia sub un consemn acceptat de fiecare, într-o relativă transparență reciprocă. Acum, coeziunea breslei e cvasinulă. Sîntem trimiși cu toții la noi înșine, la absolutul nostru, la miza irepetabilă a vocației noastre. E dramatic, dar e grandios. Natura creatoare nu poate contempla singurătatea decît ca pe un mare dar. Pînă mai ieri, am fost ceea ce istoria ne-a îngăduit să fim. De-aici înainte, vom fi ceea ce vom ști să facem cu singurătatea noastră, proaspăt recuperată. Cît despre fericire, s-o lăsăm, deocamdată, în socoteala lui Dumnezeu.

Dilema, nr. 82, 5 – 11 august 1994

Sofismele conștiinței vinovate

I

Mulți dintre cei care par să aibă nostalgia comunismului nu au, în realitate, decît nostalgia propriei tinereți și a unei opțiuni inaugurale. Nu atît o ideologie au ei de apărat sau un sistem politic, cît un conținut de viață, un pariu propriu, o amintire. Rezultă un tip de discurs în care sentimentalismul juvenil, o anumită candoare retardatară, obstinația neurastenică și virtuozitatea mentală a sofiștilor colaborează cînd înduioșător, cînd iritant (cel mai adesea iritant!), în căutarea unei explicații atotjustificatoare. E cazul lui Emmanuel Terray, care a publicat la Paris, în 1992, o carte de o sută de pagini, intitulată *Le troisième jour du communisme*. De la bun început, el își declară, onest, motivațiile: după „fatidicul" an 1989, foștii tineri angajați la stînga au de răspuns unor întrebări „directe" și „crude": „Ne-am pierdut viața?", „Ne-am risipit inteligența și energia pentru a apăra poziții de neapărat?" Domnul Terray a fost unul dintre acei tineri și, ca atare, nu se poate eschiva de la a da un răspuns. E lesne de înțeles că nu-i vine nimănui la îndemînă să-și anuleze, printr-o retrospecție nemiloasă, întreaga biografie. Ar fi frumos, firește, ca un asemenea gest curajos și responsabil să se producă totuși; la urma urmelor, a deveni conștient, în amurg, că ți-ai irosit viața e un mod de a o răscumpăra, un presentiment al sensului ei real. Și apoi viața fiecăruia e mai mult decît un partizanat politic, oricît de consecvent ar fi fost el. Sînt sigur deci că domnul Terray a făcut multe lucruri bune ca om de inimă printre camarazii săi, ca antropolog la universitate, ca publicist în diferite gazete. De ce să mizeze totul pe accidentul angajării lui în tabăra procomunistă? Dacă însă o face înseamnă

că se identifică intens cu această angajare, că nu e dispus să o inventarieze printre „păcatele tinereților". Domnul Terray crede, așadar, că la Judecata de Apoi nu va avea de livrat tribunalului suprem decît sufletul dumisale de comunist devotat. Ce înălțătoare radicalitate! Și ce inepție! Cazul merită aprofundat.

Întotdeauna mi s-a părut că alunecarea prematură la stînga nu corespunde unei operațiuni de discernămînt, ci unei anumite tipologii sufletești. Înclinați spre militantism justițiar sînt, de pildă, mai ales tinerii care, în loc să-și înceapă drumul cu întrebările mari — solemne și naive —, dar esențiale pentru un bun demaraj al vieții spirituale („De ce trăim?", „Ce e adevărul, răul, iubirea și moartea?" etc.), se lasă inflamați de întrebări secunde. Grave, dar secunde: „La ce bun colonialismul?", „Cum să suprimăm nedreptățile sociale?", „Cu ce drept intră americanii în Vietnam?" Asemenea întrebări sînt mai potrivite cu vîrsta adultă, a cărei experiență civică și a cărei autoritate publică promit un răspuns articulat și cît de cît eficace. Altfel, avem de-a face cu o combativitate romanțioasă, subminată de inconsistența gesticulației pure. Un tînăr ne-isprăvit se aferează cu privire la ne-isprăvirea lumii. O nebuloasă incandescentă bate cu pumnul în masă și vrea ordine! Adolescentul agitat — în care încolțește agitatorul — își inventează insomnii din cauza „ipocriziei burgheze" (întruchipată, evident, în propriii săi părinți) sau din cauza salariilor mici din Maroc. La baza unei astfel de „fermentații" stă rareori sentimentul autentic. E vorba mai curînd de misionarisme livrești sau de întîlniri „mobilizatoare" cu activiști de profesie.

Mărturisirile autobiografice ale lui Emmanuel Terray confirmă întru totul ipotezele mele. Impulsul „originar" al afilierii sale la grupurile marxiste din Parisul anilor '50 este *mînia revendicativă*. Supărat pe țara sa („chipul hidos al Franței din anii 1954–1962"!), pe apartenența socială a părinților săi, pe agresorii din Indochina și Algeria sau pe neregulile din Tunisia și de la Casablanca, tînărul participă la o primă reuniune politică. Subiectul: amnistierea condamnaților politici malgași. Dar ce putea fi drama malgașă pentru un adolescent protestatar din Paris? Ce altceva decît materia primă a unei exigențe *abstracte*, a unei candide proiecții a eului juvenil pe

cerul eroismului civic. În etapa următoare, mînia își află debușeul în imperativul luptei și al „solidarității frățești" între combatanți. Cum avem de-a face cu un intelectual, temperamentul nu întîrzie să se justifice prin lecturi: puțin Malraux, dar mai ales cîțiva „corifei" ai marxismului („oferta cea mai masivă a pieței ideologice în epocă").

Tînărul Terray este cuprins *émerveillement* și de *passion* cînd îl descoperă pe Trotki *(Revoluția trădată, Istoria revoluției ruse)*, din care citează și acum, la bătrînețe, pasaje ample, greu de clasat pentru neinițiați la rubrica „minuni" pasionante („Partidul are întotdeauna dreptate. Nu poți avea dreptate decît cu Partidul și prin Partid" etc.). O lectură formativă este *Anti-Dühring* (și iarăși, ca neinițiat, ești stingherit să constați că n-ai căzut niciodată răpus de farmecul acestei cărți). E interesant că în această acumulare de texte edificatoare s-au strecurat de timpuriu (1948–1949) și cîteva pagini *riscante:* relatări ale proceselor măsluite din Uniunea Sovietică și ale ororilor din lagărele Gulagului. Tînărul Terray nu e încă „pregătit" să le ia în serios. Îl impresionează totuși cazul Margaretei Buber Neumann, nevasta unui lider comunist german, refugiată în URSS pentru a scăpa de Gestapo, arestată apoi cu ocazia epurărilor din 1937 și, în cele din urmă, după acordul sovieto-german din 1940, restituită de NKVD Gestapoului. Mînia justițiară a tînărului nostru pare să fi intrat însă, în ciuda acestor scandaloase informații, în stare de narcoză. Enervantă cu adevărat rămîne tot problema deținuților politici malgași... Cît despre nemerniciile moscovite, ele îl umplu de admirație pentru... militanții comuniști francezi, care au *l'affreux courage* de a și le asuma și chiar de a le justifica. Prin urmare, a digera partinic crimele Sovietelor e o virtute, un act de bravură și nu — așa cum tinde să creadă bunul-simț — o cruzime strategică, o mîrșăvie impardonabilă. Emmanuel Terray manifestă primele simptome ale acelei maladii pe care Tony Judt o numește „bilingvismul moral" al stîngii: aplici unor fenomene similare criterii de valorizare diferite, după cum ele afectează sau nu opțiunile tale politice: „înfierezi" abuzurile capitaliste și le „explici" pe cele comuniste. La aceeași marfă, două măsuri.

Deocamdată însă, dezgustat de „hidoasa" Franță și oarecum descumpănit de „realismul machiavelic" al Partidului

Comunist Francez, tînărul antropolog va lua drumul Africii. Se va ocupa acolo de societățile tribale, proiectînd asupra lor luminile marxismului. Abia în 1968 (bineînțeles!) Franța i se va părea din nou respirabilă. Va reveni deci pentru a activa ca fervent partizan al revoluției culturale maoiste. „O aberație mentală"? — se întreabă retrospectiv domnul Terray. Nicidecum. China acelor ani nu trebuie cîntărită după criteriile vulgare ale realității istorice. Ea era un simbol, iar revoluția ei culturală — un mit. „Miturile nu se contestă" — citează domnul Terray din scrierile sapiențiale ale lui Georges Sorel. Ca om de stînga, poți să-l contești totuși pe Dumnezeu. Pe Mao însă nu-l poți contesta dacă ești... de bună-credință și dacă nu vrei să cazi în ipocrizie burgheză.

II

Încă din titlul ei, cartea lui Emmanuel Terray aduce în discuție o analogie pe cît de precară, pe atît de frecvent invocată în comentariile politice contemporane: analogia *comunism–creștinism*. „A treia zi a comunismului" e, evident, ziua învierii sale, anticipată după modelul învierii christice (vezi pasajul — ales drept moto — din Evanghelia după Matei: „Ei îl vor omorî, dar a treia zi va învia").

Amprenta creștină e responsabilă — în concepția domnului Terray — și de ce e bun, și de ce e rău în comunism. Cu alte cuvinte, avem de-a face cu o dublă strategie justificativă: pe de o parte, ni se atrage atenția că noblețea comunismului e inatacabilă de vreme ce rezultă din valorificarea unor virtuți creștinești (refuzul nedreptății și al ipocriziei), pe de altă parte, ni se explică eșecul comunismului prin clericalizarea doctrinei sale: ideologia marxistă s-a lăsat invadată — și erodată — de spiritul religios, dogmatic și intolerant, pe care la început știuse să-l evite și chiar să-l condamne. Partidul devine o biserică, aderenții săi devin „credincioși" cu periculoase înclinații sectante. Domnul Terray nu se sfiește să facă, în această privință, declarații aiuritoare: comunismul nu e, pînă la urmă, decît o „reîncarnare" atee (!) a religiei, o manevră șmecheră, de proporții enorme, prin care spiritul religios reușește să revină în avanscenă în plină epocă modernă. Într-o

asemenea viziune, Marx și Lenin sînt un fel de agenți secreți ai papalității, trimiși în misiune în tabăra dușmană. Creștinismul și comunismul sînt legate prin fire numeroase și trainice: unul e imaginea în oglindă a celuilalt. Cultul sfinților e totuna cu ritualurile festive închinate eroilor revoluționari, procesiunile sînt totuna cu defilările de 1 Mai; spovedania — totuna cu autocritica, vînătoarea de vrăjitoare practicată de Inchiziție — totuna cu procesele montate de NKVD. Un asemenea mod de gîndire sfîrșește prin a nu mai face nici o deosebire între cura de slăbire și post, între mîncare și împărtășanie, între icoană și afișul electoral. A pune pe două coloane fenomene atît de diferite prin firea și prin anvergura lor e fie o probă de rea-credință, fie efectul mai curînd ridicol al unei inteligențe de buldozer, care nu poate comenta decît ștergînd orice relief și orice nuanță. Domnul Terray simte, de altfel, că o ideologie care a mutilat cîteva decenii de istorie contemporană nu poate fi comparată cu o instituție care a modelat întreaga planetă vreme de aproape două milenii. În consecință, se grăbește să fabrice comunismului un trecut și proclamă cu emfază școlară că el vine „din noaptea vremurilor", de undeva de la Spartacus și de la profeții veterotestamentari. Comunismul e o „aspirație milenară după dreptate, care îi împinge dintotdeauna pe cei oprimați să ia cu asalt ordinea stabilită de exploatatori". E o definiție foarte rudimentară în lăcomia ei de a-și adjudeca totul. S-ar zice că sudălmile oricărei bucătărese nevricoase, toate răzmeriţele lumii și resentimentele oricărui *clochard* sînt preliminarii ale *Manifestului Partidului Comunist*. În orice caz, ele sînt — pentru domnul Terray — mult mai aproape de spiritul comunismului decît stalinismul și tribulațiunile cominterniste. Acestea nu sînt decît „încarnări temporare", „dezastruoase, e drept, dar efemere" ale adevăratului comunism, ale cărui obîrșii se pierd în noaptea timpului...

Dar domnul Terray are o imagine rudimentară și despre creștinism. Domnia sa confundă candid esența cu accesoriile. Domnia sa crede că doctrina creștină e mai cu seamă o etică și o sociologie și că „refuzul injustiției și al ipocriziei" constituie gloria definitorie a creștinismului. Domnul Terray se înșală: comunismul putea prelua asemenea exigențe din multe alte locuri. Ele nu sînt lotul privilegiat al mentalității creștine și

nici măcar al filosofiei comuniste. Creștinismul este, esențialmente, o teorie (asumată existențial) a Întrupării lui Dumnezeu și a Învierii din morți. Ce are în comun o asemenea teorie cu teoria plusvalorii și cu mecanica relațiilor de producție? Ce poate avea în comun o doctrină a cărei axă este lupta de clasă cu o teorie a cărei axă este iubirea vrăjmașului? Și cum să sugerezi — altfel decît sub impactul unui infarct mental și sufletesc — echivalența între prăbușirea comunismului și răstignirea lui Iisus, ambele urmate, în mod necesar, de o reînviere?

Să venim și la chestiunea Inchiziției, prilej de poticneală pentru multe spirite luminate atunci cînd se vorbește despre destinul lumesc al creștinismului. André Malraux însuși s-a trezit spunînd la un moment dat că lagărele de muncă ale lui Stalin alterează demnitatea comunismului la fel de puțin cît alterează Inchiziția demnitatea creștinismului. Nu putem intra acum în detaliul acestui fals paralelism. Ne vom mulțumi să spunem ceea ce ne apare drept esențial. Inchiziția a fost, indiscutabil, un derapaj nebunesc al istoriei Bisericii. Corect e să adăugăm: al istoriei Bisericii catolice. El dovedește în ce măsură nevolnicia ființei create poate batjocori mesajul cel mai curat al Creatorului ei. E vorba însă de un derapaj, de o nevolnicie, de o aberație fără nici o acoperire în țesătura doctrinară a Bisericii. E un eșec omenesc, născut din *nesocotirea* dogmei, nu din *aplicarea* ei. Nu există nici un pasaj în textele sacre ale creștinismului care să îndemne la crimă sau măcar să tolereze, prin formulări echivoce, crima în numele lui Hristos. Dimpotrivă, crimele comuniste nu sînt decît concluziile pragmatice ale unei dogme fără echivoc: dogma violenței, a suprimării brutale a adversarului, a revendicării sîngeroase. Cînd fondatorii marxism-leninismului afirmă, în încheierea *Manifestului Partidului Comunist:* „Comuniștii (...) declară deschis că nu-și pot atinge obiectivele decît distrugînd prin violență vechea ordine socială. Clasele diriguitoare trebuie să tremure la ideea unei revoluții comuniste!", cînd se afirmă deci așa ceva, anchetele politice nemiloase, asasinatul, Gulagul sînt consecințe firești, justificate politic și moral. Cînd în corespondența dintre Marx și Engels se vorbește curent despre „terorismul revoluționar", despre cruzimea binecuvîntată a „vindictei populare" ale cărei excese

(„așa-zise excese" — spune cinic Marx) nu trebuie să indigneze pe nimeni, cînd libertatea politică e declarată „mai rea decît sclavia cea mai rea" și cînd cei doi amici admit că odată ajunși la putere comuniștii trebuie să se poarte în așa fel încît să treacă drept „monștri" (ceea ce — adaugă textul — „trebuie să-i lase indiferenți"), cînd, în sfîrșit, Lenin declară că „teroarea înnoiește țara" — cînd toate acestea și altele asemenea proliferează canceros în textele „clasicilor" —, ne aflăm dinaintea unui întreg în care vorbele și faptele, programul și împlinirea lui se suprapun perfect, fără rest. Nu sîntem confruntați, ca în cazul Inchiziției, cu un *delir* care contrazice doctrina, ci cu un *zel* suprem, care o întruchipează.

Domnul Terray nu percepe această fundamentală deosebire. Discernămîntul lui se ascute însă pînă la surescitare cînd se pune problema unei posibile analogii între *comunism* și *național-socialism*. Dacă între creștinism și comunism asemănările sînt izbitoare, între comunism și nazism izbitoare sînt diferențele! A le compara e a te face vinovat de „simplificări abuzive". Pentru a ne convinge, domnul Terray recurge la un sofism foarte răspîndit: așază alături *faptele* naziștilor cu *declarațiile* comuniste. Dacă ar fi pus faptă lîngă faptă, diferențele dintre cele două orori s-ar fi estompat. Așa însă avem într-o parte Auschwitzul și în cealaltă nu Siberia, ci *Capitalul*. Într-o parte camerele de gazare, în cealaltă lozincile comuniste despre umanism și internaționalism. Cruzimile — concede domnul Terray — sînt echivalente, dar ele derivă din sisteme diferite. Rămîne să ne întrebăm cît de ușor le va fi venit victimelor să savureze diferențele de sistem. Și totuși, insistă domnul Terray, una sînt lagărele naziste, alta sînt lagărele sovietice. Primele — organizate, eficiente, lucide, celelalte — arbitrare, dominate de legea junglei, haotice (ca și industria sovietică). În fond, în lagărele sovietice și gardienii și deținuții sînt un fel de „sălbatici", care dau frîu liber instinctelor lor primitive. Cu alte cuvinte, între Soljenițîn și călăii lui deosebirile sînt neglijabile. Asemenea înmărmuritoare opinii te lasă fără comentarii. Sînt elucubrațiile unui răzgîiat care n-a gîndit nimic pînă la capăt și n-a pățit niciodată nimic.

III

Domnul Emmanuel Terray este un marxist luminat. Se numește marxist luminat cineva care decide să rămînă marxist chiar dacă percepe — și recunoaște deschis — fisurile marxismului. Discursul marxistului luminat — în speță al domnului Terray — sună în mare astfel: marxismul poate renaște, cu condiția să accepte cîteva „mici" revizuiri în punctele „esențiale". De pildă, să accepte abandonarea prezumțiilor sale științifice. Într-adevăr, după ce în toate țările comuniste teoria relativității, fizica înnoitoare a cuantelor, legile lui Mendel, cibernetica, structuralismul și psihanaliza au fost rînd pe rînd contestate în numele marxismului, nu șade bine marxistului luminat să se mai agațe de pretenția științificului.

„Materialismul — spune domnul Terray — este în mod inevitabil o filosofie a hazardului, a riscului, a pariului." O asemenea definiție e, evident, departe de orice rigori scientiste și, am spune, departe chiar de filosofie. E un *minimalism filosofic*, un strict necesar al reflexivității. Marxismul — pe care în adolescență domnul Terray l-a ales pentru capacitatea sa de a explica *integral* lumea — trebuie, de asemenea, să recunoască un eșec în planul înțelegerii *individului uman*. Preocupat de oameni și de omenire, el a ratat întîlnirea cu omul concret pe care, altfel, e gata să-l numească „cel mai prețios capital". Din această vorbă nu s-a ales nimic. Verificată pragmatic e mai ales teoria partidelor marxiste cu privire la „costul uman" ce trebuie necesarmente plătit pentru ca revoluția să învingă (o formă cu adevărat insolită de umanism!). Oricum, despre dramele individului, despre afecte, despre lumea sufletească, în genere, marxistul n-are nimic de spus. Ce e curios e că nici *politicul* — zonă în care marxismul se simte îndeobște acasă — nu mai păstrează relieful unei competențe specifice. Comuniștii sfîrșesc prin a prelua ticurile adversarului. Noțiunea însăși de „partid" este o noțiune burgheză. De fapt, victoria revoluției n-a fost — după o formulă a lui Otto Ruhle — decît înlocuirea „statului burghez alb" prin „statul burghez roșu". Distincția între elita diriguitoare și massa manevrată funcționează în ambele tabere, ca să nu mai vorbim de împrejurarea fatală că, în ambele tabere,

politicul e un element de „suprastructură", adică ceva mai curînd *determinat* decît *determinant*. Marxistul luminat propune, pentru a-și salva doctrina, și alte „mici" revizuiri: se va renunța la utopia comunismului înțeles ca „armonie finală" a istoriei, se va relativiza determinismul economic și social, se va atenua ideea rolului mesianic al proletariatului. Conceptul însuși de „clasă socială" trebuie nițeluș demitizat: apartenența de clasă e, în definitiv, o condiție *pasivă* a omului, un statut arbitrar, care i se impune din afară. Pînă și „partidului" trebuie să i se ajusteze monumentalitatea, iradierea mistică, luciul. Să nu uităm nici unele excese teoretice: legea unității și luptei contrariilor, legea conexiunii universale, cultul materiei, egalitarismul se pretează, toate, la severe intervenții cosmetice; Marx trebuie îmbunătățit prin Althusser: „Realitatea este iremediabil plurală; diferențele sînt reale, insurmontabile și orice încercare de a le aboli, de a le integra într-o unitate sau uniformitate artificială și arbitrară este, inevitabil, idealistă."

Așa stînd lucrurile, ne putem întreba cu oarecare neliniște (retorică): ce rămîne totuși din marxism? Emmanuel Terray încearcă să păstreze în inventar cîteva bunuri ideologice care i se par incontestabile: de exemplu, categoriile analizei economice și sociale. Dar cum se poate îndreptăți validitatea unor categorii analitice care nu funcționează decît ca mecanism demolator? Căci reperele „științifice" care fac posibilă „critica sistemului capitalist" se dovedesc falimentare dacă e să devină soluții, repere pentru „edificarea socialismului". Marele dezastru al economiilor de tip socialist e de neconceput în afara gîndirii economice a marxismului, cu „solidele" ei „categorii de analiză". Valabile — din punctul de vedere al domnului Terray — rămîn, în perimetrul marxismului, și „preferințele" lui pentru mișcările de clasă și de massă (dată fiind „superioritatea reflecției colective asupra meditației solitare" —, ceea ce nouă nu ne apare drept evidență), precum și teza luptei de clasă. Aici, filosofia marxistului luminat ni se arată în toată splendoarea ei de „filosofie a hazardului și a riscului". În ce termeni mai e valabilă „lupta de clasă" dacă, așa cum am văzut, conceptul „claselor" sociale e precar, proletariatul trebuie demitizat, iar massele însele sînt cînd obiec-

tul unui credit fără limită, cînd o adunătură inarticulată? Lenin și Kautsky n-aveau nici o încredere în „spontaneitățile" mulțimii, iar Rosa Luxemburg — în textele selecționate de domnul Terray — vorbește uneori despre „inteligența" masselor (Grevă de masse, partid, sindicate), alteori, despre „cecitatea" lor (Centralism și democrație).

La capătul atîtor abdicări, rectificări drastice și recuperări stîngace, te-ai aștepta ca marxistul luminat să piardă ceva din blînda lui încăpățînare. Să accepte, de pildă, că un conglomerat ideologic atît de artificial și totodată atît de agresiv nu putea mîntui pe nimeni, că, dimpotrivă, el nu putea aduce decît nenorocire, și aceasta datorită nu conjuncturilor nefavorabile, ci insuficiențelor lui constitutive. Dar domnul Terray nu cedează, nu regretă, nu se îndoiește. După părerea dumisale, comunismul a ratat fiindcă a avut „vertijul eficacității" și s-a grăbit să ajungă la țintă pe „scurtătura" — neinspirată — a constrîngerii, a terorii, a asasinatului. Comunismul a ratat datorită mediocrității liderilor comuniști din anii '70 –'80, datorită înfrîngerii spartakiștilor berlinezi și datorită uciderii unor conducători ideali, ca Rosa Luxemburg și Karl Liebknecht. Și, la urma urmelor, ce avem de opus ratării comuniste? Democrația țărilor liberale? Dar nici ea nu e perfectă: e un simplu „parlamentarism". Sau, poate, ne vom lăsa impresionați de nivelul de trai al muncitorimii din Vest, mult mai ridicat, e drept, decît cel al echivalentului ei răsăritean? Meritul revine însă nu sistemului, ci muncitorilor înșiși, care și-au „smuls" drepturile prin „luptă". Ca și cînd în Est muncitorii n-au avut nimic de cerut și ca și cînd cererile lor erau onorate altfel decît prin represiune.

Marxistul luminat, cel din Occident mai cu seamă, este, să nu-l nedreptățim, un personaj inteligent, cultivat și plin de bune intenții. Cartea lui Emmanuel Terray o dovedește: scrisă cu talent și cu o anumită vervă a devierii, ea emană un soi de lirism toxic, născător de fantasme. L-am cunoscut pe autor la Berlin, într-un institut foarte pretențios, de „studii avansate". Miop, durduliu, slujitor asiduu al vinului roșu pe care îl sorbea seară de seară cu o voluptate timidă, de funcționar în vacanță, Emmanuel era pentru noi toți întruchiparea discreției și a cumsecădeniei. Cînd însă într-o bună zi i-am spus ce cred despre proaspăt apăruta lui carte, mîinile au început să-i tremure, maxilarele au mușcat în gol, iar vorbele au țîșnit spasmodic dintr-un gîtlej sufocat de mînie. Pentru o clipă, în ochii lui tandri am văzut ghilotina.

Dilema, nr. 83, 12–18 august 1994;
nr. 84, 19–25 august 1994;
nr. 85, 26 august – 1 septembrie 1994

Contextul

Analiza politică, pedagogia, istoria și sociologia, discursul electoral și rapoartele guvernamentale au inventat de o bună bucată de vreme un nou țap ispășitor: *contextul*. Contextul explică tot și justifică tot. Dacă e rău — și, în general, e rău — contextul e motivația supremă a oricărui eșec; dacă e bun, el trebuie „bine folosit", căci poate fi salvator. A reuși în viață e a valorifica abil contexte. „Totul e context" — iată maxima unei noi înțelepciuni — să-i spunem „contextualistă" —, al cărei substrat e *relativismul total*. Performanța? Depinde de context. Valorile? Nu sînt ceea ce credem noi că sînt. Depind și ele de context. Falimentul? O problemă de context. Vinovăția? Contextuală și ea. Contextul are virtutea miraculoasă de a absorbi toate răspunsurile, toate devierile, toate echivocurile. Îl invoci și totul se simplifică. Funcționează în orice împrejurare ca un hocus-pocus, ca un *deus ex machina*. Indiferent în ce direcție pornești, vine (foarte repede) un moment cînd dai peste „polifonia" contextului.

Să luăm exemple. Un mare succes al analizei contextuale este, mai ales în Apus, reforma modernă a pedagogiei. Se pornește de la convingerea hiperliberală că nu poți educa un copil dacă nu începi prin a-l înțelege. Înțelegerea tinde însă, pînă la urmă, să devină atît de complexă, atît de nuanțată (cu implicația *identificării* integrale a pedagogului cu „obiectul" său), încît, mai devreme sau mai tîrziu, realizezi că, pe măsură ce înțelegi, nu mai poți educa. Cum să educi un conglomerat de „influențe" sociale, complexe psihanalizabile, experiențe subliminale, frustrări obscure, vise prost digerate și fatalități genetice? Cum să dialoghezi cu o intersecție? Căci asta devine individul uman prin „contextualizare": o intersecție. Și anume o intersecție vidă, de vreme ce lucrurile importante, *hotărîtoare*, se petrec întotdeauna *de jur-împrejur* și niciodată *în centru*. Pedagogia, în asemenea situații, devine imposibilă. Pedagogul e invalidat de context. El nu poate pretinde a modela un tînăr care greșește sub impactul familiei obtuze, al societății nedrepte sau al vreunei traume intrauterine. Tot ce poate el face e să lupte pentru reforma familiei, a societății și a vieții sufletești din maternități. Dacă domnul Goe devine abisal, dacă domnul Goe nu mai e decît o funcție a contextului său, pedagogul trebuie să-și schimbe profesiunea, să devină revoluționar sau politician.

Alt exemplu. Redresarea economică a României e greoaie, ritmul e lent, flasc, dezordonat. Avem însă o scuză: contextul internațional. Criza economică mondială. Recesiunea în care se zbat „țările dezvoltate". Cu alte cuvinte, înăuntru totul e în regulă: națiunea e solidară și harnică, întreprinzătorii sînt onești, Guvernul gîndește impecabil, ingenios și suplu. Ceea ce ne omoară e contextul. Ne trag în jos necazurile altora. De altfel, contextul ne persecută, s-ar zice, dintotdeauna. Sîntem prost plasați. Ba la marginea Imperiului Roman, ba la porțile creștinătății, cu rușii într-o coastă, cu ungurii în alta, latini singuratici într-o mare slavă, ortodocși defensivi în bătaia vînturilor catolice, greco-catolice, protestante și neoprotestante. A mai venit peste noi și Ialta, s-o mai fi uneltit cîte ceva și la Malta — ce putem pentru ca să facem? Istoria (și geografia) ne sabotează, noi le boicotăm. În veșnic divorț cu contextul, visăm compensator nunți cosmice și sucombăm nobil sub priviri duioase de oițe. N-avem nimic de încercat, nimic de sperat: atîrnăm de context. Ca orice țară mică. Dar mai abitir decît oricare altă țară mică!

În definitiv, e un mare noroc să poți să pui totul în aceeași căciulă. Să ai mereu la îndemînă un context dezavantajos care să-ți preia insuficiențele, ratările, somnolența. Să poți să spui că nu ți-ai scris cărțile din cauza contextului, că n-ai cîștigat alegerile din cauza contextului, că te-ai apucat de potlogării din cauza contextului. Pe scurt, că ești formidabil, dar ghinionist. Că ești pe toate planurile victima împrejurărilor. Mioritismul românesc e, una peste alta, o filosofie (dulce și perdantă) a contextului vrăjmaș, a nevinovăției sacrificate.

Cu o altă formă a „contextualismului" m-am întîlnit zilele trecute. Un bun vecin și prieten, dintre puținii cu care pot intra

în disjuncție fără să-mi otrăvesc prietenia, a ținut să-mi recomande, apropo de cîteva comentarii despre comunism pe care le-am publicat de curînd*, mai multă precauție teoretică, mai multă *atenție la context*. Ce context? — zic. Cînd în corespondența între Marx și Engels găsesc pasaje care îndeamnă — în mod explicit — la *crimă* politică, ce să ne mai dăm după context? Ba să ne dăm — insistă bunul meu vecin și prieten. Citatele sînt înșelătoare. Trebuie să le plasăm în ansamblul operei și al biografiei autorilor (în fond, ce tineri erau cînd au scris *Manifestul Partidului Comunist!*), trebuie să ne gîndim la atmosfera revoluționară a secolului al XIX-lea, la tradițiile romantismului german etc., etc., etc. Ce romantism german, domnule?! Știi dumneata vreun pasaj despre necesitatea terorismului în textele lui Novalis, ale fraților Schlegel sau ale lui Carus? Nu! — mi se răspunde. Dar pot recolta asemenea pasaje din cărțile lui Nietzsche. Bine — zic —, dar dacă e așa, să-i înecăm în context pe toți! De ce să dăm citate „extremiste" din proza de tinerețe a lui Cioran, fără să amintim de atmosfera generală a epocii (în care un intelectual de stînga ca Emmanuel Mounier vorbea despre Franța la fel cum vorbea Cioran despre România: „Țara are nevoie de mușchi și de nițică sălbăticie"), de vîrsta fragedă a autorului, de — evident! — „romantismul" lui! Ceva context o fi avut și Zelea – Codreanu, ca să nu mai vorbim de romantica lui căutătură! Cît de departe avem dreptul să mergem speculînd subtilitățile contextului? Și cum să evităm *entropia morală* care poate rezulta din ștergerea tuturor conturelor, din scufundarea realităților în bogata nedeterminare a ambianței care le-a produs?

Mi se va spune că totuși cei care mizează pe valoarea explicativă a contextelor au de partea lor argumentele bunului-simț. Firește că de cele mai multe ori contextul e decisiv sau, în orice caz, lămuritor. „Contextualiștii" au, prin urmare, dreptate. Cu o vorbă care-i plăcea lui Constantin Noica, voi răspunde că nu au *decît* dreptate. Nu poți trage la țintă dacă te uiți la „contextul" ei. Și, mai ales, nu poți eluda faptul că în puzderia de *contexte* în care trăim așteaptă masive, necomplezente, drapate într-o drastică evidență *textele* înseși, despre care avem de dat socoteală.

Dilema, nr. 88, 16 – 22 septembrie 1994

* Vezi în volumul de față, *Sofismele conștiinței vinovate*, pp. 347–357.

Revenire la context...

În încercarea mea de a defini raportul corect între „text" și „context", n-am făcut decît să recurg la un soi de metaforă: am spus că nu poți ținti dacă, în loc să privești ținta, privești „contextul" din jurul ei. De aceea — ziceam — „contextualiștii", deși *au dreptate* să acorde importanță contextului, nu au *decît* dreptate (o dreptate parțială) cîtă vreme pierd din vedere textul însuși. Metafora mea pare să fi sunat unora a pluton de execuție. E un *malentendu*. Nu vreau sînge, nu mă distrează să practic „voluptuoase probe de tir" împotriva „dreptății". Tot ce vreau e să nu mă las devorat de contexte înainte de a ajunge la text și să nu justific texte *evident* criminale prin contexte care pot părea binevoitoare și, eventual, solide teoretic. Eu găsesc, de pildă, în paginile „clasicilor" marxismului declarații potrivit cărora „odată ajunși la putere", comuniștii „vor fi constrînși să acționeze cum s-a acționat în 1793". În alte locuri se vorbește despre necesitatea de „a forța pe democrați să treacă de la discursurile teroriste la fapte". Ce „context" poate atenua radicalitatea asasină a unor asemenea pasaje? Cum să manevrez „biografia, viziunea, epoca", „eșafodajul" „de marcă" al gîndirii marxiste, ca să rezulte că „a acționa ca în 1793" sau „a trece la acte teroriste" sînt simple hiperbole romantice? Unde e „finețea" pe care eu nu o văd? Care e marele context umanist, marea construcție rațională pe care se bizuie asemenea nevinovate pasaje?

Să luăm alt „teoretician de marcă", unul contemporan. Se numește Jean Paul Sartre și nu ezită să spună într-o discuție publicată în *Actuel*, la 28 februarie 1973, că „un regim revoluționar trebuie să se debaraseze de un anumit număr de indivizi care îl amenință" și că „nu există alt mijloc, pentru

aceasta, decît moartea. Căci dintr-o închisoare se mai poate ieși." „Revoluționarii de la 1793 n-au ucis destul" — conchide marele filosof. Ce faci cînd dai peste un asemenea text? Te îngrozești? Te înfurii? Nu! — m-ar sfătui, probabil, iubitorii de nuanțe. Te apuci răbdător de studiu, scormonești contexte pînă dai de „spiritul de ansamblu" care explică totul și te ajută să treci peste micul acces de bestialitate al unui idealist...

Ni se cere să nu amestecăm „ideile originare" cu unele „fapte degradante". Dar care sînt, în fragmentele citate din Marx și Sartre, „ideile originare" valabile, care trebuie deosebite de promiscuitatea realului?

S-ar părea că mă răfuiesc doar cu *una* dintre experiențele „terifiante" ale veacului, neînțelegîndu-i pe cei care au trecut prin *două*. Se poate. Dar trebuie să constat că și cei care au trecut prin două (nazism și comunism) se răfuiesc, în genere, numai cu cea dintîi. Și tocmai de aia mă răfuiesc eu mai abitir cu cealaltă! Eu nu știu să existe, în toată opera lui Heidegger, o singură propoziție care să ceară *moarte*, moarte *la propriu*, asasinat. Dar știu că există un *scandal* Heidegger, provocat de perioada lui nazistă, un scandal academic și mediatic, căruia nu-i corespunde nici un scandal Sartre de anvergură asemănătoare.

Publicistica lui Sartre oferă nu doar fragmente izolate de isterie, ci zeci și zeci de pagini irespirabile, zeci și sute de gesturi delirante în favoarea unor realități care, pentru orice om normal, sînt înfricoșătoare. Dar Sartre nu și-a pierdut onorabilitatea. Și nimeni n-a analizat *L'Etre et le Néant* pentru a depista în el o substructură stalinistă. În schimb — ca să luăm un alt exemplu —, articolele de tinerețe gardistă ale lui Mircea Eliade au devenit pentru unii exegeți de ultimă oră argumente suficiente pentru demolarea *întregii* sale opere ca antisemită și „reacționară". Aici e toată problema: pe unii „contextul" îi salvează, pe alții nu. Unii rămîn sus oricît de jos s-ar fi întîmplat să coboare, alții, dimpotrivă, oricît de sus au putut urca, rămîn, fatalmente, jos, supuși unui oprobriu mereu vigilent, mereu legitim. E unul dintre chipurile acelui „mare tabu" descris curajos de Jean-François Revel: a face crime la stînga nu e la fel de compromițător ca a face crime la dreapta. Sau, cum spune Revel, „există o limită în ostilitatea față de comunism: dacă o depășești, ești brusc suspectat de

fascism..." Apare astfel o tulburătoare *ierarhie a răului*, o diversificare de rang a asasinatului. Faptul că la începutul anilor '30 au pierit în Ucraina prin înfometare *organizată* tot atîția oameni cît mai tîrziu, în toată Europa în urma Holocaustului, faptul că soldații Chinei comuniste au ucis *jumătate* din populația tibetană și multe asemenea orori provocate în numele unei ideologii victorioase nu determină aceeași *calitate a indignării* ca dezastrele dreptei. Și asta pentru un singur motiv: vin de la stînga, adică dintr-o sursă care, în sine, e pură! Așa se explică de ce națiunea și statul german își asumă o vinovăție globală și și-au făcut un program din a răscumpăra neîncetat demența lui Hitler, în vreme ce națiunea rusă și ex-statul sovietic au încheiat scurt litigiul, trecîndu-l pe Stalin din mausoleu în raclă.

Dacă vreunul dintre amicii mei marxizanți mi-ar mărturisi că are o slăbiciune pentru Marx, că marxismul e una dintre componentele calde încă ale tinereții lui, că a crezut în el, drept care nu se poate dezice cu totul, și că, prin urmare, e înclinat să treacă cu vederea excesele lui „revoluționare", oricît de barbar ar suna ele astăzi, aș înțelege, admițînd că orice iubire, chiar și una „deviată", trebuie respectată. Există oameni care nu s-au ferit să facă asemenea delicate mărturisiri. (Karl Popper, de pildă, care, aflînd din cartea *The Red Prussian* a lui Leopold Schwartzschild că Marx n-a fost nici pe departe atît de umanitar și de iubitor de libertate pe cît se spune, a admis, nu fără o urmă de melancolie, că dovezile oferite de colegul său — „mai ales în corespondența lui Marx cu Engels" — sînt „zdrobitoare" și s-a înclinat în fața evidenței.)

Dar marxizanții care țin steagul sus, care nu pot admite că idolul lor e un teoretician al terorii, că textele lui îl incriminează ca pe un fals (și crud) profet și că în umbra lui — și pe baza *indicațiilor lui exprese* (ceea ce nu cred că e cazul cu Nietzsche, pînă nu mi se dovedește pe text) — a crescut un mormînt cuprinzînd zeci de milioane de victime, aceștia mă scot din minți și mă obligă cu obstinația lor stîngistă să mă rostogolesc mai la dreapta decît aș vrea să fiu.

Dilema, nr. 89, 23 – 29 septembrie 1994

Viața intelectuală sub dictatură

În 1992, către sfîrșitul celor șase luni petrecute împreună la Institutul de Studii Avansate din Berlin, Bruce Ackerman, profesor de drept la Yale, m-a întrebat, cu un soi de perplexitate inocentă, cum se face că am supraviețuit intelectualmente într-o țară comunistă, controlată vreme de patruzeci și cinci de ani de un regim totalitar. Întrebarea nu era decît efectul de suprafață al unor nedumeriri mai adînci și mai nuanțate. Ea deschidea un cîmp larg de întrebări subiacente, unele decurgînd din mirarea legitimă a bunului-simț, altele din ignorarea — inevitabilă — a tipului de societate născută în Europa de Est după al doilea război mondial, sub ocupație rusească. Bruce voia să știe și să înțeleagă cum se împacă libertatea constitutivă a spiritului cu agresivitatea unei ideologii inflexibile, cum se poate *forma* cineva — ca intelectual competitiv — într-un context care resistematizează întreaga cultură a lumii după criteriul luptei de clasă și care propune mai curînd *tabuuri* decît *modele*, pe scurt, cum poți funcționa normal într-o ambianță riguros anormală, cum e cea a dictaturii comuniste. Într-un anumit sens, întrebarea lui Bruce mă flata... Rezulta că nu corespundeam întru totul așteptărilor lui mai curînd sumbre: eram oarecum articulat, citisem și altceva decît Marx și Engels, păream mai aproape de cosmopolitism decît de îngustimea tribală puteam fi acceptat, prin urmare, ca un interlocutor plauzibil. Mărturisesc că uneori împărtășesc eu însumi perplexitatea lui Bruce. Ea se amplifică, de altfel, considerabil, dacă, dincolo de cazul individual, luăm în discuție performanța creatoare *globală* a Estului european. Într-adevăr, cum se explică — pe fundalul cenzurii staliniste, al Gulagului, al neîntreruptei supravegheri

totalitare — muzica și filmul sovietic, Ahmatova, Pasternak, Grossmann sau Platonov, cum se explică filmul ceh din anii '60 sau cel maghiar de la sfîrșitul anilor '70, cum se explică Polanski, Wajda și Forman, matematica poloneză sau poezia românească? Și, în general, cum e posibil ca un sistem de învățămînt hiperideologizat și un spațiu cultural a cărui axă e interdicția să producă — nu întotdeauna, dar mai des decît ar fi de așteptat — exemplare umane care, odată ieșite din sistem, să facă o figură mai mult decît onorabilă pe scena democrațiilor liberale.

Întrebarea lui Bruce Ackerman are și un „corelativ" românesc ceva mai tenebros: e ideea unora (între alții a mult regretatului Ioan Petru Culianu) că, vreme de patruzeci și cinci de ani, în România nu s-a întîmplat culturalmente nimic. Efectul castrator al comunismului ar fi fost, cu alte cuvinte, fatal. Profesorul american măcar se mira că — în ciuda contextului — părem să fi funcționat. Românii — unii dintre ei — atribuie contextului consecințe funeste. Să încercăm să ne aducem aminte cum a fost de fapt.

Un mod de a expedia problema ar fi să declarăm — cum o făcea Constantin Noica din cînd în cînd — că pentru viața intelectuală condițiile bune sînt rele și condițiile rele sînt bune. O declarație în aparență cinică, dar încercînd, în fond, să ne pregătească sufletește pentru *valorificarea maximală a minimalului* și să preîntîmpine astfel paralizia mentală pe care indigența mijloacelor curente și *die Dürftigkeit der Zeit* ar fi putut-o provoca. La un posibil efect stimulator al negativității se referă și un scriitor est-german ca Stefan Heym cînd spune: „Dacă ești scriitor în Vest, poți să scrii practic tot ce poftești, nu contează, nimănui nu-i pasă. Firește, ești citit, unii se amuză citindu-te, dar efectul practic al scrisului tău e minor. Dincoace, în partea «socialistă» a lumii, e cu totul altfel. Scriitorul are mai multă greutate: de aceea avem cenzură, pentru că la noi cuvîntul contează, iar politicienii trebuie să-l ia în serios. De aceea e mult mai interesant să lucrezi în această parte a lumii." Din punctul meu de vedere, tonul lui Stefan Heym e puțin prea dezinvolt, iar afirmațiile sale — de o linearitate discutabilă. Pentru a prelua un comentariu al lui Jacques Rupnik, nu e, de pildă, sigur dacă „aveam cenzură fiindcă acordam mai multă greutate cuvîntului sau dacă nu

cumva cuvîntul căpăta greutate tocmai pentru că aveam cenzură". Și apoi, lupta cu cenzura nu era întotdeauna „amuzantă" sau „interesantă". E adevărat totuși că multe dintre limitele de diverse tipuri pe care statul totalitar le impunea au fost convertite în combustibil. Existența cenzurii a dus la elaborarea unor ingenioase tehnici ale subtextului, ale aluziei, ale camuflării mesajului, tehnici practicate cu virtuozitate de scriitori și asimilate prompt de massa cititorilor. Piedicile de care se izbea efortul de informație științifică, interdicția sub care erau plasate o serie de idei și metode caracteristice pentru spiritul veacului (psihanaliza, de pildă, sau structuralismul), taxate de critica marxistă drept „formaliste", „reacționare", „burgheze" — toate acestea intensificau curiozitatea intelectuală și dădeau „transgresiunilor" mai mult sau mai puțin conspirative prestigiul riscului politic și farmecul opțiunilor neconvenționale. A fi structuralist devenea palpitant, a fi criptostructuralist, adică a strecura printre rînduri principii și procedee de tip structuralist — devenea romantic. Ceea ce într-o țară normală se citește cu naturalețe, destins sau cu o hărnicie birocratică, într-o țară totalitară se citește cu o pasiune cu atît mai vie și mai transfiguratoare, cu cît este mai inadecvată. Pentru intelectualul din Estul european cultura nu e, așadar, „ritmul firesc al respirației spiritului", ci „un oxigen furat", „depozitat clandestin", „o variantă a supraviețuirii" (Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș*, Humanitas, 1991, p. 6). Colorată de asemenea conotații, viața intelectuală sub dictatură are un aspect dramatic, „fierbinte", de natură să mobilizeze ființa *integrală* a protagoniștilor, resursele lor ultime. Nevoia de cultură nu e hrănită, în aceste condiții, de gustul pentru gratuitate sau de vertijul dezinteresat al cunoașterii și al creativității. Nevoia de cultură are drept sursă instinctul primar al conservării și, totodată, exigența „mîntuirii" individuale într-o ambianță care nu se interesează decît de soluții colectiviste. Mi se va spune că exigența aceasta nu putea exista decît în cercul restrîns al unei elite. În realitate, ea cuprindea, în mod inexplicabil, categorii sociale largi. La librării se stătea la coadă la fel de răbdător cum se stătea la magazinele alimentare, Platon și Heidegger se vindeau în zeci de mii de exemplare, iar după rapida lor epuizare se comercializau „la negru", laolaltă cu untul, făina

și carnea. Evident, e greu de presupus că existau, în România, patruzeci și două de mii de heideggerieni (acesta a fost tirajul la *Holzwege*). Fenomenul vorbește mai degrabă despre o anumită *fetișizare* a cărții și a culturii în genere, despre emulația intelectuală stîrnită de spectrul clandestinității.

La capătul acestor prime considerații, am putea spune că *viața intelectuală sub dictatură este posibilă, paradoxal, tocmai întrucît e potențial imposibilă*. Cu alte cuvinte, probabilitatea redusă a unei vieți intelectuale *normale* face ca forța ei de irumpere, capacitatea ei de a profita de toate fisurile sistemului să fie enorme.

II

Inventarierea elementelor de context care au făcut posibilă supraviețuirea noastră intelectuală sub dictatură nu se poate dispensa de un minim corolar metafizic. E inevitabil, la un moment dat, să ne confruntăm cu nebuloasa problemă a *răului*. Cei care au făcut experiența-limită a unui rău imanent (război, boală, diferite variante de univers concentrațional) știu că pînă și în cele mai barbare întruchipări ale sale răul nu poate avea o țesătură omogenă, nu poate fi compact. Ontologic — și teologic — *răul e imperfect*. Ceea ce înseamnă că el lasă întotdeauna un „spațiu de joc", o șansă de echilibrare celor aflați sub impactul lui. Chiar și cea mai rea dintre lumi e — aș spune — *cosmotică*, adică ilustrează o ordine în care sînt prezente *toate* ingredientele lumii normale. Orice lume are atributul *totalității*. Înăuntrul acestei totalități apar, firește, infinite variațiuni de *dozaj*, dar important este că „rețeta" e completă; greșită e numai proporția, repartiția internă a cantităților. Dacă în lumea comunistă, ca lume a răului consistent, lucrurile n-ar fi stat astfel, nu s-ar fi declanșat niciodată, în perimetrul ei, numeroasele *mecanisme de supraviețuire* concretizate, între altele, în seria de performanțe științifice și artistice ale Estului european. Cînd vorbim despre viața intelectuală sub dictatură, trebuie deci să evităm excesele spiritului de geometrie, simplificările apocaliptice, tapajul sentimental. Ideea — foarte răspîndită în Occident — potrivit căreia sub dictaturile comuniste nu s-a gîndit decît materialist-dialectic, nu s-au pictat decît portrete omagiale,

nu s-au compus decît ode programatice și nu s-au scris decît romane și poeme realist-socialiste nu corespunde decît cîtorva episoade din istoria Europei Răsăritene și, chiar înăuntrul acestor episoade, numai stratului lor oficial. Sub comunism — ca și pe front, ca și în pușcărie — există, concomitent cu oroarea, și experiența iubirii, și aceea a speranței, și aceea a reflecției libere. Există chiar — ne-o amintim bine — și o anumită specie de umor devenit un „mecanism de supraviețuire" între altele. „Mintea captivă" — pentru a relua formula din 1952 a lui Czeslaw Milosz — e totuși „minte" și nu neapărat de proastă calitate. Jurnalul de detenție al lui N. Steinhardt nu se intitulează degeaba *Jurnalul fericirii*. Bineînțeles că fericirea posibilă în închisoare nu seamănă cu fericirea campestră, dar ea rămîne o formă (paradoxală) a fericirii, simultană și uneori consubstanțială cu tragedia împrejurărilor. Spunînd asta nu vreau în nici un caz să atenuez atrocitățile regimului totalitar comunist, să absolv dictatura de *inumanitatea* ei esențială. Nu vreau să spun că răul e bun, ci — repet — că răul e imperfect. Și că infernul terestru fără orizont e la fel de improbabil ca și paradisul terestru fără pată.

Ar mai fi de adăugat că imperfecțiunea răului e și condiția strict necesară a *adaptării la rău*, cu beneficiile și cu riscurile sale de neocolit. Viața intelectuală sub dictatură a fost posibilă și pentru că, într-un fel sau altul, intelectualii se adaptaseră la condițiile dictaturii. Perspectiva unei schimbări de regim a fost — pînă în ultima clipă — cvasiinexistentă. În consecință, eram cu toții pregătiți pentru o cursă lungă, practic fără sfîrșit. Un amestec de resemnare, sublimare a insatisfacțiilor, viclenie conjuncturală, melancolie și umor — aceasta era recuzita curentă a supraviețuirii noastre. Mihai Botez a rezumat foarte limpede această situație: „Se spune uneori că intelectualul ce trăiește sub regimul comunist trebuie totdeauna să aleagă între a fi curtean ori disident. E o simplificare excesivă. A accepta contractul social comunist nu înseamnă obligatoriu să devii curtean: mulți tehnocrați est-europeni dovedesc aceasta și chiar unii culturocrați. Căci există o tristă, dar adevărată «artă a supraviețuirii», aș adăuga chiar demnă, sub dictatura comunistă, combinînd supunere bine calculată, criticism autolimitat, păstrare tactică a unui profil marginal și utilizare inteligentă a oportunităților. Desigur, pentru mulți intelectuali occidentali astfel de strategii par stranii, dacă nu chiar dezgustătoare. În principiu sînt gata să fiu de acord cu ei, adăugîndu-le urarea mea tristă ca niciodată să nu fie obligați să învețe o astfel de artă" (M. Botez, *Intelectualii din Europa de Est*, Editura Fundației Culturale Române, 1993, pp. 52–53).

Un aspect — insuficient analizat — al răului imperfect caracteristic dictaturii îl constituie și componenta ei de *arbitrar*. De regulă, asociem dictaturile cu o atmosferă de necesitate isterică, de rigorism fără breșă. Or, mai ales dictaturile comuniste se disting prin interstiții surprinzătoare de suspensie a regulilor. Legea poate deveni dintr-o dată, fără motivație aparentă, laxă. Fie că e vorba de capricii ale clasei conducătoare, fie că e vorba de efectul unor conflicte interne la vîrf sau de strategii politice obscure pentru muritorul de rînd, abaterile de la norma totalitară joacă un rol însemnat în configurația vieții intelectuale sub dictatură. La prima vedere, arbitrarul nu poate decît să șubrezească rețeaua funcțională a Puterii. În realitate, el o consolidează, adăugîndu-i un coeficient derutant de *imprevizibil*. Așa se întîmplă că, de pildă, cutărui disident i se întrerup convorbirile telefonice cu prietenii, dar i se tolerează lungi interviuri — de asemenea telefonice — la posturi de radio „dușmănoase" de tip Europa Liberă sau Vocea Americii. Așa se întîmplă că, într-o țară a ateismului militant, unui anumit poet i se îngăduie să tipărească un volum de lirică religioasă. Potrivit aceleiași „strategii", într-o țară a celei mai severe supravegheri polițienești se poate întîmpla să apară — spre stupoarea generală — un roman cu pasaje foarte transparente împotriva Securității. Asemenea excepții reușesc să întrețină pe scena culturală o atmosferă de confuzie și nesiguranță bine valorificată de nomenclatură. În orice caz, pentru comunismul est-european și mai ales pentru cel sud-est european, este caracteristic acest amestec straniu de intransigență și haos, de rigiditate și disoluție.

Se vorbește puțin despre rolul pe care l-a avut în supraviețuirea noastră intelectuală *oralitatea:* ea căpătase o importanță enormă ca mediu privilegiat al libertății, al comunicării necenzurabile. Întîlnirile în grupuri mici, la cafenea, în grădina publică sau în casa unui prieten deveniseră succedaneele — tolerate pînă la un punct — vieții academice instituționale. Într-o istorie neconvențională a spiritului, fostele țări comu-

niste ar putea acoperi o amplă secțiune cu o galerie de campioni ai oralității, fără altă operă decît aceea, evanescentă, a conversației, a replicii, a improvizației. Ar fi, după criteriile curente ale carierei universitare, o galerie a ratării. În realitate, ea a fost depozitul de vitalitate al culturilor locale, temeiul *continuității* lor. În România mai ales, euforia oralității explică, după părerea mea, absența literaturii de sertar sau a samizdatului. Totul s-a consumat în „agora" discretă a dialogului, a cuvîntului neconsemnat, a volatilității.

Un dramatic spațiu de exercițiu al oralității au fost pușcăriile politice. În celulele cu mai mulți „chiriași", ori de cîte ori „programul" o îngăduia, aveau loc prelegeri de tot soiul, dispute, reîmprospătări colective ale memoriei prin recitări, povestiri sau rugăciuni. Oralitatea devenise în aceste condiții o formă acrobatică de supraviețuire spirituală, o severă disciplină mentală care n-a întîrziat să producă o întreagă generație de „profesioniști". (Și trebuie spus că mulți dintre intelectualii reprezentativi ai anilor '70 și '80 sînt produsul unor „strategii formative" născute în preajma cîtorva foști pușcăriași. Amnistiați după 1964, ei au avut ocazia să devină *transmițătorii* unei tradiții de *normalitate* intelectuală, pe care ambianța curentă o uitase.) În jurul oralității de tip concentraționar, s-a născut un uriaș inventar de anecdote, pendulînd — stilistic — între paradoxele sapiențiale ale buddhismului Zen, istorioarele cu tîlc ale hassidismului și apoftegmele „părinților deșertului" din primele veacuri creștine. Istoria crease o variantă de închisoare care te elibera de istorie, de determinările ei conjuncturale...

...Orice supraviețuire are un preț.

Care a fost — în cazul nostru — prețul acesta e greu de spus. Nu știm în ce măsură faptul de a fi supraviețuit a creat sau nu distorsiuni sufletești și mentale ireversibile. Uneori sînt înclinat să cred că cel mai corect răspuns la întrebarea lui Bruce Ackerman care a provocat aceste însemnări („cum ai putut supraviețui intelectualmente sub o dictatură?") ar fi: „Am supraviețuit oare cu adevărat?"

Dilema, nr. 97, 18 – 24 noiembrie 1994;
nr. 98, 25 noiembrie – 1 decembrie 1994

Pintilie, Fuji Yama și Balcanii

Am auzit în legătură cu ultimul film al lui Lucian Pintilie două categorii de reproșuri: unele privesc fidelitatea regizorului față de sine, altele, fidelitatea lui față de patrie. Prima categorie de reproșuri vine, în genere, de la intelectuali subțiri, cealaltă, de la semidocți groși sau de la fanatici — de toate soiurile — ai ostirii și ai neamului. Cu aceștia din urmă nu e de pierdut prea mult timp. Ce să explici unor suflete simple pentru care iubirea de țară e un veșnic suspin ud și roz, o hîrjoană festivă printre statui? Cum să-i faci să înțeleagă că sudalmele lui Cioran sînt mai patriotice decît laudele lui Ion Potopin? Poți, cel mult, să le atragi atenția că filmul lui Pintilie — chiar și după criteriile lor — e, pînă la urmă, prizabil: în definitiv, personajul *pozitiv* al întregii istorii e un căpitan al armatei române, dăruit din plin cu simțul onoarei și al umanității, dispus să înfrunte cu orice risc triviala mașinărie a mentalității cazone. Asemenea eroi nu sînt o noutate în spațiul culturii noastre: a se relua literatura lui Liviu Rebreanu, a lui Camil Petrescu și a altora, mai mari sau mai mici, pentru care problematica războiului și a carierei militare nu implică doar pieptul bombat și privirea oțelită, ci și eventuala explozie a conștiinței.

Cu intelectualii subțiri e mai greu. Pentru că lor le plac lucrurile complicate, „consecvențele" estetice, subtilitatea. Mărturisesc că m-am trezit eu însumi, deși nu-mi place să abuzez — în nici o privință — de subțirime, în situația de a cataloga *O vară de neuitat* drept cel mai non-Pintilie film al lui Pintilie, subînțelegînd o nuanță de dezamăgire. Pintilie trebuie să fie expresionist și cinic, iar aici „cade" în neoclasicism și melodramă. Pintilie trebuie să fie arborescență, fermen-

tație, delir exoftalmic, iar aici e cristalinitate, linearitate, monodie. Evident, din cînd în cînd, în primele scene, în cîte un detaliu sau în fraza finală se simte „gheara" specifică a „vechiului" Pintilie. Dar impresia generală nu e aceea a unei „opere" specifice. Încet-încet am realizat totuși că de dragul unei definiții preconcepute îmi refuzam o emoție adevărată și că aveam tendința teroristă de a-i interzice lui Pintilie să fie altceva decît credeam eu (și alții) că este. Pe scurt, eram incapabil de simplitate. Mi se oferea o bucată de pîine caldă, iar eu căutam miresme de sufleuri fine sau de vînat fiert în coniac.

În cele din urmă, am consimțit să mă bucur. Dar am constatat că sursele bucuriei mele nu intersectau „mesajul" exterior al filmului, „actualitatea" lui. Nu despre Balcani, despre război și despre armata română mi se părea că e vorba. Ci despre o femeie și despre feminitate. Despre „o vară de neuitat" din biografia unui copil, fascinat de imaginea misterioasă a mamei sale. Fascinația aceasta m-a contaminat pe nesimțite. În definitiv, întîlneam o temă acută a Europei de Est: efortul de a supraviețui cu grație în condiții de ostilitate, efortul de a cupla pianina cu bordeiul, broderia cu praful, serviciul de cristal cu patul de campanie. Pe scurt, efortul de a salva valorile feminității într-o ambianță istorică hirsută, din ce în ce mai barbar masculină. O vietate florală, suav turgescentă, o emblemă a răgazului și a *normalității* e obligată să trăiască în universul astringent, deșertic, al unei frontiere agitate, al unei campanii meschine și sîngeroase. La început, normalitatea e luminoasă și disponibilă: „toate le suferă, toate le nădăjduiește, toate le rabdă": „este binevoitoare", „nu se trufește", „nu gîndește răul". De la o vreme însă, resorturile ei se frîng, resursele ei se epuizează. Inadecvarea devine nevroză, reveria intră în derivă. Cu cît „frontul" alunecă mai spre „sud" și mai spre „orient", cu atît mai mult civilizația central-europeană, chesaro-crăiască se tulbură și se destramă. Mozart se stinge într-o juxtapunere de strigături. Nimfele sînt vînate de haiduci, iar în locul saloanelor se instalează codrul și mlaștina. Totul, într-o retorică a virilității fruste, nesentimentale, fără zorzoane, fără inutile contorsiuni sufletești. Se trăiește tragic, radical și tenace, în răspăr cu „paradigma feminină" a vieții. Feminitatea se resoarbe în condiția *văduviei:*

așadar, se masculinizează, adoptă sobrietatea războinică a bocetului și a vendetei.

Dincolo de această dramă a feminității, se întrevede, în filmul lui Pintilie, *drama marginilor de imperiu*. Mi-am amintit intens de Julien Gracq din *Țărmul Syrtelor*, de ținuturile a căror materie e însăși depărtarea de centru și în al căror pustiu nu mai poți încerca decît „plăcerea de a nu fi mort". În asemenea ținuturi, feminitatea e ultima expresie, ultimul substitut al centrului (ea care seamănă — spune Julien Gracq — cu „tremurul care se vede în aer deasupra unei flăcări calde"). Despre farmecul înecăcios al unor astfel de ținuturi, noi, cei aflați „la porțile Orientului", avem o competență de neuzurpat. Noi știm ce înseamnă să trăiești într-un loc în care ai la fiecare pas motive de euforie și de dezgust, un loc atins simultan de har și de asfixie. Noi știm, în România, ce înseamnă să ai mereu sentimentul vecinătății miracolului și pe acela al propriei paralizii. Sîntem o Spanie fără Don Quijote — spunea, exasperat, Cioran. În termenii filmului lui Pintilie, sîntem, s-ar zice, la poalele lui Fuji Yama, într-o Japonie fără samurai...

Dilema, nr. 123, 19 – 25 mai 1995

Estetica raporturilor dintre oameni

Am ajuns să invocăm prea des „esteticul". Termenul s-a demonetizat prin abuz și tinde să sucombe în fandoseală și semidoctism: îl întîlnim frecvent ca pe un substitut mai „fin" al uzualului „frumos", căzut, s-ar zice, în desuetudine. Agentul de circulație face — la intersecții — gesturi „estetice" sau ne amendează pentru aspectul „inestetic" al automobilului, sala unui nou restaurant ne e recomandată ca „foarte estetică", cutare bulevard îndeplinește „înalte exigențe estetice", cutare coafură prea nonșalantă e „inestetică" etc. Raporturile dintre oameni trebuie, iată, să fie și ele „estetice", adică să se lase modelate prin „educație estetică". Înlocuirea lui „frumos" prin „estetic" se explică, probabil, prin aceea că „frumos" are aerul unui simplu epitet, în vreme ce „estetic" trimite cu gîndul la o disciplină autonomă și complexă, la o *știință:* estetica.

Este limpede, pe de altă parte, că nici bunul-gust, nici buna-cuviință nu sînt concepte de ordin „științific", că ele nu se bizuie pe legi categorice și nu pot fi obținute, în chip mecanic, la capătul unei cumințiri inginerii pedagogice. În ce măsură virtutea se poate învăța sau nu, aceasta este o veche dispută a filosofilor, dovedind, prin însăși vechimea ei, relativitatea oricărei soluții. Ceea ce însă pare sigur este că nici doctrina virtuții, nici aceea a frumosului, nici etica, nici estetica nu au sens ca domenii de sine stătătoare. Amîndouă sînt mai curînd ilustrări aplicative ale unei *opțiuni* mai înalte, ale unei „filosofii". Cu alte cuvinte, criteriile cu care operăm în plan etic sau în plan estetic se decid *în afara* planurilor cu pricina: nu există valabilitate etică în sine; există doar *coerență* între o anumită imagine a lumii și o anumită normă de conduită. Și atunci, problema raporturilor dintre oameni nu

poate fi discutată ca o strictă problemă de *disciplină* (fie și liber consimțită) față de un cod comportamental dat. Trebuie să ajungem a discuta *convingerile* oamenilor, componenta de *reflexivitate* a vieții lor. Ne purtăm prost unii cu alții nu pentru că ignorăm sau călcăm nu știu ce reguli de bună purtare, ci pentru că nu ne mai gîndim unii la alții, pentru că nu ne mai preocupă raporturile noastre cu ceilalți, pentru că nu ne mai luăm răgazul de a medita asupra gesturilor noastre, asupra rostului nostru individual și comunitar. Avem, firește, tot soiul de circumstanțe atenuante: pripa veacului, urgențele cotidiene, „ghimpele" acut al necesității. Viața imediată are un asemenea relief, o asemenea densitate, încît tot ce nu participă direct la fluxul ei pare inconsistent sau nesemnificativ. Dar tocmai această strălucire a imediatului îi atenuează transparența și adîncimea. Imediatul e perceput corect cînd e perceput nu ca *luminos*, ca avînd *în sine* sursa existenței sale, ci cînd e perceput ca *luminat*, ca primindu-și justificarea din afară, de la nivelul unei instanțe superioare, dătătoare de sens. Imediatul e *lumină mediată*, efect de ecleraj, iar nu centru de iradiere luminoasă. A trăi *numai* în planul lui e a trăi unidimensional, insuficient, a trăi în oglindă. Ne purtăm prost unii cu alții ori de cîte ori trăim în oglindă, nu ca *persoane*, ci ca siluete palide, ca *funcții* statistice ale unui scenariu care ne manipulează. Cînd acceptăm să fim „funcții", nu mai putem avea *comportament omenesc*, ci doar *moduri de funcționare*. Cu alte cuvinte, sîntem *întrebuințați* ca niște dispozitive bine reglate: întrebuințați de ambianță, de conjuncturi, de propriile noastre instincte și umori. Or, prima exigență a unei bune raportări la ceilalți e să nu-i socotim drept un inform material „de întrebuințat" și să nu ne lăsăm întrebuințați la rîndul nostru. Purtarea bună e posibilă numai cînd *dublăm* registrul lumii obișnuite cu un acompaniament metalumesc. Vieții pe orizontală, pe un singur nivel, îi ia locul, atunci, o viață armonică, pe mai multe niveluri, care se întrepătrund sărbătoresc. Motivațiile fiecărui gest și ale fiecărei decizii încetează să mai fie inerțiale, reflexe, pentru a deveni lucide și ofensive. *Celălalt* e înregistrat în unicitatea lui ca un destin specific, ca un miracol. Bunele raporturi între oameni nu sînt acelea care se stabilesc de la un „rol" la altul, de la o rutină la alta, ci acelea care se stabilesc de la miracol la miracol. Nu de „estetică"

e vorba aici. Raporturile între oameni nu se reduc niciodată la o rază grație decorativă. Ele pot fi de tipul unei laconice camaraderii sau al unei asprimi virile; esențială e evitarea complezenței, a somnambulismului, a schematismelor mentale și administrative. Toate acestea apar, de regulă, nu ca rezultate ale „calofiliei" de salon, ci, să zicem, ale unei mereu active „filocalii". În grecește, ambele cuvinte par să însemne același lucru. Dar calofilia pune accentul pe frumos (în speță pe idolatrizarea lui), pe cînd filocalia pune accentul pe îndrăgostire...

P. S. Am scris textul acesta cîndva, înainte de decembrie 1989, pe o temă comandată: estetica raporturilor între oameni. Atunci mi se păruse că trebuie să combat calofilia birocratică și massificarea agresivă la care invita „etica și echitatea socialistă". Ne purtam prost unii cu alții pentru că eram depersonalizați, manipulați de teama de a nu fi pedepsiți pentru neconformitate, timorați în impulsul de a fi autentici. Constat că, deși vremurile s-au schimbat, ne purtăm încă și mai prost unii cu alții: tragem după noi toate efectele vieții sub dictatură, la care se adaugă efectele tranziției: ne purtăm prost pentru că, după decenii de depersonalizare, trăim brusc inflamația propriei personalități; pentru că, după decenii de conformism, avem, în sfîrșit, ocazia să țopăim bahic împotriva tuturor regulilor; și pentru că, după decenii de paloare statistică, facem (extatic) experiența gîndirii pestrițe și a comportamentului bălțat. În lumea rece a socialismului științific puteam pleda pentru îndrăgostire. Acum s-ar cere mai degrabă un efort de decongestionare...

Dilema, nr. 130, 7 – 13 iulie 1995

Dreptul de a nu fi informat

Una dintre voluptățile perfide ale vieții sub dictatură era voluptatea de a accede la informații interzise. Cîte un ziar franțuzesc sau nemțesc strecurat furtiv prin bagaje, efortul de a înfrunta, seară de seară, hărțuiala bruiajului pentru a asculta Europa Liberă, Vocea Americii sau BBC-ul, cartea de contrabandă, scrisorile cifrate, vestea șoptită în treacăt de cîte un turist, prieten sau diplomat străin, erau tot atîtea bucurii riscante, tot atîtea păcate dulci, de natură să transforme pustiul cotidian într-o mică aventură înviorătoare. Îmi amintesc că în decembrie 1989 ascultam toate edițiile de știri ale Europei libere, deși știam că în fiecare seară același grupaj se relua neschimbat, de mai multe ori. Speram să apară, în ultima clipă, ceva nou, după cum, în adolescență, reciteam neobosit istoria bătăliei de la Waterloo, cu dorința secretă (și absurdă) ca sfîrșitul să fie altul.

După 1989, tipul acesta de voluptate s-a stins. Am asistat cu toții la o proliferare epidemică a gazetelor, canalelor de televiziune și posturilor de radio, astfel încît din edificatoare, informația a devenit dizolvantă. Deosebirea dintre informație, zvon, bîrfă, minciună strategică sau partizană, calomnie, bășcălie iresponsabilă, intoxicare și scandal a devenit insesizabilă. Încet-încet, a trebuit să descoperim că noua explozie informațională poate manipula opinia publică la fel de eficient cum o făcea, înainte, absența sau dozajul interesat al informației. Mediile au început să-și arate — dincolo de prima euforie — partea de umbră, primejdiile latente. Mai întîi, prin acumulare și diversitate ele au căpătat o stranie componentă de *divertisment*. Ca să ai public pentru știri douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru (cum vrea, de pildă,

celebrul CNN), trebuie să te asiguri, ca producător, că știrile sînt ambalate „atrăgător", că spectatorul nu se plictisește. Știrile trebuie să fie „amuzante", eventual *înfiorător* de amuzante. De aici, două inevitabile urmări:

1 Excesul cantitativ. Furnizarea de „noutăți" intră în criză de supraproducție, cu efectele negative care decurg din orice criză de supraproducție. „Oferta" depășește limita de toleranță a capacităților noastre de asimilare, „scara umană" firească e contrariată prin ubicuitatea gazetarului mondial, aflat în plină incontinență profesională. Lumea informațiilor suferă de obezitate. Aflăm neîncetat atît de multe, încît sfîrșim în stupoare și greață. Lăcomia e urmată de o somnolentă sațietate. E limpede că n-am fost făcuți să fim contemporani clipă de clipă cu tot restul planetei și că, așa cum nu putem mînca oricît, nu putem înghiți toată informația care ni se transmite, nu putem trăi simultan toate dramele lumii și toate exaltările ei.

2 Excesul de negativitate. Exigența divertismentului creează nu numai inflație informațională, ci încurajează totodată un regim preferențial pentru știrile sumbre. Cu alte cuvinte, trebuie să livrezi nu doar *cît mai multe vești*, dar și *cît mai multe vești proaste*. Informația tinde astfel să devină șocantă, traumatizantă, terorizantă. Raiul n-are haz, prin urmare reportajul cel mai vandabil, visul ziaristului, este reportajul despre Iad, despre îndrăcirea lumii. Sub pretext că vrea să fie totală și necomplezentă, știrea devine otrăvitoare. Ea stîrnește oroarea, fără a reuși să purifice și să educe. De la o vreme, a te informa e a cultiva în chip pervers vecinătatea catastrofei.

Informația nu ne poate parveni decît ca o *succesiune* de informații. Iar succesiunea echivalează, necesarmente, cu o anumită *ierarhie*. Căpătăm mai întîi știrile socotite importante, urmînd ca știrile „secundare" să fie oferite spre sfîrșit, într-un timp restrîns sau la alte ore decît cele de maximă audiență. O asemenea ierarhie nu poate fi decît artificială și, în ultimă instanță, falsă. Putem admite, firește, că războiul din fosta Iugoslavie e *obiectiv* mai important pentru istoria contemporană decît o oarecare răzmeriță religioasă din Sri Lanka. Ceea ce însă nu înseamnă că a muri în Sri Lanka e mai puțin ofensator pentru umanitate decît a muri la Banja Luka.

Pe de altă parte, nu poți combate ierarhiile false prin suspensia *oricărei* ierarhii. Or, adeseori abundența informațiilor de tot soiul, culese de-a valma, de pretutindeni, amenință să provoace „moartea lor termică": totul e la fel de „important", totul eșuează în indiferență.

Un alt efect al abuzului informațional este, în mod paradoxal, demisia opiniei publice de la răspunderile ei minime: întrucît prin mijloacele audio-vizuale moderne știrile dobîndesc, pentru noi, o *prezență* acută, simplul fapt de a le percepe ne consolidează în iluzia că le putem manevra. Privitorul se crede martor și actor. El crede că văzînd *participă* și că, dîndu-și cu părerea, face istorie. Informația funcționează demobilizator. Reactivitatea publică e diminuată, angajarea *virtuală* față de imagine subminează nevoia de a interveni *actualmente* în real. Insul informat devine un *spectator* care se implică tot mai rar, un contemplativ flasc, locuit de o sumedenie de „date", pe care nu le mai digeră.

În sfîrșit, trebuie să constatăm că informația, oricît de brutală, e întotdeauna *mai rece* decît realitatea. Aceasta pentru că ea se transmite prin „medii" neutre (text, imagine), cu rol de interval protector între cel ce emite și cel ce recepționează. Faptul *se adumbrește* pentru a deveni știre. În suita de prelucrări necesare pentru a ajunge *informație*, realul își pierde volumul, căldura, palpitul vital. Să mai observăm că, de-a lungul a douăzeci și patru de ore, majoritatea informațiilor *se repetă* de cîteva ori, ceea ce le grăbește „răcirea". Ajunși aici, atingem marginile unei probleme care ține de metafizică: e vorba de contribuția pe care mediile utilizate frivol o pot avea la *banalizarea răului*. Iar dacă acesta ar fi prețul care ni s-ar cere pentru a fi mereu la curent cu isprăvile lumii, ar merita să adăugăm la lista drepturilor omului și pe acela de a *nu* fi informați...

Dilema, nr. 144, 13 – 19 octombrie 1995

Război și pace

La funeraliile lui Yitzhak Rabin s-au ținut o sumedenie de discursuri. Oratorii erau mari șefi de stat sau de organisme internaționale, floarea clasei politice mondiale. Asistența era și ea de rangul cel mai înalt: o elită se adresa altei elite, la căpătîiul unui martir. Totul era predestinat să fie impresionant, să aibă marca extra-ordinarului. De la o vreme însă, ceva în desfășurarea ceremoniei a devenit iritant. Știm, firește, că estetismele n-au ce căuta în judecata unei asemenea tragedii, că o înmormîntare nu are de respectat criteriile unui spectacol. Dar nu un eșec *exterior* avem în vedere, ci faptul că „stilistica" momentului nu era la înălțimea *sensului* lui patetic. Discursurile erau nepermis de lungi și de plate. Marii lideri politici ajunși la tribună furnizau triste probe de limbaj de lemn, captivi într-o retorică previzibilă: „avem datoria să ducem mai departe", „o grea lovitură", „n-a murit în zadar", „marele prieten și frate", „drumul ireversibil spre pace" etc. Singur Bill Clinton a încercat să iasă din tipic, invocînd o întîmplare mai degrabă hazlie (asistența s-a simțit chiar obligată să zîmbească...), din timpul unei întîlniri cu premierul israelian.

Mi se va spune că într-o asemenea împrejurare e deplasat să comentezi performanța oratorică a participanților. Dar, iarăși, nu e vorba de o nereușită de ordin formal; e vorba de senzația unei *crescînde inadecvări* a politicienilor față de realități. Această inadecvare a devenit flagrantă, prin contrast, cînd o nepoată a celui dispărut și-a început cuvîntul de adio spunînd: „Nu voi vorbi despre pace; voi vorbi despre bunicul meu." Nu stricta emotivitate, nu „omenescul" acestei fraze sînt tulburătoare. Ci constatarea subînțeleasă că lumea este

divizată în două tipuri de discurs, care evoluează paralel, dacă nu divergent: discursul abstract, principial, solemn al „administrației" planetare și discursul singuratic, al „particularilor", al inșilor pe care „evenimentele" îi ating în carnea, în sîngele și în oasele lor. Prin moartea sa, Yitzhak Rabin a adus laolaltă, pentru o clipă, cele două discursuri. Și a făcut să apară în monstruoasa lui radicalitate un al treilea discurs: discursul celor care vorbesc despre război. Cei care vorbesc despre pace stau la ora actuală față în față cu cei care vorbesc despre război. De o parte guverne, națiuni unite, consilii internaționale „democratice" și „umaniste", de partea cealaltă fundamentaliști, organizații secrete de gherilă, patrioți fanatici, gata de sacrificiu. Ceva nu e în regulă în această confruntare. Fiecare tabără *întreține* zelul celeilalte. Fiecare își proclamă legitimitatea și oferă garanții de bună-credință. Important nu e că, rațional vorbind, unii sînt mai buni decît ceilalți. Important e că *împreună* ei realizează o *circularitate* a conflictului, o *perpetuitate* fără ieșire a urii. Iar la mijloc, între cele două blocuri de combatanți, e comunitatea anonimă a bunicilor, nepoților, fraților și mătușilor cărora li se spune și dintr-o parte, și dintr-alta, că lupta se dă *în numele lor*, în beneficiul lor. *Ei* sînt „poporul" pentru care guvernanții buni cer pacea (sau vor să o impună) și *tot ei* sînt aceia pentru a căror identitate, suveranitate și demnitate luptă xenofobii cei răi. Bătălia se dă cu votul lor, peste mormintele lor. Fapt e că cei care vorbesc popoarelor despre pace nu sînt în stare să le-o asigure, după cum cei care fac război nu sînt în stare să le asigure suveranitatea și demnitatea. Ce-i de făcut? Nimeni nu știe. Dar măcar să nu ni se ceară să ne facem iluzii.

Asasinarea lui Yitzhak Rabin oferă și alte motive de descumpănire. El a fost ucis de unul din *neamul său*. Un neam care a fost crucificat ca nici un altul de legiunile isterice ale xenofobiei. Rezultă că nefericirea de a fi victimă, victimă absolută, nu păzește de ispita de a fi călău. Și că, dus la limită, naționalismul e o mișcare antinațională. El se complace în a executa consangvini cu aceeași furie cu care execută alogeni. Pentru „legionarul" dezlănțuit crima e „democratică": ea nu mai face discriminări între dușmanul-venetic și cel autohton. N. Iorga trebuie lichidat în aceeași serie cu minoritarii evrei.

Naționalismul e, cu alte cuvinte, expresia *sinucigașă* a sentimentului național, un delir al autoeliminării.

În sfîrșit, să observăm — pentru a cîta oară? — că demența criminală se socotește întotdeauna îndreptățită să-și asocieze, ca pe o justificare supremă, dimensiunea religioasă. Asasinul premierului israelian declară că gestul său a fost împlinirea unei „datorii sacre". O dovadă în plus că demonul nu e ateu. El nu contestă Scriptura, ci doar se străduiește să o asocieze cu pistolul. Problema nu e să te opui fățiș lui Dumnezeu, ci să-i atribui intențiile tale și să i te substitui. Să-ți faci *treaba ta*, în *numele Lui*. Să-L compromiți, adoptînd gesturile fidelității.

Majoritatea vorbitorilor prezenți la Ierusalim lîngă catafalcul prim-ministrului defunct s-au simțit îndemnați să introducă în discursurile lor o notă sobră de speranță. Lupta cu răul va continua, în cele din urmă vom învinge, iar sacrificiul celor căzuți eroic se va dovedi fructuos. Unora, această undă de optimism li se pare, poate, nobilă și binevenită. Pe mine nu mă convinge. Într-o lume în care pacea și Dumnezeu sînt figuri retorice, nu e loc pentru încrederea în viitor. Și cred, de aceea, că moartea lui Yitzhak Rabin trebuie să ne umple de o lucidă, necomplezentă disperare.

Dilema, nr. 148, 10 – 16 noiembrie 1995

Extreme

I

E din ce în ce mai limpede că în România de azi „centrul" nu e încă posibil. Sau e posibil numai cu riscuri pe care puțini sînt dispuși să și le asume. Conflictul — în același timp dramatic și confuz — între „stînga" și „dreapta" exclude plauzibilitatea unui amplasament „obiectiv", dispus să evalueze fără patimă mizeriile și splendorile celor două direcții tradiționale. Mai întîi, cînd vorbim de „stînga" sau de „dreapta", ne gîndim, de obicei, la *extrema* stîngă și la *extrema* dreaptă, falsificînd astfel, de la bun început, discuția. Apoi, orice încercare de a supune examenului critic una dintre laturi e psihanalizată prompt ca înregimentare în cealaltă: ai obiecțiuni față de stînga comunistă — înseamnă că ești fascist, legionar sau antisemit; ai obiecțiuni față de dreapta nazistă, fascistă sau legionară — se cheamă că ești comunist, cominternist, francmason, jidănit sau fraier. Te îngrozești de Holocaust — ești acuzat că ții cu bolșevicii; te îngrozești de Gulag — ești acuzat că relativizezi Holocaustul. Chestiunea nu poate fi tranșată cu bun-simț și cu bună-credință, pentru că fiecare parte își atribuie legitimitatea victimei. Reflexele de apărare ale „inculpaților" sînt, în genere, asemănătoare și o așezare pe două coloane a declarațiilor lor s-ar dovedi instructivă. Există totuși cîteva deosebiri ce nu pot fi trecute cu vederea. Vom începe cu ele.

În România — ca de altfel în toată lumea —, crimele comuniste n-au reușit, se pare, să compromită stînga în aceeași măsură în care crimele naziste au reușit să compromită dreapta. Printr-o stranie chimie a mentalităților, s-a hotărît, s-ar zice, că cel care ucide invocîndu-i pe Stalin, Lenin sau

Marx e un personaj mai romantic și mai inocent decît cel care ucide pornind de la Hitler și Alfred Rosenberg. Cu alte cuvinte, e mai rentabil moralmente să omori pe bază de idei și ideologii „mari", decît pe bază de idei și ideologii de rang secund. „Dubla măsură" merge pînă acolo, încît simpla comparație între nazism și comunism e resimțită ca vexatorie pentru ambele. Dar mai ales pentru cel de-al doilea. „Rădăcinile" comunismului sînt generoase (și, de altfel, se pierd în negura vremii), intențiile comunismului „originar" sînt bune, umaniste, justițiare, Marx e un mare gînditor. Ura de clasă e mai nobilă decît ura de rasă și, în consecință, operează asasinate mai îndreptățite și mai scuzabile. Nu contează că Marx e un gînditor foarte special, unul care nu vrea să explice lumea, ci să o transforme, și care n-a putut provoca decît transformări schiloditoare, nu contează că „marxiștii adevărați" s-au complăcut să fie contemporani cu crima fără să clipească. Contează că, în principiu, teoria e frumoasă. Restul? Micile, inevitabilele promiscuități ale oricărei „traduceri în viață..." Pe de altă parte, eșecul comunismului nu trebuie să afecteze prestigiul materialismului dialectic. Erorile nu sînt ale sistemului, ci ale oamenilor. Sistemul a fost greșit aplicat. Să învățăm, așadar, din greșeli și s-o luăm de la capăt în spirit constructiv, curajos, neabătut. Poate că data viitoare vom reuși! Diferența de recepție publică dintre cele două totalitarisme ale veacului se răsfrînge și în comportamentul postfestum al exponenților lor. Vechii naziști se apără ascunzîndu-se, negîndu-și trecutul, încercînd să camufleze, pe cît posibil, episodul nazist al biografiilor lor. Vechii comuniști socotesc, mai curînd, că n-au pentru ce să se disculpe. Tot ce găsesc de spus în apărarea lor e, în cel mai bun caz, că au fost comuniști *sinceri*, cinstiți, halucinați de idei și cu totul străini de ororile subiacente ale regimului comunist. Cele două atitudini au, de altfel, o motivație pragmatică. Criminalul nazist odată descoperit e pedepsit aspru, în vreme ce criminalul comunist moare în patul lui, rămînînd un individ interesant și frecventabil. Dar nu e vorba numai de criminali. Un tratament diferențiat revine și simplilor simpatizanți ai celor două extreme. „Pata" legionară e mereu la vedere, infamantă, rezistentă la toți detergenții (asumare, căință, justificări contextuale etc.). Dimpotrivă, „pata" stalinistă „iese ușor": se dizolvă

fără dificultăți în uitare, fapte bune poststaliniste, nuanțe delicate, nostalgii... Heidegger e suspect în eternitate, Sartre e în eternitate legitim. Mircea Eliade a greșit și a rămas vinovat, Aragon a greșit și a rămas nevinovat. Cînd Liiceanu se supără pe N. Tertulian, Liiceanu e iacobin. Cînd N. Tertulian se supără pe Cioran, N. Tertulian e o vietate complexă, un umanist contorsionat. Lucrurile stau la fel pe scena politică: Jean-François Revel își amintește că adversarii politici o comparau în 1987 pe Margaret Thatcher cu un „general nazist". Injuria simetrică, aceea de „cekist", „enkavedist" sau „prieten al Gulagului", nu trece prin cap nimănui. La noi, președintele Iliescu avertizează public, cu solemnitate oficială, asupra unor recrudescențe legionare. Bine face! Dar unde e mesajul prezidențial cu privire la reînființarea Partidului Muncitoresc Român care se declară continuatorul Partidului Comunist și redeschide lupta împotriva capitalismului și a burghezo-moșierimii?

Pe acest fundal, nu e de mirare că dreapta „acută" sau pur și simplu extrema dreaptă, prin vechii și noii ei reprezentanți, manifestă un sindrom de persecuție. În definitiv, ne aflăm la capătul a cincizeci de ani de dictatură *comunistă*, nu legionară. În acest timp, legionarii au stat prin închisori, au fost judecați, au expiat. Și nu e tocmai echitabil să redeschidem dosarele anilor '30 și '40, cîtă vreme cele ale „obsedantelor" decenii care au urmat sînt neatinse.

Din păcate însă, vechii legionari (și aderenții lor recenți, fanatizați prematur de propria lor incultură și inexperiență istorică) au învățat la fel de puțin din propriile pățanii, cît au învățat și vechii comuniști dintr-ale lor. Strategiile lor sînt fie elucubrant infantile, fie de o brutalitate înspăimîntătoare. Prizonieri ai unui crez funest și ai suferințelor care au decurs din el, ei aduc în lumea de azi o îndîrjire spectrală asupra căreia merită să zăbovim.

II

M-aș fi așteptat ca seria de articole publicate în *Dilema* de Z. Ornea cu privire la dreapta românească interbelică să provoace o sumedenie de ecouri critice, așa încît să asistăm,

în sfîrșit, la reconsiderarea civilizată, dar necomplezentă, a unui subiect compromis de obicei prin partizanat ireductibil, umori tulburi, traume și resentimente. Reacția așteptată nu s-a produs. Mi-au ajuns, e drept, la ureche cîteva nemulțumiri de principiu, dar ele n-au depășit expresia verbală mai mult sau mai puțin confuză. În rest — patru sau cinci scrisori de un primitivism care friza inarticularea. Publicabile n-au fost, pînă acum, decît două texte: unul — excelent — semnat de Ștefan Stanciugelu în apărarea lui Mihail Manoilescu (*Dilema*, nr. 75, 17 – 23 iunie 1994, p. 2), celălalt — un comentariu de Ion Coja pe marginea cărții lui Z. Ornea despre *Anii treizeci* (*Dilema*, nr. 135, 11–17 august, 1995 p. 8). Evident, nu iau în considerație grimasele cîtorva băieți nervoși și inconsistenți de la gazete confidențiale de tip *Mișcarea* sau *Puncte cardinale*.

Cum se explică reactivitatea restrînsă și mediocră a „opiniei" față de un subiect atît de fierbinte? Cum se face că cei direct afectați de discursul antilegionar nu găsesc alte răspunsuri în afara tăcerii, a injuriei grosolane sau a sofismului rudimentar? Cutare corespondent nu știe decît să gloseze bășcălios pe socoteala evreului Ornea, cutare altul divagheaza trivial pe tema patriei înecîndu-se în greșeli de ortografie, altul, în sfîrșit, justifică tăierea în bucățele a lui Stelescu prin atitudinea lui ireverențioasă față de Căpitan. Cum să dialoghezi cu asemenea forme de insanitate? Nu poți decît să presupui că toate spiritele valide ale mișcării legionare, cele care ar fi putut produce replici articulate, au dispărut, lăsînd pe scenă reprezentanți de mîna a doua și a treia. Poți, de asemenea, să constați că, spre deosebire de legionarismul originar, capabil să polarizeze interesul cîtorva intelectuali de anvergură, legionarismul epigonic de astăzi nu stîrnește decît adeziunea unor naturi inferioare, ale căror convingeri se reduc la un amestec de bicepși și idei fixe. Pe de altă parte, nu este exclus ca printre simpatizanții contemporani ai extremei drepte să fie și oameni de calitate, care însă, dintr-un motiv sau altul, înțeleg să se manifeste cu discrețiune sau deloc. (Oricum, o asemenea rezervă este ea însăși psihanalizabilă...) Fapt e că ceea ce se vede în „tabăra" legionară e grob, haotic și neconvingător. În această variantă, nu poate fi vorba, cred, de un pericol real, într-o perioadă în care mai curînd extrema stîngă se regrupează eficace și își recuperează forța de persuasiune printre alegătorii exasperați de „costurile" reformei.

Caracteristică pentru degringolada legionară este, între altele, incoerența senilă a discursului doctrinar. Nici cei mai aprigi dintre apologeți nu reușesc să se înțeleagă asupra unor chestiuni de ordin principial sau istoric. Unii și asumă, cu cîte o ocheadă fioroasă, toate „execuțiile" legionare (făcînd portrete negre lui I. G. Duca, Armand Călinescu și Iorga), alții, dimpotrivă, se spală pe mîini. Unii se declară pe față antisemiți, invocă Protocoalele Înțelepților Sionului și iudeomasoneria, alții, cînd se vorbește de antisemitismul legionar, joacă stupoarea indignată și dezgustul. (Există și cazul în care una și aceeași persoană adoptă succesiv sau simultan ambele atitudini!) Unii afirmă net că „mișcarea" e pentru un regim autoritar, alții pretind că ea apără și a apărat întotdeauna democrația. Ca să nu mai vorbim despre fractura dintre fidelii lui Corneliu Zelea-Codreanu și cei ai lui Horia Sima (cu precizarea subînțeleasă că Legiunea a fost bună pînă la asasinarea celui dintîi și s-a stricat sub cel de-al doilea; e inevitabil să-ți amintești de cezura „stilistică" percepută de comuniști între perioada leninistă și „degradarea" ei sub Stalin).

Pentru a arăta cum funcționează — în unele cazuri — „originalitatea" apologetică a anumitor „exegeți" ai Legiunii, ne vom opri la o scrisoare expediată redacției noastre de domnul dr. Șerban Milcoveanu (Domnia sa semnează militărește, Milcoveanu Șerban). Domnul doctor începe zglobiu, cu o colocvialitate de un gust îndoielnic, curentă în misivele de acest fel: „Zigușorul dumneavoastră (adică Z. Ornea, n. red.) se dă la mine să mă muște..." După această simpatică piruetă, urmează ceva subtil, o „finețe" de care autorul pare foarte mîndru: Zigușorul mușcă „mai mult cu cauzalitate decît cu finalitate". Înțelegem, desigur, unde bate domnul doctor. Edificați, intrăm în chestiune: aflăm că Milcoveanu Șerban a căutat adevărul istoric (întrucît e „membru al Națiunii Române și cetățean al Statului România") și l-a găsit. Adevărul istoric este că, ori de cîte ori legionarii au omorît pe cîte cineva, ei „au fost manipulați din culise", după cum urmează: (1) În cazul Armand Călinescu, „creierele" au fost „ex-regele" (sic!) Carol II, M. Morusoff și Ernest Urdăreanu. (2) În cazul I. G. Duca, „creierul care a conceput și a teleghidat" a fost același „ex-rege", plus generalul Gavrilă Marinescu. (3) În

cazul N. Iorga și V. Madgearu, creierele au fost Ion Antonescu și Eugen Cristescu. Vinovat moral — ca intermediar — ar putea fi, mai ales în cazurile (1) și (3), Horia Sima, pe care domnul Milcoveanu nu-l prea iubește. Prin această teorie, domnul Milcoveanu intră în conflict nu atît cu „Zigușorul nostru", ci, cum o și mărturisește, cu „foarte importantul comandant legionar, juristul Const. Puiu Atanasiu". Asta e prima ciudățenie. Dar încă și mai ciudat e să crezi — ca domnul Milcoveanu — că a explica acțiunile mișcării legionare prin „substraturi de culise" (sic!) de care mișcarea propriu-zisă e străină e a-i oferi o scuză onorabilă, ba chiar a o complimenta. În fond, teza domnului Milcoveanu se reduce la constatarea că mișcarea s-a complăcut în repetate rînduri să fie „mîna care execută", în vreme ce creierul era mereu în altă parte. Decerebrarea ca virtute! Mă tem că stînga n-a fost niciodată atît de ofensatoare cu Legiunea, pe cît reușesc să fie unii dintre apărătorii ei...

III

E foarte greu să te descurci onorabil în labirintul vinovățiilor istorice. Iar postura judecătorului, oricît de îndreptățită, e întotdeauna antipatică. Cu atît mai mult liniștea interioară, soliditatea probelor, scrupulul moral, lipsa prejudecăților părtinitoare sînt exigențe fundamentale ale oricărei analize și dezbateri preocupate de clasarea echitabilă a marilor litigii ale veacului. Jurisprudența blocată în alb–negru, disprețul nuanțelor, ispita, mai mult sau mai puțin asumată, a răzbunării nu sînt sfetnici buni acolo unde materia în discuție e criza inefabilă a conștiinței. Astăzi știm că pînă și un proces a cărui legitimitate e incontestabilă (procesul de la Nürnberg, de pildă) poate oferi o incomodă colecție de „licențe" procedurale și de „frugalități" juridice. (Vezi memoriile unora dintre judecătorii americani sau recenta dispută dintre Arieh Nyer și Istvan Deak, publicată de *New York Review of Books*.) Imposibil de instrumentat în chip riguros ar fi și un proces *global* al comunismului, despre care vorbim atît de des. E limpede că nu poți culpabiliza expeditiv o ideologie și un sistem politic avînd drept singur criteriu resentimentul și drept

singură retorică anatema. E limpede, de asemenea, că discursul antilegionar de astăzi nu mai poate avea același sunet cu discursul antilegionar furnizat de schematismele staliniste. Trebuie, în definitiv, să admitem că, de vreme ce capete strălucite ale culturii noastre contemporane au putut adera la programul legionar, ceva în măruntaiele obscure ale acestui program corespundea unei drame reale și unei nevoi autentice. Avem, oricum, datoria „să ascultăm și cealaltă parte", ceea ce după 1989 a devenit posibil. Problema e însă că „cealaltă parte" e, de cele mai multe ori, fie cu totul neconvingătoare, fie de o jalnică rea-credință. În loc să contribuie la însănătoșirea dialogului, separînd curajos eroarea de adevăr, discursul care ne vine dinspre extrema dreaptă încarcă atmosfera și nu o dată se întoarce împotriva lui însuși. A face public un asemenea discurs e adesea a face un deserviciu autorilor lui, fără a ajuta în vreun fel (ba din contra!) limpezirea apelor. Este și cazul unei noi scrisori adresate gazetei noastre de domnul Ion Coja. Nu facem cenzură și nu îngrădim „dreptul la replică". Dimpotrivă, noi am fost aceia care am solicitat domnului Coja unele explicații — publice — în legătură cu opiniile Domniei sale. Nu ne-am obligat însă prin aceasta să tipărim *orice*, în disprețul unor minime exigențe de seriozitate și consistență logică. Și, dacă întîrziem asupra unui text pe care îl socotim nepublicabil, este pentru că mentalitatea ilustrată de el nu aparține doar autorului lui. Ni s-a întîmplat să vedem oameni cumsecade și tineri fragezi, bine intenționați, îndreptîndu-se, sub o fascinație malignă, spre formulări asemănătoare. Ne aflăm, așadar, dinaintea unei patologii recrudescente pe care n-o putem ignora.

Vom observa mai întîi efortul candid al domnului Coja de a mima echidistanța. El se recomandă ca un simplu intermediar între taberele învrăjbite, obsedat de adevărul pur și excedat de lipsa de obiectivitate a unora. După fiecare afirmație mai gogonată, domnul Coja se grăbește să strige: „Nu eu am spus asta!", „Nu eu, Ion Coja, susțin asta!", „Eu nu fac decît să relatez spusa legionarilor!" La sfîrșitul scrisorii, această specie bufonă a lașității ia un aspect patetic: „Integral, nu mă atașez de nici o ideologie! Nici de mine însumi nu mă simt integral atașat!" Care sînt ideile principale pe care duhul incert al domnului Coja le lasă să treacă prin sine? Una ar fi că tri-

bunalul de la Nürnberg a decis nevinovăția mișcării legionare. Dovada? Așa se spune în cercurile legionare (*altera pars*, care va să zică). Apoi, așa i-a spus domnul Simion Ghinea personal. În plus, preotul legionar Vasile Boldeanu a cîștigat, la începutul anilor '70, un proces împotriva revistei *Le droit de vivre*, care îl calomniase. Pentru domnul Coja, procesul acesta a fost „procesul mișcării legionare". O fi fost! Dar de la Nürnberg trecuseră douăzeci și cinci de ani! Bine — insistă domnul Coja —, dar la procesul lui Boldeanu a depus mărturie Vasile Iașinschi, fost ministru în Guvernul legionar. Iar domnul Iașinschi povestește cum, în urma unei depoziții pe care tribunalul de la Nürnberg i-a cerut-o în 1946 cu privire la mișcarea legionară, tribunalul cu pricina a acceptat că mișcarea și reprezentanții ei „nu au participat la al doilea război mondial" și nu pot fi învinuiți de crime de război. Dar nu participarea la al doilea război mondial și nu „crimele de război" sînt incriminările cu care are a se confrunta Legiunea! Pentru domnul Coja însă argumentele Boldeanu–Iașinschi sînt probe limpezi că ea a ieșit, la Nürnberg, basma curată. Domnia sa pare să creadă că celebrul proces de la sfîrșitul războiului a judecat *toate* mișcările de extremă dreaptă din lume și că, prin urmare, el a clasat definitiv *toate* formele de culpă din acest domeniu. Potrivit acestui raționament, ar rezulta că și fascismul italian e imaculat, căci n-a făcut obiectul unei sentințe judecătorești exprese. Ca să nu mai spunem că inocentarea crimelor legionare pe baza unei scutiri — mai curînd subînțelese! — de culpa „crimelor de război" e un sofism rudimentar, fie că vine de la domnul Coja, fie că emană din „mediile legionare". Ce alte idei mai colportează corespondentul nostru? Ei bine, ideea că antisemitismul legionar n-a fost, deocamdată, confirmat prin „argumente științifice". Ce să înțelegem? Că domnul Coja n-a răsfoit niciodată — din curiozitate dacă nu din spirit științific — scrierile legionare? Că n-a avut niciodată în mînă *Pentru legionari*, în care Căpitanul vorbește apăsat de „înlăturarea primejdiei jidănești" ca despre un „ideal" al poporului român? Să nu fi auzit domnul Coja niciodată de *Imnul Legiunii Arhanghelul Mihail*? („La luptă, frați creștini, ne cheamă țara,/ S-o curățăm de-atîtea lipitori./ Abuzul se întinde în palate,/ Jidanii ne despoaie de comori.") Cum adică „argumente științifice"? Pe ce lume se

află domnul Coja? Și pe ce lume crede Domnia sa că ne aflăm noi?

IV

După ce ne-a sugerat că la Nürnberg mișcarea legionară a fost absolvită de orice culpă și că nu se poate demonstra „științific" existența unui antisemitism legionar, domnul Ion Coja semnalează — în misiva Domniei sale — teza spectaculoasă a unor „martori" cum că legionarii n-ar fi omorît nici un evreu. Cine sînt martorii? Domnii Petre Țuțea și Simion Ghinea. „Nu m-au convins nici pînă azi — se grăbește să declare domnul Coja cu bine cunoscuta-i prudență —, dar mi-ar conveni ca om și ca român să le pot da crezare." Pentru cineva care invocă neîncetat rigorile obiectivității și ale probității științifice, o asemenea declarație e cel puțin bizară. Ce înseamnă într-o demonstrație solidă expresia „mi-ar conveni"? Cît despre „martori", ei sînt fatalmente partizani, partizanatul lor mergînd, în cazul de față, pînă la enormitate. Că au fost omorîți evrei în România sub comandă legionară nu „se demonstrează", ci se *atestă* prin documente. Domnul Coja știe — ca toată lumea de altfel — că asemenea documente există, indiferent dacă asta „ne convine" sau nu. Iar împotriva unor *documente* nu se poate mobiliza autoritatea nimănui, nici măcar aceea — impozantă — a lui Petre Țuțea. Domnul Țuțea — de al cărui farmec intelectual am fost și continuu să fiu înamorat — era, de altfel, un virtuoz al afirmațiilor enorme. L-am auzit spunînd că Ceaușescu era un mare patriot, că Aurel Baranga era un mare dramaturg și că Dostoievski era neamț. Propoziția: „Legionarii n-au omorît nici un evreu" intră perfect în această serie. Ar fi, evident, de discutat cum se face că naționalismul legionar și-a ales victimele *și* din rîndul românilor, ba chiar din rîndul unor *mari* români. Ar mai fi de discutat, de asemenea, de ce o formațiune care pretinde a fi esențialmente antibolșevică și anticomunistă ucide *nu* comuniști, ci liberali sau țărăniști, reprezentanți notorii ai democrației parlamentare. Ar fi iarăși de discutat cum se împacă opțiunea ortodoxă militantă cu asasinatul (fie el și justițiar), cu ideologia răzbunării și, în genere, cu fascinația morții, vădit neortodoxă și neromânească. Multe ar fi de discutat.

Dar domnul Coja nu pare tulburat de acest gen de interogații. Emotivitatea Domniei sale se pune în mișcare după alte criterii. Ea exultă, de pildă, dinaintea „discreției" legionare, dinaintea felului „reținut", „tipic românesc", în care apologeții mișcării înțeleg să treacă sub tăcere împrejurări favorabile, de natură să le înfrumusețeze imaginea. E cazul domnului Simion Ghinea, care deține — fără să valorifice — un document unic. E vorba de o poezie pe care ar fi scris-o în detenție, ca prizonier politic antinazist, Karl Haushofer. Poezia se referă la jertfa Căpitanului și la omenia legionarilor români cu care Haushofer împărtea condiția recluziunii. Episodul este, într-adevăr, straniu. Domnul Ghinea mărturisește că deține documentul de la Constantin Papanace. Nu rezultă de unde îl avea Papanace însuși; se vorbește vag de „folclorul legionar" și de reticența „camarazilor" de a publica producția „colegului" german. Îndreptățită reticență! Căci producția cu pricina ridică o sumedenie de întrebări. Mai întîi, nu e de crezut ca Haushofer să fi fost arestat vreodată ca oponent al lui Hitler. Specialist în geopolitică (pe care o introduce ca disciplină academică în Germania), el e principalul susținător al teoriei „spațiului vital" și unul dintre consilierii diriguitorilor naziști. După război, a fost anchetat de tribunalul de la Nürnberg pentru crime de război și a sfîrșit prin a se sinucide. Ce să caute un asemenea personaj printre „rezistenții" persecutați de Hitler? Pe de altă parte, nimic din firea și prestația profesională a bătrînului savant (și militar) nu încurajează ipoteza unor puseuri lirice înaripate, dedicate tovarășilor lui de ocnă... Există totuși o explicație pentru confuzia domnului Ghinea. Karl Haushofer a avut un fiu, Albrecht Haushofer, care i-a moștenit înclinațiile profesionale, dar nu și simpatiile politice. Chinuit de sentimentul vinovăției (fusese implicat înainte de 1940 în administrația superioară a statului hitlerist), Albrecht (a cărui mamă, soția lui Karl Haushofer, era, pe deasupra, evreică!) intră în legătură cu cercurile de rezistență antinazistă. E arestat în 1941, apoi în 1944, după care în 1945 este executat de Gestapo. Asupra cadavrului său s-a găsit un manuscris cuprinzînd sonete scrise în închisoare. Ele au fost tipărite postum, de un frate al său, sub titlul *Moabiter Sonette* (ed. franceză, Seghers, 1954). Cum vedem, Albrecht ar putea fi „autorul" domnului Ghinea, respectiv al domnului Coja: a fost arestat sub naziști și era

poet. Necazul e însă că, din punct de vedere ideologic, el era, în închisoare, la antipodul *oricărei* drepte și, ca atare, greu de imaginat în postura de apologet al Căpitanului. Și mai e ceva: autorul poeziei citate de Ion Coja vorbește despre sine, în chiar textul ei, ca despre „un bătrîn cărunt". Or, Albrecht a murit la patruzeci și trei de ani. Din toate acestea rezultă că, pentru a fi plauzibil, poetul german îndrăgostit de legionarii români din lagărele naziste ar trebui să fie o combinație între Karl și Albrecht Haushofer... E greu să deduci autenticitatea unui document dintr-o ipoteză atît de ciudată. Numai că domnului Coja nici nu-i trece prin cap să se ostenească pentru a înlocui „convenabilul" prin exactitate. Îmi amintesc de un text al Domniei sale publicat de *Luceafărul*, în 1984, pe marginea editării lui Platon în românește. „Unde *pînă azi* s-a mai scos o asemenea ediție?" — se întreba retoric domnul profesor universitar, mîndru de isprava autohtonă. Domnul Coja credea, așadar, că, pînă să fie tradus în românește, opera platoniciană nu mai fusese editată nicăieri în lume așa cum trebuie! Sau cel puțin așa i-ar fi convenit Domniei sale să creadă! Tare necăjită trebuie să fie o țară în care prețul patriotismului e o sminteală de asemenea proporții.

Am întîrziat asupra corespondenței cu care ne-au onorat domnii Milcoveanu și Coja nu pentru că ea merită, în sine, atenție, ci pentru a dovedi, o dată mai mult, că nimic din ceea ce am primit pe tema extremelor de dreapta, ca, de altfel, nimic din ceea ce am primit pe tema extremelor de stînga nu merită atenție. E vorba, în general, de texte simplificatoare, mediocru nostalgice, părtinitoare pînă la delir. Tranșante, în ciuda inconsistenței logice și documentare, ipocrite în efortul lor de a mima obiectivitatea, asemenea texte escamotează nevoia noastră de adevăr și întrețin primejdioase ceturi istorice și ideologice. Cîtă vreme se va socoti că singura opțiune antilegionară e stînga comunistă și că singura opțiune anticomunistă e dreapta legionară, cîtă vreme vom avea de ales între grosolănia nocturnă a noii drepte și încăpățînarea obraznică a vechii stîngi, vom fi expuși tuturor rătăcirilor de care ne-am crezut vindecați.

Dilema, nr. 153, 15 – 21 decembrie 1995;
nr. 154, 22 – 28 decembrie 1995;
nr. 155, 29 decembrie 1995 – 4 ianuarie 1996;
nr. 156, 5 – 11 ianuarie 1996

V

SCRISORI DESCHISE

Stimate domnule Virgil Ierunca,

Am citit în revista 22 textul dumneavoastră despre „culpabilizarea intransigenței". L-am citit cu o infinită melancolie și m-am gîndit zile întregi dacă să vă răspund sau nu. Eram foarte aproape s-o fac și, probabil, mi-ar fi reușit binișor, date fiind calitățile pe care mi le atribuiți cu o generozitate niței retorică („gînditor fascinant", „inteligență", „farmec", „statură" și altele asemenea, toate fără nici o consistență, firește, de vreme ce nu mă scutesc de a fi, politicește și moralmente, idiot). Am hotărît însă să nu vă răspund, în orice caz să nu vă răspund cu pedanterie, punct cu punct, încercînd să vă fac să înțelegeți ceea ce singur mărturisiți că „nu înțelegeți prea bine". Așa e. Nu înțelegeți. Dar refuz să alimentez schizofrenia generală, cearta „intransigentă" a tuturora cu toți și, mai ales, *cearta dintre oameni asemenea*, care au avut la dispoziție ani lungi pentru a-și verifica buna-credință și nu au nevoie decît de o clipă pentru a și-o contesta reciproc. Refuz să polemizez cu dumneavoastră. Prefer să vă scriu — fie și în forma aceasta, „deschisă" (vechi reflex de „epistolar"), cu sentimentul că o scrisoare, oricît de mîhnită, păstrează un fond de afecțiune, de implicație *personală*, la care nu sînt dispus să renunț. Cum să polemizez cu dumneavoastră? V-am ascultat atîta amar de vreme ca pe „conștiința mai bună a țării", am trăit săptămînă de săptămînă din muzica — ușor demodată — a vocii dumneavoastră, din patosul discret al comentariilor dumneavoastră radiofonice. Cînd, într-un tîrziu, v-am cunoscut în mod direct, ceea ce fusese o simpatie oarecum abstractă s-a consolidat și s-a adîncit. Am descoperit un om cald, delicat și comprehensiv, la care, în momentele dificile de după reîntoarcerea în țară, m-am putut raporta ca la un

reper stabil și întăritor. Cum să polemizez cu dumneavoastră? Cum să intru în categoria acelora care, iritați de „intransigența" sau de tăcerea dumneavoastră, se grăbeau să vă acopere cu injurii ignobile? Evident, sînt trist (atît cît poate să fie o natură frivolă). Și sînt consternat. Nici în cele mai negre prognoze ale mele nu mi-aș fi putut imagina că, la un moment dat, voi sta, în același timp, sub tirul lui Virgil Ierunca și al lui Corneliu Vadim Tudor. (Întîmplarea face că textul dumneavoastră a apărut la o zi sau două după ce intransigentul senator m-a demascat într-un discurs parlamentar televizat ca pe un tîlhar de rînd. Asta ca să ne referim, după sfatul dumneavoastră, la „context".) Nu vreau să polemizez cu dumneavoastră, nu vreau să vă inventariez, în replică, sofismele, să semnalez abuzurile geometrizante ale demonstrației dumneavoastră. Nu vreau, pentru că nu pot vedea în dumneavoastră un adversar. Dar și pentru că am obosit. Am obosit să mă tot explic, să mă justific la nesfîrșit dinaintea unor prieteni mereu siguri de opinia lor și mereu nesiguri de loialitatea mea. Am obosit să fiu fără întrerupere prost așezat, suspect, dirijat ocult de neocomuniști, numit ministru de Măgureanu (cum spune Paul Goma), pus pe tranzacții impure, cotrocenizat, fesenizat sau, în cel mai bun caz, ușuratic pînă la inconștiență. Am obosit să întunec cu neghina mea recolta cristalină a virtuților din grădina fraților și confraților mei. Îndrăznesc totuși să vă invit și pe dumneavoastră la un mic *exercițiu de oboseală*. E igienic ca din cînd în cînd să obosești de tine însuți, de certitudinile tale, de principiile tale inflexibile, de intransigența ta; să obosești de a avea mereu dreptate, de a întruchipa neîncetat personajul judecătorului. Noi, cei de aici, am simțit pe pielea noastră unde duc adevărurile infailibile: știm prea bine, din păcate, ce înseamnă „vigilență" *neobosită*, efort *neobosit*, „entuziasm" *neobosit*. Sîntem obosiți de atîta neoboseală, de îndemnul de „a ridica tot mai sus ștacheta exigenței". Cerem, avem dreptul să cerem, puțină răbdare și puțină îngăduință. S-ar putea să greșim, să fim derutați, tatonanți, degradați de atîtea decenii de viroză morală. Dar lăsați-ne să greșim; și, dacă se poate, să greșim fără să ne simțim irecuperabili, urît mirositori, rebuturi de umanitate. În definitiv, tocmai am ieșit dintr-un coșmar. Nu ne faceți să ne simțim mereu într-o rezervație experimentală, în care trebuie să dăm clipă de clipă teste de moralitate, de justețe ideologică, de „principialitate". Nu ne tratați mereu cu un ochi clinic, hipercompetent, dispus să tranșeze fără ezitare între „recuperați" și muribunzi. Mai mult: acceptați că puteți greși și dumneavoastră, că s-ar putea să fiți teoreticienii defazați ai unei drame care, în imediatul ei, e inanalizabilă. Nu fiți atît de siguri de criteriile dumneavoastră, de soluțiile dumneavoastră, de inteligența dumneavoastră. S-ar putea să treceți și dumneavoastră printr-o criză de identitate, să suferiți — cum ar spune Liiceanu — de o temporară „încremenire în proiect". Cu alte cuvinte, dacă cereți intransigență, începeți prin a o interioriza; nu vă scoateți din cauză. Veți fi avînd și dumneavoastră penumbrele dumneavoastră, dramele dumneavoastră interioare, căderile dumneavoastră inavuabile: vreun păcat de tinerețe, vreo angajare de stînga contemporană cu Gulagul sovietic, vreun articol despre Lenin scăpat din condei pe vremea cînd leninismul făcea ravagii printre atîția intelectuali onorabili, convertiți ulterior la antileninism. Nu vă grăbiți să fiți dezamăgiți de noi și să ne clasificați la rece conștiințele. Nu vă grăbiți să luați solemnitățile moralizatoare drept o garanție de caracter și frivolitatea „superioară" drept simplă neseriozitate balcanică. Nu fiți așa încruntați și nu căutați să vă confirmați toate ipotezele. În sfîrșit, nu cereți înnoirea țării fără să vă înnoiți dumneavoastră înșivă, dincolo de schematisme, idiosincrasii și „convingeri" inerțiale. Ne-ați fost și ne sînteți prieteni. Avem nevoie de dumneavoastră. Dar nu ne cereți să fim materia primă a unor scenarii de laborator. Și, după ce ani de-a rîndul ați fost expresia speranței noastre, sursa noastră de curaj și de solidaritate, nu lăsați împrejurările să vă transforme într-o sursă de amărăciune, de disperare și de dezbin. Rămîneți emblema a ceea ce e mai bun în conștiința românească. Lăsați-ne să ne fie dor de voi.

Cu afecțiune,
Andrei PLEȘU

P.S. Am răsfoit îndemnat de iritarea dumneavoastră numărul 6 al *Dilemei*, cel care vrea să aducă în chip frivol „pe

calea compromisului" „scriitori și artiști din ce în ce mai numeroși". Sînt stupefiat. E frivol și corupător articolul lui Doinaș despre „comunismul rezidual"? Frivol Mircea Iorgulescu cu textul său despre „patrihoția" PRM–PSM? Conține articolul meu despre „victime, călăi și judecători" vreo notă de băşcălie relativizantă? Frivoli domnii Coposu și Dan Amedeu Lăzărescu? Frivolă pagina 7, dedicată în întregime Doinei Cornea? Frivol Patapievici? Împăciuitorist Petru Ionescu cu textul său din pagina 10 ? Frivol Koestler? Cripto-comunistă mica antologie despre China (p. 15) ? Am sentimentul că ați ținut în mînă, iubite domnule Ierunca, o gazetă cu numai două-trei articole, cele de care aveați nevoie pentru a șarja nemilos împotriva machiaverlîcurilor mele cotroceniste. În rest, exemplarul dumneavoastră pare să fi avut numai pagini albe. Dacă îmi aduc bine aminte, *Dilema* era pentru dumneavoastră suspectă încă înainte de apariția primului număr. Așa stînd lucrurile, aveți dreptate să o judecați fără scrupulul de a o mai citi.

Dilema, nr. 13, 9 – 15 aprilie 1993

Scrisoare deschisă, adresată domnului Ion Iliescu, președintele României*

Domnule președinte,

Vă scriu din perspectiva cuiva care e situat în afara cursei puterii și se ține departe de orice angajare de partid. Am fost membru — independent — al unui guvern în care multă vreme am făcut figură de „criptoopozant", în timp ce Opoziția nu ezita să mă califice drept vîndut noii nomenclaturi. Nu am ambiții de carieră politică, nu aștept și nu cer nimic de la ierarhiile guvernamentale. Așa stînd lucrurile, nu pot fi suspectat, cred, nici de rea-credință, nici de partizanat isteric. Scrisoarea de față nu e o manevră interesată, ci expresia spontană și simplă a unei îngrijorări. Înțeleg să-mi exprim această îngrijorare fără precauții, în speranța că nu veți fi înclinat (sau sfătuit) să luați opiniile mele critice drept necesarmente dușmănoase sau perfide.

Nu sînt atît de izolat, cum s-ar crede, în îngrijorarea mea. Mai toată lumea se întreabă, sufocată de urgențele zilnice, care e beneficiul real al revoluției din decembrie '89. *Cine* sînt cîștigătorii? Evident, s-au schimbat multe, iar schimbările petrecute nu puteau fi nici mult mai confortabile, nici mult mai rapide decît sînt. Dar punînd într-un taler al balanței pe cei morți acum patru ani, avem dreptul să facem inventarul celuilalt taler. Iar celălalt taler arată prost. Ceea ce se vede pe scena politică, la vîrf, e dezamăgitor și, adesea, mai mult decît dezamăgitor. Pe scurt, contemplînd prezidiile celor două Camere, ca și prestația multor parlamentari, tupeul — prea repede recuperat — al unor vechi trepăduși, etica precară a

* Scrisoarea a fost publicată de ziarele *Cronica română*, *Meridian*, *România liberă* și *Adevărul*, în zilele de 9 și 10 decembrie 1993.

atîtor vedete politice, lipsa de reprezentativitate a guvernanților, ajungi, neîntîrziat, la concluzia că, pentru asemenea rezultate, prețul plătit a fost cu mult prea mare. În decembrie 1989 s-a murit pe străzile orașelor românești nu doar pentru demolarea unei dictaturi și pentru abolirea unei ideologii. S-a murit pentru un *alt chip* al Puterii, pentru o lume în care calitatea oamenilor, respectul pentru adevăr și pentru valori să fie definitiv garantate. E lumea de azi o asemenea lume? Scrisoarea de față s-a născut din patosul acestei întrebări și — în imediat — din criza pe care mi-a provocat-o o ediție a Actualităților din noaptea de 24 noiembrie. M-am gîndit atunci ce s-ar fi întîmplat dacă vreunul dintre martirii lui '89 ar fi fost confruntat brusc cu imaginile acelei emisiuni? Ce i-ar fi fost dat să vadă?

V-ar fi văzut la Cotroceni, înconjurat de cîteva dintre cele mai triste portrete ale epocii Ceaușescu: oameni care au participat nemijlocit la omagierea dizgrațioasă a fostului președinte, oameni care l-au slujit soldățește pe vremea cînd Dumneavoastră ați preferat blamul politic și marginalitatea, oameni care, în decembrie '89 și în săptămînile imediat următoare, n-au îndrăznit să iasă din casă de teama disprețului și a furiei populare. Oamenii aceștia — pe care pînă și cel la a cărui execuție ați consimțit îi ținea la distanță ca pe niște servitori secunzi — erau, acum, *oamenii Dumneavoastră, aliații Dumneavoastră, sprijinul Dumneavoastră* politic și moral. Ei, înrăiți ai tuturor demagogiilor, îndrăgostiți în chip obscen de putere, lipsiți de scrupule și de rușine, explicau țării și vă explicau Dumneavoastră ce înseamnă răspunderea patriotică și principialitatea civică. Erau unanimi în „înfierarea" „destabilizatorului" Mihai de Hohenzollern, ei, pentru care istoria românească nu a fost și nu este decît ograda dezmățatei lor vanități și a scandaloasei lor suficiențe. Ei, care vă vor injuria mîine așa cum îl injuriază azi pe fostul lor stăpîn, vi se par acum convenabili, pentru că vă confirmă în iraționalele Dumneavoastră iritări antimonarhiste. Refuzați să luați notă de grotescul unei asemenea confirmări. Așadar: de o parte Mihai I al României, iar de cealaltă Ilie Verdeț! De o parte un rege tragic, căruia nu văd ce *vină istorică* îi puteți găsi în afară de aceea de a fi abdicat sub presiune rusească, iar de cealaltă vorbăria obraznică a unui gazetar de cartier. De o parte — un

capitol din destinul țării. De cealaltă — aplombul impudic al unui poet care își batjocorește zilnic talentul, manevrat de un rudimentar și ineducabil instinct dominator. Nu mai vorbesc de ceilalți: istorici obosiți în serviciul dezinformării comuniste, agronomi semidocți și ambițioși, tineri politicieni desfigurați de oportunism, vechi uteciști prost crescuți, funcționari politici mărunți, inexpresivi, gata să se gudure pe lîngă orice șef. Iată „echipa" de care v-ați lăsat flancat într-una dintre cele mai nefaste seri ale perioadei posttotalitare.

Aici nu mai e vorba de opțiuni și conflicte politice, nu mai e vorba de ideologie. E vorba de *bun-gust* și de o anumită *stilistică a conducerii*. E vorba de noblețea de a prefera adversari onorabili (chiar dacă incomozi) unor alianțe dezonorante (chiar dacă, pe termen scurt, liniștitoare). Decît să fiți atît de prost anturat, e mai bine să fiți singur. Căci nu puteți fi convingător dacă vorbiți despre consens sau despre conciliere națională din mijlocul unor oameni care au slujit *falsul* consens al „epocii de aur". Concilierea națională e de înțeles doar ca *bună conviețuire a divergențelor*, nicidecum ca suspendare a discernămîntului moral. A vorbi despre consens cu Iuda la braț e, în cel mai bun caz, o naivitate...

Domnule președinte,

Multe dintre lucrurile rostite în seara de 24 noiembrie în prezența Dumneavoastră sunau neliniștitor. Atmosfera în genere era neliniștitoare. E grav că n-ați simțit asta, după cum e grav că nu simțiți amenințarea unei înăspriri periculoase a luptei politice prin intervenția, adesea grobiană, a unor mici formațiuni de extremă, privite cu o psihanalizabilă simpatie de partidul majoritar. Se pot enumera destule semnale ale unui regres al instituțiilor și procedurilor democratice. Ierarhiile superioare ale administrației culturale sînt invadate de vechi activiști resentimentari, se refac galopant rețele de alianțe suspecte, inamicii politici sînt supuși unei discreditări sistematice, Justiția e ineficace. A apărut, iar, un subton „victorios" în discursurile Puterii, un fel de optimism factice, fără contact cu realitatea și dublat de o vehemență primară față de adversar. N-am mai auzit de foarte multă

vreme un reprezentant al Puterii vorbind despre erorile proprii. Revenim pe nesimțite la ideea că *toți* guvernanții sînt buni și *toți* opozanții sînt ticăloși. Dumneavoastră, ca președinte, trebuie să fiți cel dintîi care să ia notă de această stare de lucruri. Căci Dumneavoastră nu aveți doar răspunderea redresării economice a țării: o aveți mai ales pe aceea, mai delicată, a restaurării ei morale. Ar fi dramatic să vă consolați cu ideea că sînteți mai bun decît Ceaușescu. Dumneavoastră trebuie să fiți cu totul altceva decît putea fi un dictator comunist. Nu o *ameliorare* se așteaptă de la Dumneavoastră, ci o înnoire adîncă, o „schimbare la față". Veți spune că nu vă simțiți îndemnat să menajați o Opoziție care — într-un moment sau altul — a putut fi nedreaptă, că sînteți sufletește erodat de excesul atacurilor a căror țintă ați fost. Psihologic vorbind, vă pot înțelege. Dar Dumneavoastră nu aveți dreptul la psihologie. Responsabilitățile prezidențiale nu au comună măsură cu umorile și sensibilitățile private. Vocația de președinte se exprimă tocmai în magnanimitatea uitării de sine, în capacitatea de a întruchipa principii, iar nu afecte pasagere. Dacă Opoziția vi se pare inconsistentă, faceți imposibilul pentru a o consolida. Sînteți și președintele ei: și știți foarte bine că de vigoarea ei depinde soliditatea democrației noastre și a oricărei democrații. Dumneavoastră nu aveți voie să vă simțiți jignit, nu aveți voie să vă simțiți infailibil, nu aveți voie să fiți părtinitor. Anumite lucruri omenești trebuie să vă rămînă străine. Și, dacă împrejurările o impun, Dumneavoastră trebuie să fiți cel dintîi dispus să piardă.

Cu stima cuvenită,
Andrei PLEȘU

Răspunsul președintelui Ion Iliescu

Stimate domnule Pleșu,

Am citit cu real interes scrisoarea pe care mi-ați adresat-o prin intermediul ziarelor *Cronica română*, *Meridian* și *Adevărul*, iar anumite puncte de vedere mi-au dat de gîndit. Mai ales că ea vine după unele intervenții lucide semnate de dumneavoastră în presă, traversate întotdeauna de subtilitate și distincție, de un spirit polemic a cărui finețe nu poate scăpa.

În mod cert, cîteva dintre aprecierile pe care le faceți privind ineficacitatea Justiției ori tentația optimismului factice stau în picioare. Chiar și cea privind primitivismul luptei politice, din care relevați „vehemența primară față de adversari", ce se manifestă în viața noastră publică. Considerați, cu drept cuvînt și în contra unor afirmații devenite cvasistereotipii, că „schimbările petrecute nu puteau fi nici mult mai confortabile, nici mult mai rapide decât sînt". Epistola dumneavoastră m-a bucurat, deopotrivă, prin civilitatea tonului, fie el și critic, uneori nedrept, civilitate care îmi permite și mă îndeamnă să vă răspund.

Îmi semnalați un anumit „regres al instituțiilor și procedurilor democratice". Aș vorbi mai curînd de un moment de reală încercare, într-un anume fel poate chiar de cumpănă al acestor instituții. Citesc altfel decât dumneavoastră acest fenomen și pentru că îl pun în legătură cu alte cauze. Criza provine nu atît din interiorul structurilor democratice, cît mai ales din precaritatea bazei economice pe care se sprijină și care pulsează în viața socială neliniști, griji acute, stări de instabilitate, poate chiar îndoieli în legătură cu virtuțile democrației. De aceea, consider că principala prioritate democratică a momentului este consolidarea vieții economice a țării, susținută de o reală voință politică, de un consens veritabil care, asigurînd, cum spuneți, o „bună conviețuire a divergențelor", să ne ajute în depășirea crizei.

Regresul de care vorbiți îl explicați prin invadarea administrației culturale de către „activiști resentimentari", prin refacerea unor „rețele de alianțe suspecte" etc. Prefer să privesc în amonte, unde avem mai multe șanse să ajungem la rădăcina lucrurilor. Un fapt mă întristează cu adevărat: prea multe valori stau încă deoparte, pînă se vor mai așeza apele. În parte, fenomenul este de înțeles: mai toate paginile care s-au scris despre perioadele imediat postrevoluționare din toate țările îl evidențiază. La noi, el este prea accentuat și pentru că s-a creat și s-a întreținut — deliberat aș spune — o atmosferă de culpabilizare, căreia i-au căzut victime oameni ce nu au avut altă vină decît de a fi muncit și de a fi promovat prin propria muncă. Teama că încadrîndu-se în structurile Puterii se vor expune unor etichetări impudice, ca și ușurința cu care au fost „spălați" de propriul trecut cei care au mers la Opoziție a creat o reacție de apărare, tradusă cel mai adesea într-un dezgust sau într-o tentație irepresibilă de a sta deoparte. A mai contrapune „dosarul" competenței, la fel ca în anii '50, este de neacceptat la finele secolului.

Acum culegem roadele triste ale acestei politizări artificiale. Într-adevăr, nimic nu poate garanta seriozitatea și funcționarea structurilor democratice mai bine decît organizarea competențelor unei națiuni, antrenarea lor la dezbaterea publică. Dar nici nu trebuie să cădem în greșeala — pentru mine neliniștitoare — de a confunda competențele cu cei pe care i-am dori noi să fie acolo, în instituțiile democratice.

Vă mărturisesc, aici mă despart net și de intelectualul Andrei Pleșu, și de omul politic (am în vedere sensul cel mai larg al acestei sintagme). Mai ales cînd vorbiți de modul în care am fost anturat în acea seară de 24 noiembrie, judecățile dumneavoastră mă întristează și îmi produc o amărăciune aparte. Nu eu am operat această selecție. Am invitat toate partidele parlamentare, așa cum le invitasem și cu două luni înainte, pentru că lucruri legate de sărbătorirea Zilei naționale nu puteau fi discutate doar cu o parte a spectrului politic. Faptul că am discutat cu cei care au răspuns invitației v-a provocat o „criză" și îmi reproșați că am acceptat o asemenea întîlnire!

Uitați că în acea seară erau prezenți cei pe care i-au desemnat circa 54% din electoratul românesc. Disprețuindu-i, dumneavoastră disprețuiți mai mult de jumătate din cetățenii care și-au

exprimat dreptul de vot, judecata lor, voința lor, alegerea lor. Ca om și ca președinte nu pot face și nici nu pot accepta acest lucru. Ca om și ca președinte înțeleg să iau notă de voința electoratului din România și, atît timp cît este exprimată democratic, să o respect. „Vocația de președinte se exprimă — afirmați cu îndreptățire — în capacitatea de a întruchipa principii." Prin ceea ce îmi imputați, dumneavoastră mă îndemnați, implicit, să abandonez această atitudine de principiu, recomandată expres de dumneavoastră, pe care și eu o consider cardinală pentru un președinte. Putem oare să acceptăm verdictul democratic doar atunci cînd el ne convine?

Iar în calitate de garant al Constituției, am datoria să protejez țara de tot ceea ce i-ar putea afecta stabilitatea — unul dintre principalele sale atuuri, care o particularizează în zonă.

Îmi mai reproșați că nu menajez, că nu sprijin Opoziția. Împărtășesc ideea că de „vigoarea ei depinde soliditatea democrației noastre și a oricărei democrații" și vă mărturisesc disponibilitatea de a medita asupra acestui lucru.

Cu îngăduința dumneavoastră, aș remarca însă că eventualul sprijin dat de mine Opoziției ar fi aproape insignifiant, ca importanță, față de sprijinul pe care și-l poate da ea însăși. Pentru a deveni cu adevărat o soluție alternativă la guvernarea țării, Opoziția are nevoie de o construcție internă, organică, de o maturizare a strategiei politice. Cunoașteți că astăzi toate forțele politice — inclusiv sindicatele — spun și cer ceea ce eu am oferit exact cu un an în urmă: un guvern susținut de întreg spectrul politic al țării, un pact social. Atunci, Opoziția a refuzat oferta. Nu știu ce calcule au stat la baza refuzului, dar acum e limpede că a fost vorba despre calcule ce nu s-au confirmat. Dar politica nu se face numai din calcul, nu se hrănește numai din abilitate. Continuu să cred că oamenii îl apreciază cu deosebire pe cel ce intră în arenă la greu, chiar dacă știe că poate ieși, politicește vorbind, „pe scut". Nu numai Opoziția, ci întreaga scenă politică românească e datoare să sondeze mai adînc solul social al țării, să găsească răspunsuri care să reaprindă luminile speranței.

Adînca înnoire, „schimbarea la față" a țării, de care amintiți, depinde, în primul rînd, de această disponibilitate și voință a clasei politice și nu atît de mine, cum sugerați; ea depinde, prin extensie, de fiecare dintre noi. Șansa nu e în mîna cuiva anume, ci în mîna fiecăruia. Aici este și virtutea, dar, aș îndrăzni să spun,

și povara democrației, pentru că toți trebuie să-i purtăm de grijă, să-i alimentăm robustețea. A proiecta totul asupra șefului statului — care, fără îndoială, are prerogative și răspunderi cu totul aparte — poate fi un reflex al unei epoci revolute, o eschivă de la povara individuală a democrației și, oricum, un demers care nu rezonează cu veritabila substanță a democrației.

Am lăsat la urmă considerațiile și sugestiile explicite pe care le faceți cu privire la comportarea unui președinte. Vă asigur că m-am învins, ca om, din clipa în care am acceptat să ocup cea mai înaltă magistratură în stat. De aceea nu mă mai simt jignit de multe afirmații care, ca om, m-ar putea jigni. Caut să nu fiu părtinitor într-o perioadă cînd patimile politice devorează aproape totul. Un singur lucru nu-l pot înțelege și, drept să vă spun, mă bucur că îmi păstrez această naivitate: cum de nu se opresc aceste patimi în fața comandamentelor naționale și cum de nu se retrag sfioase sau rușinate cînd ele fac din aceste interese materie de dispută? Sînt de acord că anumite lucruri omenești trebuie să-mi rămînă străine și, dacă împrejurările o impun, eu trebuie să fiu „cel dintîi dispus să piardă". Cu o singură condiție: dacă va cîștiga cartea națională a acestui popor. Cu această credință m-am înfrînt ca om, cu această credință am îndurat cîte poate îndura un președinte într-o perioadă de tranziție: să izbîndească și să cîștige cartea națională, definită, fără îndoială, modern și rațional. Întrebați, cu înțeles, cine sînt cîștigătorii revoluției din 1989. Cîștigătorul nu putea fi decît interesul național, aflat, atunci, — dacă vă mai amintiți — într-o primejdie reală. Dacă nu cîștigă interesul național, nici întrebarea nu mai are rost, pentru că pînă la urmă toți vom pierde, chiar dacă pe termen scurt unii cîștigă. Izbînda revoluției nu-și poate afla continuare firească decît într-o altă izbîndă — cea a interesului național.

Cu stimă,
Ion ILIESCU

Adevărul, 15 decembrie 1993

Alexandru Paleologu către Andrei Pleșu*

Dragă Andrei,

N-am încotro, nu pot decît să-ți confirm presimțirea („Parcă-l aud pe domnul P. mustrîndu-mă răbdător..."). Dar nu cu I Corinteni 13, nici cu Conul Leonida, nici cu șolticării, rîsete sau lacrimi și, oricît de surprinzător, nici cu paradoxuri. Răbdător da, căci, dacă de regulă îmi reprim (cu rare excepții) iritările, în schimb nu-mi reprim afecțiunile, bine sau rău plasate; în speță, continuu să cred bine plasată feblețea mea irezistibilă pentru tine. De mai multe ori mi-ai declarat că e reciprocă. Sînt deci încredințat că vei primi, de asemenea răbdător, „mustrarea" la care văd că te așteptai.

În nervozitățile, țîfnele, febricitările și excesele exclusiviste care sînt la noi (poate nu numai la noi, dar există totuși la noi motive mai plauzibile de exasperare) aproape singurele forme de manifestare ale spiritului public, încerci să adopți un punct de vedere mai calm, mai cumpănit, făcînd apel la rațiune și cuviință; poate era bine să faci apel și la bun-simț, care le cuprinde pe toate, cu ceva în plus. Dar mai faci apel și la neutralitate. Eu ți-aș aduce aminte de cineva la care am ținut mult amîndoi (aprobîndu-l sau nu), care respingea, nu fără dreptate, cred eu, „ethosul neutralității". Neutralitatea e totuși bună uneori, dar ca „ethos" nu e bună deloc.

Găsesc că pleci de la niște premize cu totul false. E nerealist a pretinde evacuarea spațiului vieții publice de orice element pasional. „Aiasta nu se poate." Nu numai că nu se poate, dar nici nu ar fi bine. Iraționale sau nu, elementele pasionale întrețin viața publică. Rău cu rău, dar mai rău fără rău: ar fi abulie, atonie, prostrație. Fără pasionalitate, nu am fi avut decembrie 1989.

---

* Replică la articolul *Virtuți prost plasate* (vezi în volumul de față, pp. 166–171).

Dacă din viața societății și din opinia publică nu pot lipsi elementele pasionale, ele sînt inadmisibile în guvernare. De cîte ori în istorie guvernarea a fost pasională, s-au produs orori și dezastre. Chiar și guvernările mai mult sau mai puțin „liberale" au păcătuit uneori prin pasionalitate, iar urmările au fost funeste: sfîrșitul celor două războaie mondiale și tratatele de pace care le-au încheiat („capitulare fără condiții" etc.). „Regimul Iliescu" (deci nu doar Iliescu personal, dar mai cu seamă el) e de o pasionalitate tîmpă, măruntă, fricoasă, alergică la competență și dialog. Poziția „neutrală" între Iliescu și Coposu e injustă, deci imorală. Lucrul acesta este evident (nu „îmi pare", ci *este* evident).

Nu e nevoie să fii un fan al lui Coposu, nici să vezi în el un sfînt sau un geniu, nici să-l consideri infailibil ca să-ți dai seama de asta. Coposu e respectabil, Iliescu nu. „Testul Coposu", orice ai spune, este corect. Nu poate fi loc, în cazul acesta, pentru un punct de vedere „relativist".

Este cel puțin o gravă eroare de optică a pune pe același palier persoane și acțiuni ce nu pot fi echivalate decît sfidînd evidența. Opțiunile sînt, firește, libere, dar nu toate sînt licite. Între bine și rău opțiunea e liberă, dar cea pentru rău este ilicită. Ai să-mi spui (parcă te aud, și poate mai puțin răbdător): „Ei, dar n-o fi Iliescu diavolul, n-o fi el Ahriman!" N-o fi, dar face parte din trupa acestora. Cred că ai citit (dacă nu, caută s-o citești neîntîrziat) cartea lui Denis de Rougemont, *La part du Diable*. Te vei convinge că diavolul, sub cele mai neașteptate chipuri, apare în cotidian, la micul dejun, la birou, în metrou și peste tot. Numai să fii lucid și perspicace ca să-l identifici. Iar lucrul cel mai însemnat e că, în ciuda opiniei curente, el apare ca manifestare a prostiei. O fi el abil, dar e prost. Și prostia ne paște pe toți, mai ales cînd sîntem mai siguri de contrariu. Ești specialist în materie de îngeri, s-ar cădea să te pricepi și în materie de demoni.

Încă ceva. Sînt lucruri, fapte, persoane care au marcat în anumite mari momente (care cer și ele să fie identificate lucid și perspicace) un punct maxim al curajului, demnității, sacrificiului și nu este just a nu le respecta, oricît ar putea dezamăgi ulterior. (Lucid nu înseamnă impasibil, nici năzuros, nici cusurgiu.) Bunăoară, Doina Cornea nu mai are acum un discernămînt prea sigur în ceea ce se numește, cu un termen destul de stupid,

„eșichierul politic". Dar a-i împuțina imensul respect ce i se cuvine este pură mojicie, iar mojicia rareori nu e idioată. (Nu putem ști ce ar fi făcut Ioana d'Arc dacă trăia mai mult.) Același lucru cu privire la Dumitru Iuga. Sau, trebuie să ți-o spun, și cu privire la Marian Munteanu, indiferent de lunecările lui ulterioare. Un om poate avea un mare moment în viață și asta nu se șterge. Este inelegant a spune că e un mediocru semidoct (ceea ce nici nu e). A fost la înălțimea momentului de atunci. Adică al Pieței Universității, față de care te-ai aflat în „dilemă". Dar te întreb: nu crezi că în mulțimea care l-a aclamat pe Iisus la intrarea în Ierusalim era și multă pegră, multă lume interlopă, promiscuitate etc.? Cu toate astea, mulțimea rămîne pentru totdeauna (cel puțin pentru noi, creștinii, care nu sîntem partea cea mai stupidă a lumii, cum crede stînga intelectuală și cum, îți mărturisesc, cred eu despre această stîngă intelectuală) acea mulțime, zic, rămîne pentru totdeauna arhetipul manifestărilor sanctifiante ale mulțimilor. Acestea au fost, evident, extrem de rare în istoria lumii, dar una dintre ele, iartă-mă, poți să mă socotești în pauză de inteligență sau în stare de stultiție constantă, a fost Piața Universității.

M-ai obișnuit de o bună bucată de vreme cu articole în *Dilema* care m-au încîntat (și nu numai fiindcă eram de acord cu ele, dar și fiindcă „parcă te auzeam"). Sînt curios să văd cum vei continua cu aceste „virtuți prost plasate" și, după părerea mea, prost începute.

În rest, ce să-ți spun, decît că mi-e dor de tine și te îmbrățișez.

26 iunie 1995

Al tău,
Alexandru PALEOLOGU

Dilema, nr. 129, 30 iunie – 6 iulie 1995

Dragă domnule Paleologu,

S-ar zice că bîntuie iarăși printre noi duhul *Epistolarului*. Dar e numai o aparență. E suficient să comparăm tonul, stilul și problematica scrisorilor noastre din 1984 cu cele de-acum, pentru a avea imaginea clară (și ușor deprimantă) a unei „rupturi de nivel" pe care, cu zece ani în urmă, nu ne-am fi putut-o imagina. Atunci ne despărțeam și ne regăseam pe axa Noica – Goethe – gnosticism – Hegel. Acum ne hărțuim pe axa Iliescu – Coposu. Atunci aveați unele dubii (benigne) cu privire la Liiceanu. Acum aveți certitudini cu privire la Marian Munteanu. Atunci propuneați o deviză care m-a urmărit multă vreme prin grația îndrăznelii ei: „Credință în Dumnezeu și-n rest relativism total!" Acum identificați la tot pasul cazuri în care „nu e loc pentru relativism" (și asta tocmai unde absolutul e mai stingher: în politică!), distribuiți viguros anateme și folosiți cu o frecvență psihanalizabilă formule de tipul „evident", „just", „injust", „orice-ai spune" etc. Atunci reușeați să mă stupefiați declarînd că ați ieșit din închisoare cu o gîndire oarecum socialistă și că, după cupele de șampanie băute dimineața, la moșie, la capătul unor exerciții de echitație, arestarea vi s-a părut o consecință... echitabilă. Acum stînga vi se pare „stupidă", iar eu un ins deviat spre stînga (cum spuneați deunăzi, într-un interviu din *România liberă*).

...Dar să lăsăm nostalgiile și să cădem „sub vremi". M-a mirat (deși nu foarte, cunoscîndu-vă „iritările" curente), m-a mirat — zic — să văd ce „pasional" vă trăiți idiosincrasiile acumulate în ultimii ani. Căci ce altceva decît pasionalitatea vă poate „manipula" într-atît, încît — cititor de meserie cum sînteți — să mă citiți cu o neglijență de începător. Eu spun:

între adulatorii lui Iliescu și adulatorii lui Coposu există un punct comun: partizanatul febril, ireductibil, transrațional. Iar dumneavoastră mă certați că fac comparații „ilicite", „imorale", „injuste", între cei doi. Vasăzică, dacă eu spun: cei care iubesc pisicile seamănă în amorul lor cu cei care iubesc cîinii, dumneavoastră înțelegeți că eu nu deosebesc între pisici și cîini. Ce poate scuza sofismul unei asemenea „lecturi", decît faptul că sînteți „îndrăgostit", „pornit", împuținat de o opțiune devenită „preopțiune", adică patimă? Pe urmă, îmi reproșați „apelul la neutralitate". Să mergem la text: „Ne-ar prinde bine — ziceam — cîteva mici exerciții de neutralitate binevoitoare". Vedeți? E vorba de un efort — cred, legitim — de a exersa calmul reflexivității într-o lume expusă prea des exaltărilor decerebrate. Dar de la „mici exerciții" la „ethosul neutralității" e o distanță enormă. Dumneavoastră o acoperiți prea repede, pentru că știți, ca toată lumea, că Pleșu e ăla cu dilemele, cu echidistanța perversă, cu compromisurile. Trebuie, oare, să vă explic că *dilema* nu e o formă de neutralitate, ci, dimpotrivă, o stare de *extremă tensiune mentală*, o asumare *integrală* și *lucidă* a tuturor alternativelor? Apropo de neutralitate: mă amuză să vă reamintesc un pasaj din *Epistolar*, care vă privește (p. 316): „...toată deosebirea între noi — vă scria domnul Noica în 1981 — stă în neutralitatea (sic!) și «obiectivitatea» ta de bun simțist *(man muss alles gelten lassen)* și partinitatea, deșucherea aparentă, orientarea (...) gîndului meu filosofic". Nu încape nici o îndoială, sînteți, astăzi, altcineva: un adept al partinității, al orientării (nu în plan filosofic însă) care se răfuiește cu relativiștii, cu neutrii, cu „obiectivii". Și, în definitiv, de ce nu v-ați schimba? Noica însuși constata într-o altă scrisoare că Paleologu nu mai era totuna cu Ion Crăifăleanu. De ce n-ar apărea acum un personaj care să nu mai fie totuna cu Paleologu?

Să revenim la text: îmi atrageți atenția că e „nerealist" să pretindem evacuarea pasionalității din viața publică. Dar cine a vorbit de evacuare? Eu vreau doar încetarea *supremației* de care se bucură acum în politica românească pasionalitatea. E așa de „imoral" să ceri, dincolo de exasperări și febre, un orizont de gîndire articulată, de analiză estimativă, de inteligență? Fără „pasionalitate" (precizez totuși că eu nu de excese pasionale *în genere* vorbeam, ci de pasiunea — rău

investită — a iubirii; altfel, există și o pasiune a lucidității, a construcției raționale etc.), „fără pasionalitate — spuneți dumneavoastră — nu am fi avut decembrie 1989". Să înțeleg că sînteți un teoretician al „revoluției permanente"? Că viața politică trebuie să aibă aspectul unei insurgențe perpetue? Ați fi cel dintîi monarhist din lume cu ideologie anarhistă. Pe de altă parte, în chestia pasionalității spuneți tot soiul de lucruri pe care nu le pricep. Căci, după ce stabiliți că fără pasionalitate nu se poate, adăugați că ea este „inadmisibilă" la guvernare și acuzați de pasionalitate ilicită guvernările „liberale" și pe cea iliescistă (e rîndul dumneavoastră să faceți echivalențe pripite). Rezultă că guvernările *bune*, nepasionale, sînt cele „neliberale", de tip Carol al II-lea sau Antonescu. Mai rezultă că ceea ce e ilicit la guvernare e admirabil în opoziție. În fine, vorba dumneavoastră, *j'en passe*...

Rămîn de discutat încă două dintre temele scrisorii dumneavoastră: creditul „pe viață" acordat cuiva care a marcat la un moment dat „un punct maxim al curajului, demnității și sacrificiului", și chestiunea Pieței Universității, față de care eu m-am aflat „în dilemă". Mai întîi însă un cuvînt despre demoni și despre Denis de Rougemont. Firește că am citit *La part du Diable*. Dar, dacă îmi amintesc bine, una dintre scamatoriile diavolești pe care cartea cu pricina le incriminează este tendința noastră de a-l identifica *prea ușor* pe Adversar acolo unde nu există decît aparența lui. Karl Barth citat de de Rougemont îi refuză pînă și lui Hitler prestigiul unui Antihrist. Ar trebui, poate, să fim și noi mai precauți cînd semnalăm coarne la tot pasul. Demonii nu sînt niciodată acolo unde pare *evident* că sînt. Dacă ar fi atît de simplu să separăm duhurile, „războiul nevăzut" n-ar fi decît o simplă operațiune de deratizare...

Apropo de diavol, mă gîndesc acum că, potrivit teoriilor dumneavoastră, el trebuie tratat cu un respect statornic. Dumneavoastră spuneți negru pe alb că cine a fost o dată în viață la înălțime trebuie privit cu eternă considerațiune, „oricît ar putea dezamăgi ulterior". Or, demonul ilustrează perfect tocmai un traseu ca acesta. E un înger (și încă unul din ierarhiile superioare ale îngerilor), dar un înger căzut. S-ar zice, așadar, că trebuie să-l respectăm „indiferent de lunecările lui" dacă nu vrem să păcătuim prin mojicie. Veți

răspunde că o asemenea extrapolare e excesivă. În regulă. Să coborîm pe pămînt. Pentru dumneavoastră, oricine a fost, la un moment dat, eroul unei isprăvi memorabile capătă un credit nelimitat; rămîne — pe viață — un obiect de cult neuzurpabil. Dacă vă veți duce gîndul pînă la capăt, va trebui să admiteți și reversul acestui principiu: cine a greșit o dată grav rămîne pururea pătat de greșeala sa, indiferent de redresările lui ulterioare. Stranie, necreștinească doctrină! Păcatul originar e de nerăscumpărat, întruparea lui Iisus e inutilă. Rezultă o imagine a lumii încremenită într-un maniheism „de lemn". Unii mereu buni — fiindcă au fost buni o dată, alții mereu răi — fiindcă au fost răi o dată. Cei dintîi nu se pot pierde, orice ar face, ceilalți, orice ar face, nu pot fi iertați. Lumea dumneavoastră e o lume populată de indivizi ai unui singur gest. E o lume săracă, neadevărată și nedreaptă. În lumea adevărată e mai mult loc pentru surpriză: sfinții cad și tîlharii se mîntuie. Cel care e aproape de desăvîrșire trebuie să facă față unei exigențe mereu reînnoite, iar cel care s-a rătăcit să aibă parte de o mereu reînnoită șansă de salvare. Iată de ce îi pot acorda lui Paul Goma toată admirația mea pentru curajul rar pe care l-a avut în 1977, dar nu sînt dispus să trec cu vederea trivialitatea morbidă de care s-a lăsat confiscat în ultimii ani, datorită uriașului său orgoliu contrariat. Și tot așa în celelalte cazuri pe care le invocați. Va fi fost Marian Munteanu „omul clipei" în primăvara lui 1990, dar asta nu-i dă dreptul să bată cîmpii tot restul vieții și nici nu mă poate opri să constat mediocritatea personajului și semidoctismul lui (l-am auzit maimuțărind ridicol stilul apodictic al lui Țuțea, fără să aibă hazul, lecturile și autoritatea maestrului. Dacă dumneavoastră — cunoscîndu-l mai bine — îl percepeți ca pe un fin intelectual, mă înclin; nu văd însă de ce, avînd altă părere, mă fac vinovat de „ineleganță"). Mă tem, de altfel, că amorul dumneavoastră pentru campionii cîte unui mare gest vă poate juca feste dintre cele mai picante. Așa și Ceaușescu a avut în 1968 momentul lui de glorie, consemnat ca atare de mulți „oameni bine" în preajma Congresului al IX-lea! De ce să ne supărăm atît pe „lunecările" lui ulterioare?

Să trecem, în sfîrșit, la Piața Universității care în iconografia dumneavoastră stă pe același plan cu Ierusalimul din Duminica Floriilor. Ce să spun? Cu dragostea nu-i de glumit!

Îngăduiți-mi totuși să observ că, pentru dumneavoastră, Piața Universității a fost o experiență... pariziană. Cu alte cuvinte, n-ați putut lua cunoștință decît de imaginea mediată, interpretată, sublimată a fenomenului. Asta explică ușurința cu care faceți analogii festive, de critic literar. Fenomenul în sine era mai complicat decît credeți. Și mai interesant. Un exemplu: dumneavoastră vă imaginați că partea „problematică" a Pieței era „pegra", „lumea interlopă", „promiscuitatea" mulțimii („sanctificantă" totuși ca și cea din Ierusalim. În paranteză fie spus, comiteți o suprainterpretare: mulțimea care înalță osanale Mîntuitorului e aceeași care îl livrează Calvarului, preferîndu-l pe Baraba). Dar nu „pegra" a fost — pentru mine cel puțin — „piatra de poticnire" a Pieței Universității. Ci dimpotrivă: „lumea bună" de-acolo: de-alde Sorin Ulea, care — știți bine cu cîtă legitimitate — înfiera de la balcon comunismul subsemnatului, de-alde Manuela Cernat, care își reamenaja abil „dosarul" umblînd cu sufertașul printre revoluționari, de-alde... dar ce să mai lungim vorba — o sumedenie de amici de-ai noștri care, precauți și acomodanți înainte de 1989, descopereau acum, în ceasul al treisprezecelea, frisonul solidarității, al civismului (fără riscuri), al disidenței de cenaclu. Față de acest chip al Pieței aveam toate motivele să rămîn „dilematic". Dar, așa dilematic cum am fost, am încercat, împreună cu Dinescu, Hăulică și Caramitru, să obțin un dialog între Președinție și demonstranți și am finanțat din fondurile Ministerului Culturii producția singurului film documentar existent pînă azi, cu privire la acele fierbinți împrejurări.

Cu riscul de a vă întrista, aș îndrăzni să spun că adevăratul „dilematic" al momentului ați fost dumneavoastră. Căci ați încercat să fiți simultan „ambasadorul golanilor" și șeful misiunii noastre oficiale în Franța. A lua salariu de la Guvern, declarîndu-te reprezentantul unei mișcări antiguvernamentale — iată, într-adevăr, o dilemă de toată frumusețea. N-ați fi putut ieși din ea decît prin demisie. Dar ați preferat să rămîneți „dilematic" pînă cînd ați fost pur și simplu destituit. E, veți recunoaște, un episod destul de confuz din cariera dumneavoastră. Și nu cred că-l veți limpezi declarînd la nesfîrșit că nu erați ambasadorul lui Iliescu, ci al poporului martir și suveran.

*

Recitesc ce-am scris și am o senzație proastă. Ne-am urîțit, domnule Paleologu. Am lăsat conjuncturi accesorii să întunece o relație care era, cred, esențială. Aș fi preferat să nu aveți o reacție atît de promptă la invocarea frugală a numelui dumneavoastră în articolul meu despre virtuțile prost plasate. Aș fi preferat să beneficiez în ochii dumneavoastră măcar de imunitatea pe care i-ați conferit-o public lui Adrian Păunescu (pentru un gest cu care v-a îndatorat cîndva, pe termen nelimitat). Aș fi preferat să mă citiți cu aceeași nepăsare cu care ascultați dezbaterile parlamentare, simțindu-vă dispensat de a intra în arenă. Și, în sfîrșit, aș fi preferat ca eu însumi să nu reacționez la reacția dumneavoastră, să mă resemnez, așadar, a face parte dintre „rarele excepții" dinaintea cărora nu vă puteți reprima iritarea. Cu toate acestea, ceva, o toxină a tranziției, o sminteală epidemică devenită *hobby* național ne îndeamnă, iată, să ieșim pe scenă, să ne comportăm nevricos, ca și cînd ne-am cunoscut ieri și ca și cînd n-am fi fost niciodată pe aceeași galeră. Cinci ani de viață posttotalitară ne-au urîțit mai mult decît cîteva decenii de dictatură.

Și mie mi-e dor de dumneavoastră. Dar luat repede, n-aș ști să spun de care Paleologu îmi este dor de fapt. Oricum, pentru a vă îmbrățișa, ar trebui să vă dau întîlnire în trecut, în acel trecut din care mă tem că facem deja parte amîndoi.

Cu drag,
Andrei

Dilema, nr. 131, 14 – 20 iulie 1995;
nr. 132, 21 – 27 iulie 1995

VI

„DIN POLUL PLUS..."

Trei cuvinte ale Învierii

În Evanghelia după Matei ni se povestește că, după Învierea Sa, Iisus le-a vorbit oamenilor în trei rînduri. O dată pentru a le spune: „Bucurați-vă!", apoi: „Nu vă temeți!" și la urmă (către ucenici): „cu voi sînt în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului!"

Cine mai aude în România de azi aceste cuvinte? Bucuriile noastre, dacă sînt, sînt resentimentare: ne bucurăm de eșecurile altora: ale Opoziției dacă sîntem cu Guvernul, ale Guvernului dacă sîntem cu Opoziția. Ne bucurăm să depozităm vești proaste, să distribuim vinovății și injurii, să catalogăm dezastre. În afară de bucuria micilor achiziții zilnice, nu ne rămîne decît bucuria sinucigașă de a fi încruntați, de a iradia îngrijorare, de a secreta cele mai perfide scenarii. Ne trecem viața în voluptatea de a degusta calamități reale și închipuite. Sîntem neîndurători, prost dispuși și, în cel mai bun caz, sarcastici. N-avem încredere decît în cine ne aprobă, înlocuim prieteniile cu alianțe și nu mai iubim nimic în afara propriilor noastre opinii.

De temut, ne temem de tot: de ce-a fost, de ce este, de ce-ar putea să fie; de partide, de privatizare, de nelegiuiri (dar și de legi!), de unguri (dar și de o sumedenie de români!), de comunism, de neocomunism, de criptocomunism, de Ialta, de Malta, de rege, de presă, de sindicate, de stînga, de dreapta, de străini, de intelectuali, de mineri, de PSM, de SRI, de FSN, de UDMR, de GDS. Ne temem de tot ce nu știm, de tot ce știm, de tot ce aflăm. Ne temem să ne bucurăm, ne temem să vorbim despre răbdare și despre speranță.

Temători și triști, sîntem, firește, departe de a simți în preajmă prezența Celui care a promis să fie cu noi „în toate

zilele, pînă la sfîrșitul veacului". Cu cît e mai multă religie la vedere, cu atît sîntem mai nereligioși. Sîntem cînd prea siguri de noi, manevrați de juvenile vanități politice, de convingerea iresponsabilă că pentru a reuși n-avem nevoie de nici un înger, cînd, dimpotrivă, sufocați de singurătate, părăsiți, resemnați.

Toate astea dovedesc că niciodată n-am fost mai puțin pregătiți pentru Sfintele Paști decît anul acesta. Mi se va răspunde că totuși n-avem motive de bucurie, că *avem*, în schimb, motive să ne temem și să ne simțim uitați de Dumnezeu. Dar nu e aceasta situația însăși a Răstignitului? Nu-și pierde El bucuria în Ghetsimani? („Întristat este sufletul Meu...") Nu i se face Lui frică? („...de este cu putință, treacă de la Mine paharul acesta!") Și nu se simte El părăsit de Tatăl? („Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?") Sărbătoarea Învierii e însă tocmai sărbătoarea transgresării acestor trei poticniri. E sărbătoarea a două îndemnuri („Bucurați-vă!", „Nu vă temeți!") și a unei promisiuni („cu voi sînt..."). A răspunde acestor îndemnuri și acestei promisiuni cu argumente rezonabile, cu lucidități plate, cu „evidențe" imediate e a rămîne în afara spiritului pascal. Și în afara credinței adevărate, care nu e altceva decît a fi capabil de bucurie în plină încercare, a fi neînfricat în vremuri înfricoșate și a te simți mereu asistat, în efortul tău, de ochiul suprem.

Nu ni-L putem închipui pe Iisus coborînd de pe cruce pentru a se răzbuna. Nici pentru a stîrni melancolii și spaime. Și, mai ales, nu ni-L putem închipui înviind pentru a lăsa lumea în urma lui ca pe un pustiu fără orizont și fără însemnătate.

Adevărul, nr. 374, 4 aprilie 1991

Speranța

S-ar zice că de la o vreme competența noastră supremă e disperarea. De la mica disperare cotidiană pînă la teoria catastrofei, de la „marginile" disperării (depresie, neîncredere, iritabilitate) pînă la „culmile" ei (isterie, apostazie, resemnare bolnăvicioasă). Am obținut, prin urmare, consensul: e rău, e foarte rău, nu mai avem nici un motiv de speranță. Speranța ne apare, cînd vorbim astfel, ca o virtute condiționată. Adică o virtute care nu subzistă decît „cu motiv" sau „în anumite condiții". Dar este virtutea, în general, compatibilă cu determinismul conjuncturilor? E ca și cum ai spune: „Sînt curajos, numai dacă mi se dau garanții de imunitate" sau: „Nu mai am nici un motiv să fiu bun". A-ți pierde speranța cînd circumstanțele nu o mai motivează e a nu o fi avut niciodată și, în orice caz, a nu fi reflectat niciodată la sensul ei. A-ți pierde speranța nu e un accident provocat de împrejurări nefaste, ci un păcat, adică un eșec al sufletului, chiar dacă unul favorizat de împrejurări nefaste. Pentru tot ce se opune speranței din noi poate fi făcută vinovată lumea exterioară (istoria, stihiile, statul). Dar pentru pierderea speranței nu putem învinovăți pe nimeni. E o problemă personală, care nu se reglează pe stradă, la sindicat sau la tribuna electorală. Se reglează în singurătate sau în prezența unui duhovnic...

Definită corect, speranța nu are nimic de-a face cu fericirea. Pentru cel căruia nu-i lipsește nimic, problema speranței nu se pune: ce vom mai ști despre speranță în clipa cînd vom intra în Paradis? Absența speranței poate fi, așadar, trăită în cheie nocturnă, ca disperare, și în cheie diurnă, ca speranță împlinită, ca suficiență a îndestulării. Prezența speranței, în schimb, e de negîndit fără experiența simultană a lipsei, a

precarității, a unei ambianțe dezesperante. Speranța e, în definitiv, un corelativ al catastrofei. Ea își dă întreaga măsură, măsura ei de virtute creștină, cînd nici un „motiv" lumesc nu o mai justifică. Întrucît temeiul speranței (ca și al credinței) e exterior lumii contingente, nimic din lumea contingentă nu o poate disloca. Cînd speri, speri ca Avraam, „împotriva oricărei speranțe" (Romani, 4, 18). Nu speri fiindcă ai de ce, ci fiindcă nu ai de ce, în ciuda faptului că nu ai de ce. Speranța nu e replica veselă pe care o dăm unei promisiuni. E mai curînd felul omului credincios de a reacționa la ocultarea promisiunii, e o adecvare la rău. De aceea, speranța fără fisură e o virtute rară. Căci răul absolut, fără fisură, e și el rar. Există însă uneori o evidență a răului, o carnalitate a lui care îi conferă o oarecare tentă de absolut și dă speranței adevărate șansa de a se manifesta. Speranța refuză să considere evidența răului drept realitate a răului. În plan metafizic, ea e un mod de a confisca răului orice valoare de adevăr. Tot ce subminează speranța e fals. Numai ceea ce o întreține e adevărat. Mi se va spune că mă complac în abstracțiuni. Și că frigul, deși subminează speranța, nu e fals deloc! E tăios, substanțial, de nesuportat. Așa e. Dar speranța nu e o virtute nătîngă, o măsluire roz a răului. Ea nu pretinde că nu e frig sau că frigul e bun. Ea își poate permite să bombăne, să fie prost dispusă și, în orice caz, să dîrdîie. A-ți păstra speranța în ciuda frigului nu e a te iluziona cum că frigul nu există. Continui să dîrdîi. Dîrdîi și speri! Omul care disperă e infinit mai nerealist. El face conexiuni enorme: din existența acută a frigului, el induce, de pildă, inexistența lui Dumnezeu sau lipsa de sens a vieții. Omul care speră ia frigul drept frig. Și socotește că ceea ce e esențial în el nu atîrnă de această „rece" constatare...

Potrivit Evangheliilor, Salvatorul lumii, speranța ei ultimă, și-a făcut apariția iarna, într-o iesle încălzită numai de răsuflarea vitelor. Așa se strecoară în istorie soluția: în chip discret și mizer. Frigul nu e, în cazul acesta, frig pur și simplu, ci o parabolă a lumii. Iar a spera nu e nimic mai mult decît a fi atent la aburul cald al respirației tale, în care se amestecă ritmic respirația vitelor cu respirația lui Dumnezeu.

22, nr. 51, 27 decembrie 1991– 8 ianuarie 1992

Trei fragmente despre Cruce

I

Din Evangheliile sinoptice aflăm că femeile prezente la Locul Căpățînii (Maria Magdalena, Maria, mama lui Iacov și a lui Iosif și mama fiilor lui Zevedeu) priviseră drama răstignirii „de departe". Doar în Evanghelia după Ioan ele apar „lîngă cruce", însoțind-o pe Maica Domnului. Apariția la picioarele crucii a Sfintei Fecioare adaugă, parcă, economiei trinitare o a patra persoană: Sophia, Înțelepciunea divină, cea căreia teologia rusă modernă i-a acordat o importanță neașteptată. Crucea pare să crească — laolaltă cu Cel Răstignit — din chiar trupul îndurerat al Fecioarei. Fecioara devine temelia, suportul fertil al unui arbore sacrificial, pe a cărui tulpină omul și Dumnezeu fac împreună experiența morții, cum împreună o făcuseră, cîndva, și pe aceea a nașterii. Răstignirea e culminația Nașterii. Căci înainte ca Dumnezeu să se răstignească pe lemnul crucii, El s-a răstignit, pentru a deveni om, pe trupul Născătoarei Sale. Sfînta Fecioară a fost cea dintîi cruce a Duhului. Iar pe Locul Căpățînii se află crucea Lui de pe urmă. „Clipa cea repede" a Întruchipării nu e decît suspinul Tatălui între aceste două cruci: crucea începutului, pe care se răstignește Duhul pentru a se face trup, și crucea finală, pe care se răstignește trupul pentru a se face Duh.

II

Expresia cea mai limpede a misterului crucii e *ubicuitatea*. Crucea e peste tot: în structura corpului omenesc și în ordinea cardinală a lumilor, în desenul oiștii și al plugului, în construcția catargelor, în aripă, scară, sabie și templu. Crucea

e simultan semn al centrului lumii și cuprindere a marginilor ei: osatură și înveliș, schemă inefabilă a *totalității*. Crucea e imaginea arhetipală a contrariilor conciliate: ea aduce în același plan moartea sclavului cu moartea împărătească a lui Dumnezeu, risipirea zgomotoasă a orizontalei cu ascensiunea discretă a verticalei, dragostea de lume și renunțarea la ea. Sigiliu dumnezeiesc pus asupra întregului univers creat, crucea e prezentă insidios pînă și în întreprinderile diavolului, ca în unele legende folclorice culese de Elena Voronca.

Cum se poate *trăi* un asemenea simbol? Cum îți poți asuma existențial totalitatea? Prin tocmai încercarea de a fi — cum spunea cineva — *o totalitate de fiecare clipă*. Trăiești sub semnul crucii, *îți duci crucea* ori de cîte ori reușești să asimilezi în gîndul și în faptele tale dizarmonia contrariilor, ori de cîte ori cuprinzi în împăcarea unei singure priviri fragmentele de neîmpăcat ale lumii. A-ți purta crucea e a mobiliza în jurul fiecărui episod de viață, în jurul fiecărei experiențe, oglindirea întregului: întregul ființei tale particulare, întregul lumii *reale* și întreaga încărcătură de *posibil* pe care realul o presupune. A trăi în conformitate cu îndemnul *totalizant* al crucii e a avea, în același timp, optica centrului și pe aceea a circumferinței, a simți înrudirea subtilă între suferință și slavă, continuitatea între lumina dumnezeiască și întunericul dumnezeiesc. A-ți purta crucea e a te bucura deplin de viață contemplînd neîncetat vidul ei, a-ți alunga rudele de sînge și a-l săruta pe cel care te vinde, a blestema smochinul neroditor și a lua apărarea tîrfei, a fi cuminte în nebunia vremilor și smintit în mijlocul cetăților toropite, a fi mereu unde *nu* ești căutat, mereu imprevizibil, mereu nou. A-ți purta crucea e a purta mereu în spinare ecuația imposibilului și formula simplisimă a veșnicei înnoiri. *Crucea e intersecția între real și imposibil*. Cel care o ia asupră-și nu face ceea ce face pentru că e excentric, pentru că vrea să contrarieze bunul-simț sau să dizolve frondeur convențiile. Motivația lui e tocmai intuiția *totalității*, a întregului prezent în fiecare parte, a *celeilalte* părți prezente în fiecare parte. Crucea, ca moarte a Celui Viu, e singura șansă de viață a muritorilor. A-ți purta crucea e a împlînta în carnea trupului tău șubred și confuz *proiectul geometric al mîntuirii*. Crucea fiecăruia e îngerul fiecăruia: o pereche de aripi înfipte în lut, un jug călăuzitor, o

ancoră. Trebuie să ne închipuim, cu alte cuvinte, că îngerul păzitor stă aplecat asupra noastră, cum stă crucea asupra lui Iisus, pe ulițele Ierusalimului...

III

Ca și îngerul, crucea e „mijlocirea către Dumnezeu a celor muritori" (*Acatistul Sfintei Cruci*). E o scară uriașă, cu o singură treaptă. Orice înălțare care ocolește această treaptă, orice înălțare care nu e înălțare pe Cruce este orgoliu căzător, salt în gol, răstignire cu capul în jos.

Dilema, nr. 14, 16 – 22 aprilie 1993

Biserica și intelectualii

I

Viața religioasă a românilor se desfășoară de trei ani încoace în regim de explozie. Ținută sub presiune decenii întregi, ea a trecut dintr-o dată de la austeritate și discreție la o necenzurabilă luxurianță. Într-o primă instanță, evoluția aceasta s-a dovedit reconfortantă. Eram, prin urmare, încă vii, recuperabili, capabili de normalitate, după atîția ani de constrîngere. Tradițiile se dovedeau mai tari decît îndoctrinarea și decît frica. Memoria noastră putea reactualiza cu o nesperată promptitudine achizițiile — îndelung camuflate — ale generațiilor anterioare. Era, pe de altă parte, firesc ca frustrarea întreținută de interdicțiile polițienești sau de retorica ateistă să se convertească mai întîi în abuz cantitativ, în exuberanță festivă. Pentru a se decompensa, clandestinitatea se transformă în ubicuitate. Dar saltul acesta aduce cu sine de la o vreme oarecare primejdii. În primul rînd, hipertrofia histrionică, excesul sonor, obținute pe socoteala vieții interioare. Apoi, o anumită suficiență comportamentală: relațiile între Biserică și enoriași — ca și acelea între Biserică și Stat — riscă să cadă în declarativism factice, într-o concordie de protocol. Conflictele latente sînt trecute cu vederea, criza spirituală a țării și a veacului e pusă între paranteze ca o indispoziție trecătoare. Biserica e gata să cadă la învoială cu mai toată lumea și toată lumea „dă lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu". Totul se poate legitima printr-o slujbă inaugurală: o dată istorică, o adunare de partid, o statuie sau un chef.

Din cînd în cînd însă, la cea mai mică fisură a complezențelor ies la iveală crispări și confuzii întristătoare, pe care nici pogorămintele clerului, nici mătăniile credincioșilor nu le pot rezolva. Armonia de suprafață face loc în asemenea cazuri

unei intransigente deschideri de tranșee. Spiritul comunitar trăiește deriva atomizării, îmbrățișarea proclamată îndeobște devine trîntă. Taberele „tradiționale" ale conflictului se baricadează pe poziții de neconciliat: de o parte Biserica, de cealaltă intelectualii. Cea dintîi li se pare celor din urmă degradată, uzată doctrinar și moral. La rîndul ei, Biserica reproșează intelectualilor îndepărtarea de Dumnezeu, cultul idolatru al rațiunii, consimțirea iresponsabilă la rătăcirile de tot soiul ale Apusului. Dialogul este în mod vădit dificil și, dacă e să vorbim de vinovăție, trebuie să o distribuim echitabil în ambele tabere (ceea ce nici una dintre ele nu pare dispusă să accepte).

Există, într-adevăr, un posibil portret-robot al intelectualului vinovat. Caracteristica sa dominantă e suficiența spirituală. El știe multe și se bucură de tot ce știe, dar se bucură mai ales de sine însuși, de siguranța gustului său, de rafinamentul criteriilor sale și de abundența referințelor sale culturale. Cînd se îndoiește o face din pură cochetărie. În genere, e un personaj plin de certitudini, e „la curent", e în acord cu spiritul vremii. Liberal, deschis, tolerant, el e nepregătit să facă față reversului acestor virtuți: insensibilitatea față de tradiții, absența discernămîntului, placiditatea metafizică. Instalat confortabil în paradisul unei nobile exaltări, el devine, de regulă, idiot ori de cîte ori împrejurările îl obligă la adecvare cuviincioasă sau la sublimitate. Lipsit de intuiția transcendenței, inapt pentru risc intelectual, înclinat să ia drept cosmopolitism ceea ce e pură dezrădăcinare, intelectualul — în această variantă a lui — e un degustător obnubilat de propriile sale senzații. Emotiv pînă la nevroză, vicios în ceea ce cultivă și infantil în ceea ce respinge, el ilustrează categoria „stupidității inteligente". Filosofia i se pare prea rece, iar teologia — prea fierbinte. Nici una, nici cealaltă nu are, pentru el, farmecul monden al petrecerilor estetice sau distincția solitară a reveriei. A merge la biserică sau a vorbi despre rugăciune i se par îndeletniciri de prost gust. Firește, are și el „zeii" lui; ba chiar un anumit mod de a se raporta la Dumnezeu. La acest capitol însă intelectualul nostru devine brusc pudic, înțelege să fie discret („son âme a son mystère"). Dar e vorba de o discreție care nu menajează problema, ci o amînă doar, cu un fel de teamă superstițioasă. Comerțul cu

un asemenea personaj poate fi agreabil. Nu însă în orice condiții. Cînd faci experiența catastrofei lăuntrice sau pe aceea, rarisimă, a absorbției în lumină, figura lui își pierde conturele: rămîne din ea eboșa unei umanități edulcorate, adormită la periferia destinului ei originar.

Există, în replică, și un portret-robot al clericului culpabil. Al clericului ortodox deocamdată. Acomodant cu lumea pînă la vulgaritate, el își face un alibi nemeritat din prestația lui de funcționar al mîntuirii. E în grația Duhului Sfînt. Citează din Evanghelie rutinier, ca un activist obosit, reușește să fie plicticos vorbind de miracole și rudimentar vorbind despre îngeri. Are răspunsuri gata făcute, judecăți semipreparate, certitudini de subinginer, acolo unde i s-ar cere să întruchipeze ființa complicată a credinței. Confundă smerenia cu ipocrizia și iubirea creștină cu un sentimentalism minor. Nu știe din dogmatică decît atît cît îi trebuie ca să-i afurisească pe practicanții altor confesiuni și religii. E mîndru de ignoranța lui: o oblojește ca pe o virtute. E un campion al „trăirii", un specialist al inarticulării. Refuză energic să treacă drept Toma de Aquino, ca și cînd prin asta e imediat identificabil cu Serafim de Sarov. Inteligența îl jignește: e lucrul dracului. Totul e inima, inimioara, sufletelul, cele pe care numai noi le avem, aici, la curbura Carpaților. Dumnezeu e buzoian. Noi sîntem calzi și mistici. Nu ca occidentalii care sînt reci și raționaliști. Sfîntul Ioan al Crucii? O excepție! Meister Eckhart? O fi fost ardelean! Nimic nu rămîne în picioare după ce teologii noștri „forestieri" (cum îi numea odată tot un teolog, dar un alt fel de teolog) trec peste lume cu tăvălugul iubirii lor creștinești.

Nu vrem să spunem că toată preoțimea românească corespunde acestui portret, după cum nu vrem să spunem că intelectualitatea se reduce la specia pe care am semnalat-o mai sus. Dar conflictul între Biserică și intelectuali e, de obicei, conflictul între *acea* Biserică și acei intelectuali a căror asemănare cu cele două „modele" amintite e cvasitotală.

II

Biserica se grăbește uneori să judece anestezia religioasă a intelectualilor înainte de a fi încercat să-i recupereze. Bari-

cadată în legitimitate și prestigiu, ea nu se simte obligată să se arate disponibilă, persuasivă, seducătoare. Efortul de adaptare la interlocutor e minimal. E ca și cum nimeni — înăuntrul Bisericii — nu mai reflectează la „darul limbilor", la exigența — sacrificială — de a vorbi fiecăruia pe limba lui. Pentru mulți intelectuali, stilistica însăși a discursului teologal contemporan operează ca un obstacol în calea credinței. Abuzul tonului pravoslavnic, dulcegăria arhaizantă, argumentația frustă și ornamentica neaoșă a frazei sînt de natură să creeze omului de cultură inhibiții greu de depășit. Clerul nu pare a înțelege că pentru a dizolva orgoliul cărturarilor trebuie să le manevrezi cu autoritate instrumentarul, să te ridici deasupra livrescului, traversîndu-l, *consumîndu-l* ca pe o necesară experiență de *viață* spirituală. A-l ocoli superstițios, a-l bifa resentimentar, cu o primitivă radicalitate, e mai curînd o procedură proletcultistă, fără legătură cu adevărata credință. Nu oricine poate pune între paranteze cultura din perspectiva răpirii duhovnicești. Nu oricine e Simion Stîlpnicul sau Tereza de Ávila. Iar dacă Justin Martirul și Filosoful (da! Filosoful!), Clement Alexandrinul, Părinții Cappadocieni și Grigorie Palama au avut nevoie de cărți, nici drept-credinciosul de azi nu se cuvine să renunțe la ele cu atîta ușurință. O Biserică fără cărți și fără cărturari e, în definitiv, o Biserică *fără Tradiție*. Iar ceea ce se poate reproșa, din păcate, unei anumite secțiuni a preoțimii noastre nu e că n-a citit Shakespeare și Rilke, ci că n-a citit Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul sau Nicolae Cabasila, ca să nu mai vorbim de exegeza esențială a domeniului. Teologul incult teologic, preotul incult duhovnicește nu pot fi instanțe convingătoare pentru intelectualul care aspiră la dialog. Și e prea la îndemînă să dai vina mereu pe intelectual, cerîndu-i să se smerească. Să se smerească dinaintea cui? Căci, dacă n-are norocul să întîlnească un sfînt, dar nici pe acela de a comunica intelectualmente cu un teolog învățat și subtil, el se confruntă cu o instituție vidă sau cu reprezentanții ei cei mai nedemni. Diploma în teologie și hirotonisirea sînt luate prea adesea drept acte care dau temei dreptului la ignoranță. Anatemizarea cunoașterii (cu invocarea sofistică a „păcatului originar") e una dintre cele mai riscante derive ale teologiei noastre de azi. „Vai vouă, cărturarilor!" — ni se amintește

pripit, cu ideea subînțeleasă că Sfînta Scriptură e o ideologie pentru analfabeți. Că ea se adresează și analfabeților e altceva! Dar că ei sînt singurii beneficiari acceptați e o enormitate. Blamabil nu e decît cărturarul care disprețuiește Cartea revelată, cel a cărui cunoaștere devine apostazie. Dar cărturarul luminat? Fericitul Augustin? Sfîntul Ieronim? Nicodim Haghioritul? Părintele Benedict Ghiuș sau Părintele Stăniloae? Cine va îndrăzni să declare că știința lor de carte le-a adumbrit credința? Și de unde prejudecata rudimentară că nu poți fi credincios decît în variantă semidoctă, năucă, erbivoră? În sfîrșit, cum să suporți, ca intelectual, ideea că teribilul „scandal" al credinței, edificiul ei antinomic, spectacolul paradoxelor ei, îndrăzneala de a gîndi Denegînditul se potrivesc cu bolboroseala birocratică a cîtorva truisme lacrimogene, cu dăscăleala previzibilă a predicii „de serviciu", cu amorțeala burgheză a inteligenței. Cum se poate împăca un slujitor al lui Dumnezeu cu dizgrația de a fi plicticos?

Dezamăgit sau blocat mental, intelectualul are, firește, libertatea de a căuta și pe altă cale reîntîlnirea cu Biserica. El va renunța la pretențiile lui cărturărești, la reflexele lui culturale, spunîndu-și că, în definitiv, autoritatea Bisericii e preponderent una morală. Dar nici în acest caz lucrurile nu sînt simple. Mai multe zeci de ani de totalitarism i-au revelat tribulațiunile unei instanțe pe care și-ar fi dorit-o ca model, dar care n-a reușit să i se impună ca atare. O Biserică infinit acomodantă, o Biserică dispusă a-și menține privilegiile prin abilități discutabile e departe de a fi atrăgătoare. Știm, desigur, (ni se repetă întruna!) că nici noi, ăștilalți, n-am fost mai breji, știm că Biserica e prin definiție suma credincioșilor ei și că prin urmare n-o putem învinovăți fără să ne învinovățim pe noi înșine. Știm, de asemenea, că performanța supraviețuirii se plătește cu compromisuri *grele*, dar scuzabile. Dar nu viclenia benefică a Bisericii ne tulbură, nu navigația ei strategică printre banchize amenințătoare, ci înfățișările Bisericii *omagiale*, coprezidențiale, prepotente, gata să facă mai mult decît i se cere: gata, de pildă, *să mintă*. Nu Biserica îndurerată, care a consimțit să i se dărîme așezămintele, ci Biserica semeață, care declară fie că nu s-a dărîmat nimic, fie că dărîmările sînt necesare. Biserica poate avea — și are întotdeauna — explicații, justificări, argumente pentru toate derapajele ei.

Ele nu sînt însă atît de limpezi, atît de subînțelese, încît să suspende mecanic toate dubiile. Să i se îngăduie deci intelectualului să întîrzie în dezorientata sa rezervă, să-și amîne melancolic opțiunile.

Încă ceva. Intelectualul are, ca să zicem așa, „sensibilitățile" lui. El vrea să fie „preferat" și să simtă în faptul că e preferat o anumită *rigoare a criteriilor*. O Biserică înclinată să facă alianțe drăgăstoase cu oameni și valori care, din punctul de vedere al intelectualului, sînt la antipodul onorabilității va deveni inevitabil obiectul unei crize de încredere. O vedem furnizînd Parlamentului figuri rizibile sau convenționale, întotdeauna de partea formațiunii de guvernămînt, o vedem simpatizînd cu (sau practicînd ea însăși) frazeologia celui mai grob naționalism, o vedem infestată — în numele iubirii — de xenofobii triste, în stilul celor mai degradate publicații de extremă. O vedem cultivînd nu comuniunea generoasă (datorată oricui), ci „concubinajul" sordid cu personajele cele mai impure ale vieții publice românești. Pe deasupra, ca o încununare, o vedem supărată pe intelectuali. Mi se va spune că Biserica trebuie să-i primească la sînul ei pe toți. Așa e. Dar avem dreptul să fim îndurerați cînd o vedem primind din simplă datorie pe cei pe care ar merita să-i iubească și cu mare iubire pe cei pe care ar trebui să-i accepte din simplă datorie.

III

O anumită categorie de intelectuali, constatînd că înăuntrul Bisericii nu-și pot trăi credința *ca intelectuali*, iau decizia nobilă de a adopta atitudinea și mentalitățile „omului simplu". Oricîtă carte ar ști, oricîtă subțirime lăuntrică ar fi moștenit sau ar fi agonisit, ei proclamă că de îndată ce trec pragul Bisericii ei nu mai sînt ei: sînt la rînd cu „poporul", cu badea Gheorghe și cu Ilelița Ioana. Nu există decît un singur mod de a crede: modul rural, arhaic, fără abuz dialectic, fără farafastîcuri. Deși bine intenționată, strategia aceasta se întemeiază pe o sumedenie de presupoziții false. Mai întîi, ea invită la malformare de sine și, în fond, la ipocrizie. Nu poți mima candoarea analfabetă după ce ai înghițit o bibliotecă. E

o iluzie — și o perfidie intelectuală — să-ți imaginezi că la capătul mai multor ani de insomnie, de luxurie a minții, poți ieși în lume cu un surîs inocent, de grădjdar idilic. E inevitabil — și e *cinstit* — să te arăți dinaintea lui Dumnezeu așa cum ești, cu cearcănele tale, cu deriva ta, cu împestrițarea și putinătatea firii tale. Restul e scenografie rococo, amintind de aristocrații secolului al XVIII-lea care se deghizau în păstori. Credința nu poate fi o formă de deghizament. „Sărăcia duhului" nu poate fi „imitată" și, oricum, se referă la cu totul altceva decît la o solidaritate universală a rudimentarului. Iar a-ți asuma „sacrificiul intelectului" e *a-ți asuma limitele lui* și niciodată a face pe prostul într-o atmosferă de pastel sătesc. De altfel — și aceasta este o altă presupoziție falsă —, a adopta „țărănia" ca model e a acredita o imagine discutabilă despre țăran, o imagine contrafăcută prin artificiu citadin. Țăranul e adesea altfel decît ni-l închipuim în reveriile noastre mioritice și e, în orice caz, mai complicat în alcătuirea sa sufletească decît o lasă să se înțeleagă mitologia școlară curentă. Intelectualul „țărănit", a cărui naivitate merge pînă la preluarea recuzitei exterioare a „modelului" (bocanci, sumane, surtuce și căciuli arhetipale), e, cu sau fără voia lui, victima unei utopii: e replica simetrică a țăranului care se îmbracă „fin", orășenește, și contribuie astfel la deșucherea vremurilor.

O presupoziție falsă este și aceea că nu există decît o singură variantă legitimă a angajării religioase (în speță, cea a devoțiunii agrare). E nu doar un mod de a stingheri libertatea și autenticitatea credinciosului: e un mod de a stingheri libertatea lui Dumnezeu. S-ar zice că Cel care a întemeiat *bogăția* lumii se convertește brusc la o doctrină a *sărăciei* sufletești, a mîntuirii monotone. Potrivit unei asemenea doctrine, Raiul nu are decît un singur tip de locuitor: plugarul multiplicat la nivel cosmic.

Intelectualului care, odată convertit, nu înțelege să se comporte decît *țărănește* i se adaugă frecvent intelectualul care, odată convertit, nu înțelege să se comporte decît *popește*. El nu e mulțumit să treacă de la condiția ateului la aceea a drept-credinciosului: vrea să intre direct în ierarhia bisericească, să își asume, cu un zel prezumțios, toate drepturile și toate datoriile ei. Un asemenea personaj nu mai e un om

oarecare, ci o *instituție*. Își ia aere (și răspunderi) de duhovnic, binecuvîntează casele în care intră, judecă, iartă, afurisește, face prozeliți și gesticulează mînăstirește, ca un „agent acoperit" al Bisericii, trimis în lume cu misiuni secrete. Mai preot decît preoții, omul nostru e sever cu însăși instituția cu care se identifică. Greu de mulțumit, inchizitorial, indispus, el e un campion al purismului: gata să cenzureze lecturile călugărilor, gata să dăscălească și să pedepsească, gata să se recomande ca avocat al cerurilor în orice litigiu profan. Acolo unde Biserica e rezervată și răbdătoare, militantul nostru e pripit și inflexibil. Acolo unde teologii dezbat, el transează. Pe căi misterioase (și necurate), certitudinea existenței lui Dumnezeu se transformă, în cazul de care ne ocupăm, în certitudine a propriei îndreptățiri, a propriei autorități. Și, de vreme ce mîntuirea proprie nu mai e subiect de dubiu, ceea ce rămîne de împlinit e mîntuirea celorlalți: drastică, necruțătoare, geometrizantă. „În cuvîntări, orice asprime să lipsească" — spune Sfîntul Antonie cel Mare. Laicul popit nu e de acord. *Asprimea* e oxigenul lui, rațiunea lui de a fi. El se simte plasat întotdeauna suficient de sus pentru a-și devasta ambianța în numele unor exigențe ireductibile. Degeaba spun Sfinții Părinți că în timpuri apocaliptice a reuși să rămîi *normal* e un prim pas spre beatitudine, că în finalul ciclurilor o fărîmă de virtute e salvatoare, tot astfel cum, la început de ciclu, o fărîmă de greșeală te poate pierde. Intelectualul popit se comportă mereu ca un creștin auroral în plină campanie: în loc să mulțumească lui Dumnezeu pentru puținul bine încă posibil, el își blesteamă semenii pentru multele rele acumulate în jurul lor. Pentru un asemenea om, Judecata de Apoi e programată prea tîrziu. Ar prefera s-o transforme în ritual cotidian, într-un război de fiecare clipă, în care el să joace rolul îngerului exterminator. Lipsit de cuviință, de blîndețe și de smerenie, personajul acesta intoxică zilnic cetatea cu fermentația sa propagandistică și îi are pe conștiință pe toți aceia care, dacă nu l-ar fi întîlnit, ar fi rămas mai aproape de Dumnezeu.

Riscăm, întîrziind în patologie, să ne pierdem speranța. Și să adîncim prin comentariu un conflict care nu poate fi fără soluție. E evident, pentru cine nu dormitează în demagogie festivă, că Biserica e în criză: ea întreține, de regulă, un con-

tact superficial cu enoriașii, se complace în performanță cantitativă și ritualism mecanic, pierde din înălțime, se mundanizează și tinde să disprețuiască mintea (*nous*), cea socotită de Marele Antonie drept „dar de la Dumnezeu, care mîntuiește sufletul". Intelectualitatea e, la rîndul ei, în criză: nu mai percepe decît ceruri apropiate, ceruri minore, banalizate de o frazeologie a „umanismului" vag și a liberalismului de salon: e pîndită de „nesimțirea și nebunia sufletului", care rezultă, potrivit aceluiași Antonie, din „necunoștința lui Dumnezeu". Și de o parte și de cealaltă e nevoie de reevaluări, reformulări, „schimbări la față". Ceea ce e sigur e că nici Biserica nu se poate lipsi de intelectuali, nici intelectualii adevărați de Biserică. Fără recuperarea acestui străvechi „parteneriat", lumea românească riscă să navigheze în derivă, sub un firmament pe care nu se văd decît păsări oarbe și stele reci.

Dilema, nr. 57, 11 – 17 februarie 1994;
nr. 58, 18 – 24 februarie 1994;
nr. 60, 4 – 10 martie 1994

Schimb de păreri

I

Mă așteptam, firește, ca articolele mele despre Biserică și intelectuali să provoace unele reacții de iritare. Mi-am dorit, de fapt, asemenea reacții, în convingerea că tema aceasta are mai mult de cîștigat de pe urma unei dezbateri vii decît de pe urma unei pioase suficiențe. Mulțumesc, prin urmare, doamnei Ana Maria Costea R. (dacă am descifrat corect semnătura), care mi-a trimis, din Timișoara, o scrisoare lungă și, atît cît am putut s-o înțeleg, mustrătoare. Spun „atît cît am putut s-o înțeleg", pentru că m-am adaptat foarte greu stilului acestei scrisori. Impresia generală e aceea a bunei-credințe și, mai ales, a unei foarte bune intenții. După numai două dintre cele trei articole ale mele („traumatizante" în asemenea măsură, încît au făcut imposibilă o reluare a lecturii), doamna A.M.C.R. se simte obligată să ia apărarea Bisericii dinaintea unui detractor neînțelept, intelectualist, neiubitor. Inflamată de emotivitate polemică, preopinenta mea se înșală integral asupra motivațiilor și „obiectivelor" mele. Cine m-a citit cu calm și fără suspiciuni sectante știe că nu demolarea credinței, nu injurierea Bisericii și cu atît mai puțin idolatrizarea intelectualilor au constituit materia textelor mele. Ele comentau o *criză* (despre care vorbesc și unii însemnați reprezentanți ai Bisericii), *deplîngeau* criza și anticipau depășirea ei. Că avem de-a face cu o criză reală o dovedește chiar scrisoarea timișoreană. Căci ea se socotește îndreptățită, în numele credinței, să facă praf fasoanele intelectualilor, ca și cînd simplul fapt de a fi intelectual e un chip al apostaziei. Autoarea scrisorii e de părere că practic „vituperarea fulminantă", că „intentez un proces", că pun clerul sub acuzații „penale". O invit să facă totuși efortul unei relecturi, încercînd să-și păstreze cumpă-

tul și să nu se grăbească să judece o opinie și un om care nu-i confirmă evlavia de primă instanță. În orice caz, așa i-ar sta bine, creștinește. (Îmi îngădui să remarc, în paranteză, că s-a înmulțit îngrijorător numărul creștinilor *nervoși*, cu glas sever și discernămînt de beton; felul în care ni se vorbește, prin ei, despre „iubire" e direct înfricoșător: s-ar zice că creștinismul e o doctrină *militară* a iubirii și că blîndețea și mila sînt păcate capitale...)

Nu cred că soluția ieșirii din criză e culpabilizarea *totală* a intelectualilor și deculpabilizarea *totală* a Bisericii. Nu cred că sub comuniști intelectualitatea s-a purtat mereu greșit, iar Biserica s-a purtat mereu corect. Și nu cred că apărăm cum se cuvine Biserica, adoptînd postura avocățească a unei oarbe dezvinovățiri. Vă invit, stimată doamnă, să recitiți Iov: veți vedea că cel care cere socoteală lui Dumnezeu e uneori mai plăcut duhului Lui, decît liota teologilor care Îl apără birocratic, mormăind argumente gata făcute. Nu înseamnă că recomand blasfemia; dar înclin să cred că și înregimentarea călîie sau apologetica zaharoasă sînt forme de blasfemie, într-o religie care pune atîta preț pe libertate și pe îndrăzneală.

Doamna A.M.C.R. e supărată pe atitudinea (analitică, generalizatoare) și pe limbajul (plin de „neologisme" și fandoseli) cultivate de intelectuali. E cu atît mai curios să întîlnești — în paginile Domniei sale — barbarisme și schimonoseli lexicale de neasimilat: „filon avivant", „concretualizare", „aparență în intercurență", „obstinant", „hazardant", „introspectare", „neantizare", „integrație" etc. Unele fraze sînt logic și sintactic inclasabile. Exemplu: „Existența unei libertăți de manifestare, astăzi, dovedește că această libertate, ca atribut absolut al spiritului, a fost reprimată de întreaga intelectualitate, nu din lipsa acesteia, ci din instinct, într-un regim totalitar, în care și intelectual și Biserică se conforma acelorași pretenții ideologice, spre deosebire însă de Biserică, care nu putea să se identifice ideologic, așa după cum intelectualitatea a făcut-o".

Incongruentă, într-o scrisoare așa de bisericoasă, e și invocarea lui Mircea Florian, filosof a cărui „surzenie" religioasă e notorie. O și aud pe doamna A.M.C.R. spunînd: Astea sînt pedanterii răutăcioase, „intelectualiste". Se prea poate! Dar scrisul își are și el exigențele lui. În plus, e de neînțeles ca

cineva atît de respectuos cu Biserica să fie atît de neglijent față de rigorile Cuvîntului. Oricum, intransigența doctrinară și purismul atitudinii se combină mai armonios cu o exprimare simplă, nepretențioasă, limpede decît cu una confuză și afectată. Stilul îngrijit nu e o „fandoseală" oarecare: e mai curînd respect pentru cititori și deci iubire de oameni. E dreptul fiecăruia să apere lucrurile în care crede și să le atace pe cele care îl contrariază. Dar cînd te decizi să intri în arenă e recomandabil să fii deopotrivă la înălțimea a ceea ce ataci și a ceea ce aperi.

...În rest, doamna A.M.C.R. poate conta pe solidaritatea mea spirituală. La oarecare adîncime, opiniile noastre sînt mai apropiate decît își închipuie.

II

Sîntem de acord cu multe dintre opiniile domnului dr. E. P. din București (la rugămintea Domniei sale nu-i divulgăm decît inițialele). E adevărat că unii teologi rămîn simpli „funcționari ecleziastici", e adevărat (am deplîns noi înșine această împrejurare) că o parte a clerului cultivă semidoctismul ca pe o obligație profesională sau că există nepermise accente xenofobe într-o sumedenie de discursuri ortodoxe. E adevărat că, evitînd „prozelitismul", Biserica asistă la inflația sectelor neoprotestante fără să-și pună problema responsabilităților care-i revin, ca și cînd de vină n-ar fi decît dracii și sminteala cîtorva rătăciți. Socotim, în sfîrșit, alături de domnul E. P., că aserțiuni pompoase de genul „românii s-au născut creștini" sînt ridicole (ca și cele care vorbesc de „creștinismul nostru vechi de două mii de ani", un creștinism, așadar, precreștin). Nu există nici popoare, nici indivizi care *se nasc* spontan sub eticheta creștinătății. Există doar popoare *creștinate* și indivizi *botezați*. De bun-simț este și observația că Dumnezeu nu e nici catolic, nici ortodox, nici protestant, schismele fiind o contribuție strict omenească la „biografia" Lui.

E nevoie în viața noastră religioasă de o „înnoire" — spune domnul E. P. Înțelegem ce vrea să spună și îi dăm dreptate. Ceea ce nu ne place e cuvîntul „înnoire". Dogma nu are nevoie de *nimic nou* pentru a fi trăită în „veac". Și nici ritua-

lul. „Rețeta" ambelor e, ca să zicem așa, completă. S-ar cere mai curînd un *spor de prospețime* în asumarea lor; cu alte cuvinte, Calea și Adevărul au nevoie de mai multă Viață. Altfel, ne pîndesc stereotipia, rutina, uscăciunea.

Domnul E. P. înțelege însă împrospătarea vieții noastre spirituale ca pe o procedură oarecum scenografică. Și aici nu-l mai putem susține. Ce propune Domnia sa? Biserica să fie mai luminoasă, „prevăzută cu bănci și genunchere" în „stil catolic", precum și cu instalații acustice electronice (microfoane, difuzoare etc.). Iconostasul „ar putea fi confecționat din plăci de cristal colorat încastrat în aluminiu", așa încît „să se vadă altarul". Împotriva „psalmodierilor fornăite" e recomandată orga, singurul instrument capabil să zdruncine „sentimentele noastre adormite", „să impresioneze femeile" și în special „țațele și țoapele" puse pe bîrfă. Slujba să fie mai scurtă și mai puțin fastuoasă.

Primul lucru care se poate spune despre „noutățile" de mai sus e că ele transformă liturghia într-o *problemă de gust* și *de confort* exterior. Domnul E. P. e înamorat de orgă. Un altul ar putea prefera flautul sau pianul, sau chitara. Domnul E. P. vrea spații luminoase, în vreme ce mulți au nevoie, pentru reculegere, de penumbre. În fine, domnul E. P. vrea să înlocuiască fastul bizantin cu unul electronic și vrea să asiste la slujbă fără efort („cu bănci și genunchere") și fără să piardă prea mult timp. Biserica e gîndită ca un compartiment bine finisat al Orient-Expresului: scaune comode, un acompaniament muzical agreabil (întrerupt din cînd în cînd de mici discursuri moralizatoare), viteză, lumină, societate aleasă, fără „țațe" și „țoape". E inevitabil să ne întrebăm de ce, avînd asemenea exigențe, interlocutorul nostru alege, pentru satisfacerea lor, spațiul eclezial? De ce nu preferă sălile de concert, prelegerile de etică de la Universitate, spectacolele „sunet și lumină" sau pacea biroului propriu, cu un pick-up bun și cîteva discuri sublime. Despre sensul propriu-zis al liturghiei nu poate fi vorba. Mersul la biserică nu pare să pună probleme de doctrină coerentă și nici măcar de „crez" cît de cît articulat. A spune că vrei *să se vadă* altarul (glasnosti!) e a spune că *nu vrei* altar, că nu vrei oficierea unei Taine adevărate, ci doar o Eucharistie de protocol. A cere înlocuirea icoanelor de pe catapeteasmă cu „plăci de cristal colorat" e a înlocui o tradiție

milenară cu stilistica magazinelor Coleus. Unul dintre rosturile bisericii e să instituie, între zidurile ei, un *alt spațiu* decît cel cotidian, o arvună a lui „dincolo". Dacă e așa, e un pur nonsens să dorești atenuarea identității bisericești pentru a obține analogii aplatizante cu spațiul profan. E inutil să te duci la biserică necatehizat și neîncrezător în învățătura ei. Ea nu poate fi „vizitată" ca un muzeu sau „frecventată" ca un spectacol nobil, de la care pleci cu adnotări estetice și vagi iluminări morale.

Adăugăm că există anumite „invariante" morfologice și teologice care trebuie respectate. Slujbă ortodoxă cu orgă, biserică ortodoxă cu statui nu merg laolaltă, cum nu merg laolaltă zidurile de catedrală gotică cu fresca răsăriteană și preotul catolic cu odăjdiile bizantine. Nimic nu e întîmplător, nimic nu e ornamentică gratuită în lumea credinței. Totul e întemeiat pe sens și întemeietor de sens. Nu poți umbla, prin urmare, pe suprafețe fără să tulburi adîncurile. Iar cu „înnoiri" care nu sînt decît ajustări arbitrare vom reuși un singur lucru: să adăugăm zăpăcelii generale mărunta, vanitoasa, bine intenționata noastră derută privată.

Dilema, nr. 61, 11 – 17 martie 1994;
nr. 69, 6 – 12 mai 1994

Chemat sau nechemat, Dumnezeu va fi de față

La începutul omiliilor sale despre Evanghelia lui Matei, Ioan Chrysostomul contemplă deosebirea dintre circumstanțele în care s-a dat oamenilor Legea cea Veche și cele în care li s-a arătat Legea cea Nouă. Nu e o deosebire apologetică, ci una „tehnică". Înăuntrul Revelației nu încap discriminări. E vorba mai curînd de libertatea Duhului Sfînt, de supleţea strategiilor Sale dinaintea diversității neamurilor. Cînd, unde și în ce fel a izbucnit Duhul în universul veterotestamentar? „După uciderea egiptenilor în deșert, pe muntele Sinai, în mijlocul flăcărilor și al fumului care ieșeau din munte, în sunet de trompetă, printre tunete și fulgere, cînd Moise a intrat singur în nor. Nu așa — continuă Ioan Chrysostomul —, nu așa a fost cu Legea cea Nouă: nu în deșert, nu pe munte, nu în întuneric și în fum, nu sub biciul furtunii; ci la mijirea zorilor, înăuntrul unei case, toți șezînd laolaltă și odihnindu-se într-o adîncă liniște."

Recitesc de mai mulți ani acest text, cu sentimentul că am încetat să trăim în spiritul lui: am pierdut harul *discreției* și al *firescului*. Fiecare gest al credinței noastre contrazice pacea domestică în care coboară Legea cea Nouă și prelungește inerțial vacarmul celei Vechi.

Legea cea Nouă se descoperă *la mijirea zorilor*. Stilistica ei evită radicalitatea fără umbră a amiezii sau rafinamentele alexandrine ale serii. E aurorală, de o deplinătate fragedă, de o puritate răcoroasă, ferită de exaltări febrile și de un prea dezvoltat simț al contrastelor.

Legea cea Nouă se arată *înăuntrul unei case*. Nu sublimitatea o caracterizează, ci proximitatea. Orice retorică a infinitului, a spațiilor vaste, a dezlănțuirii spectaculoase este exclusă. „Casa" înseamnă ordine simplă, funcțională, teritoriu bine delimitat. Pentru a se manifesta, Dumnezeu are nevoie tocmai de o *asemenea* ordine. El nu se exprimă ca un exces al nemărginirii, ci ca asumare paradoxală, scandaloasă, a unei *limite*. Toată teologia Întrupării pornește de-aici, de la coborîrea Atotștiutorului „înăuntrul unei case".

Legea cea Nouă nu se adresează insului solitar, mîndru de singurătatea sa. Ea se transmite celor care *șed laolaltă:* e darul binemeritat de duhul comunitar, de cordialitatea unui *collegium*. Credința e vocația conviețuirii, a consimțirii și a compătimirii: splendoarea multiplului unificat, a diversității armonice.

În sfîrșit, Legea cea Nouă se oferă celor care o așteaptă *odihnindu-se într-o adîncă liniște*. Nu îndîrjiților, nu fanaticilor, nu celor crispați de ambiții duhovnicești nemăsurate. Vidul primitor al inimii e mai important decît inventarul multicolor al „virtuților" și al „faptelor bune". Revelația nu se dobîndește negustorește, nu e corolarul agitației filantropice, ci ecoul misterios al unei *tăceri orientate*, al unei „inactivități" eficiente.

Nimic din toate acestea în felul de a fi al creștinătății contemporane de la noi și de aiurea. Ne întîlnim mai degrabă cu portretul ei răsturnat, corupt de atavisme precreștine.

E la modă creștinul zgomotos, tropical, suficient, înconjurat mereu de flăcări și fum: cînd agresiv, în mijlocul unei fanfare de citate, cînd smerit și alunecos ca pelteaua, cînd sățios de dulce, cînd inchizitorial ca soarele la zenit. E la modă creștinul diurn pînă la platitudine, creștinul pentru care credința e o asigurare pe viață (și pe moarte), o euforie stearpă a afirmativului. E la modă creștinul „de for public", militantul de piață, răzgîiat, retoric, trompetist, trombonist și isteric. Sau creștinul festiv, care organizează (și participă la) nenumărate ceremonii televizate, arborînd atitudini solemne și lacrimi uleioase, ca saltimbancii de prin iarmaroace. E la modă creștinul cuvintelor mari, al pedagogiei teatrale, al evlaviei ostentative: a apărut postitorul de performanță, abstinentul de stadion, sfîntul de cartier. Dregîndu-și glasul după cum e nevoie să fie feciorelnic sau intransigent, ecumenic sau neaoș, creștinul acestei noi spețe nu are satisfacție mai mare decît să mînuiască anatema haiducește, să distribuie în dreapta și-n

stînga parcele de Iad, smintind pe cei mai slabi de înger, enervînd pe toată lumea, excomunicînd fără milă prieteni, popoare și continente întregi. Vorbește de iubire și urăște trei sferturi din univers, vorbește de bucurie și amărăște sufletul aproapelui, vorbește de iertare și e un împătimit al execuțiilor. Acru, capricios și chefliu, vulgar și vanitos, sentimental și crud, creștinul acesta „de tip nou" se adaugă tagmei stricătorilor de Lege, fie ea Veche sau Nouă. Ceea ce este miraculos e că Iisus se răstignește totuși și pentru el, *mai ales pentru el*, pentru deriva lui, în aparență ireversibilă. Ceea ce este, de asemenea, miraculos e că atunci cînd, în Duminica Paștelui, un asemenea netrebnic rostește cu glas impur și cu suflet strîmb „Hristos a înviat!", el are dreptate și participă la plenitudinea adevărului. Puțin importă că în ziua imediat următoare va reîncepe să bată cuie în tălpile Adevărului răstignit. *Vocatus atque non vocatus Deus aderit.*

Dilema, nr. 119, 21 – 27 aprilie 1995

Sumar

Cuvînt înainte — 5

I. PREZUMȚIA DE IMPURITATE

Dilema cea de toate zilele — 11; Omul fără dileme — 14; Curiozități... — 17; Prezumția de impuritate — 19; Spiritul *Dilemei* — 23

II. CĂLĂI, VICTIME ȘI JUDECĂTORI

Despre (in)disciplina de partid — 31; Călăi, victime și judecători — 35; Experiența Damascului — 38; Dispariția vieții interioare — 42; Învierea la Televiziune — 45; Cineva, altcineva, nimeni — 47; Restaurația personajelor secundare — 50; O sectă: „scenariștii" — 53; Critica Puterii, critica Opoziției — 57; Demisia — 61; Români verzi, maghiari verzi — 65; Mircea Dinescu și „noua ordine"... — 68; Iarna românească — 72; Dezintoxicare — 75; Ce țară e asta?! — 78; Sindromul drobului de sare — 82; Adrian Păunescu, politica și literatura — 86; Stabilitate — 90; Invazia derizoriului — 93; Despre elite — 96; Dosarele de cadre în ediție revăzută și adăugită — 99; O pagină din Tocqueville — 102; Micul (și tristul) ecran — 105; Bătrînețe fără tinerețe — 109; Pentru o furie afirmativă — 112; Liceul, reforma și ministrul — 115; O virtute în criză: solidaritatea — 119; Originalități incurabile — 124; Învățămîntul politic — 127; Fatalități — 131; În treacăt... — 134; Căpitanul Soare — 142; Trahanache și interesul național — 146; Orzul pe gîște — 150; Mocioi contra Brâncuși — 153; Imaculata tranziție — 155; Competența parlamentară — 159; Cine a adus minerii? — 162; Virtuți prost plasate — 166; Un personaj atipic: Mihai Botez — 172; Exerciții de

optimism — 176; Tranziție și bragă — 179; Între contemplativ și Executiv — 182; Opoziție constructivă, Guvern constructiv — 186; Instincte sinucigașe — 190; Între Berkeley și Dudești — 193; Glissando... — 196; Partea noastră de umbră — 199; Vadim cel rău și Funar (Verdeț) cel bun — 202; Moartea și viața lui Corneliu Coposu — 205; A spune lucrurilor pe nume — 209; Neașteptata reapariție a căpitanului Soare — 212

III. SPRE EUROPA, CU SPATELE...

Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului — 217; Un fleac utopic: integrarea europeană — 227; Geopolitică — 230; Noua și vechea Europă — 233; Europa între două infirmități — 237; Modelul norvegian — 240; Europa și călătoriile — 244; Suedia și socialismul real — 253; Trecutul ca toxină: cazul german — 256; O scrisoare (care trebuia) pierdută — 260; Jurnal american — 264; Cîteva specii de imbecili — 273; Spre Europa, cu spatele... — 276; Între tigru și vînător — 279; De la „Europa liberă" la „Europa unită" — 282; Beratzhausen — 285

IV. PATOLOGIE PRE- ȘI POSTREVOLUȚIONARĂ

„Era mai bine înainte..." — 291; Patriotismul școlar — 294; Johnny Răducanu la șaizeci de ani — 297; Eminescu și recitatorii — 299; Cum citim ziarele — 302; Despre mitocanul care nu e totuna cu țoapa — 305; Patologie totalitară — 308; Patologie pre- și postrevoluționară — 317; Idolatrie — 320; Petre Țuțea - un țăran imperial — 323; Limbaje de lemn — 324; August '68 — 327; Tristețea de a avea dreptate — 330; Lectură, exegeză, demascare — 332; Efectul usturoiului — 336; O dilemă: fotbalul — 340; Paradisuri artificiale — 344; Sofismele conștiinței vinovate — 347; Contextul — 358; Revenire la context... — 361; Viața intelectuală sub dictatură — 364; Pintilie, Fuji Yama și Balcanii — 371; Estetica raporturilor dintre oameni — 374; Dreptul de a nu fi informat — 377; Război și pace — 380; Extreme — 383

V. SCRISORI DESCHISE

Către domnul Virgil Ierunca — 397; Către președintele Ion Iliescu — 401; Răspunsul președintelui Ion Iliescu — 405; Alexandru Paleologu către Andrei Pleșu — 409; Către domnul Paleologu — 412

VI. „DIN POLUL PLUS..."

Trei cuvinte ale Învierii — 421; Speranța — 423; Trei fragmente despre Cruce — 425; Biserica și intelectualii — 428; Schimb de păreri — 437; Chemat sau nechemat, Dumnezeu va fi de față — 442